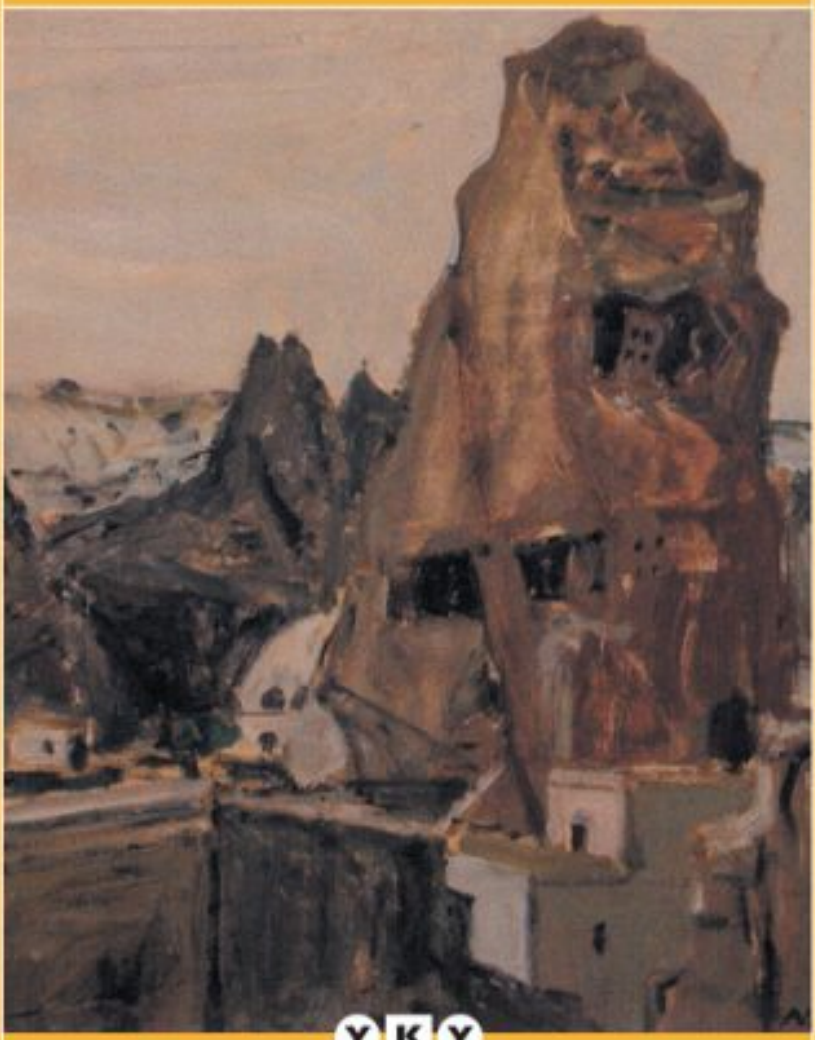
Yaşar Kemal

PERİ BACALARI

Bu Diyar Baştanbaşa 3

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

PERİ BACALARI
Bu Diyar Baştanbaşa 3

Yaşar Kemal Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli. Van Gölü'ne yakın Ernis (bugün Ünseli) köyünden olan ailesinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus işgali yüzünden uzun bir göç süreci sonunda yerleştiği Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Hemite köyünde 1926'da doğdu. Doğum yılı bazı biyografilerde 1923 olarak geçer.

Ortaokulu son sınıf öğrencisiyken terk ettikten sonra ırgat kâtipliği, ırgatbaşılık, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. 1940'lı yılların başlarında Pertev Naili Boratav, Abidin Dino ve Arif Dino gibi sol eğilimli sanatçı ve yazarlarla ilişki kurdu; 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. 1943'te bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağıtlar*'ı yayımladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazı Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük, daha sonra arzuhalcilik yaptı. 1950'de Komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, Kozan cezaevinde yattı. 1951'de salıverildikten sonra İstanbul'a gitti, 1951-63 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde Yaşar Kemal imzası ile fıkra ve röportaj yazarı olarak çalıştı. Bu arada 1952'de ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ı, 1955'te ise bugüne dek kırktan fazla dile çevrilen romanı *İnce Memed*'i yayımladı. 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliği, merkez yürütme kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Yazıları ve siyasi etkinlikleri dolayısıyla birçok kez kovuşturmaya uğradı. 1967'de haftalık siyasi dergi *Ant*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-75 arasında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1988'de kurulan PEN Yazarlar Derneği'nin de ilk başkanı oldu. 1995'te *Der Spiegel*'deki bir yazısı nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Aynı yıl bu kez *Index on Censorship*'teki yazısı nedeniyle 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildiyse de cezası ertelendi.

Şaşırtıcı imgelemi, insan ruhunun derinliklerini kavrayışı, anlatımının şiirselliğiyle yalnızca Türk romanının değil dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan Yaşar Kemal'in yapıtları kırkı aşkın dile çevrilmiştir. Yaşar Kemal, Türkiye'de aldığı çok sayıda ödülün yanı sıra yurtdışında aralarında Uluslararası Cino del Duca ödülü, Légion d'Honneur nişanı Commandeur payesi, Fransız Kültür Bakanlığı Commandeur des Arts et des Lettres nişanı, Premi Internacional Catalunya, Fransa Cumhuriyeti tarafından Légion d'Honneur Grand Officier rütbesi, Alman Kitapçılar Birliği Frankfurt Kitap Fuarı Barış Ödülü'nün de bulunduğu yirmiyi aşkın ödül, ikisi yurtdışında beşi Türkiye'de olmak üzere, yedi fahri doktorluk payesi aldı. En son, 9 Kasım 2013'te Norveç Edebiyat ve İfade Özgürlüğü Akademisi'nin (Bjørnson Akademi) Norveç'in ünlü milli şairi Bjørnstjerne Bjørnson adına verdiği "Bjørnson Ödülü"nü aldı. 28 Şubat 2015 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti.

YAŞAR KEMAL

PERİ BACALARI

Bu Diyar Baştanbaşa 3

Röportaj

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 1971
Edebiyat - 565

Peri Bacaları - Bu Diyar Baştanbaşa 3/ Yaşar Kemal

Kitap editörleri: Kaan Özkan – Tamer Erdoğan
Düzelti: Belgin Sunal

Kapak tasarımı: Yeşim Balaban

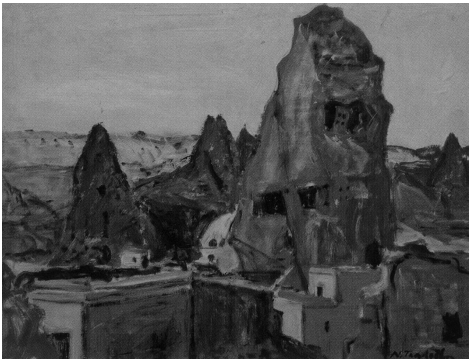
Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

1. baskı: 1957, Varlık Yayınevi
1957 - 2003, Varlık Yayınevi, Cem Yayınevi,
Tekin Yayınevi, Toros Yayınları, Adam Yayınları
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2004
12. baskı: İstanbul, Ekim 2020
ISBN 978-975-08-0710-3
Takım ISBN 978-975-08-0696-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2003, 2014
Sertifika No: 44719
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Çukurova Yana Yana • 9
Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün • 32
Peri Bacaları • 56
Süngerciler • 91
Van Gölünden • 126
Bir Sabahçı Kahvesi • 134
Neden Geliyorlar? • 139
İstanbul Çocuğunun Gözüyle Anadolu Köyleri • 174

Çukurova Yana Yana

Çukurovalı toprağına çok inanır. O kadar ki, "taş eksen boy verir," derler. Taş ekmişler mi bitsin diye ekmemişler mi bilmem ama, inanırlar. Toprak bire otuz, bire kırk, bire elli verir. Çeltik bire yüz verir. Susam bire beş yüz verir. Darı bire on verir. Altın mı, al bir avuç toprak, işte sana altın. Dün de böyleydi, bugün de.

Çukurovanın her zaman büyük dertleri olmuştur. Büyük başın büyük derdi olduğu gibi.

Çukurovada, yine halkın zevkle söylediği bir laf vardır:

"Seyhan Ceyhan böyle akar, biz de alık alık bakarız."

Seyhandan Ceyhandan hiç faydalanılmıyor. Bu iki suyun Çukurovaya yalnız zararı oluyor. Çukurovalının içinde bir dert bu.

Çukurovada bitmeyen çiçek, bitmeyen ekin, bitmeyen sebze, bitmeyen bitki var mı? Olur mu? Olsa bile Çukurovalı buna inanmaz.

İstersen Çukurovayı tepeden tırnağa nar ağacıyla donatabilirsin. Çukurova düzlüğü baştan başa al al dalgalanır. Arı sesi doldurur Çukurovayı, istersen sarı gözlü nergisle, istersen mavi mavi çiçekli yarpuzla, limonla, portakalla donatabilirsin. Çukurova büyük bir bahçedir. Şimdi ak ak pamuklar. Şimdi bir bulut yığını Çukurova toprağı... Bir yanına sarının, sarı ekinin pırıltısı çökmüş. Bulutun dört bir yanı sırmalanmış gibi. Ak bulut pamuk tarlasının yanında, sarı pırıltılı ekin tarlaları sırma misali... Güneş yaldızlar ya bulutları, işte öyle.

Misiste bir köprü... Bu köprü Ceyhan üstündedir. Romalılardan kalma olduğunu söylerler. Köprünün öteki ucunda eskiden kalma hanlar, hamamlar. Kimi Roma, kimi Selçuk diyor. Köprüden, Mısıra giderken, Yavuz Selim geçmiş. Bu, belli. Biliniyor.

Ceyhan yelden, Misis yılandan, Adana selden gidecek derler. Buna da sebepler uydururlar. Malum, Adananın iflahını keser Seyhan... İki yılda bir basar. Ceyhanın evleri eskiden çok çürük çarıktı.

Çitti. Bir yelle devrilebilirdi. Misis de yılan bölgesi... Yakınında Yılankale var. Eskiden Yılankalenin yılanlarını çobanlar sütle beslerlermiş. Şimdi bile, Yılankalenin yılanlarını çobanların sütle beslediğine inanılır. Ve bir gün sütsüz kalıp yılanlar önce Misise, sonra bütün Çukurovaya yayılacaklar... Kendilerini sütsüz bırakanları sokacaklar.

Bir de büyük Şahmeran hikayesi var. Nankörlük üstünedir. Bir padişah dermansız bir derde tutulur. Onu iyi edecek bir tek ilaç var, o da yılanlar padişahı Şahmeranın gözleri. Şahmeran nerede? Yerini kimsecikler bilmez. Yalnız, Şahmeranın iyilik yaptığı, yılanların öldürmesine bırakmadığı bir insanoğlu var. O yerini bilir Şahmeranın. Gider yerini söyler. Yakalarlar Şahmeranı. Öldürürler. İşte şimdilik, köprünün başındaki yarı yıkık hamam var ya Misiste, işte o hamamda gözlerini çıkarırlar Şahmeranın, yağını padişaha ilaç yaparlar... İşte bir de bunun için Misisi istila edecek yılanlar. Şahları burada öldürülmüş.

Bu Misis köprüsünün bir işi daha var.

Ünlü Lokman Hekim var ya, her derde deva bulan...

Lokman Hekim dünyayı dolaşmış. Arabistanı, Hindistanı, mağrıbı maşrıkı dolaşmış... Neden dolaşırmış böyle Lokman Hekim? Hastalıklara ilaç ararmış. Nasıl bulurmuş ilacı Lokman Hekim? Mesele bunda işte. Lokman Hekimde bir sır varmış, sırların en büyüğü... Cümle çiçeklerin, otların dilinden anlarmış.

Lokman Hekim bir dağa çıktı diyelim. Öteden bir çiçek başını kaldırır, "Nereye, nereye Lokman Baba?" dermiş. "Ben falan hastalığın ilacıyım. Al beni, şöyle şöyle eyle, o hastalığı kirp diye keserim." Beriden başka bir çiçek bağırırmış: "Beni büyük

ışıklı kuyrukluyıldızın altında tut. Yedi gün tut. Filanca hastalık insanoğlunun yanına uğramaz." Bir taşın dibinden incecik bir ot başını kaldırır, "Nereye nereye Lokman? Bende de şu şu var," dermiş. Lokman da alır onları, dedikleri gibi kullanırmış.

İşte Lokman bu Lokman. Mağrıbı maşrıkı dolaşmış. En sonunda Çukurovaya gelmiş. İşte aradığım toprak burası, demiş. Çukurovayı mekan tutmuş... Yeryüzünde ne kadar ot, çiçek, bitki varsa hepsi Çukurovada varmış. Lokman da durmadan Çukurovada dolaşırmış. Yarpuz kokuları, sarı gözlü nergis kokuları, böğürtlenler, it burunları içinde... Otlar ne dediyse defterine yazmış. İşte o devirde hastalık ortadan kalkmış. Bir yerde bir hastalık mı var, Lokman orada. Çiçeğini burnuna tutar tutmaz seninki dipdiri... Çukurova yüzünden, Çukurovanın türlü çiçekleri yüzünden yeryüzünden hastalık kalkmış. Bir şikayet varmış, o da ölümden.

Lokman demiş ki kendi kendine, mademki burası Çukurovadır. Bir dünyanın tüm otları, çiçekleri burada cem olmuştur. Neden ölüm ilacı burada olmasın? Defterini eline almış, düşmüş yollara... Dolaş babam dolaş. Kendine hastalık ilacı olduklarını söyleyen çiçeklerin yüzlerine bile bakmamış... Önce Kozanın o yanlara çıkmış... Mağara mağara, pınar pınar dolaşmış... Sonra Kadirli, Osmaniye, Dörtyol... Dağları, ormanları, bükleri, akarsuları, pınarları bir bir gezmiş... Bir geceymiş. Bir gece şafaktan az önce... Doğuda kuyrukyıldızı yalp yalp edermiş. Ulu bir çınar varmış orada. Tarsusun yukarı yanlarındaymış oralar. Ulu çınarın dibinden şimşek gibi bir ateş balkımış. Lokmanın kulağına bir ses gelmiş, "Aradığın yetti Lokman, aradığın yetti. Ben ölümün ilacıyım. Ben ölümün... Ben falan yerdeyim. Beni alacak, şöyle şöyle yapacaksın... Artık insanoğluna... öteki yaratıklara ölüm yok. İstediğin oldu Lokman..." Lokman sevincinden deliye dönmüş. O otu almış... Defterine yazmış... Gelmiş evinin bulunduğu Misise. Bu yayılmış dünyaya. Lokman ölümün ilacını buldu! Ölümün ilacını... Gelen gelene Misise... Yüz binlerce insan dolmuş Misise. Lokmanın ağzına bakarlarmış. Lokman durmuş Misis köprüsünün üstünde, elinde defteri, onlara mağrur mağrur bakarmış... Sayemde artık ölmeyeceksiniz, der gibi... Defterini açmış, ölüm ilacının tarifini

yapacakken, bir kanat gelmiş, elindeki deftere vurmuş, defter suya düşmüş... Lokman öyle kalakalmış. Bir daha da çiçekler sırrını ona vermemişler. Yoksa... Yoksa ölümün ilacını bulmuş Lokman... Hiçbirimiz ölmeyecekmişiz şimdi...

Can ilacı Çukurovada... Gül Alinin her sabah traktörünü çiçeklerle donatışı geliyor gözümün önüne...

Çukurun Kilidi

Ak köpüklü Akdeniz... Oradan beri dümdüz bir ova. Torosun kayalıkları... Toros eteklerinden bakınca ovaya, bir deniz görürsün. Mavi. Dalgalanır gibi olur. Ak bulutlar salınır yücesinde. Bir yanı Islahiye, Pazarcık ovası, bir yanı Dörtyol, İskenderun, bir yanı Pozantı, Kadirli, Kozan, bir yanı da Silifkenin dağları, İçelin yaylası... Bu araya yeşil bir halı sermişler. Bu arayı yol yol işlemişler. Bu ara Çukurova... Ne derler? Çok eskiden bir adam elindeki değneğini toprağa sokunca, değnek yeşerivermiş, dallanmış budaklanmış. Dünyanın en bereketli topraklarından biri. Sonra Seyhan, Ceyhan, Berdan, Göksu, Sumbas çayı, Kozan çayı, daha bir sürü irili ufaklı su. Bu sular yıl on iki ay boz bulanık akarlar. Bereket taşırlar.

Bizim köyde bir İsmail Ağa vardı. Gök Ahmet vardı. Gök Ahmet yüzünü geçkin öldü. Ben çocuktum o öldüğünde. İri bir ihtiyardı İsmail Ağa, daha yenilerde öldü. Bizim Memed Şahinin babası... Eski Çukurovayı anlatırlardı. Eski Çukurovayı çok severlerdi bunlar. Şimdi hayatta, bir de Amber Er var. Sarızlı Avşar. O da eski Çukurovayı iyi bilir. Onlardan duydum.

Ne derlerdi, bizim çimen yeşili gözlü ihtiyarlar? İsmail Ağa eski Çukurovayı anlatırken cezbeye tutulurdu:

"Aşiretlerin göçü inerdi kışın... Ot diz boyu... Yazın Çukurova ıpıssız kalırdı. Sinek bile kalmazdı Çukurovada..."

Sonra padişah yerleştirmek ister aşireti Çukurovaya. Vergi almak, asker etmek için... Aşiretler karşı korlar... Padişah asker gönderir. Yenerler. Sonra gene padişah bunların yakasını bırakmaz. Kozanoğlu isyanı patlar. Zalim Osmanlı yener elleri, tarumar eyler obaları... Tutar aşiretleri doldurur Çukurovaya...

Dağlara nöbetçiler kor. Sıtmadan ölür millet. Ölürler ama, alışırlar da... Yenilgiyi hala hazmedemez millet. Zalim Osmanlıya hala diş biler. "Aşiret bilmedi. Acamılık etti aşiret. Kozanlı akılsızlık etti. Ulan behey akılsız Kozanoğlu, insan muharebe eder mi Çukurovada Osmanlıyla. Sen deli misin bre Kozanoğlu! Akılsızlığından kul köle ettin bizi Osmanlıya. Ovada, düz ovada Osmanlıyla başa çıkılır mı? Osmanlı Arap atlı. Osmanlı süvarisiyle yiğit. Ya sen neyinle yiğitsin? Dağınla. Çek Osmanlıyı Torosun kepir taşlığına... Atı işlemesin, silahı işlemesin. Belle anasını orada. Ah Kozanoğlu ah! Bin kere ah!" Ovadaki harp kırar aşiretin belini. Teslim olurlar, Afşar Bozoka sürülür. Kavganın şairi Dadaloğlu çığlık atar: "Çukurun kilidi Afşar nicoldu?" diye, önüne gelene sorar Bozokta.

Yıllar geçer... Padişah gevşetir... Aşiretler gene yaylalara çıkarlar... Çıkarlar ama, bir ayakları Çukurovanın sıcak toprağındadır. Köyler kurmuşlardır. Toprağın tadını almışlardır. Gide gide, yıllar geçtikçe, iyice yerleşirler Çukurovaya... Birinci Dünya Savaşında artık iyice yerleşmişlerdir. Aşiret aşiret, bölge bölge yerleşmişlerdir. Sonra pamuk icat olur. Paralı... Gelirli. Ve toprağa iyice sarılırlar... Toprak kavgaları başlar.

Toprak kavgaları inanılmaz safhalar gösterir. Çukurovanın çok yeri büklük, çok yeri bataklık... Büklükler biçilir, bataklıklar kurutulur.

Yine de yerleşmeyen bir kısım aşiretler kalır dağlarda... Bunların çoğu Aydınlı dedikleri Yörüklerdir. Bunlar son yıllara kadar törelerini koruyabilmişlerdir. Son on yıldır artık iflahları kesilmiştir. Gidecek yer kalmamıştır onlar için... Adım atacak bir karış boş toprak bile kalmamıştır. Osmanlıyla yerleşmemek için bunca dövüş eden aşiretlerin en inatçısı Aydınlılar dize gelmişlerdir artık. Yerleşmek için biraz toprak, başlarını sokacak bir ev yapabilmek için biraz toprak istiyorlar... Yalvarıyorlar. Toprak nerde... Devir dönüyor. Anavarzanın dibindeki Ağcasaz bataklığından kurtarılmış topraklara iki Yörük köyü yerleştirmiş hükümet. Bu topraklara öyle sarılmışlar ki Yörükler, soydan soptan tüm toprakçı adamlar dersin. Koyunun, keçinin dilinden anlar gibi, toprağın dilinden anlıyorlar.

Hani nerde "Ferman padişahın, dağlar bizimdir," diyenler? Nicoldu onlar? Nicoldu koç Kozanoğlu?

Şimdi Çukurovada yalnız türküsü var Kozanoğlunun. Yenilginin acısı var. Traktör üstünde Kozanoğlu türküsü söylüyor millet. Eski, yabancı bir dünyanın türküsü gibi.

Çıktım Kozanın dağına
Karı dizleyi dizleyi
Yarelerim göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi

Kara çadır eğmeyinen
Ucu yere değmeyinen
Ne kaçarsın koç Kozanoğlum
Beş yüz atlı gelmeyinen

Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Padişahın zulümleri
Bu dünya böyle kalır mı

Şimdi traktör sesi... Benzin kokusu... Kozanoğlu türküsü. Şimdi topraksız köylü. Bir karış Çukurova toprağı için bir can verecek. Halbuki dedeleri bu toprağın yüzüne bile bakmamışlardı. Bu toprak onlara zorla verilmiş, yüzüne tükürmüşlerdi. Ve şimdi ah çekiyorlar. Ah deli dedelerimiz, diyorlar. Altın batsın. İlle de toprak, diyorlar. Altın neyimiş yani toprağın yanında? Topraksızın hali duman. Topraklı için her şey var, topraksız için artık hiçbir şey yok.

Torosla Akdenizin arası düz bir ova, bire elli verir. Ekinlerini kaplan sökemez. Bu yıl fazla yağmurdan ekinler ota kesti ya... Sağlık olsun. Çukurova Çukurovadır.

Kazan

Memleketimizde ilk makinalı ziraat Adanada yapılmıştı. Traktör falan daha görünürlerde yokken Çukurovalı pamuk ekicisi buhar makinalarından istifade etmeye bakmış.

Bahara doğruydu. Pamuklar çapalanıyor. Uzakta uzun bir ırgat şeridinin çapalarından parıltılar geliyordu. Irgatlar bir türkü tutturmuşlardı. Güneşte erimiş bir türkü... Burası Kuzucuoğlu çiftliği... Yakınında bir köy. Adı Kayarlı olacak. Güneş her şeyi sindirmiş. Güneşten korkularından köyler başlarını içlerine çekmişler. Kuzucuoğlunu gezerken iki tane kocaman kazan ilişti gözüme. Belki otuz yıldır burada kahyalık yapan Nuri Efendiye sordum:

"Bunlar da ne?"

"Kazan."

"Ne kazanı?"

"Çift sürülürdü bunlarla zamanında. Köten takılıp çift sürülürdü."

Bilmedim. Aklım almadı.

"Arkasına mı takarlardı köteni? Öyleyse bu çok yavaş yürür."

Nuri Efendi:

"Yok," dedi. "Arkasına takmazlardı. Dur sana anlatayım. Tarlanın bir ucuna biri, bir ucuna da biri durdurulurdu. İkisi arasına büyük, toprağı elli santim deşen kötenler bağlanırdı. İki parmak kalınlığında sağlam tellerle bağlanırdı. Kazan çalıştıkça, tel kazanın dönen kasnağına sarılır, böylelikle köteni çekerlerdi. Köten sarıla sarıla kazanın dibine gelince, bu sefer köteni karşıdaki kazan çeker yanına götürürdü. Köten arada böyle günlerce gider gelir, tarla da sürülürdü. Ama ne sürülürdü! Bütün Çukurovada altı çift kazan vardı böyle. Zordu zor. Kazanlarda odun yakardık. Deveciler günlerce dağdan develeriyle bize odun taşırlardı. Bir alev çanağına dönerdi kazan. Köylüden de baş alınmazdı. Bu alev çanağını görmek için uzaklardan köylüler işlerini güçlerini bırakır, seyretmeye gelirlerdi. İşte şimdi döküntüsü bunlar o kazanların. Yürü bre günler, yürü hey!"

Kazanlar pas tutmuş. Çukurova güneşinin alnında kazanlar ölüm uykusunda.

Yetiştim, bilirim... Eskiden Adana sokaklarından kocaman, insan boyunda tekerlekleri olan, manda koşulu yük arabalarından geçilmezdi. Çamura batmış koskocaman tekerlekli

arabaları kara, dev gibi mandalar, bir masal dünyasından çıkmış gibi çamur deryası sokaklarda çekerlerdi. Üstünde bir tepe gibi pamuk hararları... Çırçır fabrikalarının hışırtıları ortalığı doldururdu. Kulakları sağır edercesine gürültü çıkarırdı bu fabrikalar.

Çiftlikler yanaşmalarla, öküzlerle dolup taşardı. Her çiftliğin önü, dev manda arabaları, sarı öküzler, kocaman, ağır kötenlerle mahşerallah!

1949 yılı... Adananın hayatında büyük değişiklik oldu. Bir traktör akınıdır başladı. Alan alana. Önüne gelen traktöre saldırdı. Beş onunu hiç gereği yokken alanını mı, iki gün içinde yepyeni traktörü çalıştıramayıp parçalayanını mı ararsın... Bir traktör hummasıdır sardı Çukurovayı... Sonra otomobillerle doldu şehir. Eskiden tek tük tentesi bozuk, arkasından bir fabrika kadar duman fışkırtan bozuk otomobiller görürdün bozuk caddelerde. Caddeler son model otomobillerle doldu. Eskiden Kalekapısı ırgattan taşardı... Kalekapısında iğne atsan ırgattan yere düşmezdi. Şimdi azaldı. Eskiden Adana sokaklarında ayağı çıplak çocuklar, her köşe başında kamış somururdu. Şimdi gene öyle. Adana mahalleleri çamur içindeydi. Şimdi gene öyle. Kenar mahallelerin evleri yarı yıkık toprak damdı. Gene öyle. Teneke mahallelerinde pislikten geçilmezdi. Gene öyle.

Değişen de var: İstasyonla Atatürk parkı arası villalarla dolmuş. Kumluk derdik, çocuklar futbol oynarlardı. Oraları da villalarla dolmuş. Görülmeye değer.

Eskiden bütün Orta Anadolu, yakın iller iş için yazın Çukurovaya inerlerdi. Yüz binler iş bulurdu. Şimdi yok. Topraksız köylü yarıcıydı. Şimdi yok. Topraksız köylü ırgattı. Şimdi değil. Herkes, hiç olmazsa karnını doyuracak bir parça ekmek bulurdu. Şimdi değil. Çukurova insanının macerası büyük. Çukurovanın hikayesi uzun... Anlatmakla bitmez. Anlatmak için büyük bir destancı gerek.

Bahara doğruydu, pamuklar çapadaydı. Çukurova yanıyordu. Bir otomobille Yüreğir toprağına doğru açıldık. Tarlalarda yalnız makinalar gördük. Eskiden ovada ırgat dizileri olurdu. İnip kalkan çapalardan pırıltılar saçılırdı ovaya. Türküler gelirdi. Şimdi çok az insan var. Makinalar almış ortalığı,

ovada makina gürültüsü... Makina gülüyor, ağa gülüyor... İşsiz kalmışların hali hal değil.

Arkadaşım dedi ki:

"On yıl önce söyleseler, bu hale inanır mıydın?"

"İnanmazdım tabii."

"Buzdolabı dolu köylerde... Yaşamasını öğrendi millet."

"Tersi?" diye sordum...

"İşte o kötü," dedi. "Topraksız köylünün hali kötü. Bir karış toprak, bir can eder Çukurovada."

Telli Duvaklı

Traktör, Çukurovada insanın hayatına öylesine karışmış ki, onu öküz yerine, at, eşek, araba ve bilcümle taşıtlar yerine kullanıyor. Yalnız bu kadar mı?

Çukurovada traktör öyle yerlerde, öyle hallerde kullanılıyor ki, hayretten insanın parmağı ağzında kalır.

Bazı zenginler, traktörü ihtiyaç için değil de renkleri, biçimleri için alıyorlar. Bir zengin dostumla, bir gün kasabadan Adanaya gitmiştik. Caddelerde gezerken, yolumuz bir acentanın önüne düştü. Camdan renk renk traktörler görünüyordu. Zengin dostum içeri girdi. Bir kırmızı traktörü almak için pazarlığa girişti.

"Yahu," dedim. "Senin iki tane traktörün yok muydu?"

Cevap verdi:

"Çocuk kırmızısını da istedi."

Bunun dışında başka acayiplikler de oluyor. Eskiden düğünlerde ata binip cirit oynarlardı. Seymenler, gelinin etrafında dört dönerlerdi. Şimdi burada da atın yerini traktör almıştır. Bir düğün alayı gördüm, römork takılmış, süslenmiş traktörlerden ibaretti ve davul zurnalarla kasabanın içinden görülmemiş bir şekilde geçip gitti.

Adanada yazlık barların önünde, römork takılmış traktör dizileri bekleşir.

Traktörün başına gelenler, yalnız bunlardan da ibaret değildir. Mesela beş, altı, on traktörü bir araya getirip aynen at

yarışları gibi yarış yaptırıyorlar. Bir acayip hadise daha ki, Yüreğir toprağında aynen vaki olmuştur. İki köy halkı bahse tutuşmuşlar: "Sizin köyün traktörü güçlü ama, bizim köyünki daha güçlü..." Ve iki köyden en güçlü iki traktörü seçip, tarlada bunları biribirine bağlayarak çektirmişler. Yani, traktör güreşi... Davullarla zurnalarla iki köy halkı arasında traktör güreşi...

Traktörün bu kadar az bir zamanda insan hayatına böylesine karışması sevinilecek bir olaydır. Traktörden öyle candan, öyle yakın bahsediyorlar ki, insanın gözleri yaşarıyor. Üç yıl, beş yıl değil de sanki bin yıldır, bu insanlar makinayla haşır neşir imişler gibi... Bir yeniliğe bu kadar baş döndürücü bir hızla intibak edilebilir mi? Bu, şaşılacak bir iştir.

Çukurovada derin bir traktör dostluğu ve onun yanında o kadar da traktör düşmanlığı almış yürümüş.

Traktörler buraya ilk geldiği, gücü yeten traktör almaya başladığı zaman, yüz dönüm kadar toprağı olan bir köylüyü hatırlıyorum. Köye kim bir traktör getirse, günlerce traktörün yanından ayrılmaz, etrafında döner durur, makinayı okşardı. Bu, uzun sürmedi. Bir de baktık ki, o da bir traktör almış. Köyün içine traktörüyle birlikte sevinç kasırgası halinde girdi. Günler geçti. O traktörün üstünde bir zafer bayrağı halinde göründü durdu.

Traktörünü türlü çiçeklerle, kordelalarla süslüyordu. Uzaktan, Çukurovanın tozu dumanı çamuru içinden pırıl pırıl bir renk cümbüşü şeklinde çıkardı. Onun traktörü telli duvaklı bir gelindi. Son gidişimde sordum. "Gelin daha öyle ışıl ışıl, telli duvaklı duruyor," dediler.

Gene traktörün ilk geldiği günlerde, iki gözü kör bir yetmişlik kadının da oğlu traktör almıştı. Kör kadın traktöre öylesine bağlanmış, öylesine sarılmıştı ki, bir gün bile olsun ondan ayrılmıyor, yağmurda, kışta kıyamette makinistin oturduğu yerin yanına oturup çift sürerken onunla beraber gidip geliyordu. Bu, böylece devam edip gitti.

Düşmanlıklar da türlü türlü... Kimisi bir traktörün en can alıcı yerini söküp parçalıyor, kimisi Çukurovadaki bütün motorları imha edebilecek çareler düşünüyor. Bunlardan birisi aylarca düşünüp taşınmış, toptan imha için aradığı çareyi bul-

muştu. Zımpara tozunu traktörlerin motorlarına atmak. Tabii bunu hiçbir zaman tatbik edemedi.

Düşmanlık, topraksızlıktan doğuyor. Topraksızların traktöre bir diş gıcırdatışları var ki...

Toprakla Traktör

On beş yıl öncesi geliyor gözümün önüne... Çukurovanın düzü o zaman bambaşkaydı. Bugünkü Çukurova o günküne hiç mi hiç benzemiyor: Bir yanı sazlık, alabildiğine bataklık... Bir yanı, yağmurda çamur, kuraklıkta toz deryası... Bataklıkların yanında tezek sıvalı evler... Dalaklı, ince boyunlu, sararmış yüzlü, daha on beşinde ihtiyarlamış insanlar... On beş yıl öncesi, Çukurovada saçına ak düşmüş, hemen hemen hiçbir insana rastlanmazdı. Çukurova, Çukurova değil, kocaman bir bataklıktı. Bu bataklıktan bulut misali sivrisinek yükselirdi.

Sürülmüş tarla... Bu o kadar azdı ki kimse farkında bile olmazdı sürülmüş tarlanın. Bir Ağcasaz bataklığı vardı ki uçsuz bucaksız... Yanına yaklaşılmazdı. Sonraları Ağcasaz kurudu. Kurutuldu değil... Onun bu kuruma macerası uzun bir meseledir. Şimdi Ağacasazın yerinde yeşil bir orman var. Ağaç yüzü görmemiş Çukurovada orman!

Bugün Çukurovada ekilmemiş bir karış toprak yok. Beş yıl önce, üç yıl önce karasabanın arkasında ölümüne sürüklenen köylü şimdi traktör üstünde...

Adanada, kasabalarda, kime kimi sorsam, kimi arasam, "Çocuklar ne yapıyorlar?" desem, iki kişiden biri mutlak çocuğunun şoför, yahut makinist olduğunu söylüyor. Bu, hayret edilecek bir olay değildir. Çukurova öylesine motorla dolmuş ki... Yüz dönüm, yüz elli dönümlük bir toprağı olan köylü, bir traktör alıp evin kapısına dayamış. Niçin almışlar bu traktörü? İhtiyaçları mı var? İhtiyaçları olduğundan değil, laf olsun diye. Daha doğrusu, başkasının var diye... Bir tanıdığım köylü vardı. Yüz dönüm kadar toprağa sahipti bu köylü. O da traktör almış. Niçin traktör aldığını sordum. Cevap veremedi. Sıkıştırdım. "Herkes alıyor da..." dedi. Bu traktör yüz dönüm topağı üç,

dört günde sürecek, sonra kapıda uyuyacak. Bir de kırılmaya görsün. Ondan sonra belki ebediyen uyuyacak. Çünkü yedek parça yok.

Çukurovanın zengin çiftçilerinden biri anlattı:

"Yedek parça ve ehil tamirci yok. Bu yüzden Çukurova bir motor mezarlığı olabilir. (Nedense bu laf Çukurovada çoklarının dilinde.) Geçen gün motorun şarj dinamosu bozulmuştu. Bin lira verdim yenisini aldım. Motoru iyice tamir ettirdim. Köye götürüyordum. Yolda, tamir ettirdiğim motor yeniden bozuldu. Bir daha da tamir ettirmek cesaretini kendimde bulamadım. Daha çiftlikte yatıyor."

Çukurovada traktör meselesi artık üzerinde durulacak olağanüstü bir olaydır.

Çukurova köyleri teker teker, yavaş yavaş, huğlardan, yani ot evlerden kurtuluyor. Birçok köylerde gayet güzel evler gördüm. Bu evler bembeyaz sıvalı ve iki üç yıl önce yapılmıştı. Bunların içinde buzdolapları bile vardı. Ama bu evlerin yanında, eski, bel vermiş, delik deşik huğlar kalabalığı ilk bakışta insanın dikkatini üstüne çekiyordu. Her köyde bunlar biraz daha eskimiş, biraz daha çökmüş olarak, çoğunluk gösteriyorlardı. Bu saz evler, öğrendim ki toprağı olmayanların, yarıcı oldukları ağalar tarafından, traktör alındıktan sonra topraktan atılmış köylülerin evleriydi.

Bir köy bilirim. Çocukluğum orada geçmiştir. Bu köyde eski, yalnız bir tek taş ev vardı. Şimdi bütün köy halkı gayet güzel evlerde oturuyor. Köyde yalnız beş altı kadar huğ kalmış. Bu huğların sahipleri de topraksız. Öteki köylülerin hepsinin az çok toprağı var. Bu sebepten gittikçe hayat seviyeleri yükseliyor.

Topraksız bir köylü kalabalığı, devlete ait araziden kendilerine verilsin diye, istida etmek için kasabaya gelmişlerdi.

"Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiçbir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurovada topraksız insan yaşayamaz. Her işi makina yapıyor. Bize traktör sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu böyle giderse çoluk çocuk hep aç, öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe evsiz de kalacağız," dediler.

Koca Çukurovada, bire kırk veren bereketli topraklar üstünde, toprağı olanların gittikçe daha iyi bir hayata doğru gidişlerine karşılık, topraksızların korkunç yokluğa gömülüşleri birkaç yıldan beri devam ediyor.

Savrun suyunun kenarında belini genç bir çınara dayamış yaşlı bir köylü gördüm. Toprak üstüne konuştuk.

"Ah benim deli başım, ah toprak... Akıl etseydim eskiden çok toprak alabilirdim," diyor da bir şey demiyordu.

Traktörcü

Yollar tozsu tozsu kokar. Gece yolculuğu bir hoştur Çukurovada. Adam, ayak bileklerine kadar toza gömüle gömüle yürür. Her bastıkça iki yana serin bir toz fışkırır. Ve gecenin karanlığında yıldızlar. Yıldızlara çiy düşmüştür. Yıldızlar ıslak ıslaktır.

Gecenin karanlığında insan düz ovayı, alabildiğine dümdüz, bedeninin her bir yerinde duyar, ürperir. Bu ürperti hoşa gider.

Eskiden geceleri Çukurovada yürürken, uzaklardan, karanlığın ötelerinden arabaların çamparalarının sesleri tok, koygun gelirdi. Şimdi dört bir yönden traktör sesi, kamyon gürültüsü geliyor. Bir de, ovanın düzlüğüne serpilmiş ateşböcekleri... Allah kahretsin ateşböceklerine benzetmeyi ya, başka çare yok... Evet ateşböcekleri gibi yanan... Kocaman kocaman, bir top gibi kaynayan, top top ışıklar görünür. Durup da iyice bakarsak, top ışıkların kımıldadıklarını da görürüz. 1949'dan sonra Çukurova düzlüğünün geceleri böyledir işte. İyice kulak verip dinleyecek olursak, bu ışıkların arkasından homurdayan bir makina sesi gelir.

Ben, tam bir yıldır Çukurovaya uğrayamıyordum. Yol arkadaşım Hösük Emmi. Hösük Emmiyle bizim köye gitmek için gün batarken yola çıktık. Yolda durmadan yürüdük. Yanımızdan traktörler geçiyordu. Kötenlerine toprak bulaşmış traktörler... Hösük Emmiyi çok eskiden beri tanırdım. Ben çocukken, orta yaşlıydı. Saçlarına azıcık bir ak düşmüştü. Son gördüğüm-

de az daha tanımayacaktım. Bütün saçı sakalı bembeyaz kesilmiş... Sonra Hösük Emmide bir başka haller belirmişti. Eskiden çok neşeliydi. Köydeki çocukların hepsini o eğlendirirdi. Eski günleri gözümün önüne getirince, Hösük Emmiden yalnız gülen, hep gülen bir yüz görüyorum.

Çığcığın oraya kadar ne o ağzını açtı, ne de ben. Çığcığın altındaki kumlu dereyi geçince koluma dokundu:

"Bre yiğen," dedi. "Ne gonuşmuyorsun öyle! Diyorlar ki, İstanbulda ne gadar ev varsa, o gadar da minare var. Öyle diyorlar. Selimiye gışlasının içini gezdin mi heç? Derler ki çok esgiden, bir baba oğul Selimiye gışlasının içinde yedi yıl askerlik etmişler de biribirlerini görememişler. Heç uğradın mı oraya?"

"Uğramadım," dedim.

Gene uzun uzun yürüdük. Konuşsun diye bekledim. Bir türlü ağzını açmadı. En sonunda ben dayanamadım:

"Yahu Hösük Emmi," dedim. "Sen eskiden gülerdin, konuşurdun, nolmuş sana böyle? Ağzını bıçak açmadı yola düştüğümüzden beri."

Derin derin nefes aldı:

"Sorma halimi, heç sorma. İşler kötü. Ah bir oğlan... Bir oğlum olaymış. Ben bilirdim yapacağımı... Belim büküldü. Yirmi yaşında olsaydım, ben bilirdim yapacağımı. Ah bir oğlan... Bre oğlum, sizler okumuşsunuz, daha eyi bilirsiniz. Okumuş milleti eyi olur. Akıllı olur. Bu gavur icadını da onlar çıkarmadılar mı? Bu gavur icadı geldi, ocağım battı benim."

"Ya, anlatsana, noldu?" dedim.

"Heç bişey olmadı. Heç bişey olmadı amma, gıyamet goptu. Annadın mı şindi? Gıyamat goptu. Bu taraktorlar gelince Hösük Emmiyin de iflahı kesildi. Hösük Emmin öldü bitti. İş göremez oldu Hösük Emmin. Bende tarla yok, takım yok bilirsin. Ben ellerin düğenini sürerdim yazın... Yüzde on alırdım. İki harman sürersem o yıl, geçimim çıkardı. Taraktor gelişin, hapı yuttu Hösük Emmin. Batosa veriyorlar şindi. Annadın mı?"

Yüksekçe bir yer bulup oturduk. Hösük Emminin kızgın sesi titriyordu. Ovayı gösterdi:

"Bak," dedi. "Aslanım şu Çukurova yazısındaki ışıklara bak! İşte bunlar, bu kafirler toprağı yiyorlar. Çukurova ışığa

boğulmuş. Kımıl kımıl ediyorlar. Nasıl? Sonra yavrum bunlar gelince bize iş galmadı. Ben sattım atları. Döğeni de sattım. Bir yıl oradan buradan geçindik. İkinci yıl olunca bir gara düşüncedir aldı beni. Ne yapacaksın şindi Hösük, dedim. Ayıkla bakalım pirincin daşını Hösük. Ağaya gittim yalvardım. Bana iş deyi. Olmadı. Sonra başımı aldım Yüreğir toprağına gittim. Çalıştım Yüreğir toprağında. Amma nasıl çalıştım. Onun orasını bir ben bilirim. Ne iş gördüm Yüreğirde söyleyim mi sana, bizim köylü duymasın, beni düdüğe goyallar da çalarlar... Yüreğir toprağında dolandım durdum. Eski çamlar bardak olmuş gördüm ki... Kızak çekemezsin, biçerdöver almış... Ot vuramazsın, mibzerinen ekmişler... Ortada bir iş var, motorculuk yapacaksın. Aldım elimi çeneme, düşündüm babam düşündüm. Garer verdim ki motorculuk yapacağım. Geldim usdanın yanına. Gardaşım usda evendi, beni al yanına motorculuk belleyim, bana iş galmadı gayri. Başga iş galmadı, dedim. İhdiyarlığıma acındı, aldı beni yanına... Motoru sil, motoru yağla, motoru sil, yağla... Tam beş ay... yaa yavru, beş ay... Gazandım parayı, geldim köye... Bu parayı nasıl gazandığıma şaşdılar. Şaşsınlar yavru. Kimseciğe söylemedim Halil Usdanın mavini olduğumu. Şimdi bizim köyün deliganlıları göya bana fiyaka yaparlar motorunan. Ben söylemem onlara motorun her yerini bildiğimi. Mavin olduğumu bilmezler it enikleri, motoru söküp daktıklarından dolayı öğünürler. Bir bilseler Hösük Emmileri Halil Usdanın mavini."

"Peki," dedim. "Neden böyle üzgünsün öyleyse?"

"Ah," dedi. "Bre oğlum, gençliğimde elime bu iş geçseydi, gençliğimde taraktor olsaydı... Bir elim yattı ki, taraktora... Halil Usda ne dedi bana biliyor musun, ne dedi? Emmi, dedi. Seni iki yılda usda ederim. Yaaa, öyle dedi işde."

Ayağa kalktı. Hızlı hızlı yürüdü. Arkasından yetiştim. Kolumdan tuttu. Kolumu sıktı.

"Sonra, usda dedi ki: Hösük Emmi, sen usda olduğun zaman el alem barmağını ısıracak. Bu yaşda usda olunmaz, diyecekler. Sen bineceksin motura, basacaksın gaza. Arap at gibi şaha galkacak motur."

Uzun bir sessizlik oldu. Sonra Hösük Emmi bir türküye başladı. Bu türkü aynen eski türküleri gibi oynak, canlıydı.

Türkü bittikten sonra kulağıma eğildi, çabuk çabuk:

"Usda olup köye geleceğim. Ömer Ağanın kapısına varacağım. Taraktorunu silip temizleyeceğim. Ne söyler, ne sorarlarsa cevap vermeyeceğim, gaz goyup, bineceğime üsdüne. Bütün köylü şaşıp kalacaklar, ağızları bir garış açık... Sonra ağanın garşısına varacağım: Ağa, diyeceğim. İş yok diyordun, bana taraktor usdası Hösük deller, verecek işin var mı? Bana verecek bir işin var mı? Yok dersen, başka yerde var, oraya giderim, diyeceğim."

Gide gide Ceyhan suyunun yanına geldik. Su, ölü gibiydi. Yeni yeni şafak söküyordu. Suyun üstüne incecik bir ışık dalgası düşmüştü. Nehir, köye doğru yaklaştıkça ovaya yayılır ve kıyılarındaki yarlar kaybolur, çakıllı bir düzlük yayılır. İşte bu düzlükte bir ışık gördük, sonra ışık söndü. Biz ışığa yaklaştıkça ortalık da ağarıyordu. Yürüdükçe ortalık da iyiden iyiye ağardı. Biz de ışığın söndüğü yere yaklaştık. Büyük, turuncuya boyanmış bir traktörü siyah, ıslak kakülleri alnına düşmüş bir delikanlı yıkıyordu. Hösük Emmiyle az ötede durup seyretmeye başladık. Delikanlı traktörü yıkıyor yıkıyor, sonra da bir bezle iyice parlatıyordu.

Hösük Emmi yavaş yavaş traktöre doğru ilerledi, etrafını döndü. Kendi kendine bir şeyler mırıldandı. Sonra traktörün tekerleğini sıvazladı. Sonra farlara baktı. Sonra her yerine baktı. Delikanlı çok uğraştığından Hösük Emmiye bakmıyor, bir şey de söylemiyordu.

Hösük Emmi neden sonra traktörden çekilip elini beline dayadı...

Traktörü parlatan delikanlıya sert bir sesle:

"Bana bak oğul," dedi. "Bana baksana. Ben yarın, hemen yarın Yüreğir toprağına gidiyorum."

Yola düştük. Ayaklarımızın altında tozlar iki yana fışkırıyordu. Hösük Emminin ağzını köye varıncaya kadar bıçak açmadı.

Çukurova Yana Yana...

Ekinler biçilmiş. Anızlar kurumuş. Anızlara, yol kıyılarındaki otlara, küçücük, beyaz, düğme büyüklüğünde sümüklüböcekler yapışmış. Bir otu, bir anızı koparıp bakarsan, tepeden tırnağa bir sürü düğmenin sütbeyaz dizildiğini görürsün. Şöyle bir elinle sıyırsan, düğmeler sapır sapır toprağa dökülür. Yazın en sıcak günleridir. Otların, anızların düğmelenmeye başlaması en sıcak günlerin geldiğini, üstümüze bütün ağırlığıyla çöktüğünü gösterir...

Ceyhanbekirliden Kesikkeliye doğru yürüyorum. Yanımda Ceyhan suyunu geçerken arkadaş olduğum biri var. Yaşlı, altmışında gösteren biri. Çenesi sivri. Gözleri koyu yeşil. Hafiften çakıra çalıyor. İncecik. Beli öne doğru bükülmüş. Belinde kalın, kırmızı bir kuşak. Bu kuşağı bizim buralarda göçmenler bağlar. Nedense yaşlı arkadaşım da bağlamış. Şalvarı yepyeni. Belli ki pazardan geliyor. Yeni almış. Giydiği içlik yollu yollu. Yakası işlenmiş. Gözlerinin yanı kırış kırış. Dudakları incecik. Üstdudağını sarı, yarı ağarmış bıyıkları örtmüş. Sarımsı sakalı da ince çenesine uymuş. Uzun, iğne gibi sivri. Aşireti Tatarlı. Yan yana yürüyor, şundan bundan konuşuyoruz. Eski Çukurovayı, eski günleri biliyor. Anlatıyor.

"Toprak neydi bre oğlum! Ne kıymeti vardı toprağın. Kim yüzüne bakardı toprağın. Bundan otuz yıl önceleri geleydin yanıma, sana şu koskocaman ovayı beş altına satın alıvereydim. Toprağa kim bakardı!"

"Çukuru o zaman ekmezler miydi?"

"Ekerlerdi. Ekerlerdi ama, şimdikinin yüzde biri değil. Yüreğir toprağı hemen hemen şimdiki kadar ekilirdi. Bizimkilere gelince biz de ekerdik. Ama nasıl, ne kadar ekerdik? Yaz bahar ayları gelince bütün Çukur, yaylaya göçerdi. Çukurda kimsecikler kalmazdı. Her köyde bir bekçi kalırdı."

"Peki, ekin nolurdu? Pamuk ekmez miydiniz?"

"Ekerdik. Ekinler yetince, erkekler birkaç günlüğüne inerler hasat eder, geri dönerlerdi. Zaten ne kadar ekin ekerdik ki... Yiyeceğe yetecek. Pamuğu da yataklığa yetecek kadar ekerdik. Yerli kozaydı o zamanlar ektiğimiz. Biz yayladan dönünceye kadar tarlada kalırdı. Yayladan dönünce toplardık."

"O zamanlarda dağlardan, Orta Anadoludan Çukura ırgatlar gelirmiş. Türkülerden biliyoruz. O ırgatlar niçin gelirlermiş öyleyse."

"Yüreğir toprağına gelirlerdi. Yüreğir toprağında o zamanlar bile şimdiki gibi pamuk, buğday ekilirdi. Yüreğirin çiftliği o zaman bile şimdiki kadardı. Yüreğir yaylaya göçmezdi bizim gibi. Çalışmaya dağlardan, Anadoludan adamlar gelirlerdi. Dayanamazlardı. Kan kusa kusa, ısıtma tuta tuta geri dönerlerdi memleketlerine... O zamanlar böyle değildi ki Çukur, Çukur bataklık, büklüktü o zamanlar. Şuralardan, şu Anavarzanın dibinden geçilmezdi sazlıktan. İçine düşsen göğü göremezdin. Şimdi nerde, şimdi tarla oldu. Bir sivrisinekler olurdu o zamanlar, kemikli. Şimdi de var ya o sineklerden, onlar batak, bük sineği değil, çeltik sineği... Şimdikiler de kemikli... Çukur o zamanlar ıssızlıktan, sazdan, bataktan vang vang öterdi. O zamanlar dökülürdü Çukura dağ uşağı, Anadolu uşağı... Kardaşlar türküsünü duydun mu? Duymuşsundur. O zamanki bir iş o. Maraşın köylüklerinden olacaktı. Belki de Elbistanın oralardan. İki kardaş Çukura inmişler. Bir dul avradın oğulları olacaklar. Fıkara. Çukurda para kazanacaklar da... Yüreğirin toprağı sıcak... Suyu kan gibi. Sineği kemikli. Hiçbir dağ uşağı on beş günden yukarı dayanamaz. Kardaşlardan küçüğü hasta olur. Dal gibi, kocaman gözlü bir çocuk. Büyük kardaş işi gücü bırakır, döner yönünü dağlara... Kardaşı yanında düşer yollara... Bazı sırtına alır kardaşını, bazı koluna girer. Maraşın altına, Gündeşlinin ovasına vardıklarında çocuk son hale düşer. Çukurovanın kan ılık suyu iflah etmez adamı. Bir ağacın altına gelirler. Su yok. Yanlarında bir tarladan yoldukları bir tek kelek karpuz. Çocuk yarı canlı... Güneş kızdırınca can vermeye başlar. Kardaş telaşlı. Başucunda kardaşının, içinin ateşini dökmek için, alır bakalım ne der:

Çukurova yana yana ördolur
Her sineği bir alıcı kurdolur
Sen ölürsen yüreğime derdolur
Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru

Maraş Maraş Maraş da şu bela Maraş
Maraşın içinde can veren kardaş
Şu Çukurova da başa tebelleş
Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru

Daha çok söyledi ihtiyar. Çukurovaya kardaşın ahını, kinini, derdini söyledi. Türkü uzun bir türkü...

Kesikkeliye girerken yaşlı adam benden ayrıldı. Gözleri güldü. Gözleri ışıl ışıldı. Yeşil yaprağa çiy düşmüş gibi. Yüreğinde eski Çukurovası vardı mutlak. Bizim ihtiyarların hemen hepsinin yüreğinde eski, bakir, el değmemiş Çukurun, Arap atı, ceylan yatağı Çukurun hasreti vardı. Ölenecek hep Çukurun hasretini söylerler. Hey bre belalı eski Çukur! Aşiret kavgaları. Büyük aşiret aşkları... Talanlar... Analara:

Oğlum kalmadı ocakta
Atım kalmadı bucakta
Ne yatarsın Derviş oğlum
Kuşluklayın ısıcakta

dedirten kavgalar.

Anavarza Ağıdı

Bir akşamüstüydü. Ben Niğdedeydim. Adanaya gitmek istiyordum. Ama beni götürecek hiçbir şey bulamıyordum. Bir arkadaşımla yol üstüne çıktık. Belki geçen bulunur diye. Kayseri-Adana otobüslerinin ikisi de geçmiş. Tren de gece yarısına doğru. Bekledik. Derken önümüzde, üstü bez örtülü bir kamyon geldi durdu. İçi insanla dopdolu.

"Bana bir yer," dedim.

"Yok," dedi. İki kişilik şoför mahallinin ikisi de tutulmuş.

"Ben," dedim, "arkaya, adamların içinden istiyorum bir yer."

Olur mu olmaz mı diye bir zaman düşündü şoför. Sonra bana ne dercesine içeriyi işaret etti. Ben de atladım. Adamlar

üst üsteler. Bana yer açtılar. Köşede bir yere iliştim. Elli kişi kadar varlar. İçlerinde yalnız üç tanesi yaşlı. Kırçıl sakallı. Gerisinin en yaşlısının yaşı otuz. Kamyon kalktı.

Bunlar Kayserinin Sarız kazasından. Afşar aşiretinden. Çukurovaya pamuk çapasına gidiyorlar.

"Gündelik üç liraymış diyorlar," dedi birisi, "eğer öyleyse çok iyi."

Başka birisi:

"İş yok, diyorlar. Öyle duyduk. Olur mu iş canım. Her yer makinaya kesmiş. Çukurovada yer gök makina... Hiç iş olur mu? Biz allalem bu yıl boşa gidiyoruz. Millet dayıyor makinayı, bir koca tarlayı sıyırıp gidiyor. Bize neden para versin? Neden ekmek versin?"

"Bunu biliyorsunuz da neden gidiyorsunuz öyleyse?"

"Bir umut. Yokluk. Evde boş boş dur ne olacak! Şimdi Çukurovaya eskisi gibi ırgat akmıyor. O yüzden belki iş çıkar."

"Yüreğir toprağı var ya, şu makina çıktı çıkalı gavur olmuş. İnsanın yüzüne bile bakmıyorlar. Köpeğe bakıyorlar da insana bakmıyorlar."

"Öl geber, bir lokma ekmek vermez olmuş Yüreğir toprağının insanı."

"Eskiden de öyleydi."

"Öyleydi, öyleydi ya, bu kadar değildi."

"İnsan da Kadirli Kozan tarafında, adam da..."

"Şimdi bile iş verirler. Şimdi bile adama imansız ayranı dayamazlar. Sıcağın alnında eski imansız ayran kan gibi. İçince sıtma yutmuş gibi titrersin."

"Gidiyoruz, gidiyoruz ya... Bir umut. Çukurova Çukurovalıktan çıktı gayri."

Otobüs Orta Anadolunun bozkırında, ince yol çizgisi üstünde tozu dumana katarak ilerliyor. Koskocaman bozkırda bir nokta gibi kalmışız.

Köşedeki incecik, uzun boyunlu, yüzünün derisi kırışık içinde, sarkmış yaşlı adam, Süleyman Ağa:

"Eski Çukurovayı bilen bilir. Şimdiki Çukurovaya benzemez bile. Şimdi Çukurovada bir ot, bir batak, bir bük bulamazsın. O zamanlar, benim yetiştiğim zamanlar, pamuk tarlaları-

nın yanında bataklık uzanırdı. Büklükten çıkamazdın. Tüterdi. Burnunda bir batak kokusu bütün yaz. Hiçbir yaylalı iki aydan fazla dayanamazdı Çukurovada. Sıcak, sıtma vuru vuruverirdi. Çukurova tüm dağlıların mezarı. Daha eskiden, pamuk ekilmezken, aşiret devrinde Çukurova başkaymış. Yamanmış. İşte o zaman Çukurovaymış. Çukurova tepeden tırnağa sarı gözlü nergis açarmış. Dedem söylerdi, bir donanırmış Çukurova... Tüm yelleri çiçek kokarmış. Göçler Çukurovada. Aşiretler Çukurovada."

Süleyman Ağa, nedense sözünü yarıda kesti. Gençlere döndü:

"Haydi delikanlılar. Haydin bakalım. Biz Çukurovanın zehirini yedik. Siz safasını sürüyorsunuz. Sivrisinek bulut gibi, dalga dalga gelirdi. Tüm bedenimiz yaraya keserdi. Kokardık. Haydin bakalım, bir türkü alın..."

On beş kadar delikanlı ağız ağıza verdi. Başladılar türküye.

Yanımdaki İsmail kulağıma eğildi:

"Neden söyletiyor türküyü gençlere biliyor musun?"

"Dinleyelim, eğlenelim diye," dedim.

"Yok," dedi, "yok. Biz biliriz niçin söyletir. Anavarza ağıdı var ya..."

"Var."

"Ondaki Derviş var ya... İşte o Derviş, Süleyman Ağanın dedesiymiş... Onu söyletmek, onun hikayesini anlatmak için... Gençler o türküyü söylemesinler, kızar, zorla söyletir."

Geceydi. Kamyonun içi ayak kokuyordu. Ortalık toz kokuyordu. Kamyon gürültüyle ilerliyordu. On beş pırıl pırıl ses kamyondan bozkıra, Toros dağlarına doğru uçuyordu.

"Bir de Çukurova üstüne," dedim.

Hemencecik başladılar. Çok hatırnaz çocuklar.

Önce hikayesini söylediler. Bir dul karının Osman adında bir oğlu varmış. Osman nişanlıymış. Fıkara olduğundan yıllar yılı evlenememiş. En sonunda karar verip, o da para kazanıp muradına ermek için tutmuş Çukurun yolunu. İnmiş. Güze doğru kara haberi gelmiş Osmanın. Sıtma ciğerini delmiş. Anası muradına yetmemiş oğlunun, kız nişanlısının ardından günlerce ağıt çalmış. Dağı taşı dile getirmişler.

Ceyhan derler bir su akar
Yosunu yüzüne çıkar
Adanaya gitme oğlum
Suyu ılık sıtma tutar

Şimdi Torosları aşıyoruz. Toz kokusu... İncecik yelde çam kokusu...

Yanımdaki:

"Süleyman çatlayacak," dedi. "Hala Anavarza ağıdını demediler. Dur da şunlara söyleteyim."

Önümüzdeki türkü söyleyen delikanlılardan birini dürttü:

"Vazifeyi unuttunuz ulan," dedi. "Süleyman patladı patlayacak. Şimdi kıyameti koparır."

Söyledikleri oynak, neşeli bir türküydü. Birden kesiverdiler. Ağır, yanık bir ağıda başladılar.

Süleyman:

"Durun," dedi. "Efendi kardaşa bunun hikayesini anlatayım."

Sustular.

"Derviş benim dedem olurmuş. O zaman Anavarzada beyler, ağalar varmış. Derviş bir beyin kızını almış kaçırmış. Barışmışlar. Barışmışlar ama, bey bunu yutamamış. Bir gün Derviş dedemi vurdurmuş. Bir de Derviş dedemin Ali adında bir dayısı varmış ki... eşkıyaymış. Bunun üstüne, bey komamış Çukurda, kökünü kazımış."

Belki bir saat Ali Dayıyı, Dervişi, o devri anlattı. Delikanlılar türküye başladılar. O daha söylüyordu. "Dedem Derviş," diyordu.

Anavarza at oynağı
Kana belenmiş gömleği
Kıyman aşiretler kıyman
Kör karının bir değneği

Dervişin mendili ala
Bülbül konar daldan dala
Ben öpmeye kıyamazdım
Belemişler kızıl kana

Anavarza binekleri
Hingirdeşir inekleri
Ali sana kardaş demem
Yıkmayınca konakları

Sonra Torosları aştık. Sıcak bastı. Yıldızlar irileşti. Türkü durdu. Herkes biribirinin üstüne yatıp uyudu. Bir ben kaldım. Ben de ayağa kalktım, yüzümü geceye, kamyonun estirdiği yele verdim. Tek ayak üstü durdum. Öteki ayağımı koyacak yer yok. Böylece, şafağa karşı Adanaya geldik. Onlar Kozan üstüne gidecekler. Ben de dolaşacağım.

Karşıyakada, okaliptüslerin altında, gene de büyük bir ırgat kalabalığı vardı. Orada boşaldılar.

1955

Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün

Yeraltı

Urfadan güneye doğru Haran ovası. Git git bitmiyor. Haran ovasından öte Akçakale, Suriye. Eski, büyük Mezopotamya medeniyetinin bu ucu Haran ovasında siniler sinek yok. Dümdüz, ıpıssız. Ovanın yüzü güneşli, dalgasız bir deniz yüzü gibi dümdüz, kırışıksız. Arada sırada yığma tepeler görüyorum. Ta uzaklarda. Bir de bir insan boyunda toprak yığınları. Üst üste bindirilmiş, küçük küçük kubbeleştirilmiş toprak yığınları. Bunlar köy. Toprak yığınlarında el kadarcık el kadarcık pencereler kararıyor. Gölge benekleri gibi. Kapıları kuyu kapıları gibi aşağı, derine iniyor. Toprak yığınları öylesine üst üste ki elli evlik bir köyün kapladığı yer iki buçuk dönümü geçmiyor. Toprak yığını evler iç içe.

Vardım bir köyün kapısında durdum. Üç kadın kuyudan su çekiyordu. Bir de zayıf çelimsiz bir köpek, bir çukura uzanmış, kırmızı dili bir karış dışarıda, soluyup duruyordu.

Kuyuları çok derin. Burası çöl. İki metrede su bulunacak değil ya. Tulumba falan da hak getire tabii. Kuyunun üstünde çıkrıklar. Uzun ipleri var. Uzun iplerin ucunda deriden kova. Madeni, tahta kovalar ağır olur. Bir de içinde su... Elli altmış metreden çekmek elbette kolay olmaz.

İpi çıkrığa takıyorlar. Deri kovayı kuyunun derinine salıyorlar. Deri kova doluyor, kadınlar ipleri omuzlarına vurup yürüyorlar. Onlar yürüdükçe kova da ağır ağır yukarı çıkıyor.

Kuyunun başındaki kadın, arkadan giden kadınlara sesleniyor. Onlar da duruyorlar. Suyu alıp kaplara boşaltıyor. Tekrar kuyuya salıyor boş deri kovayı... Hep böyle. Hiçbir köyde kuyuların başını boş görmedim. Her köyde kadınlar iki büklüm, kan ter içinde, dünyanın ortasından yeryüzüne su taşıyorlardı. Bir iki köyde de kadın yerine su çekmek için beygirleri koşulu gördüm. Ötekiler de böyle yapsalar ne güzel olurdu. İnsan yerine hiç olmazsa beygir. İki beygir akşama kadar köyün bütün suyunu çekebilir.

Su çeken kadınlara:

"Bacılar," dedim, "kim kimse yok mu bu köyde?"

Anlamadılar.

Bu sefer Kürtçe söyledim, gene anlamadılar.

Başlarında elli santim uzunluğunda renk renk ipekten hotoz vardı. Etekleri üç parçalı mavi beyazdı. Bir şey gözüme çarptı. Hiçbir yerde karşılaşmamıştım şimdiye dek. Altdudakları kapkara bu kadınların. Çoğununki de mosmor. Sonradan anladım ki bu siyahlıklar dövmeymiş. Sonradan gördüğüm birçok kadınların yüzleri gözleri dövme nakışı içindeydi. Bütün bedenleri de kilim gibi dövmeli, nakışlıymış.

Dövme, nakış, at, ceylan, deve, bir de devedikeni çölün eti tırnağı. Yani çölden daha çöl bunlar. Çölün özelliği...

Anlaşamayınca kadınlardan biri bağırdı. Neden sonra bir toprak yığınından uzun boylu, beyaz fistan giymiş, başına ipek bir poşu bağlamış, kara bıyıklı, avurdu avurduna geçmiş, kara ceylan gözlü yirmisinde bir delikanlı çıktı. Ona da Türkçe söyledim, anlamadı. Kürtçe söyledim, karşılık verdi. Kürtçesi de pek öyle iyi Kürtçe değil. Çat pat.

"Bu köy kimin?" diye sordum.

Ceylan gözlü, ceylan gibi ince delikanlı:

"Halil Ağanın," diye karşılık verdi.

"Yarıcı mısınız?"

"He."

Önüme düştü. Güzel gözleri sevgi doluydu. Gözlerinde yarışı kaybetmiş bir Arap atının kederi vardı.

"Yarıcı," dedi.

Bir iki laf ettim yarıcılık üstüne. Güzel gözleri dumanlandı. Bir anda yırtıcı bir hal aldı. Korktum.

Sonra:

"Halil Ağa," dedi.

Yığınlardan birinin önüne gelince, önümden çekildi. Beni içeri hürmetle buyur etti. İçerde iki üç yaşlı adam uzanmıştı. Ben girince ayaklarını topladılar. Altlarında çul, hasır yoktu. Düpedüz toprağa yatmışlardı. İçerisi loştu. Islak ıslak bir hali vardı. Kuyu serinliği gibi bir serinlik duydum. Yer gösterdiler. Hoş beşten sonra sordum.

"Bu köy kimin?"

"Bizim."

Bu bizim diyen adam, kırk beşlik vardı. Bu da güzel bir adamdı.

Uzun bıyıkları çangaldı.

İçerde bir koku vardı. Ekşi bir koku. Sinek boldu. Arı oğul verir gibi kaynaşıyordu.

Ben:

"Doğru değil," dedim. "Sizin değil."

"Bizim."

"Sizin değil."

Aramızda bir tartışmadır başladı.

Sonra adama sordum.

"Peki sizin diyelim. Kaç dönüm toprağın var?"

Şaşırdı, kıvrandı. Yalan da söyleyemedi. Kapana kıstırmıştım.

"İki dönüm," diyebildi. "Sana ne kaç dönüm toprağım varsa," dedi sonra da.

Bir yaşlı atıldı.

"Biz," dedi, "köyümüzden, toprağımızdan memnunuz. İş karıştırmayın. Biz böyle gelmiş, böyle gideriz. Başka hiçbir şey istemiyoruz. Çok çok memnunuz. Hükümete yaz ki biz halimizden çok memnunuz. Selam söyle hükümete. Sağ olsun. Halimizi sorduğundan dolayı, Allah eksikliğini vermesin. Böyle söyle."

"Böyle yazarım," dedim ayrıldım. Ağızlarından başka söz almaya imkan kalmamıştı. İşi tatsız bir yere getirmiştim. Belki korktular.

Beni getiren çocuk gene önüme düştü. Gülüyordu. Sordum.

Dedi ki:

"Bizim ağa traktör, biçerdöver aldı da gene topraktan kovmadı köylüyü. Onun için ağa hakkında laf etmezler. Ya kovarsa? Yurdumuzdan yuvamızdan oluruz. Nereye gideriz?"

Nereye giderler?

Bu ovadaki köylerde, Orta Anadolu köyleri gibi, mezarlık yok. Görülmüyor. Bir Orta Anadolu köyüne girmeden ilk göreceğin, taşları yıkık, mahzun mezarlıktır. Burada yok.

Köyde ne bir ağaç, ne bir bitki, ne kuş, ne böcek, ne sümüklüböcek, ne yılan, hiçbir canlı yok. Hiçbir ses yok.

Arkama dönüp baktım. Az önce konuştuğum, hayatlarından memnun insanlar şu toprak yığınının altında mıydı? İçinde miydi? Bu, her canlının, bir parça bulutun, bir damla suyun, kımıldayan tek ot yaprağının düşmanı çölde mi doğup büyümüşlerdi o güzel adamlar? Serap mıydı?

Ceylanpınarı çiftliğine daha epey yolumuz var. Dört bir yanındaki köylerden birkaçını gördükten sonradır ki Ceylanpınarına varacağız.

Su

Devedikeni çiçekleri iki yumruk büyüklüğündedir. Mosmordur. Dikenler orta boylu bir insan yüksekliğindedir. Çukurovada, Orta Anadoluda tek tek ekinlerin içinde biterler. Çukurovada, ıssızlıkta, sarı sıcakta yalnız yalnız esen yelde sallanırlar. Sıcak tüter. Devedikeninin moru sıcakta erir gibidir. Erimiş bir morluk güneşe bulaşır.

Akçakale istasyonu ile Derbesiye istasyonu arası çöl. Bu arada mosmor devedikenlerinden tarlalar gördüm. Tüten sıcağın altında erimiş, mor, mosmor devedikeni çiçeği tarlası... Çölün bir ucundan bir ucuna dalgalanır gibiydi. Mor renk güneşle karışmıştı. Sarıyla mor yoğruluyordu. Bu yangından, bu kurakta, bu alabildiğine tüten güneşte, yelleri yalım esen çölde devedikeninin kavruk yeşili, deniz gibi dalgalanan moru serap mı?

Gittim ellerimle dokundum. Serap değil. Devedikeni çiçekleri çölün yakışığı, tadı.

Akçakalenin genç, inanmış bir kaymakamı var. Bana dedi ki:

"Serap görmek istemez misin?"

Belki çokları daha önce duymuştur. Ben yurdumuzun bir köşesinde serap olabileceğini ilk olarak duyuyorum. Ben, serabı Büyük Sahrada olur bilirdim.

"Olur mu ki?" dedim.

"Hem de öylesine olur ki... Denizi adaları, kayıkları, vapurları ile ayağının dibine gelmiş bulursun. Yaklaşırsın kaybolur."

"İnanılmaz," dedim. "Nasıl olur?"

"Haydi görelim," dedi.

Bir cipe atladık. Bir tepeciğe vardık.

"Bak," dedi.

Güneyde, tüten sıcağın altında, serilmiş, pırıl pırıl bir deniz vardı. Denizin adaları vardı. Denizin üstünde bulutlar vardı sütbeyaz.

Kaymakam:

"Denize doğru gidelim," dedi.

Biz denize yaklaştıkça deniz ötelere ötelere kaçıyordu. Öteler Suriye hududu. Biraz daha yürüseydik denize doğru, bizim deniz hepten kaybolacaktı.

"Hani ya," dedim, "kayıkları?"

"Bugün göremedik. Kim bilir? Bugün o kadar fazla güneş yok."

Dönüşte Haran ovasından geçiyordum. İşte serabı o zaman gördüm. Kaymakam da daha önce Haran ovasını söylemişti zaten. Haran ovasında deniz öyle yaklaşınca kaçmıyordu. Tam ayağının ucundan başlıyor. İçinde kayıkları, vapurları, adaları, her şeyiyle tam deniz. Denizin üstünden usul usul dumanlar kalkıyor. Ufacık dalgalarında pırıltılar.

Böylesi serap öyle her zaman olmazmış. Büyük sıcakların serabıymış bu. Yanımdaki şoför böyle söyledi. Bugün de çölün en sıcak günlerinden biri. Bir, serap denizi, iki, devedikeni çiçeklerinin mor denizi. Adamın dili damağı kuruyor ama susuzluktan, gözü suya doyuyor.

Bu çölü, susuzluğu, yalım yelini gördükten sonra Hindistanda, Arabistanda, dünyanın öte yerlerinde suyu neden kutsal saymışlar, ona neden tapmışlar anladım. Urfadaki Anzelha gölü niçin kutsal olmuş anladım.

Kaymakam:

"Sizi," dedi, "bir artezyene götüreyim. Gelir misiniz?"

İşte buna şaştım. Çöl tekin değil. Geldim geleli öyle tuhaf şeylerle karşılaştım ki... Artezyen de olur. Çağlayan da olur. Çöl bu! Karışılmaz. Dilini bilen biliyor.

Akçakaleye iki üç kilometre bir köy. Vardık. Gözlerime inanamadım. Düzlükte bir su, topraktan fışkırıp durur. Orman içinde sanki mübarek. Dört yanını köylüler kuşatmışlar. Bakıp dururlar.

Kaymakam:

"Çıkartalı daha az oldu. Ama cana can kattı. Bu köyün eski suyunu görseydiniz yüreğiniz parçalanırdı. Yaz gelince eski su kurtlanırdı, içinde kurtlar kaynaşırdı. Kurtlu suyu içerlerdi. Su bir de tuzluydu ki, zehir gibi. Zehiri iç, o suyu içme. Artezyen seksen bin liraya çıktı. Çıktı ama... bakın alt yandan bostan yapıyor köylüler."

Bir tarlanın içinde kazmaları, belleriyle çoluk çocuk bir köylü grubu çalışıyordu.

"Buralar, belki de çöl, çöl oldu olalı sebze görmemiştir."

Nasıl görsün!

"Çölde su çıkarmayı hükümet bir Alman firmasına vermiş. Çok yerde artezyen çıkmıyor. O zaman biz de suyu motorla çekiyoruz. Su olsun da..."

Sonra çöldeki su üstünde durdum. Su çıkaran mühendislerden biri çöldeki su üstüne bana çok hoş şeyler anlattı:

"Vardık köye, kurduk makinalarımızı. Köylüler başımıza toplandılar. Sordular. Topraktan, dedim, su fışkıracak. İçeceksiniz. Bostanlarınızı sulayacak, hayvanlarınıza içireceksiniz. Alay ettiler, güldüler. Hakları da vardı. Ben bile, ilme inanmasam, bu çölden, bu yangın yerinden su çıkacağını aklımdan bile geçirmezdim. Hem de gürül gürül akacak. Bu, olacak iş mi! Köylüler, bizi merakla, umutsuzlukla takip ediyorlardı. Sabahtan akşama kadar birkaçı yanımızda duruyor,

seyrediyordu. Bize yardım edenleri de vardı. Belki de sabırsızlanıyorlardı. Uzun zaman sonra işimiz bitti. Anladım ki su fışkıracak. Bakın, dedim, su fışkıracak! Bütün köy, çoluk çocuk, genç yaşlı, kundaktakileri bile getirmişlerdi, gelip suyun başına halka oldular. Beklediler. Kıpırdamıyorlardı. Gözlerini dikmişler öylecene bakıyorlardı. Birden su patladı. Birden duyulmamış bir çığlık kopardılar, hep birden. Sevinç, hayret çığlığıydı. Az sonra durulduldular. Gene kıpırdamadan gözlerini suya dikip bakmaya başladılar. Gözleri kocaman kocaman hayretten açılmıştı. O gün, bir ikindiüstüydü, akşam oldu kimse yerinden kıpırdayıp evine gitmedi. Gece yarısı gene gitmediler. Şafaktan önce kalktım, yanlarına geldim. Kımıldamadan daha öyle bakıyorlardı. Adamın yüreği ağzına geliyordu bu manzaraya. Sabah oldu gene öyleler... Bir hafta sonra köye tekrar döndüğümde on beş yirmi kişiyi suyun başında, fışkıran, bembeyaz, ışıltılı suyu seyreder buldum. Yüzlerindeki hayret gitmişti. Sevinçle, aşkla, muhabbetle akan suya bakıyorlardı."

Mucizelerin en inanılmazı, en büyüğü. Nasıl bakmasınlar?

Çöl insanı yılda bir yıkanır doğru dürüst, diyorlar. Susuzluktan.

Haran ovasında, Akçakalede, Derbesiyede, yirmi otuz kadar köy gördüm. Bazı köyler sularını iki üç saatlık yerlerden eşeklerle, atlarla getiriyorlardı. Bir köyde küçücük bir sarnıcın başına bütün köy birikmiş, su kavgası ediyordu. Bir hay-huy almıştı ortalığı. Sanki kıyamet günü... Omuzlarında deri tulumları... Sırtlarında, ıslak ıslak, su damlaya damlaya, iki büklüm, çölün bu ucundan öteki ucuna su taşırken gördüm kadınları.

Bir artezyen, çölde, büyük bir mucizedir.

Konuştuğum bazı Urfalılar, su işinin büyük iş olduğunu, daha hızlı, daha çabuk, çölün suya kavuşturulmasını istiyorlardı.

Bence, toprak altındaki köylünün oralardan çıkmasına artezyenlerin büyük faydası olacak. Yarın, belki de bir artezyen başında, uzun, ince, yeşil bir kavağı salınır göreceğiz.

Toprak

Kırçıl sakallıydı. Kubbeli, toprak evlerden birinin gün batısına belini verip oturmuştu. Güneşten yanmıştı. İnceden bir türkü tutturmuştu. Bizim geldiğimizi görünce türküyü kesti. Kesti ama yerinden de kıpırdamadı.

"Merhaba," dedik.

"Merhaba," dedi, ayağa kalktı. Yerini gösterdi. Buyur etti.

Tektek dağlarına 1948'den bu yana üç yüzden fazla köy kurulmuştur. Bundan önce Tektek dağları bomboştur. Çobanlardan başka insan ayağı değmemiştir Tektek dağlarına. Vakta ki traktör gelir memlekete, traktör gelir, ziraat makinalaşır. Yıl yıl yarıcılar topraklarından atılırlar. Gidecekleri yerleri yok. Başlarını alırlar giderler Tektek dağlarına. Tektek dağlarının suyu yoktur ama, Tektek toprakları verimlidir. Ve üç yüz tane köy kurulur. Hükümet de toprakların tapularını köylülere verir. Ama her köylüye seksen, çok çok yüz dönümlük tarla verir. Buraların toprağı bire ondan fazla taş çatlasa veremez. Buna göre bir aile için seksen dönüm azdır. Yaraya merhem olmaz. Her neyse, topraksızlıktan çok daha iyi. Başlarını sokacak bir evleri, saban atacak bir toprakları var.

Gene hükümet, ilerde uzun uzun sözünü edeceğimiz Ceylanpınarı çiftliğinden beş yüz bin dönümlük bir sahayı da topraksız köylüye dağıtır. Bu toprak dağıtıldığı zamanlar gene ben o yanlardaydım. Gözlerimle gördüm. Çöl düğün bayram içinde, dinmez bir sevinç içinde çalkanıyordu. Köylü için inanılmaz şeyler oluyordu. Yılların, yüzyılların esiri köylü, toprak sahibi oluyordu. Onlar sevinmesinler de kimler sevinsinler.

Diyarbakırda, Urfada, Adanada, Vanda, Ağrıda, Mardinde binlerce dönümlük toprak sahipleri... Elli, altmış köylü derebeyle... En azı üç köylü ağalar... Yüz binlerce esir... Yüz binlerce köle köylü... Ve onlar toprak sahibi oluyordu. Bu sevinci gördüm. Çölde sevincin aydınlık bir su gibi aktığına tanıklık ettim. İnsanoğlunun kurtuluşuna, kurtuluş sevincine tanıklık ettim. Toprağın tapusu verilirken oralardaydım. Çöl, al yeşil donanmıştı. İnsanlar sevinçten uçuyorlardı. Çöl, bir düğün alanı oldu günlerce...

Kırçıl sakallı adam yanımıza oturdu. Az sonra, nereden çıktıysa, bir sürü adam deliklerden çıkarcasına teker teker yanımıza geldi.

Urfada bir toprak sahibi diyor ki:

"Toprak dağıttı da bunlara hükümet gördük işte. Yaptıklarını gördük. Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları gene, geri, ağalara verdiler. İşleyemediler."

Ben dedim ki:

"Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları kanunen ağalara satamazlar, veremezler. Bunun şartları var."

"Burası çöldür. Çölün de kendine göre kanunları var. Verirler. Türlü dalaveralarla verirler. Hükümet duymaz bile. O dağıtılmış Ceylanpınarının çoğu ağaların elinde. Çoğu da bomboş, dağıtıldığı günden bu yana bomboş duruyor."

"Sebebi bunun?"

"Sebebini bana soracağına git de kendilerine sor. Mademki gazetecisin, biz de öğrenelim sayenizde."

Kırçıl sakallı adama:

"Ağam," dedim, "dediler ki bana ekmiyormuşsunuz tarlalarınızı. Ağalara satıyor, boş bırakıyormuşsunuz."

"Doğrudur."

"Sebep?"

"Sebebi derin. Sebebi başka."

"Söyle canım."

"Öküz yok. Pulluk yok. Yok oğlu yok."

"Bak amca, bana yutturma, ben de köylüyüm. Kredi de mi yok? Hükümet görülmedik kredi verdi son yıllarda. Siz faydalanmadınız mı?"

"? ? ?..."

"Söyleyin canım, faydalanamadınız mı?"

"? ? ?..."

"Neden faydalanamadınız?"

"? ? ?..."

Başını kaldırdı. Gözleri yaş içindeydi. Yanımızdakiler de taş kesilmişlerdi.

"Aldık yedik," diyebildi.

Başka biri:

"Az verdi hükümet."

Başka biri:

"Biz yeni ev sayılırız. Bize herkesten çok vermeliydi hükümet. Herkesin iki, üç misli."

Bir tanesi gevrek gevrek güldü:

"Böyle çok daha iyi. Yerlerimiz değişti."

Bu, otuzunda, kara gözlü, fistanlı, başı agelli, cin gibi görünen bir adamdı.

"Anlamadım. Ne oldu?"

"Yerlerimiz değişti."

"Nasıl değişti yerleriniz?"

"Eskiden biz ağanın eciriydik. Daha doğrusu kölesiydik."

"Malum."

"Hükümet bize tarla verdi."

"Kurtuldunuz."

"Evet kurtulduk. Ama ağaların ellerinde traktörleri vardı. Bizde öküz bile yoktu."

"Evet."

"Ağalar bize geldiler dediler ki, sizin topraklarınız var boş durur, bizim traktörlerimiz var boş durur."

"Duymamıştım. Şaşılacak iş."

"Gelin tekrar ortakçılık edelim dediler. Başka çare var mı? Başladık yeniden ortakçılığa. Ama bu sefer işler tersine."

"Nasıl?"

"Tarla bizden, tohum bizden. Traktör, biçerdöver ağadan, yani çalışmak ağadan. Yarı yarıya... Eskiden tarla, tohum ağadandı, öküz ağadandı, çalışmak bizdendi. Yarı yarıyaydı. Şimdiyse ağanın makinası çalışıyor, gene yarı yarıya."

"Peki, siz ne yapıyorsunuz?"

"Biz mi? Biz yatıyoruz. Rahatız, memnunuz. Yatıyoruz. İstediğimize kavuştuk."

Genç köylü, inceden inceye bu halle eğleniyordu. Bıyıklarının altında tutamadığı bir gülümseme vardı.

"Biraz da biz yatalım. Ağa çalışsın!"

Durdu azıcık. Sonra:

"Yok, yok," dedi. "Ağanın traktörü çalışsın. Ağa da biz de yatalım."

"Peki bu ortakçılıktan gelen kazanç sizi doyuruyor mu?"

"Doyurmuyor ama, yattığımız yerden geliyor. Taş atıp kolumuz mu yoruluyor."

Urfa köylüklerinde hükümetin köylümüzü kalkındırmak için dağıttığı toprakların macerası böyle. Toprağın bir kısmı ağalara türlü hilelerle yeniden devredilmiş. Devredilmeyenler yarıcılığa veriliyor. Verilen toprağı kendi eken köylü yok gibi. Dağıtılan toprağın yüzde doksanı yarıcıda, ağalarda. Traktör sahiplerinde. Bu traktör sahipleri de bir alem. Çiftçilikle hiç ilişiği olmayanlar Marshall yardımından traktör almışlar. Bunların çoğu şehrin küçük esnafı... Yok yerden traktör sahibi olmuşlar. Biraz dedikodulu bir iş.

El Ele

İşte dünyanın en büyük çiftliği Ceylanpınarının dört bir yanı böyle. Susuz, kıraç, verimsiz, insanları yeraltındaki toprak evlerde, topraksız. Kuru, ıssız. Çöl, serap. Sıcak. Bir damla yeşillik yok. Göz alabildiğine çöl, göz alabildiğine yalnız.

Birden karşına Ceylanpınarı çiftliği çıkıyor. Bir yeşillik içinde çıkıyor. Ta uzak yerlerden getirilmiş park gibi. Uzaklardan getirilip buraya yapıştırılmış. İnanılmaz bir iş. Serap gibi bir şey. Yani işte asıl serap bu.

Sıra sıra, düzgün ekilmiş ağaçlar. Çöl güneşinin altında bu ağaçların yeşilleri bir de taze yeşil ki... Sıcaktan solacağı yerde açılan, gittikçe tazeleşen, parlayan bir yeşillik... Evleri güzel. Yer yer tepeye benzer bir yere serpiştirilmiş. Yepyeni, küçücük bir şehir. Evleri sayfiye evleri güzelliğinde. Çiftliğin tam önünden, aydınlık bir su çıkıp, Suriye topraklarına gidiyor. Suyun iki yanı söğüt ağaçlarıyla donanmış. Söğütler de ayrı bir tat burada. Başka yerde olsa belki de bu kadar cana yakın, bu kadar cennet misali gelmez insana çiftlik. Halbuki çölün kurağından, kerpiç yığını köylerden sonra cennetten bir parça gibi geliyor, insanın içinde bir sevinçtir çağlıyor.

Nasıl anlatsam, üç günlük susuza, güneş altında yanmışa, bir bardak soğuk, pırıl pırıl sudur Ceylanpınarı. Bana böyle geldi.

Ceylanpınarının temeli 1946'da atılmış. Bu topraklar ondan önce bomboşmuş, ıpıssızmış. Yalnız binlerce ceylan döner dururmuş düzünde. 1946'dan 1950'ye kadar yapılma devresi geçirmiş. Urfalıların, Mardinlilerin söylediklerine göre iki yıl önceye kadar, yani şimdiki müdür Vedat Akyalçın gelinceye kadar şöyle böyleymiş çiftlik. Akyalçın gece demez, gündüz demez çalışan bir adam olduğu için geliştirmiş çiftliği, ilerde ondan söz açacağım. Şimdi ne yüzden yeryüzünün en büyük çiftliğidir Ceylanpınarı onu söyleyim: l milyon 673 bin dönüm toprağı var. Bu genişlikte dünyanın hiçbir yerinde bir çiftlik yok. Çiftliğin bir uçtan bir uca uzunluğu 75 kilometre. Genişliği 35 kilometre ile 40 kilometre arasında değişiyor. Çiftlik Güzelyatı, Horozmiran, Beyik, Tüem, Beyazkule, Gürgürbaba, Saraççeşme adlarında yedi çalışma bölgesine ayrılmış.

Çiftlik, dünyanın en büyük çiftliği olduğu gibi, dünyanın en modern araçlarıyla da çalışıyor. 153 biçerdöveri var. 146 traktörü, 117 kamyonu, 2 seyyar onarım atölyesi, 117 tohum ekme mibzeri, 1800 işçisi var.

Çiftliğin elektrik tesisatı büyükçe illerimizin çoğunda yok.

Bir ikindiüstü geldim çiftliğe. Şaşırdım kaldım. Kim görse şaşırır. Benden iki gün sonra Alman büyükelçisi de çiftliği görmeye gelmişti, o benden de şaşkındı. Bu çölde bu kadar güzel, inanılmaz çiftliği kimse hayal bile edemiyor. Şaşkınlık, vurulma ondan.

Müdür Vedat Akyalçın, çiftliğe gelir gelmez beni doğru atölyelere götürdü. Onun da derdi günü atölyeler. Başka çare yok bugünkü günde. Makinayla çalışan her insanın baş derdi, baş dostu atölyeler. Eğer bu atölyeler olmasaymış, bu yıl yedek parçasızlıktan dolayı Ceylanpınarındaki makinaların çoğu çalışmayacakmış. Son yıllarda memleketimizin çiftçilerinin tek derdi yedek parça. Yedek parçasızlık kıvrandırıyor çiftçiyi. Küçücük bir yedek parça için koskocaman bir biçerdöver yatıyor. Çare yok, yatacak.

Atölye değil küçük bir fabrika. Her türlü yedek parçayı, iyi kötü, yapıyorlar hemen hemen. Yapıp yüzlerce makinayı yatmaktan kurtarıyorlar.

Ustalar olgun, ustalar usta.

"Her parçayı yapıyor musunuz?"

"Hemen hemen."

Bir tarafta döküm, bir tarafta tesviye, bir tarafta elektrik işleri...

"Biz burada, yeter derecede aletimiz olsa, motor bile yapabiliriz."

Yatak yapıyorlar, dişli yapıyorlar, her bir şeyleri yapıyorlar. Motor da yaparlar mı yaparlar.

Usta:

"Bize çok az önem veriliyor. Halbuki bu bizim atölye, çiftliğin bütün makinalarını ayakta tuttuğu gibi, etrafındaki köylerin de işlerini görüyor. Bize daha önem verseler, daha çok alet gönderseler yukardan, çok iş görebiliriz. Hem çiftlik, hem halk için iyi olur."

Bir hafta kaldım. Bir hafta onlarla beraber çalıştım. Yukarı, yani Ankara, atölyeye gereken önemi verse hem çiftlik, hem Tarım Bakanlığı, hem de halk için çok iyi olur. Atölyede çalışıp da çiftliğin bunca makinasını yatmaktan kurtaran ustaların ellerine sağlık. Elleri, o güzel elleri dert görmesin.

Çölün ortasında bir medeniyet ışığı, yağlı, mavi tulumlarıyla çalışan işçiler. Cana can katan adamlar. Toprağı, taşı toprağı dile getiren adamlar, toprağın makinanın adamları var olsunlar. İnsan, bu adamları, yenilmez sanılan kurağın, yokluğun karşısında savaşta iken daha çok seviyor, onlara daha çok güveniyor. İnsanoğlunun gücüne insan burada daha çok inanıyor.

Müdüre:

"Bu ağaçları nasıl bu hale getirdiniz? Buna güç mü yeter?" diye soruyorum.

"İnsanoğlunun elinden bir şey kurtulmaz," diye karşılık veriyor. "Bazı yerlerde kuyular çıkardık. Oralardan motorlarla su çekiyoruz. Bir de gözden su çekiyoruz. Büyük bir havuz yaptık, oradan dağıtıyoruz ağaçlara suyu. 10.000 dikili, tutmuş ağacımız var. Daha ilerde 100.000'e çıkaracağız. Şu tepeleri de ormanlamaya çalışacağız. O zaman çöl değişecek."

Çöl değişebilir. Bunu gördükten sonra çöllükten eser kalmayacağına da inandım.

Burada halk arasında çölün eski haline bağlı türlü rivayetler var.

Bir köylü:

"Atalar söylerler," diyor, "buradan Bağdada kadar giden adam ağaç gölgesinden gün yüzü görmezmiş. Ormanı yaka yaka bu hale getirmişler toprağı. Bahçeleri boza boza bu hale getirmişler. Ceylan yatağı yapmışlar."

Çiftliğin bir çiçek bahçesi ortasında, odalarında banyosu olan bir misafir evi var. İlk gece orada misafir oldum.

İkinci gün müdüre:

"Ben biçerdöverlerde çalışmak istiyorum. Çalıştırır mısınız?"

"Siz çalıştıktan sonra olur," dedi. "Bizim gizlimiz saklımız yok. Bizim için daha iyi olur. Daha yakından görür, daha iyi anlarsınız."

Daha gün doğmamıştı. Müdür yardımcısı Mehmet Bey beni uyandırdı. Güzelyatıda çalışan 30 biçerdöverlik biçerdöver topluluğuna götürdü.

Memet Barut

Şimdi ekin denizindeyim. Düzlükte güneşin bir parçası gözüktü. Köz gibi. Kıpkırmızı. Yer yarılmış da oradan çıkıyormuş gibi. İnceden ince seher yeli esiyor. Buğday denizi hışırtılarla dalgalanıyor. Burada, dağ, taş, tepe, yer, gök buğdaya kesmiş. Dünya tüm buğdaydan. Ulu bir denizde kalmış gibi, insan kendisini buğday denizinde kalmış sanıyor. Az buz buğday ekilmemiş ki: Tam yarım milyon dönüm. Yarım milyon dönüm dile kolay. Gelip de, yarım milyon dönüm nedir, Ceylanpınarında görmeli.

Saat sabahın üç buçuğuydu. O düzlükten çıkarcasına doğan güneş daha doğmamıştı. Biçerdöverleri otuzar otuzar topluluklara ayırmışlar. Her topluluğun bir başı var. Bizimkisinin toplumbaşı Aziz adında bir Urfalı. Çiftlik kurulduğu yıl işçi olarak gelmiş, sonra biçerdöver sürücüsü olmuş. Şimdi 325 lira maaş alıyor. Bu maaş çiftlik müdür yardımcılarının maaşını geçiyor. Ama Aziz de çalışıyor. Çiftliğin en gözde toplumbaşısı.

Bana bir tulum verdiler. Tulum biçerdöver sürücülerinin tulumundan. Adam, tulum içinde kendini daha kıvrak, daha işe hazır sayıyor.

Toplumbaşı Aziz:

"Biçerdöverde mi çalışacaksınız? Siz mi süreceksiniz?"

"Biçerdöverde çalışacağım. Ben süreceğim."

"Biraz zor."

"Öğretirsiniz."

"Öğrenebilir misiniz?"

"Deneriz."

"Öyleyse sizi Memet Barutun yanına verelim. O size öğretir. Bizim topluluğun en usta, en çalışkan adamı."

Otuz biçerdöver, daha şafaktan önce çalışmaya başladı. Biçerdöverler, uçsuz bucaksız ekin denizinin kıyısında on beşer on beşer iki sıra olmuşlar, duruyorlardı. Teker teker sıradan ayrılıp, büyük bir homurtuyla, denize girmeye başladılar. On beş dakika içinde otuz biçerdöverin otuzu da buğday denizinde. Arka arkaya dizilmişler biçiyorlar. Biçip kırmızı buğdayı ambarlarına dolduruyorlar. Ambarları dolunca yanlarında dolaşıp duran kamyonlara boşaltıyorlar kırmızı buğdayı oluk oluk.

Aziz götürdü beni Memet Barutla tanıştırdı.

"Birlikte çalışacaksınız. Arkadaş, anlaşıldığına göre bu işlerden biraz anlıyor. Bilmediklerini de sen öğreteceksin. Bir hafta birlikte çalışacaksınız. Yani, sen biçerdöverini güvenebilirsen arkadaşa teslim edecek, sen yatacaksın. Ya da sana başka bir iş vereceğiz. Bir tecrübe et arkadaşı."

Memet gülümsedi. Peki makamında başını salladı. Biçerdöverden kalktı, yana geçti, yerini bana verdi. Direksiyona ben geçtim. Biçerdöverden ayrılalı yıllar oluyor. Öteki biçerdöverler de arkadan geliyorlar. Durmaya, Memetten yeni şeyler öğrenmeye imkan yok. Gaza bastım. Korku kötü şey. Direksiyon elimde sallanıyor. Yılan gidişi gibi eğri büğrü gidişim. Memet gülümseyerek direksiyonu düzeltiyor.

"Abi," diyor, "çok heyecanlısın. Birkaç kere daha dönüp, depomuzu dolduralım da, boşaltırken sana her bir yerini anlatayım. Bu biçerdöverler sizin bildiğiniz biçerdöverlere benze-

mezler. Bunlar zor. Bunlar, idrolikli. İlk biçerdöverler çok basitti. Bizde onlardan da var ya, onlar öteki grupta."

Dönüyoruz. Önümde arkamda biçerdöverler. Otuz biçerdöverin gürültüsü bütün çölü kaplıyor. Buğdaylar biçerdöverlerin ağzında, makinanın pervaneleri dönüyor baba dönüyor. Yiyor ha yiyor ekini. Ve yanımdan, başucumdan, akar bir su gibi, kırmızı, aydınlık bir oluktan buğday akıyor depoya.

Güneş çıktı. Gün kuşluk oldu. Ortalık çatır çatır ediyor.

Ekinden çekiyoruz biçerdöverimizi. Bir kamyon gelip yanaşıyor, boşaltıyoruz.

Bu arada, depodan kamyona buğday akarken Memet bana biçerdöverleri anlatıyor:

"Burası ağzı, pervaneleri, biçecek yeri... tablası... Pervane, kollar dönerken, ağza gelen ekinleri içe doğru yatırır. Şu merdane alır ezer sapı."

Bir açtı ki makinayı, dişliler, dişliler, dişliden başka şey yok.

"İşte burada iyice ezilir, şu elekten elenip, saman üstünde kalır, buğday aşağı geçer. Aşağıda kepçeler vardır. Kepçeler yukarıya depoya taşırlar buğdayı. Sonra da şu depodan dışarı verir."

Daha uzun anlattı. Çok karışık. Yukarıdakiler aklımda tutup, gece olunca not ettiklerimdir.

Ben alışkınım artık. Heyecanım da geçti. Yılan gibi oraya oraya gitmiyor artık makina. Ben seviniyorum. Memet seviniyor. Hep gülümsüyor Memet. Memedin artık benden korkusu yok. Ayaklarını biçerdöverden aşağı uzatmış rahat oturuyor. Konuşuyoruz. Koca makina altımda bir Arap atı kıvraklığında.

"Nerelisin Memet?"

"Antepli. Antebin Alimantar köyünden."

"Kaç yaşındasın?"

"On dokuz."

"Kaç yıldır buradasın?"

"Altı."

"Kaç yıllık biçerdöver sürücüsüsün?

"Üç. Üç yıl yağcılık yaptım."

Yağa batmış, küçüğü on, büyüğü on dört yaşlarında görünen, elleri tenekeli, yağlama aletli yedi sekiz tane çocuğu gösterdi.

Memedin teni bakır renginde. Ela gözleri büyük, kederli.

Sürerken biraz, birkaç tane buğday bıraktım dikili.

"Olmaz abi," dedi Memet. "Bu olmaz işte. Bırakmamalıyız. Onu almalıyız oradan."

Gittik aldık.

Ama ben bir hesap yaptım.

"Memet," dedim, "oraya gidip gelinceye kadar bir sürü benzin yaktık. Vakit kaybettik. Beş on tane başak kopardık. Zararlıyız bu işte."

"Yok," dedi, "zararlı değiliz. Bir kere yıl on iki ayın emeğidir bu. Bu iki başağı meydana getirinceye kadar biz ne terler döküyoruz! O zaman bir başak değil, bir tane bile bırakamazsın yerde. Bir de bırakmaya alışırız. Onun için gözümüzün gördüğü hiçbir başağı bırakmamalıyız."

Yel yalım gibi esiyor. Ekinler sıcak, dünya çatırtı içinde. Biçerdöverlerin demirine elini dokunduramıyorsun. Köze değmişsin gibi yakıyor.

Akan buğdaydan, dökülen samandan, makinanın ağzındaki ufalanan başaklardan havaya altın bir toz savruluyor. Güneş sarısı, başak sarısı, toz sarısı...

Ekin kısa olursa tablayı indirirsin. Uzun boylu olursa tablayı yukarı kaldırırsın. Bazan ekinler çok kısa, ben tablayı yerde hiç başak bırakmamak için indiriyorum. Tabla, toprakla beraber. Tabla bazan, tümsek yerler gelince, toprak alıyor. İşte Memet o zaman, o terbiyeli, efendi çocuk, kızdığını belli ediyor.

"Aman," diyor, "aman!" Ellerime sarılıyor. Tablayı yukarı kaldırıyor.

"Peki, başak kalıyor Memet," diyorum.

"Kalsın," diyor.

"Sabahleyin ne dedindi? Bir tek başak kalmayacak dedindi."

"Hesap meselesi gene," diye gülüyor. "Bir makina kaçadır biliyor musun? Çok çok paradır. Makinanın ölümüne başak koparmak yok. Kalsın."

İnsanın bu kadar namuslusu. Aşkla şevkle işine sarılmışı!..

Depolar doldu, depolar boşalttık. Kamyonlar geldi, kamyonlar gitti. Öğle oldu.

Öğleyin de makinalar buğday denizinden dışarı çıkarılıp, on beşer on beşer sıraya sokuluyorlar.

Memet, biz tarladan çıkarken direksiyonu elimden aldı. Sebebini sordum.

"Aziz Abi kızar," dedi. "Cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getirilmezse makinalar, Aziz Abi deli olur. Onun da tadına böylesi gider. Biz de cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getiririz."

Yemekler geldi.

Gezen Fabrika

Yemeği yemiş dinleniyorduk. Bu ara, altında cip, müdür yardımcısı Mehmet Bey geldi.

"Daha işe başlamaya epey var. İlerde yeni bir biçerdöver grubu ilk olarak tarlaya sokuluyor. Onu görelim. Hemen geri döneriz."

Vardık. Biçerdöverler sıra sıra bekliyorlar. Mehmet Bey yürüsün işareti yaptı. Biçerdöverler homurdandılar. Tarlanın kıyısında eli bıçaklı birisi bir koyun tutuyordu. Mor bir koyun. Ekinler koyunun boyunu aşıyordu. Güneş yakıyordu. Buğdaylar kara kılçıktı. Yerli buğday. Yel esip usuldan yatırıyordu. Adam, öndeki biçerdöver yürüyünce koyunu yere yatırdı. Biçerdöver tam ekine girerken tekerinin önünde kesti. Sonra işçiler geldiler, ellerini kana soktular. Alınlarına birer parmak kan sürdüler. Bazıları da beş parmaklarını kana batırıp biçerdövere bastılar. Biçerdöverde bir sürü kırmızı el izi. Biçerdöver tarlaya daldı. Sonra arkasında öteki biçerdöverler...

Geri dönüp geldik ki bizimkiler hazırlanıyorlar. Yağcılar, yüzleri, üstleri başları tüm yağa kesmiş, yağcı çocuklar işe koyulmuşlardı. Bir çocuk yağı pompalıyor, öteki biçerdöverin altına, en girilmez yerine girerek, cambazlıklar yaparak biçerdöverin içinde, üstünde, en ince deliğe, en küçük vidaya kadar yağlıyordu. Biçerdöver demirleri sıcaktan neredeyse kıpkırmızı kızaracaktı.

Yağlama işi bitti. Biçerdöverler çalıştı. Her biçerdöverin üstünde sürücünün bulunduğu yerde bezden birer gölgelik var. İyi ki akıl etmişler. Tepeden sıcak, alttan kılçık, yandan yönden ateşe kesmiş demirlerin kızgını,... Yeniden teker teker buğday denizine girdik. Burada adam her dakikada bir susuyor.

"Su," dedim.

Memet:

"Yana çek de durdur makinayı abi," dedi.

Aklımdan bilmem nereden su gelecek geçti. Keşke susamasaydım.

Memet arkadan telis bir çuvala sarılmış bir teneke çıkardı. Bir de lastik bir boru verdi elime... Borunun bir ucunu tenekeye soktum. Bir ucunu da ağzıma aldım. Suyu somurdum.

Ekin denizine daldık. Dönüyoruz. Depomuz dolu. Yana çekip boşalttık. Gene girdik ekine. Buğday kokuyor ortalık. Taze taze buğday. Kırmızımsı kırmızımsı, pırıl pırıl kokuyor. Toz, kuru, savrulan toz kokuyor. Acı. Bir de arada sırada biçerdöver bir ot kümesi kesiyor iğne yapraklı bir ot bu. Açık yeşil. Kesilince işte o ot bir kokuyor... Ortalığı, bütün buğday denizini tatlı bir koku alıyor. Acı.

Yaprak kıpırdamıyor. En küçük bir fisilti yok. Ağır bir güneş çökmüş. Kılçıklar, toz... Yanan yağ kokusu... Benzin kokusu...

İkindi oluyor. İnce, belli belirsiz bir yel ekin denizini yalıyor. Deniz dalgalanıyor. Deniz canlanıyor. Soluk alıyor.

Ter içinde kaldım. Dört bir yanımdan oluk oluk ter akıyor. Bizim Memet, öteki sürücüler yüzlerini gözlerini kalın paçavralarla sarmışlar. Gözleri gözüküyor yalnız.

"Güneş gözlüğü..." dedim.

Memet:

"Tecrübe ettik," dedi. "Gözlüklerde gözler terliyor. Kör ediyor gözleri güneş gözlükleri. Gözler, gözlük içinde sıcaktan bunalıyor yanıyor."

Sabahtan beri biçtiğimiz alana baktım döndüm de... Biçtiğimiz yerlerin ucu görünmüyor. Beş altı bin dönüm var. Bu bir köylük toprak demektir. Biz bir köylük toprağı öğleye kadar hasat ettik. Önce oraklarla girişilirdi. Bir ekin, on beş yirmi dö-

nümlük bir ekin, bir hafta, on gün sürerdi. Sonra kadınlar biçilmiş desteleri gene günlerce sırtlarında harmana taşırlardı. Sonra, ölgün bir beygir kırık dökük bir dövene koşulurdu. Beygir sapların üstünde döner babam dönerdi. Saplar yumuşayınca savurma işi başlardı. Sonra kasar sürülürdü. Yine savrulurdu. Buğday elenirdi en sonunda. Çuvallara konurdu. Bu, en az bir buçuk aylık bir zaman alırdı. On beş, yirmi dönümlük yeri şimdi, az önce, iki dakikada hasat ediverdik.

Memete söyledim düşündüklerimi.

Gözleri dolu dolu:

"Heye abi," dedi, "ben de şimdi bizim köyü düşünüyorum. Biçerdövere ne zaman binsem de ekin biçmeye başlasam bizim köy gelir aklıma. Bir hoş olurum. Kılçığa bata bata avratların sırtlarında gün akşama kadar, iki büklüm deste çekişleri gelir aklıma. Gelir gözlerimin önüne. Gitmez."

Çukurovanın sarı sıcağı. Benim zehir zemberek çocukluğum. Köyüm, köylüm! Sizin köycek çalışıp iki ayda bitiremeyeceğiniz işi, biz bir gün öğleye kadar, dev makinalarla yapıverdik.

Memet:

"Abi," dedi, "biliyor musun bu nedir?"

"Nedir Memet kardaş?"

"Bu, gezen bir fabrikadır."

"Öyle kardaş."

Dümdüz çölde güneşin doğuşu gibi batışı da bir başka. İniyor iniyor, insana hiç batmayacakmış gibi geliyor. Sonra birden batıveriyor. Battıktan sonra da bir saat, bir buçuk saat ortalık güneş varmış gibi aydınlık kalıyor. Sonra gene birden karanlık basıyor.

Karanlık basınca biçerdöverler farlarını yakıyorlar. Biçerdöverlerin ışıkları çok kuvvetli. Çölün güneşi gibi sert.

Buğday denizinde ışık yanınca, çöl donanıyor. Dört bir yan karanlık. Koyu bir karanlık. Düzlüğün ortasında donanma. Dört beş yerde ışık şehirleri. Yürüyen ışık şehirleri... Şehrayin. Buğday sapları cam gibi yansıtıyor ışığı. Düzlük, çöl yer yer ışığa boğulmuş. Bir uçtan bir uca ışıklı şehir, ışıktan şehir yürüyor.

Buğday denizinde donanma var. Karanlık, koskocaman denize donatılmış bir gemi topluluğunu salıvermiş. Dolanıp duruyor. Işık saçıyor dört bir yana. Yakamozlanıyor ortalık.

Işığa boğulmuş yürüyen şehirler durdu.

Memet:

"Durdu," dedi. "Şimdi ışıklar söner. Yıldız şehirleri de yok olur az sonra. Bir varmış, bir yokmuşa döner."

Memedin dediği gibi yıldız şehirleri gürültüyle birlikte ortadan siliniverdi. Masal sona erdi.

Gecenin saat onu. Biçerdöverleri yine cetvelle çizilmiş gibi hizaladık.

Her zaman, sabahtan akşama kadar, arkasında pulluk, bir traktör, ekin biçen biçerdöverlerle birlikte dolanır durur. Sorduğumda yangın için dolaştığını söylediler. Bir yerde yangın çıkınca, yangının dört bir yanını sürüverip dağılmasını önlüyorlar. Biz makinaları sıraladıktan sonra bu traktörle biçerdöverlerin etrafını güzelce sürdüler. Bu da dışardan yangının içeriye girmemesi için.

İşimizi bitirdikten sonra yatmaya, çadırlara, kamyonlara dolup gittik.

Ağca Ceren

Çadırlara geldiğimizde saat on buçuk olmuştu. Yemekler hazır. Herkesin kaşığı beline sokulu. Belinden kaşığını çeken yanaştı yemeğe. Bir de gezici mutfakları var. Mutfağın deposunda çay kaynıyor. Yemekten sonra çayı içtik. Sürücülerin hepsi, koskoca biçerdöveri Arap tayı gibi kullananların hepsi yakınlardaki toprak kubbeli evleri olan köylerden. Topraksız köylüler. Traktörün yerlerinden yurtlarından ettiklerinden. Çölde çıt yok. Yalnız gece cikiliyor.

Ne oldu, ne olmadı öteden yanık bir türkü geldi kulağımıza. Sustuk. Dinledik. Türkü uzun sürdü. Gecenin üstünden üstünden uzaklara, usul usul akan bir ses.

Dost, can... Üç kere konuştum. Üç kere ses verdi bana güzel sesiyle. Gözleri ceylan gözleriydi. Arap atına benzerdi. İn-

ceydi öylesine. Kalem parmakları vardı. Bir dönüm toprak, bir damla su... Göç edelim, dedim. Devran kötü, dedim. Dayattı. Gitmem, dedi. Gözleri ceylan gözleriydi. Gözleri ateşe kesti. Kan çıkacak kurban. Kan çıkacak dost, can. Ayrılmadı. Kurşunlar vızıldadı bir gece. Yağmur yağdı bir gece. Bir gece toprak yağmur emdi. Kan emdi. Bir karanlık gece... Gece gibi ağırdı. Ceylan gözlerini yumulu gördüm. Üç kere bağırdım. Ses verecekti vermedi. Kalem parmakları yarasını tutuyordu. Sevgilisi üstüne atıldı. Anası üstüne atıldı. Ses vermedi. Toprağa verdik. Biz ayrıldık, o topraktan ayrılmadı. Üstüne parlak yıldızlar doğar. Cümle yıldızlar ışığını onun toprağına gönderir. Biz yurdumuzu yuvamızı bıraktık da, o orada toprağında kaldı. Dost kaldı, can kaldı. Ona üç kere seslendim. Dost! Dost! Dost! Karşılık vermedi. Bir parça toprak için, bir damla su için...

Buraya kadar türkü bir parça duyuluyordu. Sonra bir inleme gibi gelmeye başladı. Duyulmadı. Sözleri anlaşılmadı.

Yanımdakilere sordum:

"Bu ne türküsü böyle?" dedim.

"Anlamadık," dediler. "Ama bu adam, her gece bu türküyü söyler."

Çok sonra, İstanbula dönmeden iki gün önce türkünün aslını yine bir köylüden öğrendim. Vurulan bir delikanlı üstüneymiş. Delikanlı yiğit bir kişiymiş. Ağa köye traktör almış. Traktör aldıktan bir yıl sonraya kadar emektar köylüleri topraklarından atamamış. İkinciye çıkın demiş. Bu kadarı da yetmez mi? Delikanlı dayatmış. Çıkmam da çıkmam demiş. Birkaç kişi ona uymuş. Bizim soyumuzun mezarları burada, biz nereye gidelim, demişler. Bir gece, yağmurlu bir gece delikanlı vurulmuş.

Türküde ceylan lafı geçtiği için laf döndü dolaştı ceylana geldi.

Bir tanesi dedi ki:

"Ocak, şubat aylarında buralarda otuz, kırk bin ceylan bir arada gezer. Ova kapkara kesilir."

İnanmadım. Otuz kırk bin ceylan bir arada. Olacak şey değil...

"Şimdi niçin yok? Nereye gitmişler?"

"Yazın karşıki Abdülaziz dağlarına çekilirler."

Yorgundum. Gözlerimin içi barut gibi yanıyordu. Uyku gözlerimden akıyordu. Şimdi uyusam dört saat sonra kalkacağım. Zor.

Memet Barut:

"Abi," dedi, "bu bizim için hiç. İnsan alışıyor. Çiftliğin merkezindeki duşlardan burada da olsa, işten çıkınca altına girip bir soğuk yıkansak... Kılımız kılçığımız, tozumuz toprağımız gitse... Bütün yorgunluk gider. İşten çıkınca duş cana can katar. Adamı anadan yeni doğmuş gibi eder. Burada da duş olsa, uyku bile uyumasak bize vız gelir."

O da olur.

Uyuduk.

Saat üçte bir gürültü, bir hayhuyla uyandık. Her bir yanım kırık dökük, ezilmiş gibi. Çarnaçar uyandık.

İşimi bitirdim. Daha fazla da çalışmaya dayanamazdım. Çiftliğe geldim. Müdürü ara ki bulasın. Kim bilir çiftliğin hangi köşesinde. Talihim varmış. Öğleye doğru geldi.

"Bitti mi?" dedi.

"Bitirdik."

"Bugün de benimle çalışacaksınız. Size çiftliği gezdireyim."

Pikabı var. Atladık pikaba. Kendisi kullanıyor. Gece gündüz durmuyor. O yüzden incecik, derisi kemiğine yapışmış bir adam. Hep çizme giyiyor. Bu sıcakta bile. Yılandan korkusu. Yılandan çok korktuğunu söyledi. Öyle yılanlar varmış ki burada, güneşte soksa, gölgeye ulaştırmazmış.

Buğday denizinden son hızla ilerlerken, önümüze birden bir sürü ceylan çıktı. Bizi görünce başlarını dikerek uzaklaştılar... Bir hoş koşuşları var. Gidiyorlar, gidiyorlar, sonra birden birkaç metre uçarcasına atlıyorlar. Kovalasak birini yakalardık. Düz ovada otomobile dayanamıyorlar. Vazgeçtik. Cana kıymayalım.

Onları geçtik, bir sürüyle daha karşılaştık. Sonra bir daha... Çiftlik değil ceylan bahçesi mübarek.

Dedim ki:

"İşçiler söylediler, ocak, şubat aylarında burada otuz kırk bin ceylan bir arada dolaşırmış. Doğru mu? Ben şaştım. İnanmadım."

Önümüzdeki ceylan sürüsü bir bulut gölgesi gibi tarlaların üstünden kayarak ötelere gidiyordu.

"Doğru," dedi müdür. "Otuz kırk bin değil, saymadık ya, tahmini söylüyorum, elli altmış bin olur. Ocak aylarında bütün çölün ceylanı buraya toplanır. Köylüler tarlalardan ceylan yavrusu toplarlar sonra. Binlerce ceylan yavrusu oradan oraya gider. Ben yasak ettim şimdi. Çiftlik sınırı içinde kimse ceylan yavrularına dokunamayacak. Biz de yirmi tane yavru tuttuk... Büyütüyoruz. Bundan sonra her yıl kırk elli tane tutup büyüteceğim. Bir ceylan bahçesi yaptıracağım. Beş yüz ceylanlık... Buraya dünyanın her yanından turist geliyor. Ceylanpınarının dünyanın en büyük çiftliği olduğunu yabancılar biliyor da bizler bilmiyoruz. Dünyanın en çok ceylanının burada olduğunu yabancılar biliyor da biz bilmiyoruz."

"Şimdi, şu anda Abdülaziz dağlarına gitmeyen ceylanlar nerededirler? Gördüğümüz gibi hep gezerler mi?"

"Etraftaki tepelerde mağaralar var. Oralara da sığınırlar. Köylüler ağ gerip mağaralarda ceylan yakalarlar."

Ceylan saatta altmış kilometrelik bir hızla koşuyor.

Akşama çiftliğin görmediğim yerlerini de gördüm. Bu yıl Ceylanpınarından kırk bin ton buğday bekleniyor. Tohumluk buğday temizleme yerini gördüm.

Çiftlikte ceylanların yanına gittik. Küçük küçük yavrular. İçlerinde yalnız bir tanesi büyük. Kocaman, kadife gibi yumuşacık, kapkara, gece gibi gözleri var. Kederli. İnsan gözlerinden daha cana yakın, daha dost. Vurulunca ağlarmış ceylanlar. Kırmızı, ışıltılı tüyleri, ince, uzun, uçmaya hazır bacakları var.

1955

Peri Bacaları

Döner Kümbet

Temmuz ortalarındayız. Daha dün Çukurovanın sarı sıcağındaydım. Kurumuş Ağcasazın ovasındaydım. Anavarzanın kayalıklarında cam kırıkları gibi ipileşen bir güneş vardı. Ovaya cam kalınlığında, ağır bir ışık dökülüyordu... Yanıyordu ova, Çukurova ateş püskürüyordu.

Şimdi Kayserideyim. Kayseri de yanıyor. Kayseride de sıcak bir güneş var. Ama cam kırıklarının ipiltisi yok güneş ışıklarında. Sıcak olsa da tepedeki Erciyeşten bir serinlik geliyor. Ya da insan bir serinlik geliyor sanıyor.

Kayseri büyük, ağır, güzel, nazlı yapıların memleketi... Göçebe Selçuk, taşı oya gibi işlemiş. Kümbetleri, kervansarayları, hanları, camileri... Sonra kalesi, eski zamandan kalma surları... İşlenmiş, canlı, güzel bir geometri kafası taşa can, taşa yoğunluk vermiş. Sonra da Erciyeşin düzlüğüne ölmez yapılarını oturtmuş. Göçebenin hünerli eli, harika yapıların üstünde dolaşır gibi. En şaşılacak şey Selçuk göçebesinin bu kadar güzel şeyleri yapabilmesi... Bana öyle geliyor ki bir iş var bu işin içinde. Selçuk göçebesinin ellerinin hünerini, bu hüner nereden geliyor, dünyanın iyi bellemesi gerek. Övünmek için değil. Öğrenmek için.

Konumuz periler diyarıydı. Selçuku bir yana bırakalım. Hayranlığımız, sevgimiz berdevam. Ama, buralara da bir peri eli dokunmamış diyemezsiniz. Ne gelir insanın aklına, insan

neler düşünür bu diyarda bilemezsiniz... Kafana bir peridir takılmışsa, aklından en olmaz şeyler geçer, sen de o düşünceyi sonuna kadar kovalayamazsın... Dersin ki Asyanın bozkırından çadırlarını alıp, atlarına binip, devesini, koyununu, keçisini, malını toplayıp Anadoluya bir periler kavmi geldi. Her biri bir taşa dokundu, nakış oldu. Tuttuğu taş nakış oldu. Sonra kümbet oldu, cami, tımarhane, kervansaray, han oldu... Kafan bir an periler üstüne çalışmışsa bu böyledir. Çaresiz.

Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseride, ince çocuktur. Kayseriye her gelişimde Mustafa beni ilkin Döner Kümbete götürür. Mustafa huyumu bilir. Ben Kayseride ilkin Döner Kümbeti görmek isterim. Bunda da öyle oldu. Döner Kümbeti görüp de büyülenmemek imkansız. Mustafa doğma büyüme Kayserili olduğu halde, binlerce kere Döneri görüp tattığı halde, o da her görüşünde büyülenir. Mustafa bana her gidişimde Dönerin efsanesini de anlatır. Bilir ki isterim. Yahut da hoşuna giden, efsaneyi anlatmak.

Dönerin arkasında Erciyeş vardır. Alakarlı. Erciyeş gece bile aydınlık içindedir.

Sonra, ay ışığı varsa, Erciyeş, Döner Kümbet ve insan başka, aydınlık, bir tuhaf ülkededir. Yıldızlar döner... Günlerden perşembeyse, cuma gecesi ise, ilk akşamdan Döner Kümbet kendi etrafında fırıl fırıl dönmeye başlar. Gece yarıya doğru dönmesi gittikçe hızlanır, uğunur, görünmez olur. Öyle hızlı döner. Ona bakarak alakarlı, aydınlık içindeki Erciyeş de döner... Ala şafak sökünceye kadar, Döner Kümbet Mevlevi dervişi gibi döner... Gece yarısından sonra Kümbetin dönmesi yavaşlar. Günün ilk ışıkları üstüne düşünce yavaşlar, sonra eskisi gibi yerinde zınk diye durur.

Diyeceksiniz ki, bu görülmeye değer bir olay. Bence de ele geçmez, görülmeye can atılacak bir şey. Ama, işin bir de aması var... Döner Kümbetin döndüğünü yalnız iyiler görürler. Haksızlık etmemişler, insanoğluna kötülük etmemişler, karıncayı bile incitmemişler, yüreklerinde çocuk saflığı bulunanlar görürler. Cümle kirlerinden arınmışlar, yunmuşlar görürler.

Kendine güvenen varsa, durmasın doğru soluğu Kayseride alsın. Bir cuma gecesi geçsin, daha iyidir, manzara daha parlaktır, seyretsin. Döner Kümbet nasıl dönermiş görsün.

Döner Kümbetin karşısındaydık. Mustafa yanımdaydı.

Dedim ki Mustafaya:

"Mustafa kardaş," dedim, "bu sefer seninle biliyor musun nereye gideceğiz?"

Mustafa:

"Yok," dedi.

"Periler memleketine..."

Mustafa bu bölgeyi köy köy bilir. Anladı. Güldü.

"Gidelim," dedi. "Yarın."

Sustuk. Ben içimden Mustafayla konuştum. Mustafa bana öylesine baktı ki, konuşmazsam edemezdim.

"Periler memleketi de ışıklı... İyiler çok şey görürler orada da... Yüreğinde iyiliği olan gelsin. Yüreğinde ağzına kadar, silme, sevgisi aşkı olanlar gelsin..."

"Mustafa, sen adamı zora çekersin. Gitmemiz gerek. Kötü olsak da görmemiz gerek. Karınca kararınca... Belki yüreciğimizin bir köşesinde yunmuş arınmış azıcık bir yerimiz vardır... Gönül gözümüzün açılmasına sebep olur..."

Mustafa belki güldü, belki düşündü. Geceydi. Yüzünü görmüyordum. Karanlıktı.

Başını kaldırdı:

"Yarın dokuzda Ürgübe otobüs var," dedi.

Sabah sekizde buluştuk Mustafayla. Honat Hatunun türbesini ziyaret ettik. Sinanın önünden geçtik. Kale duvarının yanından kalkıyor otobüs. Eski kale duvarı kararmış. Küskün bir hali var. Otobüse, nereden duymuşsa, Ali de geldi bizi uğurlamaya... Ali iyi çocuktur. Yüreği temizdir. Saz çalar. Kalender meşreptir. Ali yirmi beşinden yukardadır. Yüzüne bakarsan yedidir dersin yaşı... Bakın işte Döner Kümbetin döndüğünü Ali görebilir. Periler memleketinin sırrına Ali erebilir. Alinin işi var. Ali bizimle gelemez.

Otobüs doldu. Otobüs dokuzu on beş geçe yola düştü. Kayseriyi çıktık. Eski Selçuk o canım yapılarıyla geride, efsanesinde kaldı.

Ver elini Ürgüp dedik.

Erciyeşte Kocaman Bir Çiçek Var

Otobüs tıklım tıklım. İçerde heybeli köylüler, çarşaflı kadınlar var. Köylüler bugün nedense konuşmuyorlar. Hep düşünüyorlar. Yarı uykuda gibiler. Çoklarının gözleri kapandı kapanacak. Çıt yok. Mustafayla yan yana oturuyoruz. Birisi Mustafaya Polis Müdürüyle nasıl, niçin kavga ettiğini anlatıyor. Ankarada telgraf çekmedik büyük bırakmamış. Kirli bir iş. Benim dalgamı bozuyor. Anlatıyor da anlatıyor. Otobüsten inip ovanın ortasında yürümek işten bile değil. Mustafa da sıkılıyor. Ne yapsın çocuk. Tanıdığı olsa gerek. Dinlemek zorunda. Bütün otobüs halkı da dinlemek zorunda. Bizim aslanlar açık havada büyüdüklerinden seslerinin ölçüsünü bilmiyorlar. Kapalı yerde de dağ başındaymış gibi bağırıyorlar.

Mustafa bir yolunu bulup adamı susturdu. Bana döndü. Adam, bir daha bizimle konuşamasın diye, biribirimizle konuşmaya başladık. Adam, konuşmak için ikide birde denemelere girişmiyor değil, ama biz duymamışçılıktan geliyoruz.

Önümüze ne gelirse uzun uzun ondan konuşuyoruz. Yolcuların teker teker kim olduklarını, şimdi neler düşündüklerini tahmine çalışıyoruz. Orta yerde bir karıkoca var. Kocanın boynunda bir fotoğraf makinası... Gezgin biçimi giyinmiş. Kadın zevkli. İki de çocukları var.

Mustafa:

"Bunlar," diyor, "Ürgübe. Göremelere gidiyorlar."

"Ne biliyorsun?"

Mustafa gülüyor.

"Ben bilirim. Üstelik bunlar karıkoca öğretmen."

Karıkocanın çocukları da yanlarında... Dörder beşer yaşında iki erkek çocuk. Cin gibi ikisi de. Otobüsü biribirine katmak üzereler. Anaları fırsat verse... Büyüğü boyuna kolluyor.

"Ne biliyorsun öğretmen olduklarını?"

Mustafa:

"Bak anlatayım," diyor. "İyi dinle. Bunlar bir yerden bir yere aktarılan memur olsalar, yanlarında eşyaları olur. O yok. Yanlarında kaynanaları olur. O da yok. Yüzlerinde bir bıkkınlık, perişanlık olur. O da yok. Bunlar bahtiyar bahtiyar gülüyorlar. Bir ye-

re gitmenin, yeni bir yer görmenin sevinci içindeler. Bak nasıl çocukça gülüyorlar. Bak, bunların öğretmenden başka bir memur olamayacağını da anlatayım... Şimdi bunların Göremeyi görmeye giden insanlar olduklarına karar verdik mi? Verdik. Bak, öğretmenin fotoğraf makinası de var. Bunlar geziye çıkmış olsalar hususi otomobilleri olur. Yahut taksi tutarlar. Sonra zenginlerin gezme mevsimi bu mevsim değildir. Bahar ya da sonbahardır. Bu sıcakta, bu tıklım tıklım otobüste gitmezler. Başka bir memur olsalar, gene çıkmazlar... Memurun bir aylık bir tatili var, yorulmuş, imanı gevremiştir. Onu da evinde geçirir... Ondan da geçtik, karısını, çocuklarını alıp geziye çıkmaz. Yalnız çıkar. Bunlar öğretmen... Hem de karıkoca öğretmen... Kışın dişlerinden tırnaklarından artırmış bu geziye çıkmışlar."

Mustafa daha uzun uzun bunların üstünde durdu. Öğretmen olduklarına karar verdik. Otobüste bu dört kişilik aileye muhabbetle bağlandık.

Mustafa ikide bir:

"Ne hoş," diyor. "Bundan daha güzel şey olmaz. Bundan daha güzel seyahat olmaz... Seyahatların çoğu can sıkıntısındandır. Başka yapacağı işi olmayanların işidir. Ama bunlar... Bütün kış maaşından, canını dişine tak para artır, okul tatil olur olmaz, yayından boşanmış ok gibi düş Ürgüp yollarına... Bu insanoğlunun en güzel tarafı... Biliyor musun, insanları böyle şeyler mesut eder..."

Onlara bakıp bakıp biz de bahtiyar oluyoruz.

İçimde bir de korku var. Ya bunlar öğretmen değilse... Kurduğumuz düşler tuz buz olacak. Buna da en çok Mustafa üzülecek. Kendimi kandırmaya çalışıyorum. Bunlar öğretmen de öğretmen... Hayaller ülkesine gidiyorlar. Bir kış sıkıntı çekip, biriktirdikleri parayla, kim bilir kaç yıldır hayalini kurup kaç yıldır konuştukları periler diyarına gidiyorlar... Kim onların yerinde olmak istemez...

Mustafa:

"İşte Sultansazı bataklığına geldik," dedi. "Erciyeş nereden baksan başka güzeldir. Burada da başka bir güzellikte."

Bence Erciyeş, en güzel Kayseriden görünüyor. Boşuna oraya kurmamışlar şehri... Bütün gün durup seyretmek için

olacak. Erciyeş bir Selçuklu elden çıkmış gibi. İşlenmiş, oyulmuş, üstüne karları yerli yerince oturtulmuş, boyanmış, nakışlanmış, oracığa koyulmuş gibi. Ağır. Ama ince.

Erciyeşin aksi Sultansazında... Erciyeş mor, Sultansazındaki Erciyeş sütbeyaz. Kayalıkları sütbeyaz... Sultansazının tam yanında gökyüzü gözükmez oldu. Dünya yalnız Erciyeşten ibaret. Erciyeş yıldız yıldız ışıldıyor. Arkasında, tam doruğunda da bir parça ak bulut var. Bir kayadan, bir koyaktaki karlıktan fışkırmış gibi.

Sultansazı su gibi görünmüyor... Sanki binlerce kalaycı gelmiş de toprağı kalaylamış gitmiş. Bu yüzden olacak, Sultansazında direk direk ışıklar. Işıklar ağmış göğe doğru.

Erciyeş küçüldü. Gerilerde kaldı. Sultansazı Erciyeşin dibinin kalayı. Yakışmış oraya. Beyaz, pembe topraklara geldik. Toprak, dünya gittikçe değişiyor... Peri bacaları neredeyse göründü görünecek. Ürgüp yaylasına, Ürgüp dolaylarına geldiğimiz belli. Açık yeşil bir peri bacası ilk olarak göründü.

Yaylaya çıkınca bir baktım. Erciyeş bize yaklaşmış... Sultansazının kalayının ışıkları gözümde... Bu da tuhaf bir hal.

Açık yeşil peri bacasının başındaki pembe şapka eğilmiş. Neredeyse düşecek. Bir peri bacasına baktım, bir de Erciyeşe... Karşılaştırdım. Erciyeş dev bir peri bacasına benziyor. Tıpkı. Daha renkli, daha uzak, daha ağır, daha korkulu, daha ışıltılı, kalaylı, daha insan elinden çıkmış gibi, daha büyülü, dumanlı, bulutları salkım saçak, yürüyor gibi, daha da canlı...

Erciyeşte bir ejderha var... Yeşil, beyaz, turuncu, mor, kıpkırmızı, ateş kırmızı, billur kırmızısı, çimen yeşili. Taze. Ejderha kımıldıyor. Renkler biribirine karışır, cümbüşlenir, dalgalanır... Bir billur kırmızısının üstüne, bir billur mavisi dalgası biner. Onun üstüne ak bir dalga. Ak dalga bulut gibi köpürür. Sultansazının kalayı gibi durulur. Işıklanır.

Erciyeşte bir çiçek var. Erciyeşin ucunda açar. Koskocaman bir çiçektir bu. Saattan saata, zamandan zamana, günden geceye rengi değişir... Beyaza çalan bir bal rengi... Beyaza çalan bir yeşil, beyaza çalan bir mavi... Yapraklarının arkasında gölgeler dolanır... Çiçek güz bahçesinde Erciyeşin, katmerlenir... Bu çiçek Lokman Hekimden bu yana orada. Erciyeşin ucunda du-

rup durur... Kimse dokunamaz... Ejderha bu çiçeği bekler. İşi gücü budur. Ejderha yirmi dört saatta ancak bir kere uyur. Azıcık uyur... Derler ki bu çiçekte bir dünya var... Bu çiçeğe dokunabilene cennet kapıları açılır, her dilediğine erebilir... Bu çiçeğe dokunan bütün dertlerden yunur arınır... Bu çiçeğe dokunan hayat kazanır... Bir rivayet ederler ki, bu çiçekten tadan ölmezliğe erer... Bu çiçek yıllardır, asırlardır bilinir. Bu çiçeğe dokunmak, tatmak için nice kimseler hayatlarını vermişlerdir. Erişememişlerdir. Bu çiçek için Lokman Hekim de gücünü sınamıştır. Erişmiş mi, erişmemiş mi belli değil. Bu koskocaman çiçek kapanır da. Yağmurlu günlerde büzülür. Tortop olur. Yüzyılda bir tomurcuklanır. Tomurcuğu usul usul aralanır. Gün gördükçe, ışığı emer aralanır...

Erciyeşten gelen sular şifalıdır. Hele bu çiçeğin yanından gelen sular daha şifalıdır.

Bu ejderi öldürmeli. Herkes aynı düşüncededir. Yıllar yılı bir hünerli yiğit çıkıp da şu ejderi öldüremedi.

Çiçeğin ölmezliği var. Yine rivayet ederler ki, bir gün gelecek bu şanlı ejder gözünü kapayacak. Yaşı uzun. Ettiği çok. Hayat çiçeği cümle insanlar için sersebil olacak. Yine rivayet ederler ki, bu ejderi öldürüp, çiçeği kurtaracaklar. Kurtaracak erler bozkırın yalnızlığından, düzlüğünden, ıpıssızlığından, yerden biter gibi çıkacaklar. Baharda ot biter gibi. Su fışkırır gibi.

Bu efsaneyi bilenler, ona inananlar bozkırdan çıkacak erleri bekliyorlar. Soylar soylara, kuşaklar kuşaklara aktarıyor, bu bekleyişi. Umudu. Diyorlar ki, bir huruç olacak bozkırdan. Bir gün, çiçeğe mutlak kavuşulacaktır.

Ejder renk renktir. Renkleri dalga dalgadır. Çiçek efsanesi bizim öğretmenleri unutturdu. Derken Ürgübe geldik.

Deliler Damı

Öğle sonuydu, Ürgüp bembeyazdı ilk görüşte. Bulut gibiydi. Evler sarı, boz, yeşilimsi büyük bir kaya parçasına yapıştırılmış gibiydi. Hani seksen katlı apartmanlar var ya, Ürgüp onlardan birine benziyordu. Kocaman bir Ürgüp üst üste yapılmış,

kat kat çıkılmış dev bir apartmandı. Sonra başka bir hal göze çarpıyordu. Ürgübün evlerini dik, kesilmiş gibi dik kayalığa zincirlerle bağlamışlardı sanki. Ürgübün tepesinde iki büyük kaya asılı. Kayalar düştü düşecek. Adama korku veriyordu.

Mustafa dedi ki:

"Şu kaya birkaç yıl önce koptu. Evleri yıktı. Büyük tehlike, her an kopabilir. Eskiden, duyduğuma göre zincirlerle bağlamışlarmış bu kayayı. Kocaman zincirlerle."

Yine bağlasınlar. Adamın içine emniyet gelir. Korkmaz Ürgüpte dolaşırken. Sonra hoş da olur: Zincirle bağlı kaya!

Diyarbakırın Kulp kazasının Şıkevt (Mağara) köyünde kayalıklarda yüzlerce kartal yuvası görmüştüm. Üst üste. Ürgüp şöyle bakarsan tıpkı onlar. Onlar karanlık deliklerdi. Bunlar sütbeyaz. Açık pencereleri bile beyaz.

Kayalığın birinin üstü düzlük. Düzlükte eski, çok eski Ürgüp emirlerinden birinin sarayının yıkıntısı varmış. Şimdi bir Ürgüplü oraya bembeyaz bir yapı kondurmuş. Saray gibi duruyor orada.

Öğle sonuydu. Acıkmıştık. Bir lokantaya girdik. Bu bembeyaz Ürgüpte bir karanlık var. Ortada bir karasinek bulutu dönüyor. Lokantada sinek göz açtırmıyordu. Aşağıya, kayalığın dibine, çarşıya bir çeşme yapmışlar. Sular akıyor. Yani Ürgüpün suyu da var. Peki bu kadar karasinek ne acep?

Yemek yiyorduk ki, öğretmen dediklerimiz gelip yanımıza bir masaya oturdular.

Mustafa:

"Sorayım mı?" dedi.

Ben çekindim. Öğretmen efsanemi bozmak istemiyordum. Ama Mustafa kendine güveniyordu.

Ben:

"Sorma," demeye kalmadan, o döndü:

"Siz öğretmen misiniz?" diye sordu.

Onlar hiç hayret etmeden:

"Öğretmeniz," dediler. "İkimiz de Lüleburgazda resim öğretmeniyiz."

Mustafa bana zaferle baktı. İkimiz de öğretmenler kadar bahtiyar olduk.

Mustafa:

"Sen içmezsin ya, şimdi bunun üstüne içilmez mi?" dedi.

"Körkütük olunur," dedim.

Mustafa:

"Burada bir meyhane vardı eskiden... Çok tatlı. Adı neydi biliyor musun? Adını duysan sarhoş olursun..."

"Söyle adını da içmeden sarhoş olalım. Böylesi daha iyi."

"İçmeye söz verirsen..."

"Söyle. Verdik gitti..."

"Deliler Damı."

"Deliler Damı mı? İyi..."

Asırlardan beri şarabın, üzümün en güzeli çıkan memleketin meyhanesinin adı, başka bir ad da olamazdı ya...

Varalım görelim şu deliler damını dedik. Vardık, sorduk ki "Deliler Damı" kapatılmış. Mustafa üzüldü. Muradı içinde kaldı fıkaranın.

Ürgüpte üzümün çeşidi var. Kütür kütürü var. Başparmak büyüklüğünde olanları, kehribar renklisi, ballısı var. Son yıllarda Ürgübe bir şarap fabrikası yaptırmış hükümet. İyi akıl. Ama hocalar durur mu? Bu şarap fabrikası Ürgüpün felaketi olacak, demişler. Gökten ateş yağacak başımıza, demişler. Müslüman memleketinde şarap fabrikası ne ola ki, demişler.. Demişler oğlu demişler. Orta Anadolu halkı başka yerlerin halkına benzemez. Aldırmamışlar hocaların lafına, işin belasına bakın ki, şarap fabrikasının kurulduğu ilk yıl mahsul iyi olmamış. Hocalar düşmüşler ortalığa: Demedik mi? Daha daha neler gelecek başınıza! Kim şarap fabrikasına üzüm verirse, içenin günahının iki misli onun boynuna yüklenir. Birçoğu korkup üzüm vermemiş birkaç yıl. Şimdi Ürgüp halkı fabrikayı yaptırana da, yapana da, işletene de dua ediyor...

"Deliler Damı" neden kapalı? Buna aklım ermedi. Adam, adının hatırı için olsun açık tutardı.

Ürgüpte bir lokantanın, bir otelin adı "Turistik". Fakat isim ile müsemma arasındaki alakayı siz tayin edin. Madem turistiğe bu kadar meraklılar, Deliler Damını güvercinlikler gibi, aynı mimari üzere bezesinler, görsünler turistik ne demekmiş! Kırmızımsı toprak var ya, işte onunla.

Göremelere gideceğiz. Göreme Ürgübe yedi kilometre kadar. Ürgüp çukurda kavruluyor. Yamaçtaki beyaz evler başka. Ben çukurundan, çarşısından konuşuyorum. Bir ağırlık, sinekli bir uyku çöküyor insanın üstüne. Sıcak da Çukurovadan beter. Bereket Göremeye gidecek cipler var. Bir cip tuttuk. Düştük Göreme yoluna.

Yolu da bir başka buranın. Ürgüpten az çıkınca, çukurdan yükseklere, bir yaylamsı yere varıyorsunuz. Yol ne toprak, ne asfalt, ne de döşeli yol... Kayaları, daha doğrusu arazinin yumuşak taşlarını kesip bir yol açmışlar. Peynir gibi kesilmiş iki taş duvar arasından ilerledik bir zaman. Sonra bir köye geldik. O köyden sonradır ki peri bacaları başladı. Dünya başkalaştı. Biz kendi dünyamızdan, bildiğimiz taştan topraktan koptuk. Gökyüzü başkalaştı. Bağlar, ağaçlar başkalaştı. Bağların beyaz, ufalmış gibi duran topraktan bir yeşilliği var, fışkırmış gibi... Beyazlıktan, dumanlanarak, terütaze, su gibi, yapışmış bir yeşillik tütüyor. Bu kurakta, bu yangında bu çölümsü belalı dünyada bu seriliş, bu yeşillik bir büyü gibi.

Ben toprağa, dünyaya dalmışım. Bağların, ağaçların yeşiline dalmışım. Dünyamı yitirdiğim yüzümden belli olmuş ki, Mustafa kolumu dürttü.

"Daha kaybetme kendini, burada başlarsa sarhoşluk sonra kendini bulamazsın. Sana bir şey deyim mi, buralarda yum gözünü Göremeye kadar, varınca Göremeye ben sana haber veririm, gözünü açarsın... Birdenbire gördüğün, ya da getirilip atıldığın bu acayip dünya içinde, ayakta kalabilecek dermanı dizlerinde bulabilirsen bana da Mustafa demesinler. Ben buraları bilirim. Çok geldim. Her seferinde de kendimi bir hoş olmuş buldum. Bir acayip dünyada buldum. Sonra düşündüm ki, alışa alışa değil de birdenbire düşseydim, burada, bir şafak vakti burada gözlerimi açsaydım, ne yapardım? Sen yum gözlerini. Daha iyi olur."

"Boşver Mustafa," dedim. "Sindire sindire bir yeni dünyaya girmek daha iyi. Şimdi periler dünyası buradan başladı mı?"

"Başladı..."

"Gerisini bana bırak. Üstesinden gelirim. Şaşmamı mı istiyorsun? Bir şey karşısında vurulmamı mı? Bende şimdiden

başladı zaten... Neredeyse peri taifesi yolumuzu kesiverecek..."

Gün ortasındayız. Güneş batıya doğru yıkılmış. Sıcak var. Dünya öyle değişti ki birden, kendimi bir gece yarısında buldum. Bu güneş değil de ay. Bu ışıklar ay ışığı.

Mustafa:

"Bakma etrafa hiç olmazsa, o kadar çok bakma Göremeye kadar," diyor boyuna... "Bir renkler dünyası açılacak gözlerinin önünde... Bir peri bacaları ormanına düşeceksin... Bir peri bacaları denizini göreceksin. Yum gözlerini."

Bu gördüklerim de bana yeterdi. Gözlerimi yummadım.

Kayadan Kale Oymuşlar

Ortahisar köyü... Peri bacaları ormanın ortasında.

Bozkır bomboştur. Kıraçtır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalım geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımsı. Ta uzakta, ötelerde, belki de göremeyeceğin kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler. Yanında da olsa bir küçücük kara nokta gibi kalırlar.

İşte bu yalnızlıktan, bu uçsuz bucaksız topraktan al karınca gibi, nokta gibi insanı, götür Ortahisar kalesinin dibine koy... Gözünü açınca karşısında Ortahisarın kırk pencereli yekpare kayadan oyulmuş kalesini görsün. Bir şafak vakti bıraksan daha iyi olur. Alacakaranlıkta da olur. Şaşırmazsa, bir zaman lalü ebkem kalmazsa, bana da adam demesinler.

İşte ben öyle oldum. Dondum kaldım. Bir şeyler uçuşmaya başladı bir yerlerden. Kalenin burçlarından kanat sesleri geldi. Bembeyaz... Alacakaranlık silindi. Köy silindi. Bir ben kaldım, bir de kale. De pay edin kozunuzu, dediler sanki.

Köylüler aldı dört bir yanımızı, iyi, akıllı köylüler. Efsane köylüleri.

Köyü görür görmez, peri bacaları ormanına girerken, Mustafaya demiştim ki:

"Mustafa, ben burada yapacağımı bilmiyorum. İnsanlar bu diyarda gece gündüz efsane yaratırlar. Bu köyden, peri bacaları ormanının dolaylarındaki öteki köylerden yüzlerce peri efsanesi derleyeceğim."

Mustafa demişti:

"Bu köyler senin bildiğin köyler değil, hepsi okuryazar. Osmanlıdan beri bu köyde okul var... Öyle efsaneye mefsaneye inanacağı zor bulursun."

Ben biliyordum ki, efsane öyle okumuşluğa falan bakmaz. Efsane insanoğlunun içindedir. Ölüm gibi, arılık gibi, korku gibi temellidir insanda. İnsanoğlu yaratıcıdır. Sıkışınca taşı un eder, kayaları deler, toprağın altını üstüne getirir, en umulmaz yerden kendine bir dost çıkarır. Yani insanoğlu, yaratmadan edemez. Bulunduğu bölgeye, durumlara bağlıdır yaratmasının patlak vermesi... Göçebenin kilimi, nakışı, yerlinin taşı, yapısı, heykeli, resmi. Bunlarla birlikte destanı, türküsü, masalı, efsanesi... İnsanoğlu yaratır oğlu yaratır... Bunun çaresi yok. Ötesi yok. Getir buraya doldur dünyanın en katı insanlarını, fizikçilerini, kimyagerlerini, atomcularını, maddeyi oyuncak gibi kullananlarını. Getir şu Ortahisar kalesinin karşısına dik, salıver şu peri bacaları ormanının ortasına, bir yıla kalmadan sana, inanmasalar da, bir şiir döktürsünler, parmağın ağzında kalsın... Bir dünya kursunlar, efsane dünyası gör.

Ortahisarın çok güzel bir oteli var. Bu otelin bir eşi Türkiyenin hiçbir kasabasında yok. Tertemiz. Modern. İçinde akarsuyu. Turistik mi? Al sana turistik! Turist mi gelir, zenginler mi, milyarderler mi gelir rahat ederler. Otelin bakıcısı Hikmet Hanım bir İstanbul hanımı. Eski İstanbuldan. İnanmayanlar, gitsinler Ortahisar köyünün otelini görsünler de beni yalancı çıkarsınlar. Ya da bana hayır dua etsinler.

Gazeteciyiz dedik. Kendimizi tanıttık. Köylüler başıma toplandı otelde. Ben sabırsızım. Şu Mustafaya bu topraklarda efsane yaratılır mı yaratılmaz mı ilk ağızda göstereyim dedim. Eski folklorculuk tecrübem, güvenim de var ya kendime. Şöyle bir yokladım.

"Efendi," dediler, "burada efsaneye mefsaneye inanacak ahmak kalmadı şimdi. Periye cine inanacak cahil kalmadı. Arama," dediler.

Mustafa demedim mi dercesine bana baktı.

Ben hata ettim... Biliyorum, bu işe böyle girilmez. Köylünün ağzından laf böyle alınmaz. Ben, duygularıma kapılarak, ölçüp biçmeden bodoslamadan girmişim.

Geveledim:

"Demem o ki," dedim, "eskiden falan kalmış, atadan, dededen kalmış... Birinin başından geçmiş... Perilerin düğünlerine uğramış... Hem buraya neden peri bacaları demişler? Bunun bir sebebi?"

Köylülerin hemen hepsi adam mı kandırıyorsun der gibi yüzüme baktı...

"Yani buna dair... masal... Mademki peri bacaları demişler. Perilerle bir ilişiği olacak... Olması gerek..."

"Burada peri meri yok. Ne düğünü var, ne sarayı... O, düzmece masallarda."

"Peki bunları, bu görülmedik dünyayı kim yapmış?"

Ben böyle sorunca, bir köylü lafa başladı. Biraz güvençsiz, biraz alay ettiğimi sanarak, başladı jeolojiden söz etmeye... Erciyeş bir yanardağdı, dedi, ondan çıkan lavlar... Sonra yağmur, yel, bu yumuşak kayalıkları...

Böyle tam yarım saat bir söylev çekti. Göremelerin tarihini anlattı, devrini bir bir söyledi. Milattan önce, Milattan sonra, dedi...

Bir ara Mustafa kulağıma eğildi:

"Aldın mı efsaneyi?" dedi.

Mustafaya yenilgime kızdım.

"Siz," dedim, "bana konuşkan seksenlik yerli bir hanım bulamaz mısınız? Köyünüze yazı yazmaya geldik!"

"Buluruz," dediler. "Ama o da efsaneye inanmaz. Bulamazsın. Hocayı da getiririz. O da bilmez."

Canım sıkıldı:

"Surdan Sarıza, Afşar ellerine bir açılırım, iki gün sonra size yüz tane peri bacaları efsanesiyle gelirim..."

"Onlar göçebe," dediler, "onlar periye cine inanır. Göçebe daha onlar..."

Umudum azıcık kırılmadı değil. Öyle kesin konuşuyorlar ki... Böyle bir toprak parçasının efsanesi olmasın!

"Sarızdan, Afşardan buraya gelirler mi?" diye sordum.

"Arada sırada gelen giden olur. Hele eskiden çok gelirlerdi."

Tamam. Görsünler türküyü, efsaneyi. Afşarlılar peri bacalarının her taşı için bir efsane yaratmamışsa bana da yuf olsun.

Ay ışığı vardı. Dışardaydık. Otelden az uzakta, göğe doğru yükselmiş, bir minareden daha uzun, geniş, pencereli bir kaya parçası görünüyordu.

"Bu ne?" dedim.

"Bu da Sak kalesi. Adı öyle."

Bir yaşlı başladı anlatmaya:

"Bu kale çok çok eskiden kalmıştır. Zaman belli değil. Ortahisar kalesiyle bu kale alttan bir tünelle birleşir. Eskiden kaleler muhasara edilince bir kaleden bir kaleye bu tünelden gidilirmiş. Çok geniş bir tünel. Gidelim dedik bir zaman, ancak yarı yola kadar varabildik. Tünelin ortası yıkılmış. Gidemedik, geri döndük... Bu Sak kalesi de yekpare kayadır. Tepeye yine kayadan oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Tepeye doğru geniş bir odası vardır. Sabahleyin sizi götürelim de görün."

Sabahleyin götürdüler gördüm. Çıkması bir bela. Bu ağır bedenle bir yuvarlanırsan aşağı, bin parça olursun. Önce Mehmet Bey çıktı. Sonra ben, sonra da Mustafa... Yıllar dış merdivenleri aşındırmış. İç merdivenler öyle duruyor. Minare merdivenleri gibi döne döne çıkıyor. Kayayı böyle oysunlar! Akıl almıyor. O kadar yumuşak da değil taşı... Dedikleri tünel de karanlık... Yerin altına doğru kayıp gidiyor. Bu kale de peri padişahının sarayı değilse, ben de hiçbir şey bilmem. Bu kale üstünden yürümeli. Belki bir efsaneye rastlarız. Çocuklar gelir bunun hakkından.

Kaleden bir koyağa indik. Bağlıklı, bahçelikli. Koyağın sözünü sonra edeceğim. Çocuklar madensuyuna gelmişlerdi. Onar yaşında üç tane çocuktular. Mustafayla öteki arkadaş su içip uzaklaştılar. Bir dutun altında beni beklemeye başladılar.

Ben çocukların maşrapalarıyla bir su daha içtim. Okula gidip gitmediklerini sordum. Gittiklerini söylediler.

Birden:

"Siz biliyor musunuz. Sak kalesine çıktım. Hem de tepesine kadar çıktım. Şimdi oradan geliyoruz."

"Ahmet Emmiyle mi çıktınız?" diye sordular.

"Ahmet Emmiyle.

"O iyi çıkar," dediler.

"Siz hiç çıktınız mı?"

"Tabii," dediler, "biz her zaman çıkarız."

"Korkmaz mısınız? Orası peri padişahının sarayıymış. Öyle söylediler bana. Perilerden korkmaz mısınız?"

"Peri padişahının sarayı değil orası. Kale," dedi biri.

Başka biri, bu sarışın bir çocuktu, mavi gözlüydü:

"Amca," dedi, "geceleri elleri ışıklı adamlar dolaşır o kalede. Biz de zaten gece çıkamayız. Gündüz orada hiç mi hiç kimse olmaz."

"Peki kimmiş o elleri ışıklı adamlar? Adam mı, peri mi?"

Çocuk:

"Adamın ne işi var orada gece vakti? Çok çok adam, ışıklı adam varmış geceleri... Dolaşır dururlarmış sabaha kadar. Sessiz dolaşırlarmış. Çıt çıkarmazlarmış. Ebem görmüş..."

Mustafaya geldim. İşi anlattım.

"Ucu söküldü Mustafa," dedim. "Bekle efsaneyi gayri..."

Mustafa:

"Olamaz," dedi. "Uyduruyorsun."

Yanımızdakine sordum:

"Sen köyde kaleye ait böyle bir laf duydun mu?" dedim.

"Söylerler," dedi... "Ama böyle söylemezler... Karanlık kavuşurken elleri ışıklı adamlar Damsı yanlarından gelir, kaleye girerlermiş... Ben böyle duydum."

Bazı tarihçilere göre, bu kaleler Tunç Devrinden kalmaymış.

Kırk Gün Kırk Gece

İkindiye doğru Mustafayla yola düşüp Göremeye geldik. Göremede peri bacaları ormanına düştük. Göreme büyücek bir koyakta. Biz doğu yanından geldik. Üst başa oturduk. Az ilerimizde, aşağılardan büyük bir orman başlıyor. Koyağın yamaçlarındaki peri bacalarının boyları kısarak. Ortalarına, koyağın dibi-

ne, çukura doğru bacaların boyları uzun, her biri birer minare yüksekliğinde... Yamaçlardaki bacaların boyları on beşle otuz metre arasında değişiyor, ortadakiler elli altmış metre arasında.

Bacalar ormanı alabildiğine uzuyor gibi. Buradan, bu oturduğumuz yerden bakınca bacalar ormanı hiç sonu yokmuş gibi görünüyor. Ormanda türlü şekiller. Kendini bir heykel ormanında sanırsın. Öylesine biçimler... Yürüyen, duran, hemen kalkıp koşacakmış gibi tetikte duran, uçmaya hazırlanan, at, insan, kuş, fil, türlü başlar, kuş başları, kartal kanatları, keşişler, sarıklı hocalar, doludizgin atlar... Saymakla bitmez... Halat çeken bir alay... Ata binmiş gelin... Gelin alayı... Bir büyü içinde kalıyor insan... Seyrederken bütün bunları, dünyayı unutuyorsun. Öteki, gerçek dünyayı, ağacı, kuşu, tarlası, evleri ile bıçak gibi kesip, o dünyada hiç yaşamamışsın gibi, bu peri bacaları dünyasına kendini kapıp koyuveriyorsun... Belki asırlardır bu sarhoşluk içindesin. Dizlerinde derman kalmıyor hayretten. Başın dönüyor.

Bildiğimiz ormanın yeşili vardır. Ağaçların gövdeleri, yaprakları, dalları vardır. Suyu, pınarı, kokusu, çiçekleri vardır. O kadar. Peri bacaları ormanının türlü renkleri vardır. Ormana şöyle uzaktan, bizim bulunduğumuz yerden bakınca türlü türlü renk görüyorsun... Koyağın üstüne renkten, çok renklerden bir örtü örtülmüş sanki... Bir kısım açık yeşil. Bir pembenin üstüne konmuş. Açık, tatlı bir pembe. Ötede bir kısım açık mavi... Mavi mi değil mi, belli değil. Öylesine açık. Düşte görünen bir mavi. Uçup gidecekmiş gibi bir mavi. Dokununca yok olacakmış gibi bir mavi... Yine öyle açık bir sarı... Kırmızımsı taşlar... Bir an geliyor, bu türlü renkler değişiyor, biribirine karıştırıyorsun. Renkler dedim ya, belki de renkler değil. Durup da hah şu renk diyemezsin. Belki yalan çıkarsın. Gözlerin seni kandırır. Renkleri anlatsan anlatsan şöyle anlatabilirsin. Buralardan durmadan, hani bulutların gölgesi geçer ya topraktan yaz günlerinde, geçip gider, işte renklerin gölgesi durmadan gelip gidiyor. Tam böyle. En çok duran renk gölgesi, pembeye çalan bir gümüşi, pembeye çalan bir boz.

İşte böyle, renk babında buralar böyle... Renk gölgeleri saattan saata, güneşin ışığına, bulutun gelişine göre değişiyor.

Daha önce de dedim ya, renk gölgeleri uçan biçimler üstüne bir düşüp bir kalkıyor. Renk gölgeleri oynaşıyor.

Şimdi yamaçlarda duran peri bacaları ormanından birini anlatmalıyım, bir tek peri bacasını anlatmalıyım. Belki daha iyi anlatırım. Bu peri bacalarından yürüyerek, bir orman yapabiliriz belki. Kafamızda...

Varalım bir peri bacasının karşısında, bir metre kadar ötesinde duralım. Önce tepeden başlayalım. Tepede bir şapka var. Düşmek üzeredir. Bir iki ot vardır bazan üstünde. Rengi çoğu zaman koyu kurşunidir. Peri bacasının başka yerlerinden daha sert görünüyor. Granit sertliğinde. Onun için olacak, yağmurlar, seller, önce tepeden yiyecekken, yiyememişler, şapka gibi başında kalmış. Sert.

Şapkadan sonra bir kuşak geliyor. Ha, biçimini söylemedim peri bacasının. Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt huniyi, işte sana peri bacası. Başına şapka da oturtmayı unutma.

Şapkadan sonra kuşak geliyor demiştim. Bu kuşağın rengi açık pembedir. Yumuşak bir taştır. Taş da diyemeyiz belki, sert, volkanik topraktır. İkinci kuşağa gelince o, açık bir mavidir. Üçüncü kuşak kırmızıya çalar. Bu da kırmızı gölgesidir diyelim. Turuncu gelir sonra da. bizim bildiğimiz turuncudur. Bir çizgi gibi durur kuşakta. Bir çizgi dedim de aklıma geldi: Kuşakları biribirinden ayıran çizgiler vardır. Renkleri çürümüş bal rengidir. Sonra, tabana doğru, en geniş yerin kuşağı beyazdır. Fildişi beyazıdır. Sonra yeşil otlarla biter sonuncu kuşak. Sonbaharda sarıdır.

Ağzı aşağı konulmuş huniler her zaman öyle düzgün değildir. Eğilmiş, bükülmüş, yana yatmış, türlü biçim almıştır her biri. Uzun sözün kısası her bir baca başka bir biçimdir. Hareket halindedir hepsi de... Uzun bir sefere çıkmışlar...

Bu türlü biçimlere, türlü hareketlere halk burada türlü efsaneler yaratmıştır. Maçandaki bacalar ormanının efsanesi şudur:

Zamanında buralar güzel bir ülkeymiş. Bereket fışkırırmış topraktan. İnsanlar biribirlerini sayarlarmış, severlermiş. Fakiri fakir, zengini zengin değilmiş. Hırsızlık, katillik yokmuş.

Üzümler ballı, buğdaylar taneliymiş. Bura halkının bir tek kaygısı varmış, o da ölümden... Bir kapalı ülkeymiş. O yüzden de kimler, kimsecikler, yani istilacılar uğramazmış. Bu yüzden de askerleri azmış. Askeri ne yapsınlar! Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün bakmışlar ki, Maçandan beri yazıyı yabanı tutmuş bir ordu gelir, yakıp yıkıp gelir. Asker yok karşı koyacak... Güzel ülke yakılıp yıkılacak. Bütün halk, gözleri yaşlı, toplanmışlar bir tepeye, gelenleri seyrederlermiş... Ne gelir elden! Ölümlerden ölüm beğen... Korkudan titrer, vaveylaları gökyüzünü tutarken, bir bakmışlar ki önlerinden çekilip duran, az sonra ülkelerini darmadağın edecek ordu yerinden kımıldamaz. Aman bu nasıl iş? Gece olmuş ordu kımıldamamış, sabah olmuş gene öyle. Ertesi, daha ertesi gün ordu durup durur. Cesaret edip ordunun yanına varamamış kimse. En sonunda bir çoban değneğini havaya fırlatıp, "Ölümse de ölüm. Ben varacağım duran ordunun yanına," demiş. Koşarak inmiş koyağa. Varmış ki, bir de ne görsün, ordu tüm taşa kesmiş... Haber vermiş. Güzel ülkede toy düğün başlamış. Kırk gün kırk gece.

İşte şimdi Maçanda, bir ordu, peri bacalarına kesmiş bir ordu donmuş kalmış. Yum gözünü ordu hareket edecek gibi. Mızrakları ellerinde, silahları bellerinde saf saf olmuş bir ordu.

Sırası geldikçe şekillerin efsanesini söyleyeceğim. Şimdi biz Göremede peri bacalarının içine inelim. Görelim bakalım insanoğlu kayayı oyarak ne şekiller yapmış, ne hünerler göstermiş?

Bacaların İçi

Bulunduğumuz yerden Mustafayla Göremenin koyağına indik. Bekçiyi bulduk. Altmış yaşlarında bir adam. On dokuz yıldır burada bekçilik yapıyormuş. Eski, kayaya oyulmuş evlerden birini kendine ev yapmış. Bir defteri var, her gelene imzalatmış ve Göreme karşısında ne duyduklarını yazdırmış. Yazıları okuduk Mustafayla ilkönce... Durup Göremenin karşısında bayılanların, ayılanların hesabı yok. Gözyaşı dökenler bile var. Bu topraklar üstüne nutuklar, hem de miting nutukları gırla gidiyor. Adamlar kendilerini Göremede değil de, seçimde, seçim

kürsüsünde sanmışlar. Şöyle edeceğiz, böyle yapacağız. Göreme bir cennet olacaktır. Göremeye dünya hayran kalacaktır.

Bekçi istemeyerek, önümüze düştü. Cansız. Gönülsüz. Elinde bir sürü anahtar var. Anladık ki hükümet buradaki yapılara kapı yaptırmış. Hem de demir kapı. Bekçinin evinden yukarılara çıktık. Kayalıkların dibine varınca bir an durduk. Durduğumuz yerden kayalıklar kesilmiş, düz, pencereli kapılı, yüz yüz elli metrelik bir uçurum. Böyle görünüyor.

Bekçi:

"Burası Elmalı Kilise," dedi. "Buradaki kiliselerin en ışıklısı..."

Bulunduğumuz yerden aşağı inmeye başladık. Dar, iki yanı kayalık bir yol. Yolun üstünü bir asma örtmüş. Üzümler daha koruk. Sarkıyor. Asmayı geçip bir kapıya geldik. Bu kapı sonradan açılmış. Belli. Kapı demir kapı. Bekçi açtı. İçeri girdik.

Hiç umulmadık bir şey. Birden bir renkler, resimler dünyasıyla karşılaştık. Renkler taze daha. Kiliseye girdik. Renkler öyle çiğ değil. Toprak rengi... Yani tabii. Kilimlerdeki kök boyanın renklerinden. Bu Elmalı Kilise aydınlık. Bekçinin söylediğine göre bütün bölgedeki en ışıklı kilise bu Elmalı Kilise imiş. Fresklerin gözlerini oymuşlar, çok yerlerini kazımışlar ama, kalanlar daha pırıl pırıl. Daha dün boyanmış gibi... Boyaların solmamalarının sebebi buralarının rutubetsiz oluşuymuş. Dediklerine göre bu kayalıkta hiç mi hiç rutubet olmazmış. Kayaların, toprağın yapısı öyleymiş. Coğrafyacılar, jeologlar böyle yazıyorlar. Bence boyanın da bir tesiri olsa gerek. Boyalar has boya bence. Kök boya, toprak boya.

Kilise bildiğimiz kiliseler gibi kubbeli. Ortada büyük bir kubbe, yanlarda küçük kubbeler. Kubbelerin birleştiği yerlerde Bizans stilinde sütunlar... Bu kilise kayadan oyulduğuna göre, kubbeleri kayalar tuttuğuna göre, sütunların ne gerekliği var? Görülüyor ki, bu sütunlar olmasa da, kayaya oyulmuş kubbeler, öyle ayakta kalacak. Mimar kayayı oysa da, öğrendiğinden, Bizans stilinden ayrılmak istememiş. Gereksiz de olsa sütunları dikmiş. Elmalı Kilisede sütunlardan birini yerinden koparmışlar. İnsana kubbe ha düştü ha düşecek hissi veriyor. Biliyoruz

ki direklerin hiçbiri de olmasa kubbeler yine oldukları gibi kalacaklar.

Elmalı Kilise tepeden tırnağa resim, nakış... Bütün resimlere koyu mavi bir renk hakim. Resimler primitif devrin tam özelliğini taşıyor. Resimler hareketsiz. Sanatçı bütün gücünü yüzlerin, gözlerin anlamına harcamış gibi... Kubbelerde peygamberler, melekler, evliyalar var. Bunların ellerinde yazılı kağıtlar var.

Elmalı Kilise öteki kiliselere bakarak o kadar büyük değil ama, Göremedeki kiliselerin en neşelisi... Renkleri taze. Sevinçli. Bütün bu resimlerde, kilise olmasına rağmen, hiçbir mistik taraf yok. Duvarlarda da İsanın hayatından bazı sahneler var. Sonra resim olmayan yerlerde nakışlar var. Koyu mavi üstüne beyaz... Nakışlar çok güzel. Kilim nakışları gibi.

Eskiden Elmalı Kiliseye aşağıdan, kapıdan giriliyormuş. Şimdi kapının bulunduğu yer uçurum. Oradan girmenin mümkünü yok, yıkılmış.

Ortahisarlıların anlattıklarına göre, Birinci Dünya Savaşına kadar resimlere hiç dokunulmamışmış. Öyle oldukları gibi, terütaze duruyorlarmış. Birinci Dünya Savaşında buralara sığınan asker kaçakları, aylarca, yıllarca burada kaldıklarından resimleri bozmuşlar. Nedense de hep gözleri oymuşlar. Gözleri oyulmamış pek az resim var.

Burada gözüme çok tuhaf bir şey çarptı: Duvarlardaki kadın resimlerine pek az dokunmuşlar. Örneğin yan yana iki figür var. Biri kadın biri erkek. Erkeği kazımışlar, kadın öyle duruyor.

Tarihçilerin dediklerine göre Elmalı Kilise Göremedeki en yeni kilisedir.

Elmalı Kiliseden çıktık. Yukarılara yürüyoruz. Elmalının üstü merdiven merdiven, oda oda, kilise kilise, üst üste oyulmuş. Kayalığın yamacının yüzü pencerelerden, kapılardan ibaret. Bir merdivenden çıktık... Epeyce yükseğe çıktık.

Bekçi:

"Burası mezarlık," dedi.

Bir oda burası. Kapısı penceresi var. Yerde de kayaya oyulmuş, bir insan boyunda, dikdörtgen biçiminde mezarlar. Şimdi

içi boş. Kemik bile yok. Çürümüş. Bütün kaya tepeye kadar mezarlar, odalar, küçük kiliselerle dolu.

Bir küçük kiliseye girdik. Burada resim yok. Oyulmuş. Direkli nakış. Nakışlı. Nakışları aynen kilim nakışları. Bir iki de figür var. Kuş figürleri, ağaç figürleri... Boyası turuncuya çalan bir kırmızı. Toprak boya. Sonradan aynı boyayı Ortahisarın evlerinde, güvercinliklerinde gördüm. Boya hala demek ki devam ediyor.

Yine tarihçiler diyorlar ki, bu nakışlı kiliseler sekizinci dokuzuncu asırdan kalmadır. Hıristiyanlığın İkonaklast devrinden kalmadır. İkonaklastlar kendilerinden önceki resimleri parçalamışlar ve resme düşman olmuşlar. Resimli kiliseler dokuzuncu asırdan sonra yapılmamış... Yahut da o devirden sonra boyamışlar. Çünkü bazı kiliselerin resimlerinin altından yukarda anlattığım toprak boyalı nakışlar çıkıyor.

Göremede üç esaslı kilise var. Bunlar biribirine yakın: Karanlık Kilise, Tokalı Kilise... Karanlık Kilisede de İsanın hayatına ait resimler çok ve güzel. Bütün dünya resminin müşterek konularından biri olan "Son Ziyafet" görülmeye değer.

Karanlık Kilisede mum yakıp öyle seyrettik resimleri.

Sonra oradan Tokalı Kiliseye indik. Tokalı Kilisenin giriş kısmı yıkılmış. Göremedeki en büyük kilise bu. Meydan kilisesi diyorlar. Burada da gözleri oyulmuş yüzlerce resim. Tokalı Kilisenin ustası başka usta. Resimler öteki kiliselerdekinden daha olgun. Burada da peygamberler, melekler, evliyalar var. Doğumundan ölümüne kadar İsanın safha safha hayatı var. Uçuşuna kadar. Bu bölgede ne kadar kilise gördümse hemen hemen bütün resimleri biribirine benziyor. Yalnız Tokalı Kilise bunun dışında... Burada fon açık mavi. Kubbeler, sütunlar, dua yerleriyle büyük Bizans kiliselerinin tıpkısı. Bence en yeni kilise bu olacak. Resimlerin olgunluğu bunu gösteriyor.

Her yerde, her kayanın burcunda bir kilise bir oda... Amma da çok oda... Bir deyişe göre, bölgede 365, bir deyişe göre de 500 kilise varmış. Ben bir otuz kadarını gördüm. Evlerin sayısı üç dört bini geçiyor. On binden fazladır da diyenler var. Hiçbiri yalan değil. Say sayabildiğin kadar, içinden çıkamazsın.

Buralarda ilk yaşayanlar, ilk insanlar olacak. Ev yapmak, kayayı oymak kolay. Mağara devri insanlarının ilk cemiyet kurdukları yer. Mağara devrinden kalma hiçbir eser yok, ama başka türlüsü de olamaz diyorlar. Tunç devrinden izler var. Sonra Bizanstan kaçan Kapadokya Greklerinin sığınma yeri. Hıristiyanlığın yayılmaya çalıştığı ilk yer.

İstilalara uğramış: Moğol, Selçuk, Bizans istilalarına... Birkaç kere dolmuş, birkaç kere boşalmış. Bundan bin yıl önce de tamamen boşalmış. Bin yıldan beri buraları perilere bırakılmış. Bir de kaçaklara... Göremenin tarihine ait bilinen yalnız bu kadar. Araştırmalar yapıldıkça, daha birçok bilgiler elde edebileceğiz.

Hıristiyanlığın ilk devirlerinde keşişler tek tek bu yamaçlardaki odalarda yaşamışlar. Yiyecekleri üzüm ve güvercinmiş.

Tarihte, bu bölgede ne kadar insan yaşadığı da belli değil. Kimi diyor ki bir milyon. Kimi diyor ki birkaç milyon.

Bütün bölgede 500.000'den fazla peri bacası olduğu söyleniyor. Birçoğunda da ev, kilise olduğuna göre, yukarıdaki söylediğim ev, kilise sayısı bana az geliyor... Daha çok olsa gerek.

Gün batarken, Göremeyi gezdikten sonra Mustafayla oradan ayrıldık. Göremenin üst başındaki düzlüğe çıktık. Gün batarken peri bacaları bir başka. Renkler bir değişmiş. Gün sırça saraylara vuruyor gibi. Terk edilmiş, bir acayip şehir aşağılar. Işıklar kırılıyor. Pare pare dökülüyor. Renkler turuncuya kesiyor bir an, sonra birden kurşunileşiyor.

Bu terk edilmiş şehirden yalnızlık gelmeli, boşluğun, yalnızlığın, terk edilmişliğin acısını duymalıyız içimizde. Öyle olmuyor. Şehir bize canlı, doluymuş geliyor. Hayat var Göremede. Bir de sesler gelse... Korna sesleri, otomobil gürültüleri... Göreme modern bir şehir havasında olacak. Yine de öyle.

Mustafa dedi ki:

"Ben ne zaman buraya gelsem, başım döner, bir acayip olurum. Bir sarhoşluk, bir büyü alır beni..."

Ben de öyle oldum bu akşam vaktinde. Başka, taze bir büyü içindeyim. Başım dönüyor. Bir toprak ki... Orada peri bacalarının saltanatı. Görünmezden adamlar çıkacak.

Güneş batarken bozkırda, peri bacalarının bir kısmı karanlığa, bir kısmı ala bulandı. Gün battı. İçimizde bir ürperme. Peri bacaları diyarında gün batınca, alacakaranlıkta uçsuz bucaksız bir harekettir başladı.

Ayrıldık.

Taş

Ortahisara gelişimizin ikinci günü, Ürgüp Tahrirat Katibi Mehmet Beyle tanıştık. Mehmet Bey Ortahisar köyünden. Köyünü seviyor. Pazardı. Mehmet Beye usuldan efsaneler işini açtım. Şöyle bir düşündü. "Bilenler var," dedi. Sonra, "Bugün vaktim var. Sizi ben gezdireyim," dedi.

İlkin, daha önce anlattığım Sak kalesine çıktık. Sonra oradan Hallaç deresine gittik. Hallaç deresinde de kiliseler var. Evler var. Bizi çok büyük bir kiliseye götürdü. Kilise yalnız kubbeler ve direklerden ibaretti. Bir köşede de yarım kalmış bir İsa kabartması vardı.

Mehmet Bey:

"Bu kilise tamamlanmamış. Yarım kalmış. Belki istilaya uğramışlardır bitecekken. Olmamış. Bu yönlerde bundan büyük kilise de yok."

Kilise aydınlık. Kilisenin üstündeki kayalık göğe ser çekmiş derler ya, öyle bir dağ.

Mehmet Bey:

"Bu kilise nasıl oyulmuş biliyor musunuz?"

"Bilmiyorum," dedim.

"Yani kapıdan mı, başka yerden mi başlamışlar oymaya?"

Ben ne bileyim. Mimar değilim. Hiç düşünmedim.

Mehmet Bey anlattı:

"Bakın şu deliği görüyor musunuz? (Kubbeye yakın bir pencere gösterdi.) İşte o delikten girip, önce kubbeyi oymuşlar, sonra da direkleri, yukardan aşağıya doğru çıkarmışlardır. Aşağıdan yukarıya direkleri, kubbeyi çıkarmalarına imkan yok. Zor olur. Hem de şaşırır mimar. Biliyor musunuz, bu ne zor iştir! Taşları üst üste koyarak plana göre yapıyı yapmak kolay...

Ama böyle oyarak olgun bir mimari ortaya çıkarmak büyük güç ister. Bence bu kiliseler dünya mimarisinin en enteresan yapılarıdır."

Başka bir kiliseye götürdü bizi. Bu, o kadar büyük olmamakla beraber, kubbeleri çok yüksekte. Direkleri kırmızı toprakla nakışlanmış. Haçları büyük, biçimli. Bu kilisede bir tablo var. Ama iyice kazımışlar. Zarif, ince, biblo gibi bir yapı.

Kiliseden çıktık. Kayaların altında biraz önceki kilise gibi olgun bir yapının saklandığını söyleselerdi daha önceden, mümkünü yok inanmazdım. Kilisede bir yarım saat kaldıktan sonra, dışarı çıkıp kayaya şöyle bir baktım, şaşırdım. Bu mükemmel yapı bu kayanın içinde mi?

Mehmet Bey kayalığın doruğuna yakın yerleri, kayanın yüzünü gösterdi:

"Şu pencereleri, şu yüzlerce delikleri görüyor musunuz? İşte oralar odadır. Küçük kiliselerdir. Yalnız zamanla merdivenleri aşındığından çıkılamaz. Kapılarını kapayıp köylüler oralarını güvercinlik yapmışlardır."

Mehmet Beye:

"Belki de," dedim, "kazılmamış, gözleri oyulmamış, hiç dokunulmamış, resimler vardır o kiliselerde. Çıkılmadığına göre."

Mehmet Bey:

"Çıkılmıştır. Bozulmuştur," dedi.

Dedim ki:

"Hiç bozulmamışını bulamaz mıyız? Çok iyi olur."

"Var," dedi. "Tavşanlıda. Bir bağın içinde. Hiç dokunulmamış."

"Nasıl kalmış o?"

"Bağın ortasında. Şahısların elinde. Onun için dokunulmamış."

Görmek gerek.

Ayrıldık. Koca kaya bütün heybetiyle, içinde gizlediği güzel eserlerle arkamızda kaldı.

Hallaç deresi bu yönlerin en bereketli koyağı. Bağlar yeşil, bereketli. Ekinler bile, Orta Anadolu ekinleri gibi bir karış değil... Yüksek. Başaklar dolu dolu. Kayısılar, armutlar ballı, büyük...

Sonra Mehmet Beyle Üzengi deresine indik. Ortahisara üç kilometre kadar. Üzengi deresi kırk, kırk beş kilometre boyunca uzanıyor.

Bahçeler var. Söğütlük, yeşillik. Üzengi deresinde madensuları var.

Mehmet Bey:

"Üzengi deresinde birçok biçimler göreceksiniz," dedi. "Bölgenin hiçbir yerinde bu kadar güzelini, insan elinden çıkmış gibisini göremezsiniz."

Gerçekten de öyle.

Ortahisarı çıkıp da Üzengi deresine yaklaşınca, birden karşımıza, karşıda, bir kayanın üstünde, koskocaman bir deve heykeli çıktı. Ikmış bir deve. Canlı gibi. Yaklaştıkça heykel büyüyor, taştan olduğu ortaya çıkıyor. En usta heykelci, otursa da bir deve heykeli yapmaya kalksa, yıllarca uğraşsa, yapsa yapsa ancak bu kadar güzelini, canlısını yapabilir. Belki yapamaz da.

Mehmet Beye:

"İşte bunun bir efsanesi olacak," dedim.

"Ne bildiniz?"

"Mümkünü yok. Olacak."

"Var," dedi.

"Biliyor musunuz?"

"Hem biliyorum, hem de anlatacak çok kimse var."

Ak sakallı bir ihtiyarmış deveci. Sakalı uzun. Yıl kıtlık yılıymış. Deveci çok uzaklardan, bir yerlerden çocuklarına yiyecek getiriyormuş. Nereden almışsa almış, denkleri çuvalları dolu doluymuş. Dereyi geçip, kayalığın üstüne varınca yolu, karşısına bir sürü aç, perişan çocuklar çıkmış, birer parça birer parça onlara vermiş yiyecekten... Sonra duyan gelmiş, duyan gelmiş, herkese vermiş. Bir de bakmış ki, ne denklerde, ne çuvallarda zırnık kadar bir şey kalmamış. Devesini oraya ıktırmış. Başlamış dövünmeye: "Çocuklarıma ne götüreyim, ne götüreyim? Çocuklarımın rızkını el aleme dağıttım. Taş olayım, taş olayım. Taş olayım daha iyi. Keşke taş olsam." Gece çökmüş. Sabah olmuş. Oradan geçen köylüler bakmışlar ki, yolun üst başında, kayaların üstünde taş olmuş bir deve, yanı başında da

taş olmuş bir ihtiyar. O gün bugündür, deve, ihtiyar orada öyle durup dururmuş.

Üzengi deresi belki de Orta Anadolunun en çok güvercin bulunan yeri... Dere Ürgüpten başlıyor, Ortahisarı dolanıp aşağı, Nevşehire doğru gidiyor. Derenin iki kıyısı çoğu zaman yüz metre yüksekliğinde kayalarla çevrili. Bu kayalarda binlerce, yüz binlerce göz göz delik. Kayalar merdiven merdiven... İşlenmiş. Nakışlanmış. Derenin içi ağaçlık. Yazın Ürgüplüler, Nevşehirliler buraya geliyorlar. Orta Anadolunun kıracında Üzengi deresinin yeşilliği bir cennet yeşilliği. Madensuları var adım başında. Yukarıda söylediğim göz göz delikler güvercinlerin yuvası. Yüksek, bembeyaz kayaların içine oda oda oyup yuva yapmışlar. Burada hemen hemen her köylünün bir güvercinliği var. Güvercinlerin sayısı belli değil... Milyonu geçkin diyorlar.

Mehmet Bey:

"Bir güvercinlik, küçük bir servet demektir. Orta bir güvercinliğin fiyatı 3000-4000 lira arasındadır," diyor. "Güvercin gübresi en makbul gübredir. Suni gübre tarlalara zararlı oluyor. Yakıyor toprağı. Halbuki güvercin gübresi toprağa can verir. Verimini birkaç misli yükseltir. Güvercin gübersi çok pahalı satılır. Mesela güvercinliğini satan adam, en fakir düşmüş adam sayılır burada..."

Üzengi deresinde silah atmak yasak. Köylüler güvercinliğe bekçi tutmuşlar.

Bizim Mustafa:

"Bir zamanlar burada bir el silah atmıştık. Yuvalardan havalanan güvercinler kapkara bir bulut gibi gökyüzünü tutmuştu."

Üzengi deresinde de yüzlerce, binlerce peri bacası var. Buradaki peri bacaları güvercinlik. Her bir peri bacası bir arı kovanı gibi... Arı nasıl oğul verir, güvercinler de yuvalarından çıkarken öyle kalabalık. Oğul verir gibi üst üste.

Tarihte, ilkçağlarda, Kapadokya devrinde, Bizans zamanında buraların halkının, çoğunlukla keşişlerin, yedikleri güvercin eti ve üzümden ibaretmiş. Şimdi de öyle gibi bir şey... Esas unsur gene güvercin eti ve gübresi, sonra üzüm... Son yıllarda güvercin etini yemek bir nevi yasak sayılmış aralarında.

Göremelerde Bir Adam

Ortahisar Belediyesi bizim önümüze Hacı Ahmet adındaki adamını kattı. Bir de gezdirme programı yapmış. Hacı Ahmet buralarını baca baca biliyor.

"Önce," dedi, "köyün içinde bir kilise var. Ona gideceğiz. Amma kilisenin sahibi kadın evdeyse para almadan bizi içeriye sokmaz. Kapı yaptırmış. İleri geri söz söylerse kadın, kusura bakmayın. Yaşlıdır."

"Nerden sahibi olmuş kilisenin?"

"Evinin yakınında. Korumuş da kiliseyi. Bu yönlerde en az tahribata uğramış kilise bu kadının kilisesidir."

Kilise köyün ucunda, bir damın bitişiğinde. Vardık kimsecikler yok. Hacı Ahmet kapıyı açtı. İçeri girdik. Resimler pek az bozulmuş. Yaşasın kadın. Renkler taze taze... İsa, Meryem Ana, evliya, peygamber resimleri ilk tazeliklerinde... Kilise taze bir mavilik içinde gene. Nakışlar bugün vurulmuş gibi. Bembeyaz.

Sıcaktı. Mustafa, Hacı Ahmet üçümüz yola düştük sıcakta.

Hacı Ahmet:

"Buraya gelmişken Balkanı görmeden olmaz. Azıcık zor ama. Esas kiliseler, peri bacalarının şahı orada."

Sıcaktı. Beyaz toprak yalımlanıyordu. Otlar sararıp, kavrulmuştu. Kadının kilisesinin serinliğinden Balkan deresine indik. Balkan deresi bağlık bahçelik. Sular var. Hem de bol bol. Ama dere kurumuş.

"Bu sular ne suyu Hacı Ahmet?" diye sordum.

"Beyim," dedi, "bu sular, birikme sulardır."

"Nasıl birikme?"

"Durun size göstereyim."

Sustu. Bir kilometre kadar yürüdük. Bir çeşmenin başına geldik. Bir de susamışız ki... Çünkü çok sıcak... Ter kulunçlarımızdan fışkırmış. Ağzı aşağı yatıp doya doya suyu çektik. Çeşme bir kayanın dibinde. Kaya yüksek, heybetli.

Hacı Ahmet:

"Bakın," dedi, "şurda bir tünel var. Kayalığa oyulmuş. Bu tünel çok uzundur. İşte bu tünele kayadan su sızar. Tünel dolar. Bir delikten de çeşmeye bu birikmiş su akar. İçilir, bahçe sulanır."

Tünele baktım, kayanın altına yağmur suyuyla değil de damla damla kayadan sızarak süzülmüş bir sarnıç. Bu sebepten suyu tatlı. İçimli. Balkan deresinde böyle bir sürü sarnıç gördük. Biri bu sularla bağını suluyordu. Onu da gördük.

Gittikçe dik kayalar başlıyor. Kayalar dikleştikçe dikleşti. Güvercinlikler sarplarda çoğaldıkça çoğaldı. En sonunda kendimizi apartmanlar arasında, koskocaman, pırıl pırıl bir şehirde bulduk. Perilerin esas memleketi burada olsa gerek.

Sıcaktı. Derede azıcık serinlemiştik. Kayaların arasından bir keçi yolu bulduk, yukarılara tırmanmaya başladık. Bir on beş dakika yürüyünce Balkan dedikleri yere geldik. Beyaz, pembe peri bacalarının ormanı. Bacalar üst üste binmiş. Omuz omuza. Sonra her bir peri bacası bir minare boyu. Başlarında şapkaları yok. Düşmüş. Uzakta bir peri bacası görünüyor, yemyeşil... Az sonra baktım, peri bacası, ama aynı peri bacası, sarıya kesmiş. Periler göz açıp kapayıncaya kadar yeşili sarıya boyamışlar... Çok yukarılara tırmandık. Yine bir sürü kiliseler gördük. Gözleri oyulmuş resimler gördük. Toprak boyasından yapılmış. Sonra kabartma haçlar gördük. Bir kilisede bir hurma ağacı gördük ki, değme heykelci çıkaramaz böylesini... Adam bir kayaya varıyor, bu ıpıssız, insan ayağı değmemiş yerin içine bir kapıdan giriyor, birden karşısına canlanmış, gözleri oyulmuş resimler, nakışlar çıkıyor. Renkler oynaşıyor... Bu ıssızlıkta, birden resimleri görünce insan şaşırmıyor. Başka yerde, başka bir kayalıkta, başka insan ayağı değmemiş ıssızlıkta görse bu güzelim resimleri, renkleri, yapıları insan alimallah küçük dilini yutar.

Buraya, bu peri bacalarının büyüsüne yakışıyor insanın karşısına bu birdenbire, bu yoktan çıkan resimler, yapılar.

Çıkması nispeten kolay oldu ama, buralardan, bu sarp yerlerden sıcakta inmesi de var. Uçurumlardan ineceğiz. Düşüp parçalanmak da var. Sıcakta her saniye renk değiştiriyor koyak. Göremede anlattığım gibi... Renk dalgaları gelip gidiyor. Ama bu sıcakta, bütün renkler sıcağın içinde erimiş gibi. Elini daldırsan bir pembe, bir mavi, bir kurşuni, bir sarı eline bulaşacak gibi.

Çıpıldak tere battık ama, sürüne sürüne uçurumlardan indik. Perilerin boyadıkları resimler, oydukları yapılar bir düş sonrası gibi silindi gitti.

Dereye indik, bir söğüt gölgesine tatlı canımızı zor attık. Şimdi her birimizin kafasında bir düş dünyası uçuşuyor. Şimdi oturup her birimiz Balkan üstüne birer destan, birer efsane yaratabiliriz.

Efsane babında Ortahisardan yine eli boş dönmedim. Sak kalesinin efsanesini öğrenince yolunu buldum. Yeri, toprağı sorunca efsanesi de arkasından geliyor.

Hamus Baba yaşlıydı. Sakalı uzundu. Seksenini geçkindi. Beli bükülmüş bir çınar ağacı gibiydi. Kaşları beyaz, püskül püskül, gözlerini örtüyordu. Ortahisarda işte bu Hamus Babayı tanıdım. Gurbet görmüştü Hamus Baba. Memiş Hocayı, bunlara benzer birçok insanı tanıdım. Peri bacalarının efsanesi dillerinden su gibi aktı. Ve ben öğrendim öğreneceğimi.

Kavak, Avcılar, Maçan, Üçhisar, Ortahisar, Ürgüp, Avanos, İncesu, Nevşehir, Hasan dağı yöreleri. Peri bacaları bu büyük alanda... Peri efsaneleri bu bölgenin malı.

İyice bilmiyorlar. Avcılarda mı geçmiş, Maçanda mı? Bir adam varmış. Köyün en çalışkan adamıymış. Ağzını açıp da bir tek laf ettiği görülmezmiş. Bir toplantıya da geldiği yokmuş. Her zaman işinde gücündeymiş. En verimli bağ, en yüce, en büyük güvercinlik, en verimli tarla onunmuş. Bağı her zaman gübreli, toprağı un gibi, işlenmiş, temizlenmişmiş. Kış yaz bütün gün, gece gündüz toprağının içinde tek başına çalışırmış. Güçlü kuvvetliymiş. Her zaman terli, her zaman yüzü kızarmış ha bire bel beller, bağ budar, ekin biçer, güvercinlerini yemler, döven sürermiş. Buğdayında bir tek taş, bir tek toz, bir tek ayrı tohum bulunmazmış. İri taneli, parlak, kıpkırmızıymış buğdayı... Arıları varmış yılda iki üç oğul veren. Bu adam hiçbir zaman tarlada karısını, çoluğunu çocuğunu çalıştırmamış. Severmiş toprağı, aşk ile, şevk ile severmiş. Köylüler şafaklayın tarlalarına giderlerken, her şafak onu bağının içinde, tarlasının içinde, güvercinliğinin kayasında doğan güne karşı dikilmiş bulurlarmış. Yetmişini bulmuş, seksenini, doksanını bulmuş, beli bükülmüş, ak kaşları gözlerini örtmüş. Yine her şafak vakti gençliğindeki gibi tarlasındaymış, yine gençliğindeki gibi en verimli, en temiz bağ onunmuş, en ballı armut, en güzel elma, en tatlı, aşılı kayısı

onunmuş. Gençliğindeki gibi ilk ekinini o biçer, ilk dövenini o sürer, ilk tohumu ambarına o koyarmış. Eli ayağı tutmaz olmuş. Yine de aynı minval üzere işi devam etmiş... Bunun sebebi var... Dedik ya, insanların iyisi, hası, merhametlisi, yiğidi, dedikodusuzu, güzeliymiş. Elleri ellerin en güzeli, büyüğüymüş. Nurluymuş diyor görenler. Elleri ışıklıymış.

Eli ayağı işe varmadığı, yaşlandığı günlerden bir günmüş. Akşam yine çalışmış. Ama eskisi gibi değil. Elleri titreyerek, beli ağrıyarak yatmış. Her gün şafaktan önce uyanırmış ya, yine uyanmış. Ekin yolacakmış. Şöyle bir doğrulayım da ekini yolayım demiş. Zorlanmış, ellerini toprağa dayamış, kalkmaya uğraşmış. Elleri bükülüvermiş. İhtiyarlamış, çökmüş gövdesini kaldıramamış. Uğraşmış. Akşamın yorgunluğu bedeninde zehir gibi çöreklenmiş kalmış. Bakmış ki fayda yok. Gözlerini dikili ekine dikmiş kalmış. Keder içinde. Ömründe ilk olarak candan ölümü istemiş. Tam bu arada, başını çevirince, Göreme yönünden birtakım insanların geldiğini görmüş. Adamların ardında bir parça aydınlık varmış. Onlar geldikçe aydınlık da geliyormuş. Gelmişler, tarlanın ortasında durmuşlar. Sonra eğilmişler, ekini yolmaya başlamışlar. Gün doğarken yolup bitirmişler. Yığıp harman etmişler. Günün ilk ışıkları Erciyeşin arkasından dökülürken çekilip gitmişler. Kaybolmuşlar. Adam şaşkın, orada kalıp kalmış. Gün doğunca tarladaki evine çekilmiş. Çıkmamış. İkinci şafak adamlar yine gelmişler, topladıklarını dövmüşler. Buğdayı ceç edip harmanın ortasına yığmışlar. Bizim ihtiyar bu sefer canlanmış. Köye gidip çuval getirmiş. Buğday yığınının yanına koymuş çuvalları. Üçüncü şafak gelip çuvalları doldurmuşlar. Gece de gelmişler köye, kapısının önüne kadar taşımışlar.

İhtiyar gencelmiş, çok yaşamış. Bağına bakmışlar, güvercinlerini çoğaltmışlar, yılda üç oğul veren arısı beş oğul vermiş. Velhasıl gençliği nasıl geçmişse, yaşlılığı da öyle geçmiş. Köylüler ihtiyarın sırrını bir ara çakmışlar, işi ona sormuşlar, ağzını açmamış, açıp da bir tek laf etmemiş. Ölünceye kadar da sırrını kimseye söylememiş.

Işık Üstüne

Buralarda perilerin epeyce hünerleri var. Sırasıyla hünerlerini sayıp dökeceğim. Uzun zaman kalabilseydim bu periler diyarında, daha çok güzel efsaneler derleyebilirdim. Bundan ötesi genç folklorcularımıza düşer. Gitsinler, bir toprak parçasından dolayı ne güzel efsaneler doğuyormuş görsünler, derlesinler. Göreme efsaneleri diye bir kitap, çalışılmış, işlenmiş bir kitap çok faydalı olur.

Önce kaç peri taifesi var, onu görelim. Hocanın bana söylediği gibi yazıyorum:

1- Leltahtil.
2- Kahtahtil.
3- Mehtahtil.
4- Fehtahtil.
5- Nehtahtil.
6- Lectahtil.
7- Lemukfencil.

Bu peri taifelerinin çoğu Sünni, bir kısmı da gavur. Sünniler insanların, iyi insanların dostu. Yukarıda anlattığım çalışkan adama yaşlılığında yardım edenler Sünni taifeden. Görünmezler. Dünyada en çok peri bu peri bacalarındaymış. Göremeyi, Maçanı yurt tutmuşlar. İnsanlarla yakın ilgileri varmış.

Geceleri Göremeye gidilmez. Neden? Çünkü, Göremenin bir peri bekçisi var. Bir pir-i ebedi. Gündüzleri ortadan kaybolur, elinde ışık, geceleri peri bacalarına seğirtirmiş. Göremeye yaklaşanı da vururmuş. Orada barınan asker kaçaklarına musallat olmuş.

Yukarıda yazdığım yedi peri taifesinin de işleri var. Her taife bir güne hükmediyor. Mesela Leltahtil taifesi pazar gününün hükümdarıdır. O gün peri padişahı Leltahtil taifesi arasından seçilir. Akşama kadar güne onlar hükmederler... Ondan sonra sırasıyla...

Bundan yıllar önceymiş. Gece karanlıkmış. Bir rüzgar esiyormuş. Köylüler bağdan dönüyorlarmış. Bir tanesi arkasına dönmüş ki ne görsün, bütün Balkanın, Göremenin, Maçanın,

Üçhisarın üstü ışık içinde, binlerce ışık. Işıklar gidip geliyor, uzayıp kısalıyorlar, koşuyorlarmış.

Köylülerin bulundukları yer, Balkan deresinin üstündeki düzlükmüş. Dizlerinin bağı çözülmüş bu yıldız yıldız ışık yağmurunu görünce, oturuvermişler oraya... Gökten bir tuhaf ışık yağıyormuş. Sonra sesler gelmeye başlamış. Üç yüz bin, beş yüz bin peri bacasının her birinin üstünde oynaşan bir top ışık... Donakalmışlar. Gözlerini almış ışık. Bir ara Balkandan yukarı binlerce ışığın kendilerine doğru çıkmaya başladığını görmüşler. Işık dört koldan geliyormuş üstlerine üstlerine... Önlerinden beş yüz kişilik bir ışık kalabalığı geçmiş... Bunlar, ellerinde ışıklar, renk renk giyinmiş, aynen ışık gibi giyinmiş küçücük adamlarmış. Büzülmüş, korkularından yere yapışmış köylülere bakmamışlar bile. Görmezlikten gelmişler. Arkadan daha büyük bir topluluk gelmiş. Ellerinde daha büyük ışıklar... Önlerinde çalgıcılar... Birer hava çalıyorlarmış ki, dayanılmaz... İnsanın hemen kalkıp oynayası geliyormuş.

Bunlar, yere yapışmış köylülerin önüne gelince, biri demiş ki:

"Bakın, bakın burada insanoğulları var. Büyük düğünümüze, mademki padişahımızın oğlu evleniyor, insanoğullarını da davet edelim."

Başka birisi:

"Ya içlerinde hoca varsa..."

Öteki:

"İçlerinde hoca olsaydı, şimdiye bize yapacağı kötülüğü yapmıştı. Demek ki yok. Götürelim."

Köylüleri ortalarına almışlar, götürmüşler. İkramda bulunmuşlar. Sarayın bir ucu burada, bir ucu Erciyeşin eteğindeymiş. Sabaha kadar bir cümbüştür gitmiş. Davullar çalmışlar, oyunlar oynamışlar. O kadar ışık birikmiş ki saraya, güneş ışığından yüz defa, bin defa aydınlık olmuş ortalık. Peri kızı, yani gelin bir güneş ışığı ortasında çıkmış meydana... Gün ağarınca ortalıkta kalakalmışlar köylüler... Ne düğün, ne dernek kalmış ortada, silinivermiş.

Köylülerin dediklerine göre, insanoğlunun düğünlerine benzemiyormuş. Halleri insanoğlunun hallerine benzemiyor-

muş. Orada herkes biribirini sayıyor, seviyormuş. Perilerin hepsi aynı biçimde güzel giyiniyorlarmış. İçlerinde, katili, hırsızı, hastası, sayrısı yokmuş. Büyüğü küçüğü, hükmedeni yokmuş. Padişahları bile, bütün periler gibi bir periymiş. Soyanı, soyguncusu yokmuş. Kulu, kul edeni yokmuş. Bizim dünyamızdaki cümle kötülüklerden haberleri bile yokmuş. Yalan yokmuş, yalan... Aşkmış, sevgiymiş...

Bir gece periler bütün iyi huylarını, insanoğullarının önüne serivermişler. Bir bir göstermişler. Demek istemişler ki, ey insanoğulları siz de böyle olabilseniz. Harp yokmuş. Adını bile bilmiyorlarmış harbin. Silahın. Kurşunun. Kan nasıl akar bilmiyorlarmış.

Buradaki efsanelerin çoğu ışık üstüne. Burada perilere tutulanlar önce ışığa tutuluyorlar.

Tam on beş yıldan beri ışık ardında koşan bir adam var. Adam uzun boylu. Ellilik var. Gelelim macerasına:

Tam bundan on beş yıl önce, bizimki tarladan dönüyormuş. Birden Göremenin üstünde bir ışık görmüş. Gece yarıyı geçiyormuş. Işık ona el etmiş... Bizimki de dönmüş ışığa doğru koşmaya başlamış. Varmış ışığın yanına, ne görsün, ışık yerinde yok. Geri dönmüş, ne görsün, ışık geldiği yerde. Oraya koşmuş. Sabaha kadar ışık gitmiş, o gitmiş. Bir türlü ışığın yanına varamamış. Sabaha karşı yarı baygın, yorgun düşmüş bir peri bacasının yanına...

İşte o gün bugündür, tam on beş yıldır, her gece sabaha kadar ışığın ardından koşar dururmuş bizimki... Gece yarısı birden uyanır, dededen kalma kılıcı eline alır, "Işık, ışık," diye fırlarmış dışarı... "Sana yapacağımı bilirim ışık. Seni tutarım ışık... Tutarım da köyün kalesine asarım ışık..."

Bir gece ışık ardında koşarken, ışık fırlamış bir uçurumun başına çıkmış. Uçurum minare gibi. Dik. Orada durup dururmuş. Bizimkisi de buna dayanamazmış. Uçuruma tırmanmaya başlamış. Dizleri, elleri kan içinde kalmış. Ama epey tırmanmış. Derken ayağı kayıp uçurumdan aşağı düşmüş. Kolu kırılmış. Bu arada ışık da gelmiş bir ağacın tepesine, karşısına konmuş. Ağaç aydınlık içinde kalmış. Bizimkisi kalkamazmış yerinden, kılıcını sallamış, "Ah ışık, vah ışık, bir elime geçersen ışık..."

On beş yıldır dağ, taş, kaya, ova, bozkır, peri bacası demez ışık ardında... Işığın etmediği kalmamış adama... Daha koşuyor. Ölünceye kadar da koşacağa benziyor ışık ardında. Vakta ki, ışığı yakalayıp getirsin köyün kalesine taksın.

Bir saz şairi vardı köylülerden. Adını yazmıyorum.

"Gencim. Sazım elimde. O köy senin, bu köy benim. O peri bacası senin, bu peri bacası benim. Gittiğim yerlerde saz çalıyorum. Dolanıyorum dağları, kırları. Her gittiğim yerde, arkamda bir ses. Bir ah çekme. Ses, seslerin tatlısı. Ah, ahların en yakını... Hayretler içindeyim. Bu ne ola ki? Kimseye söyleyemiyorum. Uykumda, düşümde, saz çalarken, çift sürerken, her nereye gitsem o ses... Bana noldu? Bu böyle iki yıl sürdü. Bir gün oturmuş, bir yaz günü, bir peri bacasının yanında saz çalıyorum. Kendimden geçmiştim ki, sağıma döndüm. Ses:

'Ey insanoğlu,' dedi. 'Sensiz edemeyeceğim. Senin için yanıyorum. Beni kabul et. Sırrımı kimseciklere ifşa etme de sana kavuşayım.'

Dilim dolaşarak:

'Etmem,' dedim.

Ses kayboldu. Bekledim. Ne gelen giden, ne de bir görünen oldu. Kalkıp kaçayım dedim, kaçamadım. Gün battı. Gün batar batmaz başımı kaldırdım bir baktım ki, karşımda ayın on dördü gibi bir kız. Güzel mi güzel. Allah bir yaratmış. Bana bakıp durur. Uzun boylu, saçları sırma gibi. Işıl ışıl.

Yanıma geldi oturdu. Aramızda bir sevda başladı. Yüreğime bir ateş düştü. Yandım kıza. Ben o peri bacasının yanına gittim. Peri bacasını kendime ev yaptım... Kızla evlendik. Çocuklarımız oldu. Biri kız biri erkek. Ben başka kadınla evlenemedim. Müsaade etmiyordu. 'Sen insanoğlu, ben peri kızı,' diyordu. Sevişenlere dağ dayanmaz. Dediği doğruydu. Ben bir insanoğlunu sevseydim bu kadar sevemezdim.

Bir gün çift sürüyordum. Yorulmuştum. Bizim avrat dedi ki: Ben süreyim çifti azıcık da. Sür, dedim. Sabanı eline verdim, ben çekildim tarlanın bir köşesine. Tarla yol üstüydü. Birkaç tanıdık köylü geçiyordu yoldan. Bana selam verdiler, sonra da öküzlere baktılar. Ağızları bir karış açık kaldı. Şaşırdılar. Biri:

Bak, dedi bana. 'Öküzler insansız çift sürüyorlar. Bu nasıl iş? Saban arkasında insan yokken nasıl' öyle dimdik duruyor da, düşmüyor? Öküzler öyle nasıl hattı sapmadan gidiyorlar?'

Anladım işi ama, iş işten geçmişti. Adam varmış sabanın kulpuna yapışmıştı. Koştum vardım. Bizim avrat ortalarda yok. Bir daha da görünmedi."

1957

Süngerciler

Yüzü kırış kırıştı. Koyu yeşil gözleri, bembeyaz püskül püskül kaşlarının altında derinlerde kalmış, bir ışıldayıp bir kararıyordu. Gözlerindeki karaltı, gözlerindeki keder, en karanlık gecelerden daha koyuydu. Bu koyu karanlığın üstünden uzun bir zaman geçtikten sonra, bir kıvılcım gibi, bir ışık parıltısı hızla yanıp sönüyordu.

Belini yaşlı bir çama dayamıştı. Süt gibi beyaz sakalı titredi:

"Bak bana delikanlı," dedi, "o kafirin lafını etme bana."

Bu köy, Fesliyen yaylasındandır. Fesliyen yaylası Ege denizinde, Gökova körfezinin üstündedir. Gökova körfezi içerilere, toprağın karnına doğru keskin, ışıltılı mavi bir hançer gibi sokulur. Bodrumdan gündoğuya doğru yol alırken Fesliyen yaylası sola düşer. Sol yandaki dağlar, dağların yalçın kayaları uzun ve yeşil yeşil gözükür.

İbrahim Kaptanın oturduğu köy, yaylanın kuzeyinde, bir vadinin baş tarafındadır. On beş evliktir. Ve İbrahim Kaptan bu köyün yerlisi değildir. İşte ben sırf onu görmek, onunla konuşmak için sarp kayalardan, keçi yollarından aşarak buraya yaya geldim.

Buraları apayrı, yapayalnız, kendine göre bir dünyadır. Bu taşların arasında bir güncük kalan adam, aşağıda, uzaklarda başka bir dünyanın varlığını unutur. Gün batısında dünyanın en güzel mavisiyle çalkalanan bir deniz mi var? Kimse hayal bile edemez. Ve deniz şu tepenin ötesindedir. O tarafın esen rüzgarında deniz kokusu, deniz nemi bile yoktur.

Israr edip:

"Kaptan," dedim, "neden bıraktın denizi de geldin bu in cin yok yere?"

Kaptanın Grek burnu bembeyaz kesildi:

"Bre etme o cenabetin sözünü."

"Kaptan," dedim, "ben eski süngercilerle konuşmaya geldim. Senin için en iyi sünger avcısıdır, ama bıraktı, on yıldır ıssız bir kayada yaşıyor, diyorlar. Senin için türlü türlü şeyler söylediler."

Kaptan oturduğu yerden kımıldamadan söylendi:

"Ben bilmem onları. Deniz yüzü görmüş değilim. Ben bu taşlı köyde doğdum. Bu taşlı köyde büyüdüm. Ben bilmem öyle laneti. Misafirsin, hoş geldin. Etme lafını o cenabetin."

Baktım ki kaptanda iş yok. Yanından ayrıldım. Köyde köylülerle onun hakkında konuşuyorum. Kaptana, toprak adamları bir hoş bakıyorlar.

Beni köye kadar kaptanı görmeye getiren sebep, onun başından geçen maceradır. Bana şöyle anlatmışlardı:

İbrahim Kaptan adalardanmış. Anasından düştü düşeli de denizdeymiş. Yani denizde doğup, denizde büyümüş. Ve bana dediler ki, bütün Akdenizde İbrahim Kaptan gibi bir kaptan yoktur. İbrahim Kaptan denizin adını "deli kısrak" koymuş. Bütün Akdenizi, Akdenizin dibini taş taş, karış karış bilirmiş. Daha Türkiyede, Bodrumda, Marmariste, Bozcaburunda sünger bilinmezken, o adaların en namlı dalgıcı, en namlı kaptanıymış. Adalılar yirmi beş kulaçtan aşağı inemezken, o, elli kulaca bana mısın demezmiş.

İbrahim Kaptanın denizi ne kadar sevdiğine dair bir misal getirdiler. Bu, bir insanın bir tabiat parçasına aşkını en güzel söyler: İbrahim Kaptan evlendiğinde, vebali günahı söyleyenin boynuna, gerdeğe evde değil de, denizin ortasında, motorun içinde girmiş. Karısını, evlendikten bir ay sonra, ancak eve getirebilmiş. Ve kadın bir ay sonra evinin yüzünü görmüş. Bundan sonra da kaptan bir aylık gelini evde bıraktığı gibi denize açılmış. Uzun sözün kısası, İbrahim Kaptan deniz, deniz İbrahim Kaptan demekmiş.

Deniz durgun ve güneş batıya doğru iniyor. Akdeniz tuzsu tuzsu kokuyor. Bir kayalıkta İbrahim Kaptanın arkadaşı dalgıçla konuşuyoruz. Denizlerin tek yaşlı dalgıcı. Dalgıç, elinin tersiyle kalın, düşük bıyıklarını sıvazladı. Deniz, küçük kayıkla oynuyordu.

"Git bul onu," dedi. "İyi çocuktur. Denizi, yoktur onun kadar bilen."

Sonra anlattı:

"Denizi onun kadar seven bir insana daha rast gelmedim. Nasıl oldu da ayrıldı denizden? Daha şaşarım. Denizden kaçan bir bunu bilirim, bir de Rodoslu Ali Kaptanı. Rodoslu Ali Kaptanınki başka hal... Bununki başka. Ali Kaptan bir gün bana geldi. Çok kızgındı. Yüzü de sapsarıydı. 'Al,' dedi, 'motorumu. İskelede bağlı.' Şaştım kaldım. Ne pazarlık etti, ne bir şey... İskeleye bile uğramadı. Bir daha da ömrü boyunca denize çıkmadı. Karada, toprakta çok çekti, ama bir daha denizin yüzüne bile bakmadı. Buna bizde deniz korkusu derler. Hastalık gibi bir şeydir. Bu hal çok insanlarda olur. İbrahim Kaptanınki başka, onunki yürekler acısı... Onun denize düşman olmaya hakkı var. Herkes şöyle böyle diyor ya, ben yerden göğe kadar hak veriyorum ona.

"Yaş gelmiş altmışa, bir tek çocuğu olmuş kaptanın. O da daha on yedisinde. Ama çocuk iyi bir dalgıç. Sünger mevsimi ava çıkmışlar. Bu, ilk uzun gidişi çocuğun. Fakat kaptanı günler uzadıkça bir kederdir sarmış. Bir gündü, gördüm ufalmış, boyuna denize bakıyordu. Düşünüyordu suratı bir karış. Kurban bayramıdır. Süngerciler toptan seferden dönecekler. Kaptan yollara bakıyor. Karısını elinden tutmuş. Seren boylu yavrusunu bekliyor. O günkü hali hiç gözümün önünden gitmez. Gelen motorlara baktı baktı, sonra deli gibi yerinden fırladı. Karısıyla el ele tutuşmuşlardı. Bütün motorları aradılar. Çocukları yoktu. Kaptanın ağzından çıt çıkmadı. Herkes bayram etti, bizim kaptan... Çocukla süngere giden arkadaşları anlattılar: Denize bir girdi miydi bir saat, iki saat çıkmak bilmiyormuş. En sonunda elli kulaçta vurulmuş. Çıkarmışlar, yarı ölü imiş. Kaptan buna inanmadı. Yıllarca karısıyla el ele tutuşup, kıyıdan uzaklara, denizin ötesine baktı. İskeleye her motor gelişinde

oğlunu sordu. Böyle yıllarca denize baktılar, baktılar. Bir gün baktık, kaptan ve karısı ortalarda yok."

Köyde köylüler anlatıyorlar: Bir şafak vakti, iki ihtiyar el ele tutuşmuşlar, önlerinde bir çobanla köye girdiler. Kaptana ne sorduksa hiç cevap vermedi. Yalnız bir aaah çekip: "Oğlumu deniz yedi," diyordu.

Bir köylü:

"Deniz adamları yarı delidir. Onların emekleri kan emek. Onların hayatları ölümdür. Yüz metre denizin dibine gidiyorlar. Akıl mı bu? Ama geçim... Toprakları yok onların. Onların toprakları da denizdir," diyordu.

Sonra İbrahim Kaptanı kastederek:

"Gördün mü akıllı adamı... Ömrünü deniz dibinde sünger peşinde geçirmiş, şimdi lafını bile ettirmiyor denizin. On yıldır bu köyde yönünü deniz tarafına bile dönmedi. Denizin görmemek için kasabaya bile gitmedi," dedi.

O gece köylülerle hep kaptan üstüne konuştuk. Kaptanın köyde derdi günü topraktan söz açmakmış.

"Allah size toprak gibi bir nimet vermiş, siz onu cennet edin," diye öğütler veriyormuş.

Köyden ayrılırken kaptana bir daha uğradım. Sırtını çama dayamış güneşleniyordu.

"Oğul," dedi, "zahmet etmişsin, ben o lanetlemeyi unuttum bile. En iyisi toprak. Ayakların sağlam basar. Kalleş değildir. Ne var, ne yoksa toprakta. Bütün denizcilere söyleyin, toprak gibi güzeli yok. Deniz gibi orospu, kalleş değildir. En güzeli toprak."

Akşamdan usul usul bir yağmur yağmıştı. Toprak kokusu, çam kokusuna karışıyordu.

"En rahatı, en tatlısı toprak."

Kaptanın arkamdan söylediği söz bu oldu.

Toprakla Deniz

Aydın-Milas arası... Otobüste yanıma yaşlıca bir köylü düştü. Konuşmaya başladık. Tabii ilk olarak o sordu, ben söyledim. Söze, her Anadolulu gibi:

"Nerelisin, nereden gelip, nereye gidiyorsun?" sualiyle başladı. Sünger avcılarına gittiğimi söyledim. Bana acıyarak baktı:

"Başka hiçbir iş bulamadın mı? Yazık değil mi gençliğine?" dedi. Sözümü yanlış anladığını söyledim, süngercilere niçin gittiğimi anlattım.

"İyi yapıyorsun," dedi. "Bunların çektikleri görülmeye değer."

"Ben," dedim, "sünger avcılığı diye bir iş olduğunu İstanbulda duydum, meraklandım, kalktım geldim. Süngercilik hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Bildiğim tek şey, metrelerce, denizin dibine daldıklarıdır."

Köylü, çatlamış nasırlı ellerini denize doğru savurdu:

"Biz toprak adamlarıyız. Denizin yüzünü bile görmek istemeyiz. Bizler, köycek, şaşarız deniz adamlarına. Onların kazançları kan emek. Olmaz olsun öyle dirlik. Deniz adamları bir başka türlü, bir hoştur. Kazandıklarını tutmazlar. Verirler içkiye, verirler içkiye... Ben, onların içinde bir tek akıllı adam görmedim. Hepsi kaçık, hepsi deli."

Arkamızdaki sırada ince, kavrulmuş kara yüzlü kupkuru bir adam var. Her hali bizi ilgiyle dinlediğini gösteriyor.

Ve köylü anlatmaya devam etti:

"Bunların yaptıkları delilikleri tımarhanedekiler, beş yaşındaki çocuklar bile yapmaz. Bunlarda hiç akıl olsa yüz metre denizin dibine, karanlık suya, kötü bir lastik boruya güvenir girerler mi? Daha ne delilikleri var bunların bir söylesem!"

"Peki, bu adamlar, bu işi sırf keyif için mi yaparlar? Geçim falan?"

"Keyif için yapıyorlar ya, ne sandınız? Toprak bizi nasıl geçindiriyor?"

"Keyif için ölüme ha?"

"Cümlesi denize sevda bağlamıştır. Atadan, dededen kalma bir laf vardır: Denize değen iflah olmaz bir daha, derler. Ölünceye kadar gider bu aşk... Akıl, sır ermez. Dalarlar denize, çıkarlar içerler... İşleri güçleri bu, dalarlar, içerler... Bakın efendi oğlum, bu adamları kurtarmak insanlık vazifesidir. Bir çare düşündüm, hükümet bunu nazarı dikkate almalıdır. Yani bütün

süngercileri Bodrumdan, Marmaristen, Bozburundan toplayıp Orta Anadoluya sürmeli, onlara orada toprak vermelidir. Denize dönmemeleri için bir de kanun çıkarmalıdır. Yasak etmeli onlara denizi. Çünkü efendim, onlar kaçarlar denize. Yoksa buradaki insan nesli mahvolacak. Deniz yiyecek onları. Bakın size bir şey daha söyleyim, söyleyim de ibreti alem için yazın: Bu deliler çocukları üç yaşma gelince kollarından tuttukları gibi yallah denize savururlar. Çocukların hepsi balık gibi. Böyle çocuktan vatana, millete hayır gelir mi hiç?"

"Herkesin şu yeryüzünde bir türlü işi var. Sen topraktan, öteki denizden."

Köylü kızdı:

"Evlat," dedi, "onlarınki iş değil, oyun. Kocaman çocukların oyunu! Altı ay denizde çoluğundan çocuğundan uzak kal... Sonra çoğunun kazandıkları para... bir hiç... Açlıktan ölürler. Yani efendim nefesleri kokar. Çoluk çocukları çırılçıplaktır. Çoğu da denizde ölür. Karıları altı ay, onlar seferden dönünceye kadar denize bakıp beklerler. Elleri de boş dönerler, dönebilenler. Çünkü hepsini içmişlerdir. Başka çare yok. Bunların topunu Orta Anadoluya sürmeli. Bunlar, denizde ölürler, yine ayrılmazlar. İlle hükümet zoru."

Arkadaki kuru adam yutkunuyor. Bir şeyler söyleyecek oluyor, söyleyemiyor. Daha doğrusu fırsat bulamıyor. Yaşlı köylü baktı ki kendisini yalnız ben değil, bütün otobüs dinliyor, bütün otobüse hitaba başladı. Deniz adamlarına çok kızgın.

"Bunlardan bir Kaptan Memed Ali vardı. Bir yıl çok süngер çıkarmış. Denizden de usanmış. Bıraktı denizi, geldi bizim köyden toprak aldı. Bahçe yaptı, bağ yaptı. Hepimiz sevindik. Kaptan bu yaşında bile bir çalışıyordu ki, bir görsen maşallah derdin. Çocuklara, bebelere analar nasıl bakar, öyle bakıyordu ağaçlara. Bir yıl, iki yıl... Kaptan, delikanlılar gibi çalıştı. Bir şevk vardı kaptanda... Hepimiz imreniyorduk. Bir de kuvvetlenmiş, gençleşmişti ki sorma. Ona: Kaptan, işte toprak böyledir. Adamı gençleştirir, diyorduk. Doğrudur, hakkınız var, diyordu.

"Yalnız son yıllarda kaptanın karısını bir telaş aldı. Gelip bana yalvarıyordu. Bana gelmesine sebep de, kızımı kaptanın oğluna vermiştim. Ne bilirsin böyle yapacağını... Kadın, 'kap-

tan tekneyi satmadı. Geceleri hep tekneyi, denizi sayıklıyor. Başımıza bir iş açacak. Bir gece biri şu tekneyi yaksın. Kıyıda yarı çürümüş duruyor,' dedi. Aldırmadık. İnanmadık. Karının hakkı varmış. O tekne orada durdukça onun içindeki kurt da büyüdü. Gün günü zayıflamaya, bahçeye, tarlaya bakmamaya başladı. Bir gün baktık ki, seninki tekneyi onartıyor. Sonra, boyuna önüne gelene küfretmeye başladı. Evde kimseye rahat vermiyordu. Bir gün her şeyi satıverdi, gitti denize... Denizde öldü. İşte böyle deli bunlar. Mezarı bile yok... Balıklara yem oldu. Çoluk çocuğu, torunları, yani benim torunlarım sersefil şimdi. Toprakta kalsaydı ne iyi olurdu. Duramadı. Deniz çekti onu. İşte böyle hergele bunlar. Deniz oyununa kurban gitti."

Köylü susunca, arkadaki kara kuru adam daha fazla dayanamayarak söze karıştı. Köylünün gevezeliği onu iyice doldurmuştu. Bıraksak iyi bir kavga edeceklerdi.

"Bana bak amca," dedi, "ben dalgıcım. Hiçbir zaman oyun oynamadım. Keyfimden denize girmedim. Ekmek için. Başka iş bulamadım da ondan... Yalan söylüyorsun, keyif için ölüme gidilmez. Deniz çekti de, durmadı da toprakta... Palavra... Bir karış toprağım yok benim. Bin lira verseler, bir metre dalmam yoksa... Ama çaresizlik."

Yaşlı köylü söve söve Karova bucağında indi. Biz de dalgıçla ahbap olduk. Bir gece yarısı Bodruma girdik. Bana bundan yirmi yıl önce dalgıçlığa nasıl bir korkuyla başladığını anlattı. O da köylüye sövdü.

Deniz Çeker

Gecenin hayli ilerlemiş bir saatında Bodruma geldik. Bodrumun bembeyaz evleri üstüne ay ışığı dökülüyordu ve evlerin aksi denize vuruyordu. Bodrum bir deniz kasabasıdır. Türkiyedeki hiçbir deniz kasabasına da benzemiyor. Bambaşka bir özelliği var. Ay ışığı altında bir masal şehri gibi. Nefes almıyor. Durgun, bir göl kadar durgun, bir göl kadar durgun denizin üstünden gümüş parıltılar kayıyor. Denizin üstünde yer yer bir top ışık uçuşup duruyor.

Bodrumda otel yok. Otobüste köylü ile çatışan dalgıç Ahmet bizi pansiyon gibi bir eve götürdü.

Sabahleyin bol bir güneşle gözümü açtım. Kış ortasında yaz! Bu Bodruma has bir özelliktir. Kasaba deniz, kasaba acı acı tuz kokuyordu. Tuzun genzimi yaktığını duydum.

Gece kaldığımız evde kapılar kilitsiz, pencereler açıktı. Evde de kimsecikler yoktu. Sabahleyin de kapılar ardına kadar açık kaldı, biz dışarı çıktık. Odada eşyalarımız var, çalmazlar mı? Bende merak ve korku. Sordum:

"Bu kasabada hırsızlık olmaz. Yıllardan beri de bir tek cinayet olmadı," dediler.

Bodrumun insanları pek öyle uysal görünmüyorlar. Gürültüyle konuşan, alıngan, kavgacı, içen insanlar. Bodrum bambaşka bir yer, bir toprak. İnsan burada denizden çıkmış balığa dönüyor. Bir bağıra bağıra, lafı karıştıra karıştıra konuşuyorlar ki. Ancak iki üç gün sonra konuşmalarından bir şeyler anlayabildim.

Bodrum başka yerdir, dedim. Türkiyede ekmeğini denizden çıkaran iki üç yerden biri, birincisidir: Marmaris, Bozburun, Bodrum. Buradaki insanların çoğu toprakla ilgisini kesmiştir. Deniz, toprağa hiçbir suretle insan vermiyor. Aksine alıyor. Topraktan koparıyor. Dalgıçlar arasında Konyalılar, Erzurumlular bile var. Yakın köylüler de dalgıçlık ediyorlar.

Dalgıç Ahmet de köylü. Babası da dalgıçmış. Bir akşam yanıma oturdu da, başından geçenleri bir bir anlattı. Konuşmasından öyle hissettim ki, bu Ahmedin yarısı toprakta, yarısı denizdedir.

"Aklıma şöyle geliyor: Üç aydır babam denizdeydi. Bir mektup almıştı anam çok uzaklardan. Babam iki aya kadar geleceklerini yazıyordu. Mektubu küçük bir limandan postaya atmıştı. Mektup sevinçliydi. Çok sünger çıkarmıştı babam. Mektuptan bir hafta sonra, babamı yarı ölü getirdiler. Vurgun yemiş. Bir tarafının eli ayağı hiç tutmuyordu. Babam vurgunu kırk beş kulaçta yemiş. Bir ay yatakta yattı. Sonra da öldü. Ölürken de anama vasiyeti şu oldu: 'Oğlumu dalgıç yapma!' Ben anamla bir başıma kaldım. Tarlamız yok. Takımımız yok. Sersefil. İş yok, güç yok. Vasiyet masiyet para etmedi açlığa. Bir

gün anama dedim ki: 'Dalgıç olacağım. Başka çare yok. Alnıma yazılan gelir.' Ama denizden ödüm patlıyordu. Bir korku vardı içimde tarifsiz. Denizi, dalgıçları görünce hep babamın yataktaki hali geliyordu gözümün önüne. Ne gelirdi elden! Anam deniz lafı edilince deli oluyordu. Ben hem korkuyor, hem de denize çıkmak için anama yalvarıyordum. Anamın hali kötüydü. Çökmüştü. Köy... Allahın belası kıraç tarla. Ekin vermez. Ekin verse bile benim tarlam yok. En sonunda ver elini deniz dedim.

"Babamın arkadaşı kaptana gittim, söyledim. Bu yıl süngere çıkacağım, dedim, avans ver! Avansı aldım. Sefer zamanı geldi, biz denize açıldık. Hatırlıyorum: Yağmurlu bir gündü. Denizin üstüne usuldan usuldan yağmur iniyordu. Bana, formayı nasıl giyeceğimi, başlığı nasıl takacağımı, havayı nasıl alıp vereceğimi günlerdir usta dalgıçlar tarif edip duruyorlardı. Dalgıç elbisesini giydirdiler. Ben tir tir titriyordum. Bir insan kaplanın ağzına, ateşin içine atılırken, yani bile bile ölüme giderken nasıl korkar, ben de öyle korkuyordum. İşte korkudan elim, ayağım tutmuyordu. Ya bir daha denizin dibinden geri çıkamazsam. O otobüsteki herif, serseri ne diyordu? Deniz çekermiş adamı... Yalan! Ne deniz çeker, ne bir şey. Ekmek çeker, ekmek... Tuttular atıverdiler beni... Kendimi, her şeyi unutmuştum. Bir türlü dibe gidemiyorum. Denizin yüzünde kalakaldım. Ne aşağı, ne yukarı. Korkumdan elimi bile kımıldatamıyorum. Bir zaman denizin yüzünde bir balık leşi gibi kaldıktan sonra çektiler. Arkadaşlar gülüyorlardı. Ben bitmiştim. Kendi kendime acımdan ölsem de denize girmem dedim. Borcum vardı kaptana. Ne yapmalıydım? Deniz yüzünde kaldığımdan bir hafta sonra, dalgıçları seyrede ede birazcık ısındım denize... Ve girdim. Nasıl oldu, ne yaptım, ben de bilmiyorum. Kendimi denizin dibinde buldum. Bir ay kadar sonra alışmıştım. Ben yirmi yıllık dalgıcım, her denize girişimde o ilk korkuya benzer bir korkuyu, yüreğimde bir sızıyı daima duydum. Her yıl seferden dönüşümde dalgıçlıktan ayrılmaya karar veririm, bir türlü ayrılamam. Başka iş yok. İki kere vurgun yedim. Bu iki kere ölüm demektir. Evlendim, iki oğlum var. Onlar hiçbir zaman dalgıç olmayacaklar."

Ahmedin kuru yüzü terlemiş, hatları sertleşmiş, bıçak gibi olmuştu. Bir şey ifşa eder gibi eğilip kulağıma:

"Bey," dedi, "şu lanet denizin bir de tiryakiliği var. Denizin dibini bir görsen. Orası da kendine göre bir dünya... Bilen bilir. Tadına varan bilir. Güzel bir dünya. Hani insan bazan özlemiyor da değil!"

"Yani," dedim, "otobüsteki köylü boşa söylememiş."

"Ama ekmek, başta geliyor. Öteki sonradan..." dedi.

"Bu kadar güzel mi? Karanlık değil mi?"

"Yüzünden aydınlıktır. Bir gün denizin dibini anlatırım sana."

Sonra gözleri yaşararak ilave etti:

"Birkaç dönümlük bir tarla alacak param olsa. Mandalina dikerdim bahçeye... İhtiyarlığımda medar olurdu. Yüzüne bile bakmazdım denizin."

Birdenbire söylediğine pişman gibi oldu:

"Yok," dedi, "canım çektiği zaman dalardım denize."

Dalgıç Ahmedin gözlerinde ışıklı bir toprak parçasına hasretin kederi vardı.

Su Altında Yürümek

"Hazır, bozulmamış makina var. Mevsim geçmekle beraber av yapabiliriz. Kokaçi Hüseyin de Gökova taraflarında çalışıyor."

Güneyin en güneşli günlerinden birindeydi. Aralık ayıydı ama, insan terliyordu. Deniz durgundu. Denizde en küçük bir kırışık bile yoktu. Gökyüzü de apaçık, bulutsuz, pırıl pırıldı. Akdenizin ta ötesinden, güneyinden sütbeyaz bir top bulut, denizden çıkarmışçasına yükseliyordu.

Cevri Kaptan:

"Hem kangava, hem dalgıçlı motor, hem de aynayla av yapabileceğiz."

Bodrum iskelesinden dalgıçlar, Cevri Kaptan, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayırla bir motora binip açıldık. Öyle güneş vardı ki, çok derin olmayan yerlerdeki deniz dibi ayan

beyan gözüküyordu. Deniz dibi yeşildi. Tek tük de balıklar geçiyordu.

Cevri Kaptan önce kangavayla avlanmamızı teklif etti. Kangava, ağla sünger avlamaya diyorlar. Büyük bir motor vardı. Bu motorda büyük ve kalın bir dingile takılmış karşılıklı bir tekerlek... Tekerleklerin arasına, dingil boyunca sağlam bir ağ gerilmiştir. Bu dingil, denizin dibine indiriliyor.

Gözüm denizin dibinde, altta dönen tekerlek... Motor üç dört mil üstüne yol alıyor. Bazan, derin yerlerde ne tekerlek, ne ağ gözüküyor. Kıyıda birkaç sefer, birer ikişer mil gidip döndük. Bir saat sonra ağ denizden çıkarıldı. Ağ, deniz kabukları, yosunlar, türlü deniz bitkileriyle dolmuştu. Hepimiz her yerden ağa sarıldık. İçinde sünger arıyoruz. Dalgıç Hüseyin bağırdı:

"İki tane kocaman sünger!"

Ve iki tane kurşuni, salyalı yuvarlağı sevinçle motora fırlattı.

"Bunun ikisi yarım kilo gelir. Gündelik, motorun masrafı çıktı demektir."

Bu iki kocaman, salyalı yuvarlağın süngere benzer yeri yok. İnsan elini sürmeye korkuyor. Cıvık, yapış yapış, pis bir şey.

"Şimdi bu götürülür eve... Dövülür... Üzerindeki pislik gider... O ince bir zardır zaten... Bildiğin sünger çıkar meydana... Kolaydır..."

Kangavayı bırakıp makinalı, yani dalgıçlı motora geçtim. Epeyce heyecanlıyım. Çoktan beri arkadaşlık ettiğim ve kendisinden denizin altına dair bir sürü olaylar duyduğum sıcakkanlı, kara yağız dalgıç Hüseyin girecekti denizin altına. Elbisesini, hiçbir şeyini çıkarmadan, forma dedikleri dalgıç elbisesini giyiverdi. Sonra motorun arka tarafına oturdu. Yüzü dalgındı. Düşünceli haliyle denizin ötelerine bakıyordu. Bir zaman oturduğu yerde kalakaldı, her ne hal ise... Ben Hüseyini hiç böyle görmemiştim. Sonra Cevri Kaptan getirip başlığı Hüseyinin başına geçirdi. Başlık miğfere benziyor. Önünde de dört tane cam penceresi var.

Hava makinası işlemeye ve dalgıca hava vermeye başladı. Forma yavaş yavaş şişiyor. Dalgıç, denize yavaşça indi. Şimdi bir kurbağa ölüsü gibi denizin yüzüne serilmiş duruyor. Bu

pek az sürdü. Usul usul batıyor. Fotoğrafçı arkadaş fotoğrafını almak için dalgıcın deniz yüzünde biraz beklemesini istiyor.

"Fazla bekleyemez," diyorlar.

"Neden?" diyorum.

"Bekleyemez. Çünkü hava alıp veremez. Tazyik yok," diye cevap veriyorlar.

Ve dalgıç usul usul, sanki gittikçe su alan yün dolu bir çuvaldır. İşte öyle iniyor. Bir zaman sonra da gözden kayboluyor. Benim merakım denizde artık. Denizin dibinde dalgıcı görmeye can atıyorum ama, dalgıç yok ortalarda. Kılavuz:

"Bak orada su kabarcıkları var ya, tam onun civarındadır. Çünkü denizin altında hava değiştiren dalgıç ilerler gider, ondan sonradır ki su kabarcıkları denizin yüzüne çıkmaya başlar. Tabiidir ki, ilerleyen dalgıç, kabarcıkların altında bulunamaz."

"Şimdi orada yürüyor mu? Kolay mı yürüyüşü? Kaç kulaçtadır şimdi?"

Kılavuz cevap veriyor:

"Şimdi 18 kulaçtadır. Yürüyor. Ama deniz altında yürümek yer üstündeki yürümeye benzemez. Şimdi bir ayna olsa sana gösterirdim. Seker gibi yürür. Dik de yürüyemez. Öne doğru biraz eğilmesi gerektir. Eğilmek zorundadır. Aynayla yürüyüşünü bir görsen... Bir insan getirin göz önüne... O adam uykudadır ve uykulu uykulu havada yürüyor... adımlarını boşluğa atıyor. Öyle yürür."

Sonraları ben de aynayla baktım dalgıca... Dediği doğruydu. Denizin dibinde dalgıç uykulu uykulu yürüyordu. Çok yavaş... Arada bir boşlukta asılmış gibi duruyor, sonra kımıldıyordu. Sonra, sünger koparırken gördüm bir dalgıcı, süngerle çarpışması görülecek şeydi. Yumulmuştu süngerin üstüne, etrafında dönüyordu. Kopardım sanıyor, kalkıyor, sünger elinden kayıyordu.

Kılavuz:

"Ama adam, denizin dibindeyken, böyle yürüdüğünü bilmez. Söylesen de, aynayla bakmayıncaya kadar inanmaz," dedi.

Kılavuz, kılavuz diyorum. Nenin nesi olduğunu söylemedim. Kılavuz şudur: Dalgıç denize girerken hava veren hor-

tumdan başka dalgıca bağlı bir de ip vardır. İşte bu ip kılavuzun elindedir. Kılavuz kaç kulaçta, dalgıcın kaç dakika kalacağını bilir. Bu biraz da dalgıcın bünyesine bağlıdır. Bir de yorgun olup olmamasının rolü vardır. Mesela bir dalgıç kırk beş kulaçta beş dakika kalabilir. Öbürü on dakika... Beş olunca kılavuz hemen dalgıcı çeker. Eğer çekmezse dalgıç vurgun yer, ya felç olur, yahut da hemen ölür. Mesela yirmi beş, otuz kulaçta yorgun olmayan bir dalgıç bir saat kalabilir, eğer bunun gözünü hırs bürür de fazla kalırsa vurgunu yer. Kılavuz vaktini geçirmeden dalgıcı çeker. Bir de aşağıda dalgıç herhangi bir tehlikeye maruz kalırsa, kılavuza işaret verir, kılavuz onu çeker. Sünger işinde en büyük iş kılavuza düşer. Dalgıçların hayatı onlara bağlı gibi bir şeydir. Onun için kılavuzları eski dalgıçlardan yaparlar. Bir dalgıç elli yaşını geçtikten sonra dalgıçlık yapamaz.

Kılavuz bir heykel gibi sakin bekliyordu. Bütün dikkati elinde.

Bir saat mi, iki saat mi geçti, Hüseyin artık meydanlarda yok. Motor ilerliyor ve kabarcıklar yer değiştiriyor. Artık Hüseyini unutmuş gibiyim. Sanki denizin altında bir adam yok. Biz deniz gezintisine çıkmışız sanki.

Kılavuza:

"Peki, bir saattır denizin altında. Hani fazla kalamazdı ya?"

"Şimdi on sekiz kulaçta. On sekiz kulaçta bir dalgıç akşama kadar da kalabilir. Tazyik azdır..."

İçimde tuhaf bir his... Bir adam su altında bu kadar kalamaz. Yani bu adamdan umudumu kesmiş gibiyim... Bunu kendime de söyleyemiyorum.

Birden, bir seviniyorum ki... Hüseyin denizin yüzünde, motora tırmanıyor. Gözlerime inanamıyorum. Motorda, Hüseyinin başından vidalı başlığı çevire çevire söküyorlar. Hüseyin hiçbir şey yapmamış gibi... Yalnız yüzü biraz solgun ve terli... Sonra formanın içinden kupkuru çıkıveriyor. Elindeki sepetin içi sünger dolu...

Bunları bırakıp aynacılara gidiyorum. Aynacıların da işi bir başka türlü.

Gemiler

Çok erken uyandık. Akdenizin uçsuz bucaksızlığını güneş doldurmuştu. Bodrumun tepeden tırnağa beyaz evleri ışık içinde kalmıştı. Kıyı boyunca yürüyorum. Kıyı boyunca küçücük evler var, kahveler var. Çardaklı bir süngerci kahvesine girdim. Daha kimsecikler gelmemiş.

Kahveci:

"Biraz sonra," diyor, "burada kimi ararsanız bulursunuz."

Gerçekten az sonra süngerciler birer birer sökülüyorlar. Hemen hepsi uzun boylu ve düşük bıyıklı. Renkleri sarışına çalıyor. Ama hepsinin tenini güneş yakıp kavurmuş. Bu sebepten buranın ne esmeri esmer, ne de sarışını sarışın. Hepsi güneş renginde.

Cevri Kaptan beni önce Taşçı Hasan Kaptanla tanıştırdı. Dakikasında ahbap olduk. Öyle yakınız ki biribirimize, sanki çocukluğumuz bir mahallede geçti. Açık deniz insanlarının yürekleri de deniz gibi açık... Bu Taşçı Hasan çok hoş bir adam. Söylediklerine bakılırsa, bütün Akdeniz kıyılarını taş taş, dalga dalga biliyor. Tam otuz yıllık süngerci.

Kaptan benimle tanışır tanışmaz veryansın etti:

"Süngercilerin halini sorma. İşleri iş değil. Süngercilik külfetli bir meslektir. Ben yirmi beş yıldır süngerciyim. Bir gün bile rahat yüzü görmedim. Bak, sana bu işi olduğu gibi anlatayım. Bütün teçhizatı hazırlayıp süngere çıkmak için çok paraya ihtiyaç vardır. Ben bu parayı hiçbir zaman bulamadım."

Hasan Kaptan, iriyarı, kırmızı yanık yüzlü, gürültüyle konuşan bir adam. Otuz yıldır denizciymiş.

"Bir yıl sünger satılmadı mıydı hapı yuttuk. Sefere çıkmak için yaptığımız borç yığılır kalır. İkinci yıl da satılmadı mıydı öldük demektir. Buyurun cenaze namazına... Artık limanda motorlar çürür... Dalgıçlar perişandır. Kaptanlar perişan... Denizin yüzü gülmez. Sünger işi zor iştir. Çekilmez iştir. Lakin yok başka geçim. Yok toprak. Bahçe yok. Söyleyin başka ne iş görelim?"

En sonunda Hasan Kaptan öyle kızdı, öyle çok bağırmaya başladı ki, sözlerini anlayamaz oldum. Fakat ondan sonra önüne gelen süngerci bana dert anlatmaya başladı.

Zor olan, yüzde elli sakatlık, ölüm getiren bu mesleğin adamlarına hiçbir yerden, hiçbir suretle yardım yapılmıyor. Yıllar yılı hükümet dönüp de: "Şurada da süngercilik diye bir şey var. Bu da nedir acaba? Bu işin memlekete ne gibi faydası, zararı var. Bu işi yapan insanların halleri, geçimleri ne alemde?" dememiş. Bu konuya gelince, o yumuşak ruhlu deniz adamları bağırıp çağırmaya başlıyorlar:

"Bize bakan yok. Bütün servetimizi, evimizi, barkımızı ipotek yapıp, canımızı dişimize takıp giriyoruz denizin dibine, çıkarıyoruz süngeri, alıcı yok. Beklesin ambarda yıllarca. En sonunda bir alıcı çıkıyor o da rakipsiz. Kalimnos adasından bir Yunanlı geliyor, istediği fiyata alıp gidiyor. Bizim sattığımız süngerler en iyi kaliteli süngerlerdir. Yunanlılarda böyle bir kaliteli süngerler bulunmaz. Sebebi de: En iyi kaliteli süngerler, çok derinlerden çıkar. Yunanlılar hiçbir zaman yirmi beş kulaçtan aşağı inmezler. Bizimkiler kırk beş, elli kulaca bana mısın demiyorlar. Bizim süngerleri alan Yunanlılar, Yunan süngeri markasını yapıştırıp sürüyorlar Amerika, Avrupa piyasasına...

"Kendi ıskarta süngerlerine de Türk süngeri etiketini yapıştırıyorlar. Süngerlerimiz çok ucuz fiyata gittiği gibi, şöhreti de berbat edilip, istikbali öldürülüyor. Mesela bu yıl bizim en pahalı sünger sattığımız yıldır. Kilosunu otuz liraya sattık. Yunanlılarsa, kalite bakımından bizimkilerden çok aşağı olan süngerlerini yüz on liraya sattılar."

Tek kurtuluş yolunu bir "Süngercilik Kooperatifi"nde buluyorlar. Kooperatifin tüzüğünü, her şeyini hazırlamışlar, hükümetin kendilerine el uzatmasını bekliyorlar. Kooperatif her eksiklerini tamamlayacak. Süngerciler buna o kadar inanmışlar ki, insan şaşıyor. Süngerciliğin gelişmesi için bir laf açılsa hemen kooperatifi yapıştırıyorlar. Varsa da kooperatif, yoksa da kooperatif... Bana öyle geldi. Kooperatiften başka çareleri yok. Benim de bütün umudum kooperatife bağlı. Ben de onlar gibi, süngerciliğin gelişmesi dendi mi yapıştıracağım kooperatifi. Hakikaten bu iş acaba neden böyle başıboş bırakılmış? Yıllar önce bir kooperatif kurulamaz mıydı buraya? Bu süngercilik işi hiçbir işe benzemez. Düpedüz denizin dibinden döviz çıkarmak demektir. Bu işe yardım edilse, bütün Ege kıyıları sünger-

cilik yapar. Milyonlar girer memlekete. Bütün Ege kıyılarının süngerciliğinden vazgeçtik. Hiç olmazsa şimdi süngercilik yapan iki kasaba ilerler, şimdikinin en az on misli döviz getirir.

Okuduğunuz yazı serisi boyunca, bu deniz altı insanlarının sefaletlerini, acılarını, bir lokma ekmek uğruna canlarını düşünmeden verişlerini göreceğiz ve hükümetin bunlarla niçin ilgilenmediğine şaşıp kalacağız. Süngerciler artık denizden ayrılıp başka iş yapamazlar. Hayat şartları ne olursa olsun, çekeceklerdir. Bu iddia, boş bir iddia değildir. Süngercilerin hemen hepsinin tarlası, bağı, bahçesi yoktur. Yani süngercilikten başka yapacak işleri yoktur. Bundan dolayı, tez elden gereken yardım yapılıp bu meslek bir hale yola girmelidir.

Süngercilerin haklı bir istekleri daha var. Marşal planından yardım istiyorlar. Ne kadar müracaat etmişlerse, bir sonuç alamamışlar. Dert yanıp duruyorlar. Bunları Marşal yardımından faydalandırmayanlar çok haksızlık ediyorlar. Yunanistanda Marşal yardımından en çok yardım görenler balıkçılar ve süngerciler olmuş.

Bodrumun günbatısını gösterdiler. Orada bir sürü kıyıya çekilmiş tekne gördüm.

"Orası gemi mezarlığıdır. Yıllar yılı, yemez içmez, bir tekne satın alırız, bir kötü yıl gelir, tekne düşer oraya. Bir daha da çıkmaz. Çürür gider."

Gemi mezarlığını Taşçı Hasan Kaptanla dolaşıyoruz. Beş tonluk, on tonluk tekneler kumsalın üstünde uyukluyorlar. Beş yıldır, on yıldır buraya düşüp de çıkamamışlar var aralarında... Yan yatıp, çürümeye yüz tutmuşlar. Bazısının boyası dökülüp kel olmuş.

Taşçı Hasan, ölmüş gemilerin maceralarını, buraya düşüş sebeplerini teker teker anlattı. İçinde göz yaşartacak kadar acıları var.

Hasan sözünü şöyle bağladı:

"Uzun sözün kısası, hepsi yokluktan. Bunlara biraz yardım yapılsa motor verilse, bir ay içinde bu tersane mezar olmaktan kurtulur."

Balık Kustu

Kayık maviye boyanmıştı. İçinde üç kişiydiler. Ellerinde üstüvane şeklinde bir cisim vardı. Bu deniz aynasıydı.

Kayıkçı:

"Karınca kaderince..." dedi. "Biz üç kişi akşama kadar çalışırız, ne bulursak bin bereket. Ne masrafı var, ne bir şey..."

Aynayı denizin dibine tutuyorlar... Denizin dibi onlar için apaydınlık oluyor. Yosunlar var. Süngerleri yosun kaplamış. Ne çeşit yosunun altında sünger vardır, onu bilmek için çok usta olmak gerekir. Onu en iyi, dediklerine göre, burada Baluko bilirmiş. Bu işi hiç olmazsa biraz bilmeyen aynacılık yapamaz. Baluko, denizin dibine, geniş bir yosun tarlasına baksın, altında kaç tane sünger, ne kadar ahtapot yuvası var, teker teker eliyle koymuş gibi bulurmuş.

Aynayla denizin dibinde sünger tespit edildi miydi, dalgıç dalar, alır getirir. Bu dalgıç, öteki süngerciler gibi dalgıç elbisesi giymez. Çıplak dalar. Bütün karı da buradadır. Çıplak bir dalgıcın otuz kulaca kadar dalabildiğini bana söylediler. Bu ne derece doğru, onun orasını bilmem. Otuz kulaç kırk beş metre kadar eder. Bir adam kırk beş metre su içine gidecek, oradan sünger çıkarıp dönecek... buna nefes yetişir mi? İnanmadığımı söyledim. Otuz kulaca dalmış bir sürü dalgıç gösterdiler.

"Dalgıç elbisesiyle neysem ne, çıplak girince balıklarla, köpekbalıklarıyla ne yaparsınız?"

Çok uzun boylu, güneşte yanıp kapkara kesilmiş dalgıç söze karıştı:

"Ben on yıl çıplak daldım. On yıl hiçbir hayvandan zarar görmedim. Kılıma bile dokunmadılar. Balıklar olsun, öteki hayvanlar olsun, deniz dibinde insana dokunmazlar. İnsandan kaçarlar. Bazı balıklar da takılırlar peşine, sen nereye gidersen onlar da oraya giderler."

Çıplak dalgıcın elinde birkaç kiloluk mermer vardır. Dalarken bu mermerle dalar. Bunun sebebi de dalgıcın hızla denizin altına inebilmesidir.

Aynayla denizin dibine bakıyorum. Vakit öğleyle ikindi arasıdır. Denizin altına gün vurmuş, denizin altında renkten

renge geçen kumlar dalga dalgadır. Denizin üstü ne çeşit dalgalıysa, altı da öylesine dalgalı. Sonra dalgalı kumlara çakılmış kocaman midyeler görülüyor. Öylesine çok ki... Hani sivri sivri taşlı tarlalar olur, denizin dibi de bu midyelerle öyle döşenmiş. Bu kocaman midyelere burada pina diyorlar... Pinanın içini açarsak, bol güneşte gözümüzü bir şavk kamaştırıverir. Bu sedeftir. Sedeflerin de en hasıdır, diyorlar. Sonra yosun tarlaları geliyor... Yosun tarlaları da iki çeşit... Birisi koyu yeşil... Bu yer yerdir. Sonra, ötekine bakarak azdır da... Açık yeşil olanlar bazan bir uçtan bir uca denizi tutuyor. Balıklar geçiyor arada bir... Bir aydınlık içinde balıklar... Deniz derinleştikçe karanlıklaşıyor ve dibindeki bitkiler koyulaşıyor... Çok derinlerde gözüme bir balık ilişti. Hani kapkara bir kağıda çok hafif bir griyle resim çizerler, bu balık da öyle gözüküyordu. Ben, denizin bu kadarını görebildim. Çünkü dolaştığım yer kıyıydı.

Dalgıç:

"Ağabey," dedi, "deniz mi burası sanki. Seni götürmeliydim uzaklara, bilmediğin, tanımadığın bir dünya görmeliydin..."

Denizin altındaki dünya... Şimdi gözümün önüne en güzelini getirebiliyorum artık. Güneşi güneş, ormanı delicesine orman, otu bütün rengiyle ot... Bizim dünyamız gibi, daha da renkli bir dünya...

Dalgıç:

"Geceleri de hoş olur," diyor. "Çıplak dalarsan olmaz tabii. Giyeceksin dalgıç formasını, bakacaksın gökyüzüne... Deniz altından yıldızlara bakmak, şaşırtıcıdır. Yıldızlar uçuşur, yıldızlar biribirine karışır, yıldızlar sarmaş dolaştır. Bir tuhaf oyundur bu yıldızlar işi. Bazan olur, gökyüzünde çalkanan yıldızdan başka bir şey göremezsin. Hani deniz nasıl çalkanır? Gökyüzünde de yıldızlar birleşip kocaman bir güneş denizi gibi çalkanırlar. Ben böyle gördüm."

Çıplak dalmak, masrafı olmamasına rağmen, o kadar rağbet görmüyor. Çünkü sünger avlamak için uzaklara gidemiyorlar. Bir de vurgun yemek daha çok oluyor bunda.

"Kocaman bir sünger gördüm, ama çok derindeydi. Aldım mermeri kucağıma bütün hızımla indim. Sünger, kocaman bir

sünger, yapıştım. Çıkaramadım ama. Çalıştım. Nefes alamıyorum. Boğulacağım. Mermeri bıraktığım gibi fırladım. (Mermer bir ipe bağlıdır.) Yolda dünyayı göremez oldum. Her yer karanlık kesildi. Kayığa tırmandığımı biliyorum. Ağzıma bir sigara verdiler. Olan olmuştu. Bir tarafıma kurşun sıksalar haberim olmazdı. Tutmuyordu..."

Bunu söyleyen üç defa vurgun yemiş kara kuru dalgıçtı... Vurgunun ne olduğunu, tedavisinin nasıl yapıldığını ileride göreceğiz.

Bir de bu anlattığım çıplak dalgıçlığa ait bir vaka var ki, burada bütün dalgıçların dilinde... On beş yıl kadar önce olmuş... Anlattıklarına göre her zamanki gibi kocaman bir sünger görmüş dalgıç... Gerisini o dalgıcın arkadaşı altmışlık Gavur Ali Kaptandan dinleyelim:

"O benim en iyi arkadaşımdı. Bana şöyle anlattı: Kocaman bir sünger gördüm çok derinlerde. Derin olduğu için, zaman kazanayım diye bütün hızımla iniyordum dibe. Ne oldu, nasıl oldu kendimi bir cehennemde, bir karanlıkta hissettim. O anda geldi aklıma ki bir balığın karnındayım. Elimdeki mermeri balığın karnına bütün şiddetiyle vurdum. Balık beni geri geri kustu."

Gavur Ali Kaptan bu adamın hala Sömbeki adasında yaşadığını, sırtında balığın diş yerlerinin hala durduğunu da söyledi.

Böyle, buna benzer bir sürü olaylar, bir sürü masallar da anlatıyorlar.

Çıplak dalgıçlar dalarken yüzlerine bir maske geçiriyorlar. Sıkıştıkları zaman bu maskeyi çıkarıp atmak güç oluyor. Maskesiz de girilmez tabii... Deniz gözü yakar.

Aynacılarla avdan sonra Bodruma döndüğümde Bodrum bayram ediyordu. Sebebi de bir iki tane sünger alıcısının gelmesiydi. Süngerler satılıyor ve dalgıçlar içiyorlardı. Sevinçlerine diyecek yoktu. Bu gece, deniz altı insanları toprağın üstünde, Bodrum sokaklarında tıpkı denizdeki gibi, tıpkı deniz gibi sallanıyorlardı.

Tiryakilik

"On sekiz kulaç, yirmi kulaç denizin altında sabahtan akşama kadar bile kalınabilir. Fakat derinlik yirmi kulacı geçince bir saattan fazla dayanılmaz."

Sordum:

"Sen hiç sabahtan akşama kadar denizin altında kaldın mı?"

"Kalmadım. Sebebi de var. Helaya gitmek gerekince su yüzüne çıkmak gerekiyor... O yüzden... Yoksa kalınabilir. Beş saat kaldığımı... Tam beş saat denizin altında yürüdüğümü bilirim. Zor oluyor, zor oluyor ya, kendine göre de bir tadı tuzu oluyor bu işin... İnsan denizin altında, çalıların, yosunların arasında sıkılmadan dolaşıyor... Yalnız, bazan bir ürperme, usuldan bir üşüme geliyor insanın içine... Bazan, bir balık kayıyor gözünün önünden, pırıl pırıl, ışık saçarak... Bütün çalışmalara, bütün uğraşmalara rağmen denizin altında hayaller kuruluyor... Toprağın gürültüsüne benzer gürültüler, patırtılar olmuyor denizin altında. Onun kendine göre bir uğultusu var. Derinden, çok derin, karanlık bir mağaradan, mağaranın derinliğinden gelen bir uğultu... Deniz, bazan insanı tutup sarsıyor... Yani yeryüzünde ne varsa, başka türlü, başka biçimde deniz altında da var. Bir şey eksik: Tozu toprağı yok dediğim gibi... Hayaller kuruluyor... Toprak üstüne... Toprak aşkı üstüne... Çocuklar geliyor insanın gözü önüne... Uzun sözün kısası, ne yapsan, ne etsen bir parçan toprakta... Hayallerin, saadetin toprağa ait..."

Hüseyin, bıraksam daha anlatacaktı. Halbuki benim verilmiş sözüm vardı:

"Hüseyin arkadaş," dedim, "denizi iyi anlatıyorsun. Gökova körfezine gidip geleceğim, ondan sonra bana deniz altında geçen hayatını anlatmaya devam edersin..."

Bir öğleüstüydü. Muammer Kaptanın Nasip motoruyla Bodrumdan Gökova körfezine doğru yola düştük... Fotoğrafçı arkadaş, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayır, bir de Muammerin makinisti Kemal vardı motorda...

Gün aşağılara doğru iniyordu... Akdeniz bütün maviliğiyle uzanmış yatıyordu. Bu kadar büyük bir denizin hiç mi hiç dal-

galanmayacağını söyleseler inanmazdım. Şimdi, önümüzdeki denizin yüzü mermer taş yüzü gibi dümdüz, hareketsizdi. Türlü ışık oyunları oluyordu. Birden, bir turuncu, sonra sarı... Birden, bir açık mavi, sonra gece gibi karanlık bir mor... Akdenizin bir hali daha var: Işıklar güneşten gelmiyor gibi... Yani güneşi bir süs olarak asmışlar oraya... Öyle geliyor insana... Işıklar Akdenizin altından, maviliğinden kaynıyor... Sonra uzaklardan, bir bulut parçasının altından, büyük bir top ışık fışkırıyor.

Gündoğuya doğru dört, beş mil süratle yol alıyorduk. Kokaçi Hüseyini bulacağız. Ben, Kokaçi Hüseyinle av boyunca denizde kalacağım, öteki arkadaşlar dönecekler. Kıyı boyunca gidiyoruz... Belki her milde bir koy var. Ege kıyıları, delik deşiktir demek, buralarını bence en iyi anlatır. Ege kıyıları parça parça... Ege kıyıları kırılıp serilmiş bir yığın cam gibidir.

Birkaç koya girdik... Bunlar koy değil, havuzdular. Küçücük bir yerden içeri giriyorsun, biraz ilerledikten sonra arkana dönüp bakıyorsun ki girdiğin yer belli değil... Nereden girdik, nereden çıkacağız? Şaşırıp kalıyorsun... Böyle yüzlerce koy... Bodrumdan Çökertme köyüne kadar on, on beş tane koy var... Çemberci tarlası koyu, Derinkuyu, Yalı Çiftliği, Kargıncık, Oraklar adası, Küsle, Şeytan adası, Çalacık koyu, Göktaş, Ilgın, Sedef, İbrahim Reis, Çökertme... Daha yüzlerce koy...

Usuldan usuldan karanlık basıyordu. Biraz sonra ay doğdu. Ben, başta Muammer Kaptanla konuşuyordum. Buraya geldim geleli kafama takılan bir olay vardı. Denizin altı... Denizin altının güzelliğinden dolayı dalgıçlar her tehlikeyi göze alarak denizden ayrılmıyorlarmış... Bu doğru mu acaba? Önüme gelen denizciye bunu soruyordum. Muammer Kaptana sordum.

"Ben üç kere girdim denize... Birinci girdiğimde bir tuhaf oldum. Ama bir tadı kaldı bende... Deniz dibi cennetine hayran kaldım, ikinci sefer girdiğimde ne başım döndü, ne bir şey... Üçüncü sefer girdim, kanım kaynadı denize... Şimdi bile gözümü yumarsam deniz dibi bütün güzelliği ile beliriyor. Ya yirmi yıl, otuz yıl onu görenler... Ben boyuna denize girmek istiyorum. Ya dalgıçlar!.. Onlar tiryakisi olmuşlardır denizin... Sigaranın, rakının nasıl tiryakisi olursa insan onlar da

deniz dibinin tiryakisi olmuşlardır. Ölürler giderler de denizden ayrılmazlar."

Bir zaman sonra Kemalle konuşuyorum. Bunlar iki ayrı insan... Kemal, Muammerin makinisti... Muammerin yanında yüzde on beşe çalışıyor.

Kemale sordum:

"Kaç yıllık denizcisin?"

Cevap verdi:

"Kendimi bildim bileli..."

"Dalgıçlık yaptın mı hiç?"

"Aslında işim odur..."

"Peki, diyorlar ki, denizci olan bir daha, toprakta daha çok para kazansa bile, denizden ayrılamaz, tiryakisi olurmuş... Mesela sen dışarda iş bulsan ayrılmaz mısın?"

Tam yarasına basmışım. Kemalin bütün kızgınlığı üstünde...

"Ben kendimi bildim bileli... Yani dokuz yaşımdan beri denizciyim. Tiryakisi olsam ben olurdum. Bir laf vardır denizciler arasında: Zift bulaşan insan bir daha denizden ayrılamaz. Yalandır o laf... Denizcilik, denizcilik değil ölümdür. Hiçbir denizci gönlüyle, yani zaruret olmazsa denizcilik yapmaz. Benim karada ayda elli liralık bir gelirim olsun, denize ayak atarsam lanet olsun bana... Ben, bu yaşa geldim geleli ne kadar ölüm tehlikesiyle karşılaştım, hesabı belirsiz... Fırtına, deniz, zatürree... Yokluk, açlık... Hayatın bir dalgaya, rüzgara bağlı olur da, küçük bir motora, delik deşik bir lastik boruya bağlı olur da güzel olur mu hiç?"

Kemal, uzun boylu ve çok zayıftı... Motorun üstünde yalınayak oraya buraya gidip geliyordu. Bodrumlu arkadaşa bana Kemalin ve Muammerin anlattıklarını söyledim. O da bana birkaç ay önce Kemalin başından geçen bir vakayı anlattı: Kemal bir gün denizden dönünce çekmiş kafayı, çekmiş kafayı, eline almış bir satır, beş tane çocuğu varmış, bu çocukları kesmeye kalkmış... Ondan beri de rakıya tövbe etmiş. Bir türlü yüzüm tutup da Kemalden yaptığı işin sebebini soramadım. Ama anlaşılıyordu. Kemalin yüzündeki kahırdan, küfreder gibi konuşuşundan anlaşılıyordu.

Kemal, ben her yanına varışta hiddetli hiddetli:

"Dalgıçlık mı? Deniz dibinin tiryakiliği mi? Yalan... Yok böyle şey... Benim nazarımda deniz en büyük düşmandır," diyordu.

Gece saat on birde Çökertme koyuna girdik. Çökertme koyunda Ören diye bir köy var. Bir kahvesi var. Kahvede köylülerle sohbete giriştik. Bir köylü soruma şöyle cevap verdi:

"Biz mi, biz mi neden süngercilik yapmıyoruz? Tarlamız var. Tütün ekiyoruz. Neden yapalım süngerciliği?"

O gece motorun başaltında uyuduk. Deniz yumuşacıktı. Arada bir motoru usuldan sallıyordu. Beşikte uyur gibiydik... Ve ben bir motorda deniz üstünde ömrümde ilk olarak uyuyorum.

Sabahleyin erkenden uyandık. Kokaçi Hüseyin Yediadalar tarafında imiş. Onu arayacağız. Ve motora yol verdik.

Vurgun

O koy senin, bu koy benim, Gökova Körfezinde hayli dolaştık. Bir gece Söğüt limanında geceledik. Sivrisinek vardı. Gece yarısına kadar ateş yaktık limanda. Söğüt limanı, liman değil bence. Denizden ayrılmış küçük bir göl... Bu gölün dört bir yanını ulu çam ağaçları çevirmiş. Bir de su akıyor bu çamlar arasından. "Bal suyu" diyorlar buna.

Muammer:

"Bu su ballı akar. Bal gibi tatlıdır. Bir için isterseniz..."

Sidori adası küçük bir adadır. Onun da çok güzel bir koyu var. Bana öyle geldi ki dışarıda kıyamet kopsa, tufan olsa Sidori limanı, Söğüt limanı gibi Ege kıyıları limanlarına sığınmış gemilerin tüyü bile kıpırdamaz. Buralar ayrı birer göl, Ege de ayrı deniz. Bu iki denizin biribirleriyle ilişkileri yok...

Ne uzatayım, bir zaman Ege kıyılarının cennetinde dolaştık. Girmediğimiz koy, görmediğimiz ada kalmadı. Adam yitiği bulunur mu? Bu söz topraktakiler için söylenmiştir. Biz Kokaçi Hüseyini denizde arıyoruz... Bulamadık tabii...

Bodruma dönmeye karar verdim. Muammer dedi ki:

"Benim bu kıyılarda işim var. Gavur Ali Kaptan buralarda balık avlıyor. Siz onunla Bodruma gidersiniz."

Kabul ettim. Süngercilik yapamadımsa da balıkçılık yapacağım.

Bir ikindiüstü, ağlarını denize serpmiş Gavur Ali Kaptanın motoruna Muammerin Nasibinden aktarma edildik. Gavur Ali, biz motora girer girmez bize barbunya balığı ikram etti... Gavur Ali Kaptan neşeli, hoşsohbet, altmışlık bir denizci... Düşük bıyıkları, uzun, heybetli yüzüne bir kat daha heybet veriyordu. Gözleri bir çocuğun gözlerinin ışıltısında...

Ağları denize atıp on beş, yirmi mili üç millik bir süratle gidiyoruz. Bu sürat azalırsa balıklar kaçabilirler ağdan... Dört tayfa bir de ben, denizden ağı çekiyoruz. Ağdan balıkları gemiye boşaltıyoruz. Çok zor bir iş. Ağdan türlü, renk renk balıklar çıkıyor. Soka balığı diye süslü püslü, yedi renkli bir balık var. Bu balık yılan gibi zehirli... Balıkları ayırırken elimizi sokmasın diye dikkatli davranıyoruz. Domuzbalığı, kırlangıçbalıkları... Yetmiş iki çeşitten balık... Deniz, bütün renkleri veryansın etmiş bunlara... Her ağ atışımızda bir renk dünyası çıkarıyoruz.

Kaptan tam on beş gündür Gökova körfezinde balık avlıyormuş... Tayfalar balıktan usanmışlar... O canım balıkların yüzüne bile bakmıyorlar... Bir ıstakoz çıkıyor, kocaman.

Ay ışığı var... Buna rağmen denize baktıkça, motorun yanından yönünden bir kıvılcım yağmurudur dört yana savruluyor. Ben bunu ilk görüyorum.

Gavur Ali Kaptan:

"Yakamoz diye buna derler işte," diyor.

Ve deniz boyuna kıvılcımlanıyor.

Tilkinin... Ben de lafı döndürüp çevirip süngere, dalgıca getiriyorum en sonunda... Yalnız yazmak için değil... Beni dehşetli bir, merak sardı. Kokaçi Hüseyini bulamayışımız da çoğalttı merakımı... Hep soruyorum, konuşuyorum. Gavur Ali de içinde sevgisi, söyleyecek lafı olan adam. Nargilesini yanına alıp oturuyor dümenin başına... Gavur Ali, bütün Akdenizi, İngilteresini, Fransasını, Avrupa denizlerini dolaşmış adam.

"Ben bunlar gibi formayla falan dalmazdım denize, ben çıplak dalardım. Bu ne! Çocuk oyuncağı şimdiki dalgıçlık... Ben

süngerciyim. Süngerciliğin her çeşidini yaptım. Kangava var ya, onu ben icat ettim. Dalgıçlık ustalık ister. Her dalgıç, dalgıç değildir. Her kılavuz, kılavuz değildir. Vurgun yemeyen kaç dalgıç var bu zamanda. Hepsi pisi pisine vurgun yer. Acemilikten... Dalgıç ne kadar acemi olursa olsun kılavuz usta olursa, vurgun yemez dalgıç. Sonra her kaptan da kaptan değildir. Kaptan dediğin vurgun nedir bilmeli... Vurgun yiyen dalgıç nasıl tedavi edilir bunu bilmeli. Bunu bilmeyen kaptan, kaptanlık yapmamalıdır. Geçmiş zaman... Bir dertli Memet vardı. Allah için iyi, usta bir dalgıçtı. Bir sünger tarlasına düşmüştük. Aylardan ağustostu. Sıcaktan deniz kaynıyordu. Yalnız sünger tarlası çok derinlerdeydi. Ölçtüm biçtim, otuz kulaç derinlik var. Bu kulaçta yetmiş dakikadan fazla kalınmaz. Dertli Memet giydi formayı, girdi denize. Kılavuz benim. On dakika, on beş, yirmi dakika geçti. Ben bir şeyler sezdim. Dertli Memet hala süngerleri topluyor. Otuz dakika geçti, bir şeyler var mutlaka... Fakat Memet çek işareti vermiyor. En sonunda kırkıncı dakikada Memedi çektim. Çıkmak istemedi. On dakika böyle uğraştık. Ellinci dakikada çıkardım Memedi. Memet: 'Kaptan,' dedi. 'Kocaman bir sünger buldum. Çalıştım, çalıştım koparamadım.' Tekrar girmek için ısrar etti. Bütün direnmeme rağmen tekrar girdi denize. Çek işareti verdi biraz sonra. Çektim. Baktım, Memet ölü çıktı. Başlığı çıkardım, hareket ettireyim dedim. Oralı bile değil seninki. Kalbinin attığı bile belli değil. Aksuna yaptırmak için başlığı tekrar başına geçirdim. Aksuna demek, vurguna uğramış adamı tekrar denize indirmek demektir. Ama denizin altına kadar indirmeyeceksin. Aksuna, dalgıç kaç kulaçta vurgunu yemişse, onun yarısı kadar kulaca indireceksin. Orada kendine gelinceye kadar kalacak. Dalgıcın ayağı aksuna yaptırırken toprağa değecek olursa, ölür. Dertli Memedi de indirdik."

"Kaptan," dedim, "şu vurgun dedikleri nedir? Neden olur? Şunu bana anlatsana."

Bu kaptan öğretmesini, sevdiği şeyleri anlatmasını şevkle istiyor.

"Bak oğul, çok derinlerdeki suyun tazyiki... bu bir... iki akıntı arasında kalıp sıkışmak, bu iki. Bir de havayı muntazam alıp vermemek... bu üç... Vurgunu az yiyen felç olur. Çok yiyen

boyluyor öteki dünyayı. Bunun tek tedavisi aksunadır. O da her zaman sökmez."

Sözünü kestiğim kaptan tekrar Dertli Memedi anlatmaya başladı:

"Dertli Memet üç dört saat aksunada kaldı. Çektim çıkardım ki gene ölü gibi... Çıkardım formayı üzerinden, soğan ve yağ getirin, dedim. Getirdiler. Sürtelim bunu Memedin vücuduna... Saatlarca sürt babam sürt. Dalgıçlar: Kaptan, dediler, biz öleceğiz bu gidişle... Sürtüyorum soğanı, yağı... Ağustosun da bir sıcağı ki... Döktürüyorum kova kova soğuk suyu... Bu, akşama kadar böyle devam etti. Herkes bana: Öldü bre kaptan o!.. diyor. Yok, ölmedi, diyorum. Akşama doğru baktım Memet sağ elini başladı sallamaya... Şimdi bir karatavuk gerek... Köye haber gönderip karatavuğu getirttim. Karatavuğun karnını yarıp sıcak sıcak geçirdim başına... Biraz aklı başına geldi. Başına gelenden habersiz... Konuşamıyor. Gece yarısına doğru dile geldi. Dedi ki: Ali Kaptan bende bir şey yok. Şimdi bir iş daha kaldı. Buna su içirmeyecek, yemek vermeyecek, uyutmayacaksın... Birazcık uyursa derhal ölür. Su içer, yemek yerse de ölür. Ha gayret... Çocuklara sabaha kadar nöbet tutturdum. Sonra sabah oldu... Şimdi bir tuzsuz çorbadan başka bir şey vermeyeceksin. Tuzsuz çorbayı verdim... Taktım koluma, gezdir ha gezdir. Ayakları sürükleniyor. Öğleye kadar gezdirdim. Ayakları yeri biraz tutmaya başladı. Vurgun yiyenler kabız olurlar. Kurtuluşları da helaya gitmelerine bağlıdır. Ah şu işi bir yapabilse, kurtuluş tamdır o zaman. O gün akşama kadar koşturdum. Akşama doğru helaya da gitti. Kurtuldu. Götürdüm evine... Bir ay sonra baktım ki dipdiri... Beyim bu işten doktorlar hiçbir şey anlamıyorlar... Ben gavur gemilerinde çalıştığım zamandan bilirim. Gemilerde tazyik odaları vardır. Tazyik odalarına koyarsın vurgun yemişi, kaç metrede yemişse vurgunu, o kadar tazyik verirsin, dipdiri kalkar... Ama yok. Her yıl on, on beş kişi sakat kalıyor ve birkaç kişi ölüyor. Benim gayretim olmasaydı Dertli kurtulmazdı."

Dertliyi merak ettim. Gidip konuşmalıyım onunla...

"Kaptan," dedim, "Dertliyi görmek istiyorum. Şimdi nerede? Vurgun yiyen bir daha denize girmez, dalgıçlığı bırakırmış. Dertli de bıraktı mı?"

Kaptan güldü:

"Dertli daha o yıl denize tekrar girdi," dedi. "Sonra başından bir büyük iş daha geçti. Antalyada, hava veren hortumlara dolaşıp tam sekiz saat suyun altında kaldı. Dertliye göre bir şey olmadı. Sapasağlam çıktı oradan da... Vurgun yiyenlerden bir dalgıç Balcı vardı, o bıraktı işte denizi... O korkuyordu denizden."

Vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Motorun içi keskin bir balık kokusuyla kokuyordu. Gavur Ali Kaptan durmadan vurguna, süngercilere dair konuşuyordu. Ağları son defa çektik ve Bodruma doğru yol aldık. Ben de başaltına gidip derin bir uykuya daldım.

Kötürüm

Bodrum süngercilerin, ekmeklerini bilmem kaç kulaç heybetli, gümbürtülü denizin derinliğinden çıkaran insanların diyarıdır. Denizde kalmışların, kayığı parçalanmış, denize oğul vermiş, kardeş vermişlerin diyarıdır. Elli kulaç su altında vurguna uğrayıp felç olmuş, sakat kalmışların diyarıdır.

Burası, çocuk gibi gülen, deniz gibi konuşan, gözlerinin kenarlarına güneş kırışıklıkları dolmuş, gözleri güneşli, deniz yanığı insanların diyarıdır.

Süngercilik bir belalı iştir. Zordur. Ekmek parasının dünyada belki de en güç kazanıldığı iştir. Süngercilikte türlü acayip haller olur. Onlardan bir tanesini anlatmak isterim. İnanılmaz gibi gelir insana, ama doğrudur. Bunun böyle olduğuna ben ve bütün deniz adamları kalıplarımızı basarız. Toprak adamlarına bir hoş gelir.

Çok dolaştım Ege denizini. Ege denizi kıyıları oya gibi işlenmiş. Bir sürü dolaşmadan, yorgunluktan sonra gene Bodrumdayım.

Bodrumda bir Deli İbrahim Kaptan var. Denizcilerin en yüreği açıklarından biri. Bir tabir vardır: "Yiğidin iyisine deli derler." Deli İbrahime de onun için öyle demişler, anlaşılan. Benim Kokaçi Hüseyini bulamayışım zoruna gitmiş:

"Süngerleri satar satmaz, kış seferine çıkacağım. Bir ay kalırız. Bizimle beraber bir ay denizde yaşar, deniz dibine dalarsın," dedi.

Bekledim, bekledim. Deli İbrahim Kaptan süngerleri bir türlü satamadı. Ama buna üzülmedim. Denizcilerin seferini, uzak denizlerdeki hayatlarını her yönüyle görmüş gibi öğrenebildim. Çünkü denizciler, çok ve tatlı konuşuyorlar. Toprak adamlarından onları en çok ayıran tarafları, bunların çok konuşmaları, onlarınsa ağızlarını açmamalarıdır.

Bodrumdaki bir süngerci kahvesinde ben, Limasollu Naci, Hasan Kaptan, Deli İbrahim Kaptan oturmuş konuşuyoruz. Bermutat yine Hasan Kaptan konuşuyor. Dalgıçlardan, vurgundan bahsediyor, arada öteki dalgıçlar da konuşuyorlar. Kahvedeki kalabalığımız gittikçe büyüyor. Anlatan anlatana... Bir baktım yanıma yönüme, en az yirmi kişi olmuşuz.

Sordum:

"Bunların hepsi dalgıç mı?"

"Hepsi de dalgıçtır," dediler.

"Burada hiç vurgun yemiş dalgıç var mı şimdi?" dedim.

"Çok," dediler.

İskeleden, kahvenin önünden insanlar geçiyor. Bunların arasında topallayan, bir tarafı tutmayan insanları gösteriyorlar: "Şu, falan yerde, falanca yıl vurgunu yedi. Şöyle kurtuldu. Bu da şu şekilde yedi de sakat kaldı. Az daha ölüyordu," diyorlar.

Sonra, bir topallayan adam gösterdiler. Adam titrer gibi döküle döküle yürüyordu.

Bir dalgıç:

"Bey," dedi, "bu, denizin dibinde sapasağlam kesilir. Ne topallar, ne bir şey olur. Ve bunun kadar da sünger avlayan yoktur buralarda."

Neden topallamaz denizin altında? Sebebi ne? Topallayan, sakat kalmış adam her yerde, her zaman sakattır. İnanmadım. Bastonla yürüyen adam denizin dibinde o kadar su yükü altında nasıl sünger avlar?

Dalgıç:

"Sakatlığı vurgundan olan insan denizde açılıyor ve hiç mi hiç bir şeyi kalmıyor. Şaşılacak iştir, inanılmayacak iştir ama

doğrusu bu. Eskiden bir Memet vardı, iki ayağı da tutmuyordu. Vurgun yemişti eskiden. Kötürümdü bütün manasıyla. İçeriden dışarı, yahut helaya sırtta taşınırdı. Bir de zayıftı ki, bir deri bir kemikti. Sapsarıydı yüzü. Süngere çıktığımızda bir sedyeye koyar, motora getirir, yatırırdık motorun içine... Benim dalgıçlığa yeni heveslendiğim günlerdeydi. Memedin ününü yıllardan beri duyardık... Ayakları tutmadığı halde en iyi dalgıçtan daha derinlere daldığını, daha çok sünger çıkardığını söyler dururlardı... Sefere çıkıyorduk... Memet de gelecek, dediler. Ben inanmıyordum. Neyse, sedyeyle Memedi ben taşıdım motora... Ölü gibiydi. Bu ölü adam nasıl olur da sünger avlar kırk beş kulaçta? Uzaklara açıldık. Bir ağustos günüydü ve sıcak vardı. Kayalık bir yere gitmiştik. Bizim kaptan, burada avlanmayalım, dedi. Sebebini sordum, dalgıç Memet kayalarda sünger avlayamıyormuş... Memedin sünger avlayabilmesi için ayaklarının denizin dibine değmesi gerekmiş... Halbuki kayalıklarda sünger avlarken dalgıcın ayakları bir yere değmez. Sünger bulunan kayaların etrafında yüze yüze sünger toplar. Bu kayalıklarda çok sünger vardı ama, biz ondan vazgeçtik. Felakete uğramış bir arkadaşımızın da para kazanması gerekti. Bunu biz temin edemezsek aç, sefil kalırdı. Heyecandan içim içime sığmıyordu. Arkadaşlara:

"Ben ayna ile Memedin sünger avını seyredeceğim, dedim. Benim bu merakıma güldüler. Deniz rahattı. Ağustos güneşi ortalığı kaynatıyordu. Memedin ölü yüzünde boncuk boncuk terler vardı. Başaltından iki arkadaş Memedi dışarı çıkardı. Deli oluyor, bir ölünün sünger avlayacağına inanamıyordum. Olan oldu. Arkadaşlar ölü adama, zor güç dalgıç formasını giydirip başlığı başına geçirdiler. Sonra kendini kaldırıp suya bıraktılar. Ben aynayı aldım. Memet bir zaman suyun yüzünde kaldı. Sağlam bir dalgıçtan daha çok kaldı. Sonra usuldan aşağılara süzülmeye başladı. Bir zaman sonra denizin dibine indi. Yüreğim çatlayacak, içimden, şimdi, diyorum, dipte oturup kalacak ve hava boşaltamayıp zehirlenecek. Bir dakika mı, iki dakika mı ne denizin altında oturdu kaldı. Sonra toparlandı. Memet yürüyor. Bu olacak iş mi? Sahiden yürüyor. Sünger topluyor. Sağlam bir dalgıçtan daha sağlam. Sağlam bir dalgıçtan

daha çok uğraşıyor bir süngerle. İnanmıyorum. Bu bir mucize midir? Sırrı nerede bunun? İyice bakıyorum. Sürünmesin denizin dibinde. Sürünmüyor, bal gibi yürüyor. Hem de hızlı hızlı. Memet şimdi yirmi beş kulaçta çalışıyor.

"Bir saat kalabiliyor. Acaba ne kadar kalacak? Bir saatı geçiyor, Memet kılavuza işaret veriyor. Tam iki saat sonra Memedi kılavuz çekiyor. Deniz yüzüne çıkar çıkmaz Memet seriliveriyor. Yine ölü gibi. Elinden tutup motora alıyoruz. Forma ile upuzun uzanıyor döşemeye. Başından başlığı çıkarıyoruz. Yüzü gene eski ölülüğünde. Yalnız birazcık kızarmış... Gözleri ışıl ışıl yanıyor. Az sonra yüzündeki kırmızılık, canlılık uçuyor, gözlerindeki ışıltı sönüyor. Eski tas, eski hamam. Biraz evvel denizin altında süngер toplayan adam bu değil sanki. Süngер torbasına bakıyorum, dopdolu. En usta, en genç, en sağlam dalgıç bile bu kadar toplayabilir. O yıl hepimiz kadar süngер çıkardı Memet."

Başka biri soruyor:

"İnanmamış bir halin var. Şu bastonla gezeni indirelim mi denize?

"İnandım," diyorum.

Bu kadar insan söylüyor, inanmayıp da ne yapacağım.

"Sonra," dedim, "ne oldu bu dalgıç Memede? Nerede şimdi?"

"Memet öldü," dediler. "Hem de denizden çıktıktan sonra. Bir gün istedi, beni denize götürün, aldık götürdük. Denizin altında uzun zaman dolaştı. Akşama evine getirdik. Rahat görünüyordu yüzü. Sabahleyin bir haber geldi ki, Dalgıç Memet ölmüş."

Denizciler hep birden:

"İyi ki o gün istediğini yerine getirdik," dediler. "Yoksa gözü açık giderdi."

Kahvenin önünden topallayan, titreyen insanlar geçiyordu.

Murat Kaptan sağ yanımdaydı. Birkaç kere vurgun yemişti. Şimdi bir bacağı tutmuyordu. Ve bana vurgunu anlatıyordu... Sonra, vurgunu nasıl yemişti? İlk önce inceden bir karıncalanma... Sonra iğne batırıyorlar gibi hal...

Murat Kaptan:

"Eğer denizin altına girersem hiç topallamam orada. Topallamadım şimdiye kadar, ne zaman girdimse..."

Süngerci kahvesinde çocuk yüzlü dalgıçlar düşünüyorlardı. Akdenizin uzakları güneş altında yıkanır gibiydi.

Deniz Dibinin Baharı

Bozburun Türkiyede biricik süngerci köyüdür. Ege denizi kıyılarından başka yerleri gibi verimli toprakları olan bir yer değildir. Kayalıktır. Bozburun diye iyi ad takmışlar. Yakışmış.

Tarlalarının en büyüğü kayalık dağın yamacında beş on dönümlüktür. Burada çifti kadınlar sürer, hasadı kadınlar yaparlar. Burada çiftçilik ev işi gibi, kadın işi bir şey olmuştur. Cümle erkekler süngere çıkarlar. Bu kayalık, bu verimsiz topraklar bire beş verir. Emeği çıkarmaz. İş olsun gibi bir şey.

Bozburunda otuz yıldır süngercilik var. Ama bu son yıllar artmıştır. Bir de yardım edilse... İlerler.

Kadınlar toprağın erkekler denizin. Toprak kokusu, başak, ot, saman, kırmızı, tozlu buğday tanesi kokusu, mor mısır püskülleri kayalıkların arasından toprağa sarkar. Mısır püskülü kokusu, kadın kokusu, kadın teri kokusu... Öte yandan erkek deniz kokar, mazot, benzin, yağ, balık, sünger kokar.

Bozburunlular, bundan seksen yıl öncesine kadar Yörükmüş... Develeri, koyunları, çadırları, o yayla senin, bu yayla benim... Sonra bu kıraç, durgun sıcak koya gelip yerleşmişler. Uzun zaman denizi bilmemişler. Uzun zaman bir tek kayıkları bile olmamış. Şimdiki Bozburunun toprakçı kadınları gibi denizi uzaktan seyretmişler. Ama şimdi denizi en iyi Bozburunlular biliyor. Süngeri, sünger tarlalarını, denizin baharını, kışını, balıklarını, derinliğini, ahtapot yuvalarını en iyi onlar biliyorlar.

Onunla Marmariste tanışmıştık. Bozburuna beraber geldik. Kısa boylu, koyu esmer tenli, boyuna gülümseyen, bir hoş, bir tatlı yüzlü insanlar var ya, onlardandı. Çocuk gibi saf saf güler, çocuk gibi konuşurlar... Bozburunun bir kahvesinde on beş kadar dalgıçla oturmuş konuşuyorduk. Aramızdaki genç dalgıçlar aşk ile, şevk ile denizin dibini anlatıyorlar.

Ben, bu gezimde denizin dibine ait en çok bilgiyi Bozburun dalgıç delikanlılarından aldım.

Benim kısa boylu ahbap bu yıl süngercilikten ziyan etmiş... Sebebini mahzun mahzun anlatıyor:

"Oldu olan," diyor, "ne gelir elden? Ben ister miydim? Ben iki yıldır kaptan oldum. On sekiz yıllık dalgıcım ben... Şimdi de hem motorum var, hem de yine dalgıçlık ediyorum, iki kere vurgun yedim. Bu yıl ziyan etmenin sebebi benim motordaki dalgıçlardan birinin vurgun yemesidir... Bizim onun vurgun yemesinde ne kabahatimiz var? Gitme demiş kılavuz, sen yoruldun demiş, dinlememiş... Yarı ölü çıkardık denizden... Elimizden geleni yaptık... Kurtulmadı, öldü. Bunu gören dalgıçlar denizden korktular... Her bir dalgıç benden kışın iki yüz, üç yüz, beş yüz lira avans almış... Bir zaman direttiler: 'Biz denize girmeyiz.' Borçları olduğunu söyledim. Girdiler denize. Girdiler ama, ne giriş! En güzel bir sünger tarlasına girdiğimizi iyi biliyorum. Dalgıç giriyor, bir saat, iki saat dolaşıyor denizin dibinde, bir türlü sünger çıkarmıyor. Aynı yere ben dalıyorum, yarım saat içinde bir kilodan çok sünger çıkarıyorum. Dalıyorlar boş, dalıyorlar boş... Sarf ettiğim mazot, emek boşa gidiyor. Yer değiştiriyorum, belki gönülleri olur, belki imana gelirler, insafa gelip de bir tanesi denizden küçücük bir sünger bile çıkarmıyor. İş anlaşıldı. İş inada bindi. Olmayacak dedim, bu yıl vazgeçelim süngerden. Dalgıç vurgun yemişse kabahat bende mi? Ben de iki kere vurgun yedim. Ama ölmedim. O öldü. Ne yapalım? Allah rahmet eylesin..."

Kara Memet dertleniyor, arkadaşları olan dalgıçları incitmeden onların kendisine yaptıkları kötülüğü söylüyordu.

"Biz dalgıç milleti böyleyiz işte. Patrona bir kafamız kızmasın, denizin dibi sünger dolu olsun, bir tek sünger alıp da çıkarmayız. Bir gün, iki gün değil, haftalarca girsek yine çıkarmayız... Halbuki başka günler, yani inat etmediğimiz zamanlar, sen fazla sünger çıkardın, ben fazla çıkardım, diye biribirimizin gözlerini oyarız."

"O neden öyle?" dedim.

Sebebini anlattı:

"Bu bir yarıştır. Dalgıçlar gündelikle çalışmazlar. Tecrübeli bir dalgıç çıkardığının yüzde otuz üçünü, yeni dalgıçlar yüzde yirmi beşini alırlar. En çok çıkaran, en çok para kazanır... Bir de..."

Ali Kaptan Kara Memedin sözünü kesti:

"Bu benim oğlumdur."

Yanımda esmer, kuvvetli bir delikanlı oturuyordu. Onu gösterdi:

"Benim malım bunun demektir. Yüzde falan alacak değil ya, çıkardığı süngerler benim süngerlerime bir karışmayagörsün, kıyamet kopar... Yani evlat, bu meslek dünyanın en kıskanç mesleklerinden biridir. Kimse kimsenin kendisinden çok çıkarmasını istemez... Bu yüzden dalgıçlar arasında kavgalar bile olur..."

Ali Kaptanın oğluna Arap diyorlar... Burada herkesin bir lakabı olurmuş... İsimleriyle değil de lakaplarıyla çağırırlarmış... Arap, beş yıllık dalgıç... Fakat çok övüyorlar Arabı...

Ben:

"Maşallah dağ gibi delikanlı," dedim. "Bu olmasın da en iyi dalgıç kim olsun ya..."

Birkaç dalgıç birden:

"Dalgıçlığın güçlü, babayiğit olmakla hiçbir ilişiği yok," dediler.

Buna dair de bir sürü misaller verdiler. İriyarı, çok kuvvetli bir köylü dalgıçlığa heveslenmiş... Yaşı da on sekizmiş... Suriyeye sünger avına gitmiş... Delikanlı denize girer, porsumuş, bitmiş bir halde geri çıkarmış. En sonunda vurgunu yiyip ölmüş. Araba dedim ki:

"Mademki yeni bir dalgıçsın... Hem de iyi... Denizin dibine ilk girdiğin günü olduğu gibi anlat."

"İlk formayı giyip başlığı takınca başa, bir korku girer insanın yüreğine... İlkin bir iki metre daldım... Sonra on beş yirmi kulaca kadar indim. Buna ilk dalış derler... İlk dalışta kim olursa olsun, ne kadar güçlü olursa olsun insan, ağzından burnundan kan gelir... İkinci dalışta da kan gelir... Ama ikinci dalışta gelen kan azdır. Ondan sonra..."

"Ondan sonra?"

"Ondan sonra..." dedi Arap, "denizin dibi evinin içi gibi rahat olur. Girer çıkarsın."

Araba:

"Ya vurgun?" dedim.

"Ben daha yemedim," dedi.

Kara Memet:

"Usta dalgıçlar kolay kolay vurgun yemez, calaba olmaz," dedi.

İlk defa duyuyorum, "calaba" lafını.

"Bu calaba da nedir?" dedim.

"Dalgıç acemi olur, havayı değiştiremez. Bu yüzden ağzı eğrilir, dili tutulur dalgıcın. Buna calaba derler," dediler.

"İçinizde calaba olan var mı?"

Uzun boylu dalgıç atıldı:

"Ben oldum," dedi. "Kayalıklardan sünger topluyorum. Bir sünger kopmadı. Uğraştım, uğraştım kopmadı. Bana bir şeyler oldu, çektiler. Kayalarda sünger avlamak, dalgıçlığın en zorudur. Çünkü ayağın yere değmez. Hava değiştirmek zor olur... Çıktım dışarı, çıkardılar formayı... Bende bir şey yok, dedim. Daha epeyce konuştum. Biraz sonra anladım ki dilim dönmüyor... Ben söylüyorum ya, ağzımdan ses çıkmıyor. 'Aksuna'ya attılar da yakayı kurtardım. Bir kere de vurgun yedim. O da inattan. Dalgıcın inadı, hırsı olmasa ne vurgun yer, ne bir şey olur. Bir gün otuz beş kulaçta avlanıyordum. Bir sünger gördüm, kocamandı. Koparayım dedim. Bir hayli uğraştırdı. Sol koluma iğne sokuyorlarmış gibi oldu... işaret verdim, çektiler. Bir sigara verdiler ağzıma, bir çektim, çeker çekmez sol yanım tutmaz oldu..."

"Bu sigara da ne oluyor?" dedim.

"Dalgıç sudan çıkar çıkmaz ağzına sigara verirler. Eğer dalgıç vurgun yemişse, sigarayı çeker çekmez belli eder... Çünkü çok zaman vurgun yiyip yemediğini dalgıç da bilemez. Vurgun yiyip de haberi olmayan ve tekrar denize giren çok dalgıç görülmüştür."

Biz bir tarafta böyle konuşurken Arap da ötede denizin dibini arkadaşlarına anlatıyordu. Kulak verdim:

"Bir kere Söğüt adası açıklarında elli kulaca indim. Elli kulaçta bir tuhaf oldum. Dudaklarımda bir kuruma, tenimde bir kıpırdanma... Başlığın önünde dört tane cam pencere var ya, elli kulaçta camları çatır çatır ediyordu... Beş dakikadan fazla kalamadım."

Sonra Arap denizin dibini tutturdu, şiir okur gibi tatlı tatlı anlatıyor. Benim sormak aklıma gelmemişti:

"Denizin dibinin de mevsimi var... Baharı, kışı var... Dört mevsim değil de, iki mevsimi var. Deniz dibinin baharı yazındır... Yani temmuzda deniz dibine bahar iner. Türlü otlar, türlü çiçekler olur. Lapa diye pamuk gibi, beyaz bulut gibi bir çiçek açar... Palavan otu, iki metre yüksekliğinde üzüm otu... Sonra badem otları... Bu badem otları ilkbaharda beyazımtırak, daha sonraları karaya çalar... Pinalar... Ahtapotlar, balıklar... Renkler biribirine karışır... Yosun kaplamıştır her bir yanı... Yosundan hiçbir yer gözükmez... Bu yosunların altında sünger olduğunu nasıl biliriz bilir misiniz? Kırmızı kırmızı şeritler geçer yosunun üstünden... İşte o şeritlerin altında sünger vardır... Eylülden sonra, yosunlar solar, üzümler yapraklarını döker... Deniz dibi de toprak gibi çırılçıplak kalır... Biliyor musunuz kışın sünger avlamak daha kolaydır."

Tam yerini buldum ve suali yapıştırdım:

"Ben sünger avlamaya geldim. Niçin ava çıkmıyorlar şimdi ya?"

"Yaz için dalgıçlar dinlenirler. Kışın da av yapılırsa eğer dalgıç o zaman halsiz düşer, yazın avlayamaz. Bir de fırtına olur kışın. Uzaklara açılınmaz."

Arap boyuna anlatıyordu:

"Deniz dibinin otları, ağaçları... Deniz dibinin hayvanları... Deniz dibinin... Akya balıkları sarar dört bir yanını... Gelir formayı ısırırlar... Sen nereye gidersen bir sürü akya balığı da peşindedir... Balıklar kaçmaz dalgıçtan... Biz kocaman balıkları elimizde tutarız... Deniz dibinin baharı bizim dünyamızın baharından daha güzeldir... Yalnız deniz dibinde on beş metreden ötesi görünmez... On metreden sonra koyu bir karanlık başlar... O da öyle olmasa... Kim bilir..."

1957

Van Gölünden

Van Gölü, Turnalar Gölü

Aylardan mayıs. Kar kalkmış. Ova yemyeşil. Küçük dağlar ala karlı. Süphan dağı sütbeyaz. Bu ova Patnos ovasıdır. Dümdüz. Otlar diz boyu. Eksiksiz, kesiksiz. Kadife gibi. Yeşil bir halı gibi. Ovayı gün ışığı doldurmuş. Yağmur sonu güneşi gibi. Islak ıslak... Düz ovada, karşına bütün haşmetiyle Süphan dağı çıkıveriyor. Tam tepende durup duruyor. Başını kaldırıp doruğuna bakamıyor, korkuyorsun... Süphan dağı şöyle uzaktan bakınca Ağrıdan daha heybetli gözüküyor, birkaç Ağrı büyüklüğünde gözüküyor. Bir yanı Van gölü, bir yanı da Patnos ovası... Düzlüğün ortasından fışkırıvermiş bir haşmet. Ama Süphan dağına çıkmak kolay... Doruğuna yakın yerlere kadar katırla çıkılabiliyor. O kadar sarp da değil... Kar fırtınaları da olmuyor yazın. Tepesinde bir de kocaman krater gölü var.

Yol çamur. Ne otomobil, ne otobüs, ne cip işliyor. Ben Karaköseden geliyorum. Üç arkadaşız. Üçümüzün altında da çok iyi, cins atlar var. Bir arkadaş bana binek atını verdi. Ceylan gibi bir at. Bu kadar yolu yürüdü de bir kere olsun tökezlemedi bile. Yalnız yelesinin altı, boynunun kulaklara yakın kısmı terledi.

Ovada küçük gölekler var. Yağmur gölekleri bunlar. Göleklerin yanında türlü kuşlar. Belki bin türlü. Toy, balıkçıl, turna... Ovayı turna almış. Her adımda bir turna. İnce, uzun bacakları üstünde kocaman kalçalarını sallayarak dolaşıyorlar.

Uzun telleri sarkıyor. Tellerinden, yahut da başından, kuyruğundan, bir yerinden yeşil bir kıvılcım fırlıyor, bir anda da sönüveriyor. Turnalar, kuşlar içinde, yakınına yaklaştırmayan bir kuştur. Çok turna gördüm. Yanımda çok turna avladılar. Hiçbir turna üç yüz metreden fazla yaklaştırmadı yanına. Buradakilere yüz metre bile yaklaşabiliyorsun. Bunun da sebebi var: Van gölü dolaylarında turna vurmak büyük günah sayılıyor. Onun için kendini bilen bir kimse turna vurmaz. Bu yüzden de buraları turna yatağı olmuş.

Üstümüzden bir turna katarı gidiyordu. Bir turna katarı değil, birkaç turna katarı... Her katarda sayılamayacak kadar turna var.

Yanımdaki arkadaşın adı Mustafaydı. Ağrılıydı kendisi. Buraları da çok iyi biliyordu.

"Bu turnalar," dedi. "Van gölüne gidiyorlar. Orada, bir adaya, kimsesiz bir kıyıya yumurtlayacaklar. Van gölü dolayları turna mahşeri. Belki yeryüzünün hiçbir yerinde bu kadar turna yok. Bir yere varırsın ki turnalar, bütün ovayı kaplamışlar. Koyun gibi üst üsteler."

Ovayı gösterdim:

"İşte burada da üst üste. Bundan daha çok turna olur mu? Bütün ova silme turna."

"Hey bre arkadaşım," dedi, "bunlar da mı turna! Bunlar tek tük. Bir karşılaşsak da, bir ovada onları görsen. Dilini yutarsın."

Karşımızdan köylüler geliyordu. Buralarda köylülerin tek biniti öküz. Her bir şeyleri öküz. Yüklerini öküze yüklüyorlar. Çiftlerini öküze sürdürüyor, harmanlarını öküze dövdürüyorlar. Karşımızdan gelen köylü topluluğunda on kadar öküz vardı. Öküzlere palan vurmuşlar, üstlerine kilim atmışlardı. Bir öküzün üstüne de nakışlı bir beşik oturtulmuştu. Bir bebek mışıl mışıl uyuyordu beşikte. Gözlerini yummuş.

"Öküz buralarda kutsal hayvandır."

Üçüncü arkadaşımızın çok güzel sesi var. Nereyi, neyi görse oranın, onun türküsünü hemen söyleyiveriyor. Patnosa geldik. Patnos üstüne çıkarılmış bir türküyü hemen söyledi. Bir köy geçtik, o köye çıkarılmış bir türküyü, daha köyü çık-

madan tutturdu. Turnaları gördü, uzun uzun bir turna türküsünü çekti.

Süphan dağının dibine doğru yaklaşıyoruz. Karlı doruğu gökyüzünde. Artık karlı doruk gözükmüyor. Gökyüzünün mavisine karışmış. Bizimki bu sefer de bir Süphan dağı türküsü aldı. Türkü bir aşk efsanesini anlatıyor. Efsaneyi tam üç saat söyledi, bitiremedi.

Bir öksüz... Amcasının yanında. Bütün köy ona kötü kötü bakıyor. Sevmiyorlar onu. Kirli, pasaklı, saç baş karmakarışık bir oğlan. Amcasının çobanlığını yapıyor. Keçilerini güdüyor. Günlerden bir gün, Süphan dağı eteklerinde keçileri otlatırken uykusu geliyor. Bir koca kayanın dibine varıp uykuya dalıyor. Uykusunda gökten ak sakallı, kır atlı biri iniyor. Onun arkasını sıvazlıyor. Uyanıyor, uyanıyor ki ne görsün, kır atlı ak sakallı adam doludizgin, uçarcasına gidiyor. Çocuk ah vah ediyor. Kır atlı dönüp çocuğa diyor ki: "Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insanoğlu yere getiremeyecek." Gözden kayboluyor. Çocuk köye geliyor. Köy çeşmesinin başını tutuyor. Kimseye su vermiyor. Köylüler geliyor, her birini bir yana fırlatıyor köylülerin. Köylüler gidip amcaya şikayet ediyorlar. Amca geliyor. Amcayı görünce seninki korkuyor. Başını alıp Süphan dağına kaçıyor. Dağda bir eşkıya var. Gördüğü canlı yaratığı boş salmıyor. Öldürüyor. Çocuğu da görünce saldırıyor. Ama çocuk onu aldığı gibi yere. Öldürecekken öteki amana geliyor. Kardeş olmayı teklif ediyor. Kan yalaşıp kardeş oluyorlar. Düşüyorlar Süphan dağına, o kaya senin, bu kaya benim.. Avlanıyorlar. Bir gün, bir de bakıyorlar ki, dağda tek başına bir çadır. Çadıra varıyorlar. Çadırda ay parçası bir kız. Soruyorlar. Kız, yedi kardeşi olduğunu, yedisinin de yıllardan beri kendisini zorla almak isteyen bir Arap şeyhiyle harp ettiğini, halen de muharebede olduklarını söylüyor. Seninkiler muharebenin yerini soruyorlar kızdan. Oraya gidiyorlar. Arap şeyhini mağlup ediyorlar. Geliyorlar çadıra geri. Kardeşler buna memnun oluyorlar. Birinizden biriniz kız kardeşimizle evlensin diyorlar. Neyse, uzun hikaye... Çocukla kızı nişanlamaya karar veriyorlar. Çocuğun şehre nişan yüzüğü almaya gitmesi gerekiyor.

Çocuk şehre gidecek ama, kardeşine kızı güvenemiyor. Alır kaçar diye korkuyor. Kardeş bunu seziyor. Ellerimi ayağımı iyi bağla da öyle git, diyor. Çocuk da dediğini yapıyor. Şehre gidiyor. Bu sırada Arap şeyhi bir baskın yapıyor. Yedi kardeşin yedisini de öldürüyor. Kardeşin eli ayağı bağlı bir şey yapamıyor. Onu da yaralıyor, kızı alıp kaçıyor. Çocuk şehirden dönüyor ki ne görsün! Ortada hiç kimse yok. Bir koyaktan, bir inilti duyuyor. Yanına varıyor ki kardeşi... Böyle böyle, diyor. Sonra da ölüyor. Çocuk bu sefer düşüyor kızın arkasına, uzun dövüşlerden sonra kızı Arap şeyhinden kurtarıp Süphan dağına geri getiriyor.

Oğlan yorgun. Başını kızın dizine koymuş uyumuş. Bu arada oradan bir dişi geyiğin arkasında yedi erkek geyik geçer... Erkek geyiklerin içinde çelimsiz biri var. Ötekilere dişi geyiği vermez. Yaman bir şey. Kız, bunu, böyle görünce yedi kardeşi aklına düşüp ağlar. Bir damla gözyaşı düşer oğlanın yüzüne. Oğlan uyanır. Ağlamasının sebebini sorar. Kız da geyikleri gösterir. Bunları böyle görünce kardeşlerimi hatırladım, der. Oğlan kızar, vay seni ağlatan bu geyikler mi, der. Onların hepsini öldüreyim de... Okunu yayını alır, arkalarına takılır. Teker teker geyikleri vurmaya başlar. En sonunda da o çelimsiz geyiği vurur. Geyik bir uçurumun başına düşer. Yanına varıp onu kesmek ister. Geyik ayağıyla ona vurup uçurumdan aşağı atar. Oğlan varır, kesilmiş, dipleri kalmış sivri çalıların kıymıkları üstüne düşer. Kıymıklar sırtından girip göğsünden çıkarlar. Kız bir bekler, iki bekler, sevgilisi gelmez. Vurulmuş geyikleri takip ede ede sonunda çelimsiz geyiğin ölüsü yanına gelir. Bakar ki aşağıda oğlan bu halde... Karşılıklı biribirlerine türkü söylerler. Oğlan onun amcasının evine gitmesini ister. Kız ondan ayrılamayacağını söyler... Bir zaman söyleşirler. Kız kendisini oğlanın üstüne atar. O da onun gibi çalıların üstüne düşer. Çalılar sırtından girip göğsünden çıkarlar... Yan yana ölürler. Şimdi Süphan dağında bir pınar vardır. Birisinin mezarı pınarın bir yanında, birisinin mezarı öbür yanındadır. Her bahar kızın mezarından bir kırmızı gül, oğlanın mezarından bir mavi gül çıkar. Güller katmer katmer olurlar. Tam biribirlerine yaklaşıp öpüşeceklerken geyikler gelip gülleri yerler. Bu hep böyle.

Türkü yanık. Deniz dalgası gibi. Üstümüzden, Van gölüne doğru katar katar turnalar gidiyor. Katarın bir ucu Süphan Dağının eteğinde, bir ucu Van gölünde...

Van Gölünün Şafağı

Ernis, Van gölünün doğu ucunda, Esrük Dağının eteğine kurulmuş doksan evlik bir köydür. Esrük Dağının toprakları, kayaları kan dökülmüş gibi tepeden tırnağa kıpkırmızıdır.

Kan kırmızısı ve çimen yeşili... Gün ışığı da yeşile, kırmızıya boyanıyor. Toprak alaimisema gibi oluyor. Uçsuz bucaksız karlar ortasında kurulmuş birer adacık, bu topraklar.

Ernis köyünde bir yaşlı adam var. Adı Ali Menco. Doksan sekizinde bu yıl. Ama daha dinç. Yüzü büyük, pembe. Sakalı sütbeyaz, kocaman. Sanki kucağındaki sakal değil de bir kucak pamuk. Ali Mencoyla dost olduk. Sohbeti tatlı bir adam. Çok az konuşuyor. Belki günde bir kere. Ama konuşunca da hoş konuşuyor. Boş, havaya laf ettiği yok. Kuştan, kurttan, böceklerden, yılanlardan, cümle mahlukattan haberdar. Yaşayışlarını bir bir biliyor. Suyu, toprağı, yağmuru, ekini, ağaçları en ilginç yerinden yakalamış. En ilgili yönlerini söylüyor. Bilmediğim, duymadığım şeyler söylüyor dünyaya dair.

Ali Menco her gün, gün ışımadan önce kalkıyor yataktan. Ay boynuzlu öküzlerini önüne katıp, doğru tarlaya gidiyor. Tarlaya giderken, kaldığım evin önünden geçip bana da haber veriyor. Alelacele giyinip arkasına düşüyorum. Tarlaya kadar hiç mi hiç konuşmuyoruz. O, varıyor öküzlerini sabana koşuyor. Sabanın kulpuna yapışıp, taşlı tarlanın bir ucundan bir ucuna ağır ağır gidip geliyor. Sürdüğü toprak ıslak ıslak parlıyor gün vurdukça... Ben de bir taşın üstüne oturup, bu beli bükülü asırlık ihtiyarı seyrediyorum. Öğle yemeğini beraber yiyoruz. Birkaç baş soğan, biraz lor peyniri... Yemekte konuşuyoruz. Ali Menco açılıyor, hem yiyor hem söylüyor.

Bir gün de bana gölü gösterdi. "Bu göl sihirlidir," dedi. "Bu gölü baştan aşağı gez. Gece gündüz gez. Sihrini sen de göreceksin. Bu gölde günün doğuşunu, günün batışını mutlak seyret. O zaman sihrini görürsün."

Küçücük mavi birer düğme gibi gözlerini uzaklara, göle dikmişti. "Gölü gez," dedi. Konuşkanlığı üstündeydi ama, gene de gölü, gölün sihrini anlatmadı. Yüzü öylesine bir hal aldı ki, bu şafağı görmeden edemezdim. İçime kurşun gibi ağır bir merak oturdu.

Van gölü dağların ortasındadır. Denizden yüksekliği 1720 metredir. Derin, kocaman, dev bir kuyu gibi... Fırdolayı, dört bir yanındaki dağlar tepeden tırnağa karlıdır, uludur. Dağlar, Süphan dağına kadar, hemen hemen hep bir hizadadırlar. Süphan dağında gelip bir ulu düğüm olurlar. Süphan dağı bu yanların en yüksek dağı... 4434 metre. Tepesinde masmavi, büyük bir krater gölü de var.

Van gölünün mavisi hiçbir maviye benzemiyor. Bir başka mavi. Kalın bir camı kesip, kesitine bakın, işte o maviye azıcık yaklaşıyor. Bir başka mavi ki tarif edilemez.

Yalnız mavi değil. Göl, günün her anında bir başka renge giriyor. Bu renkler de bildiğimiz, gördüğümüz renklerden değil... Mesela bir an yeşil oluyor. Görülmemiş bir yeşil. Yeşilin de bir yanı yaprak yeşili, bir yanı zehir yeşili... Karışıyor.

Bir bakıyorsun, morumsu bütün su, bir bakıyorsun açık maviye dönüyor. Bir yeri turunculaşıyor durup dururken. Bir yeri de bozarıveriyor. Sonra da dalga dalga renkleri görmek için zamanını beklemek gerek. Göl kıyısının insanları bunu biliyorlar.

Günün batması da bir alem, bir acayip... Süphan dağının ardına usuldan çekiliyor gün. Derken iniveriyor. Sonra Süphan dağından bir al ışık fırlıyor, gölün batı ucundan giriyor, şimşek gibi kayarak, dağa doğru uçarak doğusundan çıkıyor. Bu al ışık oyunu bir iki üç dakika sürüyor. Bundan sonra da göl karanlık olacağına bir an için sütbeyaz kesiliyor. Tabii gölün ortaları gene kapkaranlık. Sadece kıyılar beyazlaşıyor. Karlı dağların göle vuran aksi olsa gerektir.

Dağlar da yarı dumana, yarı ışığa batmış. Bir an geliyor, cümle dağlardan ışık fışkırıyor. Ortalık aydınlığa, ışığa boğuluyor. Gölün ışıkları karlı dağlara, karlı dağlarınki göle... Bazı, ışıktan göle bakamıyorsun. Gözlerin yoruluyor. Dağlar altından aydınlatılmış gibi. Dağlar billurdanmış gibi. Çok gezdim

tozdum. Bu dağlara benzer dağlara hiç rast gelmedim. Dağlar biraz heybetli, biraz karanlık olur.

Gece yarısından iki saat önceydi ki motorcu beni uyandırdı. "Babo," dedi. "Tam sırasıdır. Denize açılalım. (Buralarda göle deniz diyorlar.) Dağın dibine ancak varırız."

Motoru bir kayaya bağlamıştı. Binip açıldık. Batıya, Süphan dağına doğru gidiyoruz. Sular hışıldıyor. Ay batmış. Ortalık gene aydınlık. Yıldız ışığı var. Kıyılar, beyaz beyaz görünüyor. İncecik bir soğuk var. Hoş bir soğuk... Uzaklardan, geceden, köpek havlamaları geliyor. Çobanlar kepeneklerine bürünüp uyuşmuşturlar şimdi.

İnsan şaşırıyor. Burada yepyeni, alışmadığımız bir toprak, bir su, bir dağ... Sanki harikalar diyarı. Gölde nereye gidersen git, batıya git, doğuya git, Süphan dağı yanında, tependeymiş gibi durup duruyor. Ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş ondan, gene tepende Süphan dağı.

Biz motorla pat küt yol alırken, doğudaki dağların başı ağarıverdi. Motorcu gazı kesti. Göl hafif dalgalı. Beşik gibi usul usul sallanıyor.

Ben gözümü günün doğacağı yere, gittikçe ağaran dağların tepelerine diktim. Heyecanla sihri bekliyorum. Bizim ak sakallı ihtiyarın sihrini. O söylemedi sihrin ne olduğunu ya, ben başkalarından duydum, inanmadım. Şimdi bekliyorum. Bulunduğumuz yer tam gölün yarı yeri, doğudaki ucundan Süphan dağına daha yakın...

Ağaran tepelerden birkaç bulut kalktı. Bulutların alt uçları parlıyordu. Derken, bir dilim kırmızı köz gibi, güneşin bir ucu çıktı battı. Derken yarısı çıktı battı. Çıktı battı. Sayamadım. Belki on, on beş kere... Dağlar sallanıyor gibi. Azıcık bir ara verdi. Sonra çıkıp çıkıp batmaya başladı. Sonra güneşin tümü birkaç kere şimşek hızıyla dağların tepelerine çıktı çıktı geri battı. Sonra kan kırmızı bir yuvarlak karlı dağın tepesine oturdu.

Ve her gün Van gölüne güneş böyle doğar işte. Gerçekten bir sihirdir bu, büyüdür. Güneşin büyüsüdür. Kocaman güneş yalımı karlı dağları kana boyayarak çıkıp çıkıp batıyor. Bir dakikada belki on kere.

İkinci gün Ali Mencoyu tarlasında buldum. Gülerek baktı. Gözlerinde soru vardı. "Tamam," dedim.

Bundan sonra gölün bütün kıyılarını dolaştım. Van gölü kıyıları tarih yatağı. Urartulardan kalma Van kalesi... Bu kaleyi Semiramisin de yaptırdığını söylerler. Bir de göle karışan çaylar, dereler var. Bunlar bol miktarda balık getiriyorlar. Gölde, su sodalı olduğu için, hiçbir hayvan yaşayamıyor. Balıklar, akarsuların ağızlarında, göl suyuyla tatlı suların katıştığı yerde yaşıyorlar.

Haziran on beşten sonra da gölden çayların gözlerine doğru bir balık akınıdır başlıyor. Sular, yukarı doğru balık akıyor üst üste. Köylüler sepetlerini daldırıp çaydan balık çıkarıyorlar, zahmetsiz... Yukarı akan balıklar, mısır patlağı gibi çay sularının üstünde sıçraşıyorlar.

Bir de göldeki Adır adasında seyrettim şafağı... Adır adası bin dönümlük bir yerdir aşağı yukarı. Eskiden kalma badem ağaçları da var. Yarısı kayalık, yarısı topraktır. Adır adası pelikanların adası. Adada o kadar çok pelikan var ki ada almıyor sanki. Hepsi birden uçunca adanın üstü kapanıyor.

1957

Bir Sabahçı Kahvesi

Bu Karabaşta, Tophanede, Galatada bir sabahçı kahvesidir. Bu sigara dumanıdır. Pis havadır. Sümkürüktür. Sarı, tozlu, yer yer portakal kabuğudur. Lahana yaprağıdır. Taze marul yaprağıdır. İzmarittir. Balık kuyruğu, yağlı, balık kılçığıdır. Balık başıdır, gözleri hayretten, korkudan açılmış. Kirpiksiz. Sigara dumanı tabaka tabakadır. Aynı masada oturan öteki adamı zor görürsün. Gözlerin yanar.

Başını masaya dayamış. Masada bir parmak kir. Saçlarında mavimsi bir duman. Kırlaşmış, sarı, ya da kapkara kirli, yağlı saçların ardında. Bir yumak renk renk kirli saç. Yumulmuş. Yerler tozlu, karmakarışık. Ya kaskettir, ya da asıl biçimini yitirmiş bir şapkadır. Mavisi solmuş. Belli belirsizleşmiş bir yeşili var. Saçlar, yağlı şapkalar bir hoş yarı aydınlık, sigara dumanları içinde. Tabaka tabaka. İniyor, kalkıyor. Kapı açılıyor, yorgun. Her şey yorgun. Belalı. Her şey belalı gibi gözüküyor. Yalnız. Sevgisiz. Aşırı. Aşktan, şevkten taşıyor. İnanılmaz. Kızarmış burunları. Sıra sıra. Biri başını kaldırmayagörsün. Dördü beşi birden... Uykulu. Bulanık bir su nasıl akar, durgun. İşte öyle. Yalnız. Uyuyanlar kucaklaşmış. Bebekçesine gülüyorlar. Melek güldürdü. Tıpkı. Kahrolmuş. Koyu bir sisin yapışkanlığında, kirinde, bulaşıklığında. Kırışıklığında. Kırışığını bıçak açmış sanki. Parmak sığar alnının kırışığına. Dizilmiş masaya. Dizi dizi. Kaşları gür, kara, yoluk, sarı, ta saçlarına değen, kıvırcık, ağarmış.

Masaların, sandalyaların ayakları kırık, topallayan... Kapıyı yeşile boyamışlar. Yer yer açılmış, yarılmış, dökülmüş. Bazı de-

li bir rüzgar açıyor. Bazı dökülmüş biri. İncelmiş, olduğundan daha çok uzamış, sararmış, yüzü iki yüz uzunluğunda. Gelip oturuyor. Bulanık. Yüzünü aynada göremiyor. Göremez de ondan. Oturuyor. Dayanıyor. Yavaş yavaş gidiyor. Baş masaya usul usul eğiliyor. Sonra da yapışıyor.

Bu sabahçı kahvelerinde tam bir ayım var. Yatağım mı yoktu, belki vardı. Canım mı istiyordu, belki de istiyordu, bilmem. Adamları mı, yalnızlığı mı, belalı kederi mi görmeyi canım çekmişti, orasını da söyleyemem, tam bir ay sabahçı kahvelerinde sabahladım. Bir hoştu. Bir sarhoşluğu vardı. Gıllıgışsız adamların cömertliği, açıklığı vardı. Yalanı da vardı. Yalan söylüyorlardı. Söylüyorlardı ama, yalanlarını yalan olarak, bile bile, ben yalan söylüyorum diye diye, apaçık yalan söylüyorlardı. Duvarları, bentleri, kaygıları, riyayı az da olsa yıkmışlardı. Bu da yetiyor muydu bana? Yalanı yalan olarak, bile bile dinlemek bir dinlenme, bir ferahlık veriyordu. Anlatan da yalan macerasını yalan olduğuna inana inana anlatıyordu. Sen hoşlanıyorsun. O hoşlanıyor.

Adanalıyız. İnkar edilmez. Yüzünden belli. En küçük bir olaya candan sarılışından belli. İnsancıllığından, bir olayı birkaç misli büyütmenden, bir insana, bir işe dört misli önem verişinden belli. Bir sözü öteki insanlardan üç dört misli büyülterek, aşırı, gülerek, sarılarak, ağlayarak, yaşayarak, duyarak söyleyişinden, üstünde duruşundan belli. Güney adamı. Ayrı bir gelenek mi? Sıcaklığından belli. Öyle bir sıkar ki elini, sanırsın ki bu sıcaklık yıllarca gitmeyecek. Öyle dost öyle candan... Cömertçesinedir. Öylesine övünür ki, inansan ağlarsın. Gene de gözlerin yaşarır.

Altmıştan yukarı gösteriyordu. Kırçıl bıyıkları iğne iğneydi. Kaşları püskül püskül ta çukurdaki gözlerini örtüyordu. Püskül püskül kaşları ağarmıştı. Saçları da kökünden kazınmıştı. Güçlü bir çenesi vardı. Dudakları buruş buruştu.

Kahve ısınmıştı. Akşamdan kızarmıştı sobanın bir yanı. Üstüne bir portakal kabuğu atmışlardı. Kokuyordu. Sigara dumanıyla karışık kokuyordu.

Şafağa karşı uyandım. İçeri bir damla ışığın sızmasıyla, açılan kapıdan serince, soğukça bir yelin bedenimi yalamasıyla

uyandım. Ak bir ışık sızıyordu yırtılmış, mavi kağıtlanmış camların ardından... Kirlenmiş camların ardından.

Masada bir baş gördüm. Kımıldamış mıyım ne, o da uyandı. Göz göze geldik. Bana baktı. Gözlerinde bulanıklık yoktu. Gözleri çakırdı. Bana gülerek baktı. Gözlerinde uyku da yoktu. Uyuklayan kahveciyi çağırdı. Sesi duyan kahveci önce irkildi. Sonra yanımıza geldi.

"Buyur Salman Ağa," dedi.

"Hemşerime bir çay," dedi. "Bana da... demli."

Kahveci bana baktı usuldan, bıyık altı bir gülümsedi.

"Baş üstüne Salman Ağa."

Salman Ağa bana döndü:

"Sen," dedi, "bu yerlerin adamı değilsin. Neden düştün hemşerim? Ne zaman geldin Çukurovadan?"

"Benim Çukurovalı olduğumu ne bildin?"

"Peki sen benim Adanalı olduğumu ne bildin?"

" Konuşmandan."

"Ben de senin... Yeni geldiğin belli Çukurovadan. Bizim topraksı bir halin var. Salman Emmin adam sarrafı."

Cömertti. Yüreğinden sevgi taşıyordu. Herkese karşı.

"Bak sana bir şey deyim hemşeri, ne yap yap, bir daha buraya düşme. Bir alışırsan bir daha kurtulamazsın. Git Gülhanede yat. Git Köprünün altında yat. Koruluklar dolu. Git oralarda yat. Amma burada yatma. Alışırsın. Alışır bir daha kurtulamazsın. Seni burada görmesin gözüm. Bozuşuruk. Heyye. Vallaha da bozuşuruk. Hayatın azap olur. Hemşerim, bana demedi deme. Heyye işte."

Ben ikinci gün gene iskemlede uyudum. Öteki, sağ baştaki masada beni gördü. Yanıma geldi. Ama bana bir şey söylemedi. Bir çay daha ısmarladı şafaklayın. Çayın demli, tavşankanı, billur kırmızısı olması için de çaycıya bir iyice çıkıştı.

"Heyye arkadaş," dedi, "sen ne belliyon karşındakini. Bize Adanalı demişler. Biz buralara düşecek adam deelik ya, feleğin, kahpe feleğin, çemberi kırılasıca da dönemeyesi feleğin gözü kör olsun. Heyye kardaş? Öyle deel mi hemşerim?"

Çaylar geldi. Millet uyuyordu. Çoğu da horluyordu. Çoğu çocuk gibiydi. Günahsız. Çoğu bıçkındı. Bir şey emer gibi du-

daklarını uzatarak uyuyorlardı. Sigara dumanı döşemeye inmişti. Ayak altında dolaşıyordu.

Düşündü. Bir sigara sardı. Tabakasını bana uzattı. Ben de bir sigara sardım.

"Heyye hemşerim. Sıcak olur bizim oralar. Dünya bizim oralarda. Geldiğine iyi etmemişsin. İstersen sana bir yol parası... Git canım memlekete. Memleket gibi var mı. Bulunur bir yol parası canım. Sana hemşerim. Heyye dedik. Seni görünce. Vallahi öyle... Anam avradım olsun öyle... Yüreğim yeynidi. Vallaha... Bir bahar yeli esti. Heyye dedik. Yüreğimin başı nennilendi. Söğüdü. Var git memlekete. Allah senden razı olsun. Beni dersen, şu kuru iskemle var ya, inanmazsın, inanmasan daha iyi ya, ama inanırsın. Keşke inanmasan... Palavra desen gözlerinden öperim hemşerim. Şu kuru iskemle var ya, o kuru iskemle üstünde biz kırk yıldır uyuruk. Kırk yıl yatak yüzü görmemişik elhamdülillah... Heyye. Kırk yıldır şu sandalyada uyuruk. Gül, gül oğlum. Heyye gül. Bana ne. İstediğin kadar gül. Deel mi? Amma hemşerimsin. Yol paranı veririm. Hem de cebine harçlık koyarım. Var git memlekete. Var git Çukurovamıza. Heyye demişik. Alışma demişik bu havaya. Kırk yıldır şu iskemlede tünerim. Kuşlar gibi. Heyye tünerim. Şaşma hemşerim. Memlekete gitmezsen, eğer ölmez yitmezsen kırk yıl da bu gidişle sen tünersin iskemlede. İnanma oğlum. Bana ne, inanma. Sarı tarlalar gözümün önünde. Tüt babam tüt ediyor. Heyye. Tüt babam tüt. Kırk yıl... Kuru iskemle. Heeeey bre hemşerim. Vay dünya vay! Sözümü tut. Büyük sözü yabana atılmaz. Tam kırk yıl. Aklından çıkarma.

"Burada kırk değil ya, ben en eskisiyim, on beş yıl iskemleye tünemiş çok. Var git memlekete hemşerim. Gözünü severim. İstersen sana elbise de yaptırırım. Çalıştım, para kazandım dersin İstanbulda. Durma git."

Sigara dumanları tabaka tabaka. On beş gün her şafak vakti. Soba sönmüşken bana, memlekete gitmemi, sırasını getirdi getirdi, beni incitmeden söyledi.

Son gün şafaktan önce usulca masadan kalktım. Kahveciye yanaştım. İnce sivri yüzlüydü. İt oğlu mu, it oğlu it biriydi.

"Bu benim amca," dedim, "neyle geçinir?"

Göz kırptı:

"Onunla," dedi. "Yanaş, iş var senin amcada. O kimseye böyle davranmaz. Sana nedense kanı kaynadı. Sana canını verir. Bırakma ardını."

"Kaç yıldır tanırsın?"

"Ben on bir yıldır bu kahvedeyim. O da on bir yıldır şu sandalyada uyur. İyi tanırım. Çok iyi adamdır Halo Salman. Ondan iyi adam bulunmaz. Sana ısındı. Sabah olunca, seni göstererek kardeşim gelmiş memleketten der. Önüne gelene seni kardeşim diye tanıtıyor. Sana canını verir. Halo Salman Tophanenin kırk yıllık Halosudur. Dört beş yıl önce senin gibi bir kardeşi daha gelmişti memleketten. Giydirdi kuşattı, memlekete gönderdi. Çiçek gibi. Cebine çok para koymuş dediler."

Halo Salman çocukçasına, horultusuz uyuyordu. Uzun, tel tel, uçları sararmış bıyıkları masanın üstüne taşmıştı.

Sigara dumanları yere inmişti.

Dışarı çıktım. Karaköye doğru indim. Cadde çiyden ıpıslaktı. Yağmur yağmış gibi. Köprüye geldim. Kara mavnalar, vapurlar daha uykudaydı. Sessiz. Denize azıcık bir sis çökmüştü.

Köprüde durdum. Pis kahveyi düşündüm. Dalmışım. Sabah açıldı. Turuncu tanyeri usul usul silindi. Çayını içmiştir Halo Salman. Uyuyanlara kardeşinden, memleketinden söz açmıştır. Bir düş içinde. Sabah ışığıyla birlikte bir duman çökmüştür kahveye.

İki gün üç gün beklemiştir. Kardeşi bir daha gözükmemiştir. "Yolladım," demiştir. "Yolladım memlekete. Doldurdum cebini paraylan. Beylerin elbisesinden elbise diktirdim sırtına. Heyye arkadaş. Sevinsin çocuk."

İlk vapur düdüğü öttü. Köprüde, Köprü altında bir kaynaşma başladı.

1958

Neden Geliyorlar?

Gerdek Gecesinin Sabahında Yollara Düşen Süleyman

Otobüs ağzına kadar hınca hınç dolu. Taksim alanındaki duraktan dört kişi daha bindi. Arka yere bir iyice sıkıştık. Otobüs, Levent-Tünel otobüsü. Taksimden binen dört kişinin köylü oldukları kılıklarından belli. Dördü de genç. Dördünün de gözleri yeşil. Dördü de kavrulmuş. Ayakkabıları çamur içinde. Onların otobüse binmesi bizi biraz daha sıkıştırdı.

Arka köşede bir adam var, posbıyıklı. Elinde filesi. Öfkeli. Burnundan soluyor. Yeni binenlere ters ters, öfkeli bakıyor. Baktıkça da öfkesinden burnu, kulakları ha babam kızarıyor. Sonra kendi kendine söylenmeye başladı. Sonra da nutuk atmaya başladı bütün otobüse.

Posbıyıklı, binenlere gözlerini çivilemiş, söylüyor. Dört yeşil gözlünün yüzleri, çocuksu yüzleri kızardıkça kızarıyor. Bir utangaçlık içindeler. Otobüste büzülecek köşe arıyorlar. Öteki de bastırdıkça bastırıyor:

"Eskiden böyle miydi İstanbul? Yaa, böyle miydi efendim? Hepiniz bilirsiniz. Böyle kıyafetli adamlar değil Taksim meydanına gelip otobüse binmeye, Taksim meydanına yaklaşamazlardı bile. Şimdi tam Beyoğlu çarşısının ortasında volta atıyorlar. Beyoğlu çarşısında bunlardan geçilmiyor. Ya eskiden, hey gidi günler hey. Beyoğlu bir zarafet meşheriydi. Bu dil bilmez köylüler geldiler. Yürümesini bile bilmiyorlar. Kaya parçası gibi yürüyorlar efendim. Kaya parçası gibi. Pislik içindeler. İstan-

bul pislik içinde bu sebepten. Bir otobüse binemezsin. İkisi bindi miydi otobüse bunlardan, kokudan burnunu tıka da kaç oradan."

Büzülmüş gitmiş dört kişiyi parmağıyla gösterdi. Herkes onlara bakıyor. Onlar da onulmaz bir utangaçlık içinde. Köşeye sıkıştıkça sıkışıyorlar.

"Gördünüz mü otobüsü nasıl bir koku sardı! Aman Allah. Burnumun direği kırılacak. Birazcık yıkanmazlar da. Su düşmanı bunlar efendim. Yemini billah ederim ki, bir kaşık suya, bir damla suya düşman efendim. Sorun şunlara, analarından doğduklarından bu yana, hiçbir yerlerine yağmur suyundan başka su değmiş midir?"

Dört kişi kalabalığa arkasını dönmüş. Sıkıştıkça sıkışıyorlar köşeye. Arkadan dört taş gibi görünüyorlar.

"Bunlar geldiler, her gün elli cinayet işleniyor. Her gün yüz ev soyuluyor. Bozdular İstanbulu. Bozdular, viran eylediler. Eskiden olsa bu otobüste ayakta kalır da böyle sıkışır mıydık? Hey anam hey! Sere serpe otururduk. Bunlar gelince efendim..."

Herkes, hemen hemen herkes onu onaylıyor. Kimisi doğru diyorsun gibisine başını sallıyor.

"Tarlaları var, takımları, evleri yurtları var, her şeyleri var efendim bunların. Ama koparlar koparlar gelirler. Bırakırlar bırakırlar gelirler. İstanbulun taşı toprağı altın der, gelirler. Çoğu da burada sürünürler ya, gitmezler geri. İstanbul gözlerini kamaştırmıştır, keyif için gelirler. İstanbulu görmeye gelirler."

Neşelenmiş, gülüyor, eğleniyor, kızıyor, söylüyor ha söylüyor. Arada bir de köşeye büzülmüşlere bakıyor. Onların halinden de, onları köşeye sıkıştırdığından dolayı da gururlu. Bir zafer kazanmış gibi.

Derken köşedekilerden biri kalabalığı açtı. Adama doğru yürüdü. Uzun kirpikleri yanaklarını gölgelemişti. Uzun boyluydu. Yüzü sapsarı kesilmişti.

Ağır, okkalı, öfkeli:

"Sen namussuzun birisin. Sen yalancısın amca. Taksimden beri hep yalan söylersin. Hem de yalanın büyüğünü. İstanbul senin başına yıkılsın. Sustuk diye, ne söyler dursun. Bizim

babamız kan dökmedi mi bu topraklar için? İstanbul babanın malı mı?"

Posbıyıklı:

"İstanbul, İstanbulluların malı. Sizin hepinizi kovmalı buradan. Hepinizi. Rezil ettiniz şehri. Sizin hepinizi sürecekler buradan."

Delikanlı, posbıyıklıyı ıslatacak. Korkunç bir öfke içinde. Elini tuttum. Pos bıyıklıya vurdurmadım. Bana da öfkeyle baktı.

"Aldırma kardaş," dedim.

Öfkesi daha da büyüdü.

"Boşver," dedim.

Posbıyıklı korkmuş, biraz önceki meydan nutukçusu değil. Zart zurtu yok. Sesini indirdi. Ama söylenmesi durmuyor. Bu sefer tersine:

"Be ne dedim ki, çoğu keyfinden geliyor, dedim, taşı toprağı altındır diye geliyorlar, perişan oluyorlar. Onu dedim işte. Ben ne dedim ki... Yazık dedim. Ben bilmez miyim ki, köylü bizim efendimizdir. Vatanımız düşmandan onlar sayesinde kurtulur. Yediğimiz ekmek onların topraktan çıkardığıdır. Benim korktuğum bunlar şehirleri doldururlarsa, yediğimiz ekmeği, meyveyi kim çıkarır topraktan? İşte bunu dedim. Köylü, yoksa, bizim velinimetimizdir efendim. Kızma kardeşim kızma. Keyif için geliyorlar. Ben bunu söyledim işte."

Levente gelmiştik. Delikanlı:

"Keyfimizden geliyoruz, keyfimizden geliyoruz hayvan... Sana öyle gelir," diye söylenerek indi. Büyük asfalta doğru yürüdü.

Dört kişiydiler. Bir de ben, beş.

Delikanlıya:

"Çok öfkelendin," dedim.

"Aaah," dedi, "gurbet. Yoksa o söylediklerini ben onun yanına kor muydum! Herif durmadan sövdü. İt oğlu. Ama zoru görünce nasıl indirdi. Köpoğlu."

"Ne iş görürsünüz?"

Uzakta bir tuğla ocağı bacası gösterdi:

"İşte o tuğla ocağında çalışırım. Tam yedi yıl oldu. Tam yedi yıldır gurbetteyim. Tam yedi yıldır, kızgın yalım karşısında

pişerim. Bak ellerime. Yanmış odun gibi değil mi bu eller? Kömür gibi, bak."

Elleri yanmış odun gibiydi.

Tuğla ocağına doğru yürüdük.

Ocakta billur kırmızısı yalımlar. Sonra boz duman. Sonra kömür kokusu. Sonra delikanlı, kavrulmuş, elleri kocaman, elleri belalı insanlar. Burunlarında sıla kokusu. "Gülistan içinde bülbül yuvalar, çalısı çırpısı güldür sılanın." Dayanılmaz bir sıla özlemi. Öyle geldi bana.

Bütün sılacılar, gurbet kuşları, başımıza toplandı. Ben derdimi anlattım.

"Bu işleri yazalım," dedim. "Derdinizi, belanızı kitaba geçirmek iktiza eder," dedim.

Öfkelenen delikanlıya:

"Nerelisin, adın ne?" diye sordum.

"İyi yaz," dedi. "Yaz ki, yedi düvele gitsin benim hikayem. Sinopluyum. Hacılar köyündenim. Adım Ahmet Taş. Yedi yıldır gurbetteyim. Ellerim tanıktır ki, yedi yıldır da tuğla ocağındayım. Keyfimden gelmedim."

Birisi atıldı:

"Ahmet," dedi, "ilk gelişini söyle. Orası firaklı."

Ahmetin kirpikleri solgun, uzun, yumuşak yüzünü gölgeledi:

"Bunu da iyi yaz. Anlasınlar ki, biz keyfimizden yurdumuzu bırakıp gelmeyiz. Babam beni evlendirdi. Evlendikten beş gün sonra baktım anam ağlar. Babamın boynu bükük. Kardeşlerimin yüzü hiç gülmez. Karımın eli ayağı kesilmiş, ben farkında değilim hiçbir şeyin. Sordum, babam: Evde un kalmadı, yiyecek bir tane mısır bile kalmadı. Sen evlendin. Gurbete gidecek hal kalmadı bende de. Üç gün sonra Trabzon postası limanda olacak. Yol hazırlığı yap! dedi. Yol hazırlığı yaptım. Bindim güverteye. Vapura ilk binişim. Başım döndü. Kustum. Geldim İstanbula. Bir hafta işsiz, aç dolaştım. Bizim hemşerileri bulamadım da ondan. Sonra bu tuğla ocağında buldum onları. Çok zor geldi ilkin. Köye dört ay bir kuruş yollayamadım. Şimdi ayda elli lira yolluyorum. Keyfimizden geliyoruz, öyle mi? Yedi yılda yedi ay kalmadım karımın yanında. İstanbulun taşı toprağı altın değil. Bizim yerin taşı toprağı çürük."

Yaşlı bir tanesi atıldı. Bir utangaç delikanlıyı kolundan tuttu bana gösterdi:

"İşte," dedi. "Buna Bayburtlu Süleyman demişler. Gerdeğe girdiğinin sabahı karıyı uyandırmadan, yatakta bırakmış, sağlıcakla kal demeden başını almış da yürümüş gelmiş. Bir yıl oldu daha gitmedi. Ne de bir mektup gönderdi. Ne de bir mektup geldi köyden. Hasretinden deli olur. Geceleri hep yavuklusunu sayıklar. Buna Bayburtlu Süleyman derler, türküler çıkarır gurbet üstüne."

Süleymanın kalın kaşlarının altındaki iri kara gözleri dumanlıydı.

Bir tanesi:

"Ulan," dedi, "Süleyman, insan gerdek gecesinin sabahı da karıyı bırakır gurbete düşer mi?"

Gülüştüler.

"Gurbete düşer de gece sayıklar, gündüz de durmadan türkü söyler mi?"

Çok yaşlı bir işçi:

"Kör olsun yokluk," dedi. "Öyle bir söyler ki... Öyle bir bırakır ki..."

(Bayburtlu Süleymanın hikayesini ayrıca yazacağım.)

Ahmet, dertli, belalı, çok çekmiş, olgun Ahmet, içinden gelen büyük bir arzuyla, temenniyle:

"Süleyman karısını altı ay sonra gidip alıp getirecek," dedi.

"Getirecek ama, bir evin kirası yüz lira. Süleyman nasıl verecek?"

Hep bir ağızdan:

"Süleyman karısını getirecek," dediler.

"İnşallah," dedim.

Süleymanın gözleri doldu.

Gene hep bir ağızdan:

"İnşallah," dediler.

Levent sırtlarındaki tuğla ocağına altı ay sonra yine gideceğim. Süleyman karısını getirmiş mi, getirmemiş mi diye bakacağım. Meraktayım.

Ölümden Kaçan Adam

Taksim Alanı, Çemberlitaşın dibindeki yer, Nuruosmaniye Camiinin avlusu, Mecidiyeköyün alanı, Levent, Kadıköy, Kuştepe, Esentepe, Gültepe, Yandımtepe yüzlerce tepe, boş yerler, sabahçı kahveleri, mahalle aralarındaki gurbetçi kahveleri insanlarla, iş bekleyenlerle dolu. İstanbul şehrinde nerede küçük bir açıklık görürsen orası, iş bekleyenlerle dolu. İstanbul ağzına kadar, iş beklemenin kederinde, iş bulmuşun sevincinde insanlarla dolu. Yani gurbetçilerle, gurbet kuşlarıyla dolu. Yurdundan yuvasından, ana toprağının kıracından ayrılmışlarla dolu. Memnunlar, memnun olmayanlarla dolu. Kimisinin dumanı başında tütüyor hasretten. Kimisi, çok şükür kurtulduk, diyor. Kimisi, yağmurdan kaçarken doluya tutulduk, diyor...

Köylerden şehre akının bir tek sebebi yok. Çoğunluk tabii sosyal sebeplerden gelmiş. Bazısı da, kişisel yönden. Bunlardan ikisini size anlatayım:

Beş kişiydiler. Ellerinde çekiçleri, taşları kırıp, kaldırım döşüyorlardı. Sağ başta çalışan adamın yanında 7-8 yaşlarında bir kız çocuğu duruyordu. Bir hafta her gün oradan birkaç kere geldim geçtim. Yolumun üstüydü de ondan. Kız çocuğu hep orada, o adamın yanında dikilmiş duruyor, adamın ellerine bakıyordu. Karda, kışta, kıyamette kız çocuğunun işi ne? Belki anası yoktur. Belki de evleri yok.

Adama yaklaştım. Konuştuk. Ahbaplığımız ilerledi. Beni evine götürdü. Hürriyet Tepesinde bir gözcük, tahtadan yapılmış bir gecekondu. Karısını tanıdım. Ellisinde ya, doksanında gösteriyor. Adamın adı Ömer Budaklı. Çorum köylüklerinden.

"Sen de mi tarlasızlıktan, geçim darlığından düştün gurbete?"

"Herkes öyle ama, ben değil."

"Neden sen değil?"

"Benim memlekette üç yüz dönüm tarlam var. Üstelik de sulak. Her dönümü bir kan öder. İneklerim, atlarım da vardı. Rahatım da yerindeydi. Bana da köyde Budaklı Ömer Ağa derlerdi. Bir de damım vardı, Allah seni inandırsın, tam dört göz, beş pencereli. Bir de kavaklığım vardı. Bizim memleket gurbet-

çi memleketi. Bizim köyden çokluk çalışmaya, memleketin her yanına giderler. Adanadan tut da İstanbula kadar. Ama bizim sülale, ne babam, ne de babamın babası köyden dışarı bir adım atmamış. Ben de atmazdım ya... Geldim buraya, şuna bak, ev mi bu? Ben köyde böyle yere bizim eşeği bile sokmazdım. Köyün telli kavakları gözümün önünden gitmiyor. Köyüm burnuma burcu burcu tütüyor. Hasretlikten ölmüşüm. Ama köye bir daha geri gidemem. Aaaah kardaş, çaresiz, bu derdin dermanı yok, gidemem."

"Nedir bu büyük derdin? Adam mı öldürdün? Kan davası mı?"

"Söyleyemem... Söylersem gülersin. Herkes de güldü. Bizim memleket gurbetçi memleketi. Avradına darılır gurbete çıkar da kimse gülmez. Ben gurbete çıkarım da herkes güler."

Karısı söze karıştı, hınçla:

"Gülsünler," dedi. "Gülecek ne varmış ki. Açık bir yerimizi mi görmüşler ki gülüyorlar. Oh olsun düşmanlara, gözü yemezlere, gülsünler. Onlar gelir burada aç kalırlar. Kira verirler. Sen ayda üç yüz lira kazanırsın ağa gibi, bir de evin var paşa gibi, gülsünler varsınlar. Onlar gelirler aç aç sürünürler, para kazanamadan arkalarına baka baka geri giderler de, avratları da aç kalır. Gülsünler. Deli desinler de sana gülsünler. Allah gül kızımı bana bağışladı ya, gülsünler. Söyle efendi kardaşa da, bakalım güler mi?"

Ömer Budaklı başladı anlatmaya. Çabuk çabuk, sözlerin yarısını yutarak, heyecanlanarak söylüyor:

"Bak kardaş, hiç gülme benim üstüme. Allahını seversen bana deli deme. Herkes deli dedi de... Bak kardaş, benim işim çok ibretli bir iş. Başına gelmeyen bilmez."

Karısı sabırsız:

"Ne uzatıp duruyorsun. Söyle kardaşa ki, bak bakalım gülecek mi? Akıllı adam bizim başımıza gelene güler mi?"

"Kardaşım," dedi, "uzun sözün kısası, ben evleneli otuz yıl olur. Otuz yıldır ne kadar çocuğum doğduysa öldü. On bir, on iki çocuğum doğdu öldü." Kızı gösterdi: "İşte bu kız doğunca, avrada dedim ki, avrat, dedim, biz de gurbete gidelim. Bize çocuk vermeyen bu yurdu neyleyelim. Varalım gidelim, belki şu

kızcağızı kurtarırız. İşte yedisine geldi. Çok şükür kurtuldu. Tosun gibi. Köyde üç yüz dönüm tarlam yatar, işte bu sebepten köye gidemem. Gidemem kardaş, gidemem."

Kadın öfkeyle:

"Gitmemizin de bir gerekliği yok. İstanbul iyi," dedi. "Bana kızımı veren, evliyası güzel İstanbul. Doktoru güzel İstanbul!"

Adam boynunu büktü:

"Gidemem kardaş, gidemem," dedi.

Yaş yetmişten yukarı. Memleket Eğin. Köyü çok kayalık. Doğduğundan bu yana gurbetçi. Türlü mesleği var. Saraçlıktan tut da hallaçlığa kadar. Şimdi hallaçlık yapıyor. Canı sıkılınca da soba tamir eder, ayakkabı boyarmış. İşin kötüsü olmaz, diyor. İşin kötüsü çalışmamak, diyor. Türkiyede hiçbir il komamış gezmedik.

"Neden bir yere yerleşip de mekan tutmadın amca," diye sordum. "Bak elinde bunca hünerin var."

Başını kaldırdı, ak sakalı ışıladı. Gözlerinin kirpikleri de bembeyazdı. Gözleri kırışık içindeydi. Yukardan güldü:

"Cümle mahlukatın mekanı var, kurdun mekanı olmaz oğul," dedi. Gözlerime delercesine gözlerini dikti.

"Olmaz amca," dedim.

"İşte bu yüzden..." dedi.

İri, çok uzun boyluydu. Beli azıcık bükülmüştü.

"Ben hiçbir zaman mekan tutamam. Bir ay sonra da... ver elini... gene gurbet. Gurbet eldir bizim vatanımız."

Bir hoş ihtiyar bu. Bir hafta on gün, bunun ilden ile dolaşışının sebebini bulayım, dedim. Bir türlü çözemedim. Adı Osman Uzunyatmaz. Kendi kendine taktığı adı, Mekansız.

Ahbaplığı ilerlettikçe, sözü derinleştirdikçe, adam usul usul kendini vermeye başladı.

Bir gün birdenbire:

"Ben gurbeti sevmem," dedi. "Gurbet batsın. Yerin dibine batsın gurbet el. Beni kocaltan gurbet. Gurbet olmasa ben daha on beşinde gibi olurdum. Bir gurbet batsın, bir de... bir de ölüm."

Ölümden müthiş korkuyordu. Her işinin, sözünün başı ölümdü. Durup durup en olmayacak bir yerde ölümden söz açıyor: "Demek hep öleceğiz. Hiçbirimiz, hiçbirimiz kalmayacak... Yüz yıl sonra şu yaşayanlardan hiçbirisi kalmayacak. Vay anam vay! Hiç hiçbir mahlukat kalmayacak. Yok olacak. Dayanılır mı?" diyordu.

Osman Uzunyatmazın derdini sezinler gibi olmuştum. Azıcık çözer gibi.

Bir sabah eve damladı, gülerek:

"Mekansız Osman gidiyor," dedi. "Sağlıcakla kal. Kim bilir nerede kalır ölümüz!"

Güneye, Urfaya gidiyorlardı. Onları Haydarpaşadan uğurladım. Karısı küçücük, tatlı tatlı bakan, buruşuk, tertemiz, hep "kurban olayım" diyen bir yaşlıydı. Gülerken arada da bir öfkeleniyordu. Biz Uzunyatmazla konuşurken (gene ölüm-kalım konuşuyorduk) sözümüzü kesti:

"Oğul, bu adam deli," dedi. "Bu ölümden, Azrailden kaçar. Sanki Urfada ölüm onu bulamayacakmış gibi. Vallahi, bu delinin aklındaki, yaşlandı yaşlanalı, hep bu. Kaçar kaçar kaçar. Sanki kaçınca onu ölüm bulamayacakmış gibi. Kaçsın bakalım. Güldüğüne bakma. Vallahi ölümden kaçıyor. Deli bu."

Anadolu Ekspresine bindirdiğimde Osman Uzunyatmazın yüzü sevinç içindeydi. Gülüyordu.

Kim bilir daha kaç gün gülecek? Sonra sonra Urfada ölüm korkusuna düşüp, gene böyle gülerek başka bir şehire göç edecekti.

Köyde Tarlamız, Kapımızda Sığırımız ve İstanbulda Kayıklarımız Var

Burası Çankırının Apsarı Köyü. Yüz yirmi evlik. Düzlükte. Uzun telli kavakları var. Toprağını dersen susuzluktan yarılmış, kıraç. Susuzluktan yarılıp da diş diş olmuş tarlalar bire üçten fazla vermez. Netsen neylesen vermez.

Bu bire üç verimi de yağmura, kara bağlı. O yıl yarayacak kadar kar, yetecek kadar yağmur yağmamışsa yandın battın.

Bir tek tane bile kaldıramazsın topraktan. Tohumların çürür gider. Karıncalara yem olur gider.

Apsarının yanından küçücük bir çay akar. Kıyısında sıska söğütler, telli kavaklar çatlamış toprağı gölgeler. Hep düzlük, hep çatlamış toprak, hep dayanılmaz sıcak.

Bu küçük çay da yazın kurur mu sana. İçecek suyu bile zor bulursun.

Apsarı köyü yüz yirmi evlik. Apsarının tarlası öylesine az ki, her yıl güzel güzel yağmur yağsa, toprak da bire üç yerine bire beş verse gene köylüyü geçindirmez.

Apsarı köyü Apsarı köyü oldu olalı, kendini bildi bileli gurbetçi.

Orta Anadolunun kıracı, Karadenizin kayalığı, Eğinin, Erzurumun, Dersimin dağları gibi gurbetçi...

Görüntü uçsuz bucaksız, bir iki söğüt, telli kavak. Yalnızlık koydukça koyar. Başını al da düş yollara. Başka bir çaresi, mümkünü yok.

Ver elini İstanbul, ver elini Çukurovanın tarlaları, ver elini İzmirin inciri, ver elini...

Tez gel ağam tez gel, olma muhanet
Gurbet icat eden görmesin cennet

Ver elini gurbet türküsü...

Ve burası Kadıköy iskelesi, ve burası Haydarpaşa garı, Haydarpaşaya, siyah, sağlam, durmuş oturmuş, çirkin taşlarına kar yağıyor. Kadıköyün denizine kar yağıyor. İnsanlar üst üste, insanlar biribirlerine abanmışlar, vapurdan çıkıp, vapura biniyorlar. Paltolarına, gocuklarına, kürklerine sarınmışlar. Trenden inip, trene biniyorlar. Kadıköy iskelesi, Haydarpaşa garı binbir ayak. İnsanların üstüne kar yağıyor. Saat sabahın yedisi. Ve güzelim İstanbul bilcümle sivri minareleriyle kar altında. İstanbul üşümüş, İstanbul büzülmüş soğuktan. İstanbul ellerini koynuna sokmuş.

Ve Kadıköy iskelesinin denizinde bir sıra kayık ve kayıkların içinde kayıkçılar. Omuzlarında İstanbulun karı. Kadıköyden Haydarpaşaya götürmek için yolcu bekliyorlar.

İki kadın, bir çocuk merdivenleri inip beklediler. En öndeki, sıradaki kayıkçı kayığını kıyıya çekti. Kayıkçı sarışın bir genç.

"Buyurun efendim," dedi.

Çok terbiyeli. Kadınları ellerinden tutup kayığa aldı. Sonra da çocuğu. Küreklere asıldı, kara dumana boğulmuş Haydarpaşaya çekti. Güçlü bir çekişi var kürekleri ve usta elleri...

Bir başka kayığa da ben bindim. Kayıkçı yaşlı. Bilekleri kıllı ve kalın. Kılları ağarmış. Saçları, gür kaşları ağarmış. Altmış beşten yukarı.

"Adın ne?" dedim.

"Mustafa," dedi.

"Nerelisin?"

"Çankırılı."

"Nereliyim dedin baba? Haaa?"

"Çankırılı oğul. Çankırının Apsarı köyünden."

"Çok güzel kürek çekiyorsun."

"İşimiz."

"Ben Karadenizli sanmıştım seni."

"Herkes öyle sanır."

"Burada kayıkçılar içinde senden başka Orta Anadolulu yok herhalde. Sen de nasılsa..."

"Şu gördüğün kayıkçıların tümü de Apsarılı. Çankırının Apsarı köyünden."

"Öyleyse köyünüzden büyük bir su akar."

"Kel bir çaydan başka bir su akmaz. O da yazın kurur."

Mustafa Ağa ilk denizi görünce şaşmamış. Ben de Orta Anadolunun kıracından kopup gelip de İstanbulun denizinde usta kayıkçı olan Mustafa Ağanın haline şaşmadım.

"Kaç yıldır gelirsiniz?"

"Ben kendimi bildim bileli geliriz."

"Nasıl icat olunmuş bu iş buraya? Apsarı köyü nasıl düşmüş denize?"

"Uzun iş. Bir gün gel de sana anlatırım."

Mustafa Ağanın yakasını bırakmadım.

"Burada çok eskiden, zamanını iyice bilmiyorum, benim dedem zamanında belki, buranın kayıkçılarını bir Rum çalıştı-

rırmış. Bizim köyden birisi de o Rumun yanında çıraklığa yerleşmiş. Birkaç kuruş kazanıp köye yollarmış. Rumun yanında uzun zaman çalışmış. Usta kayıkçı olmuş ki, olmayagitsin. Ama Rum ona hak ettiği kadar parayı hiçbir zaman vermezmiş. Bir gün Rumla kavga etmişler. Adam bunu yanından kovmuş. Bizimki de bir kayık almış, başlamış çalışmaya. Rumun adamları bizimkini çalıştırmamışlar burada. Dövmüşler. Eskiler böyle anlatıverdiler. Bizimki de soluğu köyde almış. Uşakları başına toplamış, mesele böyle, böyle demiş. Haydi gidelim İstanbula, Kadıköyle Haydarpaşa arasında kayıkçılık yapalım. Amanın, bizim ustalar nasıl gitsinler de Kadıköyde kayıkçılık yapsınlar? Bu olacak iş mi? Çoğu daha denizin yüzünü görmemiş. Ama, öteki adamın da hemşerilerine ettiği onurlarına dokunmuş. Tam böyle anlatıverirler eskiler. Bizimki de demiş ki, şurada varız on kişi, İstanbula varınca kırar sırar, iki kayık alırız, bir de benim kayığım var, etti mi üç? Ben sizin hepinize kayıkçılığı, denizi, yüzmeyi öğretirim. Sonra biz de nöbetleşe üç kayıkta çalışmaya başlarız. Böyle yapmışlar, gelmişler İstanbula. Yaz günüymüş. Almışlar kayıkları, başlamışlar talime. Tam altı ay talim etmişler. Ondan sonra başlamışlar Haydarpaşayla Kadıköy arasında adam taşımaya. Rumun adamlarıyla da kavga uzun zaman sürmüş... Ama bizim köyden bundan sonra gelen gelene. Tabii bizim köylüler onları oradan püskürtmüşler. Kadıköyle Haydarpaşa arasının denizi bizimkilerin olmuş. O gün bu gündür Apsarılılar buraya gelir gelir giderler. Ovamızda tarlamız, bağımız, bahçemiz, kapımızda sığırımız... İstanbulda da kayıklarımız... Gurbet zor. Ne de olsa, denizimiz, yerimiz yurdumuz da olsa gurbet zor."

Dün Kadıköye gidince ilk işim Mustafa Ağayı aramak oldu. "Yok," dediler. "Köye gitti. Yazın gelir ancak," dediler. "Kışın o kadar iş olmaz. Kar yağarken işler çok kesat gider."

Bu köy kaç yıldan beri gelir de burada kayıkçılık yapar? Sordum soruşturdum bilen yok.

Mustafa Ağa altmış beş yaşında. Mustafa Ağanın babası da kayıkçılık yapmış burada. Onun da babası... Demek ki, şöyle düz hesapla yüz, yüz elli yıl.

Yüz elli yıldan bu yana, İstanbulda kayıkçılık. Sonra Haydarpaşa garı... İlkin geldikleri yer Kurbağalıdere de olabilir. Başka yerler de. Ama ortadaki meraklı olay, su bilmezin, deniz görmemişin denizden ekmeğini çıkarması.

"Kadıköy-Haydarpaşa Arasında
48 Sandal İşler, 49 Olmaz!"

Arkadaşım Muhlis Hasayla birlikte Memet Çürüğün kayığındayız. Haydarpaşadan Kadıköyüne gidip gidip geliyoruz. Memet Çürük hoş adam, can adam. Tatlı tatlı, çocuksu gülüyor. Bir anda kaynaşıverdik. Hep anlatıyor. Köylünün, hele şehir görmüş köylünün konuştuğu herkese bir itimatsızlığı vardır. Memette o yok.

Memet köyü anlatıyor, gurbeti anlatıyor. Kendilerini anlatıyor. Yattıkları kalktıkları yerleri... İşleri, işsizliği anlatıyor. Çekinmeden, açık yürekle her şeyi anlatıyor.

"Şu Haydarpaşa-Kadıköy arası kayıklarında hiçbir vaka olmamıştır," diyor. "Ellik bu, burası İstanbul. Adam nelerle karşılaşmaz. Neler gelmez adamın başına! Ama biz kayığımıza binen hiçbir kadına, ne olursa olsun, bakmayız bile. Bizim buranın kendine göre sıkı sıkı töreleri var. Törenin dışına kimse çıkamaz," diyor.

"Memet," diye soruyorum, "buraya ilk gelişini anlat."

"İlkin yedi yıl önce geldim. Hiç denizi görmemiştim. Yeni de evlenmiştim. Çocuklarım da var şimdi. Kayığa bindim, kayık sallanır. İnsanın azıcık başı döner gibi olur. Kayık sallandıkça insanın içinde bir güvensizlik... Sonra bir günde alışıverdim. Köyden gelince, burada tam altı ay kurs sürer. Yüzmeyi, kayık çekmeyi altı ay talim ettirirler. Bu altı ay çıraklık süresince, çırak ne kadar iyi kayık çekerse çeksin, Kadıköy koyunun dışına çıkamaz. Salacağa, Modaya bile gidemez. İzin vermezler. Altı aylık talimden sonra istediği yere gidebilir. İsterse kayığını alır Marmarayı geçebilir. Benim ilk ustam Yakup Tercandı. Akrabamdı o, bana yüzmeyi bile öğretti. Bu kayık çekenlerin içinde yüzmeyi bilmeyenler bile vardır. Eskiler, yani kırkını geçmişlerin hiç-

biri yüzmeyi bilmez. Denizin ortasında, Allah etmesin, kayıkları batacak olsa, bir kulaç atıp da yüzemezler, yüzüp dışarı çıkamazlar. Suya batar giderler. Ama yeniler, altı aylık talimde yüzmeyi de öğrenirler. Bu da Apsarı töresine girdi."

"Günde ne kadar kazanırsınız?"

"Belli olmaz. Belki on, belki on beş. Kışın iş olmaz. Birkaç günlük kar belimizi büktü. Hiç, bir kuruş bile kazanamadık karda. Karda kışta kimse kayığa binip de Haydarpaşaya geçmez ki... Kışın gelenler ancak boğaz tokluğuna iş görürler. Belki de içimizden birkaçı elli lira artırıp ayda, köye gönderebilir. Bu yüzden kışın burada o kadar kalmazlar."

"Kaç kayık çalışır burada?"

"Kırk sekiz kayık."

"Peki bir tanesi gelse de, bir kayık alıp burada çalışmaya başlasa. Bir yabancı."

"Olmaz."

"Neden olmaz?"

"Olmaz işte."

"Bu altımızdaki kayık senin mi?"

"Babamın."

"Kaç kişi çalışırsınız bu kayıkta?"

"Babam, ben, bir de kardeşim."

"Sırayla, öyle mi?"

"Nöbetleşe."

"Peki sen kendine bir kayık alsan..."

"Olmaz. Yasaktır. Burada kırk sekiz kayık vardır. Kırk dokuz olamaz."

"Bu kaç yıldır böyle?"

"Ben bilmiyorum. Belki elli yıldır böyle. Elli yıldır kırk sekiz kayık."

"Diyelim ki, bir ailede on beş erkek oldu. Ne olacak?"

"Çalışanlar, çalışabilenler gelirler kayıklarında, çalışamayanlar başka bir iş bulurlar. Orası aile arasında halledilir. Şunu da söyleyeyim ki, burada olsun, köyde olsun kayık yüzünden yüz elli yıldır hiç vukuat olmamıştır. Ne hırsızlık, ne cinayet, ne de bir kadın meselesi."

"Kışın kayıkları nereye çekersiniz?"

"Kurbağalıderede Memede teslim eder, köye gideriz. Dışarda aylığı on beş, içerde elli lira kiraya."

"Köyden gelenlere, çalışmak isteyenlere kayık kiraya veren bulunur mu?"

"Kira almadan verirler. Öyle, çalışsın diye verirler. Ama para almazlar. Alamazlar."

Ötedeki bir kayıkta şişman, göbekli birisi var. Kılık kıyafeti şehirli.

"Bu da Apsarılı mı?" diye sordum.

"Bizim köyden ama..."

"Aması ne?"

"O buradan evli. Köylü onu unuttu bile."

Yıllardan beri İstanbuldan, iki kişi hariç, hiç kimse evlenmemiş. Burada parayı kazanır, gider orada evlenirlermiş. Belki, buradan evlenmemek de törelerinde var. İnsanlar yaşayabilmek, rahat edebilmek için, kendi kendilerine ne sıkı töreler koyabiliyorlar. Ben şunu sezdim ki, Apsarılılar buradan evlenenlere öyle iyi gözle bakmayacaklar.

"Bu kayıkları sıraya kim sokar?"

"Nizam ustası."

"Nizam ustası kim?"

"Az önce kayığından indiğimiz adam. İsmail Aslan..."

"Birisi sırayı bozarsa ne olur?"

"Nizam ustası ceza verir. Yirmi dört saat, nizamı bozanın kayığını karaya çektirir."

"Gene dinlemezse?"

"O zaman İbrahim Reise haber verir."

"İbrahim Reis kim?"

"İşte şurada motoru var. Biz her ay ona bir lira veririz. O da işimizi görür."

"İbrahim Reis ne yapar nizamı bozana?"

"Kayığını bir hafta karaya çektirir."

"Gene itlik ederse?"

"O zaman kayığını alır gider."

"Hiç kayığını alan giden oldu mu?"

"Olmadı."

Tatlı sözlü Memet Çürük. İşte bir tanesi daha: İsmail Aslan.

İsmail Aslan altı kardeş. Babadan kalma on beş dönüm tarlası altıya bölünmüş. İsmaile bir avuç toprak kalmış. Oraya da fasulye ekermiş. Elli dönüm olsa ne ki, geçindirir mi ki?

Aşağı yukarı köydeki herkesin toprak durumu böyle.

İsmailin evi dört göz, üç pencere. İsmailin burnunda tüten çocukları var. İki kardeşi de başka gurbetlerde.

Apsarı köyünün erkeklerinin hepsi kayığa, İstanbula gelmezler. Başka gurbetlere de giderler. Bu böyle gelmiş, böyle gidecek.

Ve Kadıköye, Haydarpaşaya, inanılmaz kalabalığına Apsarı kıracının çatlamış toprağından kuşaklar gelecekler. İlkin denizi görünce başları dönecek, azıcık şaşıracaklar. Sonra kürek çekmeyi, martılara bakmayı, güzel kızları seyretmeyi, onlarla evlenmemeyi, aşık olmamayı, denizin mavisini sevmeyi, yüzmeyi, geniş, sağlam, sağlıklı bedenleriyle, kollarıyla denizi sarmayı öğrenecekler.

Sonra gurbet türküleri düzmeyi öğrenecekler. Sevgililere ucu yanık, ucu telli mektuplar gönderecekler.

Dudaklarında denizin tuzunu, yüzlerinde güneşin tunç yanığını götürecekler köye. Ve İstanbuldan masallar götürecekler. Deniz ejderhasının, jetlerin, güzel kızların, ulu minarelerin, içine bir köyü koysan alacak kadar büyük apartmanların masalını.

Sonra gide gele, belki de bir gün gelecek, Apsarı köyünü unutup gidecekler.

Kim bilir?

Ek:

Birinci röportajımda sözünü ettiğim gerdek gecesi evini bırakıp yollara düşen Süleyman, okuyuculara merak olmuş. "Bunlar niçin evlendikten hemen sonra yollara düşmek zorunda kalıyorlar?" diye soruyorlar...

Anadoluda evlenmek, en fakiri için de olsa epeyce masraflıdır. Başlık vermek, düğün masrafı iflahını keser adamın, işte bu yüzden yeni evlenenler, para kazanmak için, hemen gurbete gitmek zorunda kalırlar.

Bir Odada Yatan Yirmi Kişi

İstanbul İstanbul diye özendim
Kuru mermerlerde yattım uzandım
Yedi yılda yarım akça kazandım.
Onu da elimden aldı İstanbul...

Hasan Hüseyinin işi iş değil, işi kötü. Hasan Hüseyin, Divriğili. Yaman gurbetçi Divriğililer. Eğinliler, Karadenizliler, Darendeliler gibi...

Hasan Hüseyinle Unkapanındaki Divriğililer kahvesinde tanıştım. Burada, İstanbulda her bölgenin bir yeri, bir kahvesi, bir toplanma mahalli var. Bozkırlıları ararsanız, hani şu Konyanın Bozkır ilçesi halkından, burada sırtında sebze, meyve satanları, onları Mercanda Haticenin kahvesinde bulursunuz. Eğinlileri falan yerde, Malatyalıları, Arapkirlileri, İzolilileri, Bayburt dadaşlarını, Karslıları, Elazığlıları, Dersimlileri... Her birinin bir kahvesi, bir semti var İstanbulda. Bu saydığımız yerler eski gurbetçi. Hani şu belalı, şu dertli, şu yedi yıl, on yedi yıl bekleten gurbet türkülerinin çıktığı yerler. Tez gel ağa, diye avaz avaz bağıran yerler. Hasretten toprağın bile çat diye yarıldığı verimsiz topraklar.

Bugünlerde gayrı hasretlik türküleri yakılmayacak. Gayrı sevgililer on yıl beklemeyecek. "Gelenim yok, gidenim yok yanıma - Dağlar perde kurmuş aralarına" denmeyecek. Çünkü efendim, şu gecekondu icat oldu olalı, herkes sevgilisini, çoluğunu çocuğunu kaptığı gibi, başını bir gecekonduya soktuğu gibi, ben İstanbulluyum, diyor. Bir daha da o ot bitmez topraklara yönünü dönüp de bakmıyor. Kiminle konuştumsa öyle bir kopmuş ki yurdundan, aklına bile getirmek istemiyor.

Hasan Hüseyinin daha niyeti yok. Daha epey zaman çoluk çocuğunu İstanbula getirmeyecek. Elinden gelse yönünü dönüp de İstanbula bir daha bakmayacak. Ama köyde de hali hal değil. Ne yapsın Hasan Hüseyin.

Orta boylu, sarı bıyıklı. Bıyıkları uzun, ağzını örtüyor. Belki yüzü de sarı Hasan Hüseyinin. Ama güneş o kadar yakmış yüzü, o kadar kırışık içinde ki yüz, kararmış gitmiş.

Kahvede yırtık elbiseler, perişan yüzlüler, yıkılmış gitmiş, yüzü gülmezler... Kahvedeki tek neşeli adam kahveci. Ötekilerin boynu bükük.

"Nerede yatarsınız?"

"Sorma..."

"Görebilir miyim?"

"Gösteririm."

Zaten görmüştüm. Bir sabahtı. Tahtakaledeydim. İnsanlar sırtlarında kendileri kadar büyük yüklerin altında iki büklümdü. Karıncalar gibi. Denizden de ağır bir sabah kokusu geliyordu. Bir kahvenin yanındaki kapıdan girdim. Bir odanın kapısını açtı arkadaşım. Suratıma ağır, koyu, taş gibi bir hava çarptı. Yumruk yemiş gibi sendeledim, içerde kir içinde, kapkara kesilmiş ranzalar. Kirli çar çaput yığını yataklar. Yatak oldukları belirsiz. Ve kaşık gibi biribirinin içine girmiş yatan, yirmi beş, otuz kişi. Oda şu kadarcık, oda avuç içi gibi.

Hasan Hüseyin de yattıkları yeri gösterdi. Beterin beteri...

"Ayda on beş lira veririz."

"Kaç kişi yatarsınız?"

"Yirmi kişi."

Avuç içi kadar bir oda üç yüz liraya.

"Ne iş görürsün Hasan Hüseyin?"

"Belli bir işim yok. İnşaattan tut da hamallığa kadar her bir işi..."

Hasan Hüseyinin üstü başı perperişan.

"Eve ne kadar para gönderiyorsun?"

"Hiç."

"Kaç yıldır gelir, kaç ay kalırsın?"

"On yıldır gelirim. Her yıl sekiz ay kalırım."

"Elbet bir şey kazanıyorsun ki, bu gurbeti çekiyorsun."

"Şimdiye kadar iyiydi. İş vardı, para da kazanıyordum. Şimdi İstanbul adamla dolu. Adam almıyor İstanbul. Ağzına kadar dolu. Gelmeyelim desem, o da olmuyor. Aç kalsak da, sürünsek de gene de tek umut kapısı İstanbul. Belki bir gün bir iş bulunur. Bekliyorum. Evde de çocukların hali perişan. Geleli tam dört ay oldu, bir kuruş gönderemedim eve. Perişan, aç sefil, bir kuruşsuz, ekmeksiz aşsız koyup gelmiştim. Benim oğlan

boyuna mektuplar yazıyor. Her bir lafı yağlı kurşundan da beter... Bu dört aydır, birkaç kuruş kazanıp da köye göndereyim diye neler yapmadım. Ne işlere girmedim. Bir türlü kazanamadım. Arkadaşlardan isteyelim, dedim, başvurmadığım gurbetçi kalmadı. Kimsede para yok ki... Gurbet çok zor, ölümden de beter ya... Başka çaremiz de yok. Öleceğiz, aç kalacağız, sürüneceğiz ya. Mümkünü yok, gurbete de düşeceğiz. Ben de, parayı bulamayınca çocuklara bir mektup gönderdim ki dokunaklı, buradaki halimizi anlattım. Bilsinler ki, İstanbulda biz cennette yaşamıyoruz.

Masamızdaki, söze karışmayan biri:

"Bilin ki cennette yaşamıyoruz," diye pekiştirdi.

On iki yaşlarında bir çocuk vardı ötede. Arkasını kahvenin insanlarına dönmüş, başını direğe dayamış uyukluyordu. Yüzü kıpkırmızıydı. Uzun, kara, yağlı saçları alnını, gözlerini örtmüştü. Sırtında lime lime bir ceket vardı. İnanılmayacak kadar yırtıktı üstü başı.

"Bak," dedi birisi, "bakın şu çocuğun haline. Köyünde olsa anası bunu yün yataklara yatırmaya kıyar mıydı? Kim bilir ne kadar uykusuz kalmış fıkara. Kim bilir kaç gündür de açtır. Anacığı bunu öpmeye kıyar mıydı? Kim bilir, belki de hasta babasına bir kutu ilaç parası için gurbetlere düşmüştür bu yaşında..."

Konuşmak, macerasını öğrenmek için çocuğu uyandırmaya çalıştım. Bir türlü uyanmıyor. Kahvedekilerin de gayretiyle uyandırdık. Ama konuşmuyor, yüzü yerde, müthiş bir utangaçlık içinde. Kimsenin yüzüne bakamıyor. Yüzü kıpkırmızı, gözleri, kocaman, kara gözleri dopdolu, dokunsan boşanacak. Zorladık zorladık, yalnız Dersimin bir köyünden olduğunu öğrenebildik.

Ben öpmeye kıyamazdım
Belemişler kızıl kana.

Gurbet senin öpmeye kıyamadığını dinler mi anacığım, çaresizim, eli kolu bağlım. Gel gör ki, senin oğlunu, canını, ciğerpareni gurbet ne hale getirmiş! Boynundan da kocaman bir bit gidiyordu.

Burada bite gurbet kuşu diyorlar. Senin oğlun gibi gurbetçilere de "gurbet kuşları".

Derdini anlatmak Hasan Hüseyinin hoşuna gidiyor. Adam dolmuş ki, dolmuş.

Bir ara kulağıma eğildi. "Bu benim dediklerime inanmıyorsan, oğlanın mektubu dün geldi. Al da oku. Yenir yutulur mu bu mektup..."

Mektubu usulca, utana utana, etraftan görüyorlar mı diye çekine çekine elime sıkıştırdı.

"Mektubu gazeteye koymaya iznin var mı?" diye sordum.

"Koy," dedi. "Nasıl olsa bizimkiler görmezler. Kimse okuma yazma bilmez ki..."

"Pek kıymetli babacığım,

"Evvela üzerime farz olan Tanrı selamlarını sunarak her iki ellerinden öperim. Bacım Satı selam ederek her iki ellerinden öper. Validem Meryem Hanım selam eder, her iki ellerinden öper. Nasılsın babacığım, iyi misin? İyi ve rahat olmanı bizi yaratan ulu Tanrıdan dileriz. Eğer sen de bizlerden bir sival edecek olursan, hamdolsun çok iyi, rahatık. Senden başka bir kederimiz yok. Baba, yazmış olduğun kelimeler bizlere malum olmuştur, yüreğimizi dağlamıştır. Darlıktan halimizi biliyorsun. Sen giderken hiçbir şeyimiz kalmamıştı. Bir kuruş bile yoktu. Bu zamana kadar nasıl geçindiğimizi sana buraya gelirsen söylerim. Malımızın canı yerinde. Daha hiçbir şey satamadık. Yatır öküzü de satamadık. Ve alan da yok. Çok zayıf, hiç ileri gelmiyi. İnek kısır ama, sağıyız burada. Durum vaziyetimiz işte böyle. Baba, yalnız darlığımız budur. Ot ve odun yok. Gaz da yok. Kız hastalandı. Dört tane iğne vurdurdum. Parası daha duruyor. Doktor daha çok iğne vurmak gerek diyor. Utandığımdan doktorun yanına gidemiyorum. Parasını veremedim. Kız da biraz telef... Ne yapalım. Bize biraz yardım et elinde varsa. Buğday sat diyorsun. Yiyeceğimizi nasıl satarım. Aç kalırız sonra. Eey baba, beni iyi bir belaya attın da gittin. Elin elime değdiği zaman konuşuruz. Sana bir çift sözüm var ki... Komşu Osman da selam ediyor..."

Hasan Hüseyin para diye, kızına iğne yaptıracak birkaç kuruş diye kıvranıyor. Eğer iş bulursa, dağı yüklesen sırtına

alıp götürecek. Oğluna da içerliyor. "Durum vaziyetimizi bilmezler onlar," diyor.

Hasan Hüseyin:

"Kız ölürse," diyor, "ben kimsenin yüzüne bakamam. Ben köye gidemem. Elim eline değemez oğlumun..."

Unkapanı, Dolapdere, Feriköyün arkası, alanlar, alanlar, gurbetçi dolu hanlar. Sokaklar, caddeler...

Sarışın, esmer, gün görmüş, Anadolu adamları... Bir lokma ekmek için... Kahvelerin, hanların, yatakhanelerin kurşun gibi değen, çarpan kokulu ağır havası... Veremler, hastalıklar. Onulmaz yaramız.

Ve tez gel ağam, tez gel... Ne pahasına olursa olsun, gel. Bir kuruşun bile yoksa cebinde, çabuk ol!

Ala karlı dağlarımıza, boz ardıçlı yaylamıza çabuk gel!

Tepeden Dereye İnip Tekrar Tepeye Çıkarılan Tarlalar

İstanbul koyakları, tepeleri, sırtları gecekonduyla dolmuş. Yurdundan kopup gelenlerle dolmuş. Birer gözcük sandıklardan, tenekelerden, topraktan, kerpiçten, kırık tuğladan yapılmış evler. Bir adamın yarı beline gelen evler. Çarpık, yamrılmış, penceresiz, bir tuhaf evler. Çamurlu, tozlu, yokuş yukarı, lağım kokan, lağımı akmış sokaklar... Ve pisliğin içinde yarı bellerine kadar debelenen yüzlerce çocuk. Çocuklar, çocuklar, çocuklar... Kirli, paslı, kirden renklerini yitirmiş çocuklar.

Gecekondular da bölge bölge kurulmuş. Karadenizliler çoğunluk buradaysa, Kastamonulular, Bayburtlular, Erzurumlular şurada.

Örneğin Esentepede çoğunluk, Karadenizliler oturuyor. Gültepenin bir kısmında Erzurumluları, bir kısmında Kastamonuluları buldum. Esentepede bu kadar Karadenizli arasında bir de Vanlı gördüm. Daha yeni gelmiş. Bir de bakkal dükkanı açmış.

Gecekondu mahallelerinde küçücük gecekondu kahveleri. Peykeler... Kirli kağıtlarla oyun oynayan gecekonducular...

Esentepedeki kahvede kahveci Ömer konuşuyor. Oflu Ömer. Buraya gelinceye kadar çok çekmiş Ömer. Bileğine kuv-

vetli Ömer. İlkin Tophanedekilerin, o korkunç serserilerin arasına düşmüş. Ekmeğini oradan, yani taştan da beter bir yerden çıkarmış.

Macerası beter. Köyleri Ofun o kıraç, kayalıklı dağlarında.

"Bizim köylerdeki halimiz beterin beteri," diyor. "Sana bir macera söyleyim ki, dillere destan olsun, yaz da... Bu bizim işlerimiz görülmüş değildir. Zor iştir Karadeniz toprağı. Bir yıl, bizim bir dönümlük tarlanın bütün toprağını bir kış yağmur aldı, aşağıya dereye indirdi. Kupkuru kaya kaldı bayırın yüzünde. Tohum ekecek, ilaç için arasan, tek bir toprak parçası kalmadı. Çok yıl böyle eder sel bize. Kayalar mosmor. Yıkanmış gibi kayalar. Işıl ışıl. Bal dök yala, bizim bir dönüm tarlanın yerine. Bizimkiler bana dediler ki, vazgeç, dediler. Vazgeç Ömer. Bu bir dönümlük tarlanın toprağını, sen bir yılda yukarı, tarlanın yerine çıkaramazsın. Çıkaramaz mıyım, görürsünüz. Aldım çuvalı, aldım sepeti sırtıma. Bayır dik. Bayır bıçak sırtı gibi. Başladım sepeti ağzına kadar dereden toprakla doldurmaya. Doldurup taşımaya. Sabahtan öğleye kadar ancak iki yük götürebiliyorum tarlaya... Taşıya taşıya sırtım yaraya kesti. Cılk yara oldu. Tam dört ayda bir dönümlük tarlanın toprağını taşıdım, serdim kayaların üstüne. Sonra da gübreyi taşıdım, iyice karıştırdım. Bir mısır ektim ki... Dört ay da mısır tarlasının başını bekledim. Sonra mahsulü kaldırdım. Elime ne geçti bilir misiniz? İki teneke mısır. Öteki yıl, gene yağmur geldi, tarlamı aldı dereye indirdi. Gene kayalar çırılçıplak, ışıl ışıl kaldı. Bal dök de yala. Ben de başımı aldım, ver elini İstanbul, dedim ama, İstanbulda iş yok, güç yok. Tophane serserilerinin arasına düştük mü? Bileğimiz de kuvvetli. Fakat pis iş orası. Bize göre değil. Uzun zaman orada burada çalıştıktan sonra buraya geldim, bu kahveyi tuttum. Geçen yıl da karımı getirdim. Şimdi rahatım. Havası suyu iyi ya bizim memleketin, neylersin ki, geçim yok. Yaşamak cehennem. Dönüp bakmak istemiyorum. Görmek istemiyorum. Ama bizim memleketin havası, suyu, adamı gibi yok."

Küçücük kahve ağzına kadar dolu. Ömeri herkes bir kulak olmuş dinliyor. Hepsi de Ömerin anlattıklarını onaylıyor. Fırsatını bulan da kendi toprak macerasını anlatıyor.

Ötede yaşlı bir adam var. Memet Ağa. Elli yaşlarında olduğunu söyledi. Burada, gecekondularda kardeşleri varmış. İşte bu Memet Ağa, hiç ağzını açmıyor, hiçbir söze varmıyordu. Millet elinden geldiğince derdini anlatıyor, o susuyor, dinliyordu. Birden ne oldu, ne olmadı, patlayıverdi. Sırtını döndü:

"İşte bu sırtta deri kalmamış sıyrılmıştır. Otuz yıldır sırtımda sellerin götürdüğü toprakları taşırım. Bir teneke mısır için."

Zayıf, incecik, avurdu avurduna geçmiş bir adamdı Memet Ağa. Gene sustu. Bütün bedeni bir öfke, bir hınç kesildi.

Başka birisi aldı:

"Üç yıl önceydi," dedi. "Büyük bir sel geldi. Bizim köyden yirmi evin tarlasını aldı dereye doldurdu. Tekmil toprağını sildi süpürdü dereye doldurdu. Böyle zamanlarda köylü imece yapar. İmece demek, toprağı gidenlerin hepsinin bir araya gelip, bir arada çalışması demektir. Mesela tarlalar sıraya konur. Birinci gün Ahmedin tarlasına toprak taşınacak, denir. Bütün köylü, çoluk çocuk, kadın erkek başlarlar Ahmedin tarlasına... Onu bitirince Memedin tarlasına geçerler. Onu bitirince de ötekine. Benim tarlam on ikinci idi o yıl. Biz o zaman, yirmi evin tarlasını bütün köy, bir buçuk yılda taşıdık, bitirdik."

Yıl, 1953 yılıydı. Ben Sürmenedeydim. Bu toprak taşıyarak tarla yapma olayını duymuş, inanmamıştım. Bunu söyleyen Trabzonlu arkadaş kızmış, beni aldığı gibi bir Sürmene köyüne götürmüştü. Kayalıktı. Bayır duvar gibi aşağılara iniyordu. Ve safi kayalıktı. Kayalığın günden yanına dönünce yirmi otuz kadar kadının sırtlarında küfeleri, bir kayalığın, düzcene bir kayalığın üstüne toprak serdiğini görmüştüm.

"Bu ne olacak?"

"Tarla."

Sonra bu tarlaya mahsul ekecekler. Oradan kaldırdıkları mahsulü de yiyip iflah olacaklar. Güle damdan gel!

O gün bugündür bu olay gözümün önünden gitmedi.

Sırtlarında küfeleri, ter içinde, yalınayak, boyunları uzamış babam uzamış, uzamış, gerilmiş. Gözleri dışarı uğramış, pörtlemiş. Kadınlar...

"Olmaz olsun böyle dirlik..."

Başka biri. Bu çok genç. Çocuk denecek kadar genç.

"Ya bizim başımıza geleni anlatsam... Bir anlatsam... Çok beter bizimkisi... Bunlardan beter. Bizim köyün tüm köylüsünün tarlasını geçen kış sel aldı da gitti. Bir tek zerre toprak bırakmamacasına toprağın hepsini torladı topladı da aldı gitti. Biz gene her zamanki gibi imeceye toplandık. Sel toprağı almış da çok uzaklara götürmüş. Sürüklemiş ki, ta denize götüre mübarek. Öyle uzak. Başladık, bir uçtan toprağı bayıra taşımaya. Anan yahşi, baban yahşi bir buçuk, iki ayda bütün köy, ancak bir evin tarlasını yapabildik. Bir buçuk iki ayda bir evin tarlası yapılırsa, var altmış ev köyde, yıllarca sürecek bu iş. Köylü bunun üstüne büyük bir müşavereye toplandı. Uzun uzun konuştular, tartıştılar. Dediler ki, haydi on yıl çalıştık, bu toprakları gene yerlerine götürdük, ikinci, bundan beter bir selin gelmeyeceği ne belli. Karar verdik ki, aç da kalsak, sefil de kalsak, gurbetten başka çaresi yok. Geldik İstanbula ki, işler duman. Bir köy nereye sığar ki... Ev yok, bark yok. Boşalmış köyün kimsesiz insanı..."

Buna talih mi denir ola? Şu talihe bakın. Şimdi hepsinin de birer gözcük gecekonduları bayırın üstünde... Duvar gibi bir bayıra, aşağı sıralanmış evleri. Karadeniz yağmurları gibi yağmur yağsa hepsini alıp götürecek.

Ama, küçücük bir işi olan buradan, şehirden memnun. İşi olmayanların hali tabii köydekinden de daha beter. Duman.

"Köyde kalsaydık ne geçerdi elimize? Bir ömür boyu toprağı yağmur alsın götürsün, sen sırtında taşı. Sırtının yarası bir ömür boyu iyi olmasın. Burası... Bu şehir, hiç olmazsa bir umut kapısı... Belki çocuklar büyür. Belki iş güç sahibi olurlar..."

Ve çocuklar, çocuklar, çocuklar. Sokaklar, caddeler, gecekondular dolusu çocuklar.

Traktör Yüzünden

Başka yerler, Zeytinburnular, o tepeler, Yandımtepeler, Çeliktepeler, Kartal, Yakacık sırtları dururken neden Eyüp sırtlarını, hiç bilmediğim bir yeri seçtim?

Köyden ayrılışların türlü sebepleri var. Nüfus artıyor, tarla bütün aileye yetmiyor, ver elini gurbet. O yıl kurak gidiyor, aç

kalıyorlar, ver elini gurbet. Üst üste üç yıl kurak gitti mi, o köyde artık durulmaz oluyor.

Bir tanesi de traktör yüzünden. Hani bir zamanlar köylere traktör girdi de, ağalar traktörü ele geçirince ortakçılarını topraklarından attılardı. İşte traktör yüzünden topraktan ayrılmış bir aileye gidiyorum. Adresini aldım ama, bulmak zor. Şu gecekonduların imi timi bellisiz. Nerede başlayıp nerede bittiği belli değil ki mübareklerin. Dağlara, sırtlara nokta nokta dağılmışlar. Her önüme gelene Mustafa Kulaksızın evini soruyorum.

"Mustafa Kulaksız. Buralarda otururmuş. Diyarbakır köylüklerinden."

"Mustafa Kulaksız mı? Ne gördük, ne de biliriz. Zaten bu semtte hiç Diyarbakırlı yok. Onlar başka yerde."

"Nerede?"

"Başka yerde."

Kaldık mı ortada.

"Mustafa Kulaksızı bilen var mı ağam, görmüşlüğün var mı?"

"Duymadık. Görmedik ki... Sen onun hemşerisi misin?"

"Yok."

"Öyleyse ne ararsın? İş mi vereceksin?"

"Yok."

"Bilmem."

Gide gide Eyübün arkasındaki gecekondulara düştüm. Minareler, Haliç, mezarlıklar dünyası çok gerilerde kaldı. Teneke evler dünyası başladı. Ölülerin mermer, her biri saray gibi mezarlarından sonra, dirilerin beş para etmez, birer gözcük, bunlara gözcük bile denmez, barakaları başladı.

Kapıda bir kadın oturuyordu. Başını dizlerine koymuştu. Ayak sesimi duyunca başını kaldırdı. Evden yanık bir yün kokusu geliyordu. Sonra da sıcak süt kokusu geldi burnuma. Doğu Anadoluda hep böyledir: Yanık yün kokusu, kaynamış süt kokusu, acı gübre kokusu bayıltır insanı.

"Mustafa Kulaksızın evi?" dedim.

"Aha işte orada," dedi. "Sen onu ne yapacaksın?"

"Görmeye geldim."

"Hemşerisi misin?"

"Yok."

"İş mi vereceksin ona?"

"Yok."

Yüzüme bir acayip baktı.

Yeniden:

"Halo Mıstoyu mu ararsın?" diye sordu.

"Onu ararım."

"Aha orada işte evi."

Uzakta bir yanı delinmiş, yamru yumru, çatısındaki tenekeler paslanmış, parçalanmış, sarkmış bir kulübecik gözüküyordu.

"Orası mı?"

"Orası..."

Kulübenin önünde kadın yün eğiriyordu. Yaşlıydı. Başında yırtık pırtık, nakışlı bir poşu vardı. Alacalı. Sivri burnu inceciktı. Titriyordu. Gözleri kömür karasıydı. Tüm kara. Keder içindeydi. Alnı, dudakları, gözlerinin kenarları da kırışık içindeydi.

"Mustafa Kulaksızın evi burası mı bacı?"

Ayağa kalktı, ellerini önüne kavuşturdu.

"Burası," dedi saygılıca. Hemen içeri koştu, bir kırık sandalya getirdi.

"Buyur babam. Hoş gelmişsin. Ne var, ne yok? Çoluğun çocuğun nasıl? Hoş geldin. Sen Mıstonun hemşerisi misin? Mısto şimdi neredeyse gelir. Şura aşağı ot toplamaya gitti. Yakmak için. Başka yakacak yok. Aaaah memleket. Aaaah babam... Sen Mısto Ağanın hemşerisi misin? Memleketten mi gelirsin? Şimdi nasıldır kim bilir? Çayır çimen çıktı mı? Dağların karı kalktı mı babam? Mor koyunlar meleşir mi? Hıdrelleze daha ne kadar var babam? Dünya, el, dağlara, yazıya yabana döküldü mü? Sarı çiçek döşendi mi ovalara? Kokar mı toprağımız gene öyle?"

"Az da olsa hemşeri sayılırım," dedim. "Yakında sizin oralara gitmedim ama, daha Hıdrellez gelmedi. Daha sarı çiçek sarvan kurup oturmadı bacı. Daha mor koyunlar meleşmiyor. Ben gurbetçilerin derdini destan ederim."

"Sen," dedi, "aşıksın. Hani sazın nerede?"

"Ona benzeriz ya, bizde saz olmaz. Kalemle yazarız."

Durdu, uzun zaman düşündü.

"Yaz babam," dedi, "yaz kurban olayım babam. Büyük deftere yaz ki, benim derdim tükenmez. İyi yaz."

Yanında şişleri takılı yarım kalmış nakışlı bir çorabı vardı.

"Mıstonun işi yok babam. Üç ay var, beş ay yok. Mısto da ihtiyar olmuş gayrı babam. Çok ihtiyar olmuş. Mısto bu şeherin dilinden bilmez babam. Genç adamlar çabuk alışırlar. Mısto alışamaz. Vah Mısto, Mısto, o dağ gibi Mısto burada avrat gibin olmuştur babam. Ben de eve bir sıtara olsun diye, Mıstoya yardım olsun diye, nakışlı çorap yapmaya başladım ya babam, kimse burada yüzüne bakmıyor. Memlekette olsa Zarenin bir çorabı için can verirdi herkes. Benim bir çorabıma, Resul Ağa bir altın gönderirdi. Burada, öyle güzel, öyle parlak nakış koyuyorum ki gözler kamaşa, kimse bakmıyor bile yüzüne. Memlekette, bir çorap yapsam, Zare çorap yapmış diye dilden dile giderdi. Almak için çoraplarımı öküz veren bile olurdu. Ben de bir çorabı üç ayda yapar, türlü nakışlar koyardım ki, Kafdağından gelmiş. Aaaah babam. Sebep gözün kör olsun, evin yıkılsın sebep."

Zare ağlamaklı. Uzun parmaklı ellerinde, incecik, güzelim bileklerinde çok eski bir kınanın izi duruyor.

"Kim bilir Zareyi. Zare it mi köpek mi, kim bilir? Evin yıkılsın sebep, gözün kör olsun sebep..."

Zare boşanacak. Ben ne yapayım şimdi. Zareyi başka yöne çekmek gerek. Ah Halo Mısto gelse. Aaah bir gelse.

"Nerede kaldı şu Mısto Ağa?"

"Aman gitme babam, şimdi gelir Mısto. Mısto misafiri çok sever. Çok oldu, çok oldu bize misafir gelmeyeli. Mısto misafire susamıştır. Mısto gelinceye kadar bir yere gitme babam. Söylersem, misafiri neden gönderdin diye bizi öldürür. Sana bir çay yapam babam. Memleket çayı gibi kınalı. Kurban babam. Hoş gelmişsen. Kara gözlerinde memleketim var. Sen bana memleketi getirdin kurban. Zare sana kurban olsun babam."

Dayanamadım, soracağım soruyu, Mıstoya sakladığım soruyu ona sordum.

"Sebep gözün kör olsun, evin yıkılsın sebep," diye başladı. Başladı ki durmuyor. "Kardaş o yıl, hani o tıraktor mu neydi, bir

bela geldi, işte o yıl, ağa iki tane aldı. Biri mavi, biri kırmızı. Ateş gibi yanar. Senin kara gözlerine kurban olsun Zare, kardaş, babam, kurbanım. Ağa o tıraktorlar gelince ortakçıların hepsini çağırdı, güle güle arkadaşlar, dedi. Sizin gerekliğiniz yok. Mısto dikildi ağanın karşısına, Mısto böyle değildi eskiden, dağ gibiydi, babayiğitti Mısto. Mıstoyu gurbet yedi kardaş, Mısto, ağa dedi, hey ağa, bizi nasıl atarsın toprağımızdan? Ağa güldü. Mısto, bu topraklara biz emek vermedik mi ağa, dedi. Ağa, bele, Mısto emek verdin ya şimdi tıraktor geldi. Size lüzumum yok. Mısto ben toprağımdan çıkmam dedi. Ağa da dedi ki, sen bu yıl çıkma, dedi. Gelecek yıl oldu. Ağa, dedi ki, tamam kardaşım artık. Başının çaresine bak. Mısto gene inat etti, topraktan çıkmadı. Tıraktor geldi ki, toprağı sürsün. Mısto önüne yattı. Ağa, tıraktora emir verdi. Ez de geç Mıstoyu. Tıraktorcu merhametli bir uşak. Mıstonun önüne gelince durdu. Mısto da ona dedi ki, kardaş, dedi sen ağadan daha merhametli çıktın. Ben otuz yıldır bu kapıda çalışırım. Herif beni ezdirecekti tıraktora, dedi, oradan ayrıldık.

"Önce Adanaya gittik. Orada bizim hemşeriler vardı. Irgat olduk tarlalara. Sıcak ki sıcak. Yanar Adana. Yanar ki yanar babam. Dayanamadık. Elimizdeki malımız mülkümüz, paramızın da epeyisi eridi. Bir hemşeri Mıstoya dedi ki, Mısto Ağa burada hemşeriler var, hamallık yakışmaz bize. İstanbul büyük.

"Bizi kimse tanımaz. Varır gideriz, orada hamalcılık ederiz. Geldik. Geldik ki, burada ev yok, bark yok. Bir evin kirası yüz elli lira. Kiraya ev tuttuk. Paramızın çoğu da oraya gitti. Dediler ki çaresi yok, gecekondu yapmak gerek. Mısto çalışır bir yandan, ben çalışırım bir yandan. Çalışa çalışa üç tane gecekondu yaptık, üçünü de yıktılar. Bu dördüncü gecekondu ama, bizde de hal kalmadı. Mısto da iyice ihtiyar oldu... Aaaah bizim memleket olsa, ayda bir çorap yapsan, bir altın verirlerdi. Burada nakış ne bilirler, bir şey ne bilirler..."

Öteden Mısto sırtında biraz ot, biraz çürük tahta parçası, bir teneke eskisiyle gözüktü. Beli bükülmüş, saçı sakalı ağarmış, iri bir yaşlıydı.

Zare sevinçle ayağa kalktı:

"Misafir," dedi. "Misafir geldi bize bu bey. Hem de hemşeri. Bütün gün Mıstonun evi nerde diye aramış."

Mısto gözleri yaşararak beni kucakladı:

"Hoş geldin babam, canım. Başım üstünde yerin var. Gözüm üstünde... Memlekette ne var, ne yok. Gülü çiçeği açtı mı? Hıdrellez geldi mi? Lale sümbülü oldu mu? Haso türkü söylüyor mu? Sofi kaval çalar mı? Hoş geldin kurban. Gözüm üstünde yerin var..."

"Hoş gördük," dedim.

"Bu eve misafir gelmeyeli hanidir..."

"Köy, Şehirden Beter Oldu!"

Yusuf, Çeliktepenin aşağısında kerpiç karıyordu. Çimen yeşili gözlüydü. Yüzü çok çekmişlerin karışıklığı içindeydi. Konuşması, çok görmüşlerin konuşukluğundaydı. Geldi yanıma oturdu:

"Eskiden bu kadar çok gelmezlerdi şehire," dedi. "Neden gelsinler ki? Akıllarını mı yitirmişler ki? Adam sıkışmayınca yuvasını terk eder de bu belaya eyvallah der mi? Benim azıcık tutar dalım olsaydı, dönüp de bakmazdım bile İstanbula. İstanbulluların olsun İstanbulları. Bizim için İstanbul, İstanbul değil. Başka yerde kazanabilsem parayı, vallahi billahi adımımı atmam İstanbula. İşte gelip oturmuşuz buraya. Ne farkı var burasının bizim köyden? Suyu desen yok. Çeşmeler şakır şakır akmıyor. Bizim köyün hiç olmazsa suyu vardı.

"Ne bileyim ben, ben söyleyim de sen anla. Burasının hiç mi hiç köyden farkı yok. Saat dörtte kalkıp, yaya yollara düşüp, ta buradan Yedikuleye fabrikaya gidiyorum. Akşam da yaya dönüyorum çoğu zaman. Buradakilerin de çoğu yaya düşerler yola, sabahın alacakaranlığında. Köyde de sabahın alacakaranlığında böyle yola düşer, tarlaya giderdik. Eskiden ne diye gelsinler İstanbula? Eskiden giydikleri elbiselere kadar kendileri yaparlarmış. Yağları, etleri, sebzeleri hep kendilerindenmiş. Dışardan, çarşıdan bir iğne, bir de tuz alırlarmış. Yaşarlarmış bol bolamadı. Tarlaları kendilerine yetermiş ki, nohut, mercimek, fasulye, arpa, buğday, yulaf, soğan, sarmısak ekerlermiş. Eker, biçer, kaldırır, artanını da satarlarmış. Babam, dedem aklını mı

yitirmiş ki, köyünü, baba ocağını bıraksın da buraya gelsin. Ben neden geldim, sana onu bir bir söyleyim de ibret için yaz. Yaz da okusunlar ki, okusunlar.

"Babam öldüğünde biz sekiz kardeş kaldık. Evde tam yirmi beş nüfus kaldık. Halimiz vaktimiz yerindeydi. Kapımızda koyunlarımız, atlarımız, eşeklerimiz, ineklerimiz, öküzlerimiz vardı. Babam ölür ölmez biz biribirimize düştük. Sanki kardeş değil, düşmanız. Uzun zaman biribirimizle konuşmadık. Sonra tarlayı, malları pay ettik. Her birimiz ayrı ayrı evler yaptırdık. Babadan düşen payın çoğu evlere gitti. Tarla da yirmi dönümden az. İki yılda babadan kalmış elde avuçta ne varsa, hepsini tükettik. Bu zaman eski zamana benzemez. Hiç benzemez. Köy şehirden beter oldu. Elbiseyi çarşıdan alıyorsun. Yağı, sabunu, gazı, her şeyi şehirli gibi çarşıdan satın alıyorsun. O zaman da buna para dayanmıyor. Köy dediğinde rahat yaşayacaksın, eskiler gibi rahat, hiçbir şeyini çarşıdan almayacaksın. Elde avuçta hiçbir şey kalmayınca şaşırdık kaldık. Tarla da hiç mahsul vermedi o yıl. Köyde son yıllarda herkes de benim gibi. Bizim gibi yani. Herkesin tarlası bölünmüş. Kimseninki yetmiyor. Anlamıyorum kardaş, tarlalar da eskisi gibi verimli değil. Sanki bizim köy şehir olmuş. Köylü de diyor ki, köy böyle şehir olunca, biz ne yapalım köyde? Düşelim yollara, dedik. Tarlalarımızı köyde kalanlara beş aşağı, beş yukarı sattık. Düştük yollara. Ben önce Sıvasa, sonra Kayseriye düştüm. Fabrikalarda çalıştım. Kayseride işim iyiydi. Ama ev kirası belimi büküyordu. Önce de şehiri hep garipsiyordum. Köy, tarlalarımız, atlarımız hiç gözümün önünden gitmiyordu. Şimdi unuttum. Hem de iyice unuttum. Ölünceye kadar köyümüz hiç aklımdan çıkmaz sanırdım. Bir çıktı ki, bir daha aklıma gelmiyor. Kayseride işim iyiydi, diyordum. Çok iyiydi ama kazancım hep ev kirasına gidiyordu. Tutunamadım. Duydum ki, bizim köylülerin İstanbulda işi iyi, ben de varayım gideyim İstanbula, dedim. Geldim ki İstanbula, bir inşaat, bir inşaat almış yürümüş. Para dersen etekle. Ha gayret Yusuf, dedim. Çalışmanın, bir ev bark sahibi olmanın sırası. Bugünü de kaybedersen, ömrü billah ev sahibi olmazsın. Dört ay çalıştım. Bir kuruşunu bile boşa sarf etmedim. Şu tepeyi bizim hemşeriler tutmuşlar. Uydurduk bir gece-

kondu Allah sayesinde. Dört tane çocuğum var arkadaş. Dördü de oğlan. Şehire geldiğime memnunum. Çok çektim. Çalışmaktan imanım gevredi ama, gene de memnunum. Az da olsa, kazandığım para yetmese de gene memnunum..."

Bunu söylerken gözleri parlıyordu. Yukarıdan bir kadın geliyordu. Onu gösterdi. Karısı olduğunu söyledi.

"Bu bizimki," dedi. "Bu da çalışır. Evlere gider çalışır. Önce ağırına gidiyordu ya, şimdi alıştı. Elin evinde çalışmak zor, ağır. Ama çalışmamız gerek."

Kadın geldi. Yere bir tabak koydu. Bir de ekmek çıkını.

Sonra bana:

"Hoş geldin, safalar getirdin, kardaş," dedi. "Yemeği çok getirdim, ikinize de yeter."

Yusuf:

"Biz gece demez gündüz demez karı koca çalışırız. Kazandığımız parayı da çarçur etmeyiz. Bu karı benden çok kazanır. Dünya avrat dünyası kardaş... Biz paraları iyice biriktirince, dört çocuğun dördünü de adam edeceğiz. Maşallah çocukların hepsi de akıllı. Zehir gibi. Vallahi şehirli oğlanlardan daha cin gibi. Fatma, dedi ki, bir yerde çalışıyor, o evin bizim Ali kadar bir çocuğu varmış, daha iki lafı bir araya getiremiyormuş. Bizim Aliyi dersen, Memo türküsünü radyo gibi söylüyor. Maşallah çocuklar çok akıllı."

Kadın hep umutlu, hep ışıltılı gülüyor. Derin, kara kara gözleri var. Işık gibi bahtiyar gülüyor. Çok da genç gösteriyor. Belki yirmi beşinde dersin. Ama dört çocuğu var. Esmer, genç kız gibi. Duruşu, oturuşu öyle. Elleri güzel. Uzun parmakları ince.

"Çok şükür koca Allahımıza," dedi kadın, "çocuklarımız akıllı... Çok şükür. Verene kurban olayım. Şu İstanbulda çok çektik ama, para da biriktiriyoruz. Büyük bankaya koyduk. Daha çok koyacağız."

Yusuf:

"Çocuğun büyüğünü doktor yapacağım. Bizim sancağa göndereceğim. Orada çok olur hastalık. Çok para kazansın, geri gelsin İstanbula ki hayat yaşasın. Bizi de yaşatsın. Birisini tüccar yapacağım. Onun okuması iktiza etmez. Benim kadar bilir-

se yeter. Birisini de şoför yapacağım. Varsın taksi çalıştırsın. Hiçbir zaman işsiz kalmaz akıllı olursa. Bizim köyden Kazım gibi. Askerlikte şoför çavuşuydu, şimdi iki tane taksisi var. Birini de gönlüme göre okutacağım. İstediği kadar okusun, şerefli bir adam olsun. En küçük Musa oğlan. En akıllısı. Kafalı adam olsun... Dört kişi, çalışan dört kişi, bir adamı beslemeye gücümüz yetmez mi? Varsın o da canının istediği gibi olsun."

Kadın:

"Varsın o da gönlünün istediğini olsun," dedi inançla. "Dört kişinin çalışması ona yeter de artar bile."

Yusuf:

"Evvel zamandan gelen bir hikaye var. Hikaye de değil ya, olmuş. Çok zengin bir kişi varmış. Gündeşlioğlu derlermiş adına. Bir gün düşünde ak sakallı bir derviş gelmiş, demiş ki ona, ey Gündeşlioğlu, demiş, sana bir devlet kuşu var, gençliğinde mi istersin, kocalığında mı? Gündeşlioğlu, düşünmüş düşünmüş, kocalığımda isterim o devlet kuşunu, demiş. Sabahleyin kalkmış ki, bütün malları ölmüş, tarlalarını sel almış gitmiş. Öğleye karşı da evine ateş düşmüş yakmış. Çırılçıplak kalmış seninki ortada. Ama kocayıp da ak sakala erince, eli ayağı tutmaz olunca bir zengin olmuş, bir zengin olmuş ki, olmayagitsin. Ayağını uzatmış yatmış. Öyle değil mi avrat? Biz de kocalığımızda onun gibi... Sakla samanı, gelir zamanı. Biz de kocalığımızda ayaklarımızı uzatıp yatacağız. Çok çalıştık, canımızı verdikse de işte iyi günler geldi, diyeceğiz. Doktor olan çocuk bize Adada bir ev alacak. Tüccar boğazımıza bakacak. Ötekilerin her biri de bir işimizi görecek."

Kadın:

"Gençlikte çalışasın ki, yaşlılıkta... Ben, o günleri görecek olmasam ne der de gider, ellerin evinde hizmetçilik ederdim. Akşamlara kadar belim bıkınım kırılırdı. Kazandığımın bir kuruşunu ne demeye yemezdim. Bir eve gel de kardaş, çocukları gör. Her biri bir nur parçası."

Yusuf:

"Vallahi nur parçası. Gel kardaş bir eve de gör turnalarımı."

"Gelirim," dedim.

Yemeğe oturdu Yusuf. İri, pütür pütür, çok çalışmış elleri vardı Yusufun. Ortalıkta güneş vardı. Toprak kırmızıydı. Bir yanı yeşile batmıştı. Yeşillerin üstünde güneşe çıkmış böcekler. Ötede bir fabrikanın bacası tütüyordu. Üstümüzden bir jet geçti bütün hızıyla. Havayı yardı.

Kadının kara gözlerinde ışıltılı bir umut. Toprakta, Yusufta umut vardı.

Birkaç gün sonra Yusufun çocuklarını, turnalarını görmeye gideceğim.

Boşalan Köyler, Dolan Şehirler

İçinizde, Hopadan, Rizeden, Trabzondan, Giresundan Karadeniz vapurlarına binip de İstanbula gelen var mı? O vapurların merak edip de güvertelerine, başınızı uzatıp şöyle bir bakanınız var mı? Güvertelerin, ambarların manzarası inanılmayacak bir şeydir. O kadar ağzına kadar doludur ki ambarlar, güverteler, bir ayak basacak kadar yer bulamazsın. Kokudan, pislikten yanına yaklaşamazsm. Üst üste, insanlar köylerinden, ana topraklarından kopup bir daha dönmemek üzere İstanbula, gurbete dökülürler. Bunun acısını bilen bilir.

Sonra Anadolu trenleri. Doğu Ekspresi... Birinde koridorlardan geçecek yer bulamamış, pencereden atlamıştım. Sırtı yorganlılar üst üste uyumuşlardı koridorda.

Böylesi yolculuklar bir gün, iki gün değil, bir hafta, on gün sürüyor. Ve buna dayanılıyor.

Önce mevsim gurbetçileri geliyorlar. İstanbula alışıp, kendilerine burada bir yer sağlıyorlar, arkadaş ediniyorlar, ondan sonra da gidip ailelerini getiriyorlar. Birdenbire, ev ocak, köyden kopup da şehire akın eden çok az kimse var.

Ne olursa olsun, ne derlerse desinler, isterse köylerine, kurağına, ot bitmezine düşman olsunlar, yüzlerinde gurbetin çöreklenmiş acısı var. Bu, belki de yokluktan, daha bir iyice yerlerine oturamamalarından.

Anadolu oldum olası gurbetçi. Gurbet üstüne çıkarılan türküleri, hikayeleri bir araya toplasan ciltler olur. Kim bilir bun-

dan sonra daha ne kadar gurbet türküsü çıkarılacak? Ne kadar gözü yaşlı, bağrı köz köz hikaye uydurulacak?

Gurbetçiler yalnız İstanbula, İzmire gelenler değil. Küçük kasabalar da gurbetçilerle dolu. Örneğin bizim kasabaya, Kadirliye, yıllardan beri dağlardan, Toroslardan insan akını olur. Hemen hemen çok kasaba da böyledir. Onlara da yakın köylerden akın... Bu böyle gidecek olursa, toprak böyle bakımsız kalırsa, ormanlar yanıp da bir tane yağmur düşmezse toprağa, Anadolu kaynaşacak, oradan oraya vuracak başını, orada aç kalıp buraya gelecek, buradan oraya... Sürekli bir göç... Eskiden beri gurbetçiydik ya, bundan sonra besbeter olacağız.

Veryansın edeceğiz gurbet türkülerine.

Dadaloğlu gibi:

Çıktım yücesine seyran eyledim
Cebel önü çayır çimen görünür
Bir firkat geldi de coştum ağladım
Al yeşil bahçeli Kaman görünür
.....
Şaştım hey Allahım, ben de pek şaştım
Devrettim Akdağı Bozoka düştüm
Yozgatın üstüne bir ateş saçtım
Yanar oylum oylum duman görünür

diyenler bir gün gelecek, yücesine çıkıp yurtlarını seyretmeyi unutacaklar. Ağaç büyütmeyi, ekin ekmeyi, biçmeyi unutacaklar. Fabrika dumanları, mekikleri, volanları, gürültüleri arasında kendilerine yeşilsiz, topraksız, acı pırıltılı bir dünya kuracaklar. Dünyaları kendilerince tatlı, acı, efsaneli, şiirli olacak... Bir gün çok uzak yılları ansıyanlar da çıkacak içlerinden belki. Diyecekler ki, biz nereden gelmişiz biliyor musunuz? Eğinin kayalığından, Sıvasın çatlamış bozkırından diyecekler. Belki de çok eskiden kalmış bir gurbet türküsünü tadına, acısına varmadan mırıldanacaklar.

Habibe Teyze doksan yaşında. Bir gurbetçinin ninesi. Gurbetçi Osman inşaatlarda kalorifercilik ediyor. Ayda da üç yüz

liradan fazla kazanıyor. Ninesini de canı gibi seviyor. Ninesi de onu seviyor.

"Habibe Teyze sen niçin geldin?"

"Geldim ya gideceğim."

Torunu Osman kulağıma eğildi:

"Aldırma," dedi. "Geldi geleli her gün ben yurduma gideceğim, der," dedi. "Ben onu göndermem. Nereye gidecek? Kim bakacak ona?"

"Niçin gideceksin oraya Habibe Teyze? Kimin kaldı ki köyde?"

Sağ elinin beş parmağını açtı:

"Beş kişim var orada," dedi.

"Beş kişi mi?"

"Ne sandın ya... Sonra da köylülerim var orada. Beni çok severler. Benim köye geleceğimi bir duysalar, ta su yolunda karşılarlar beni. Çok çok severler beni. Çok severler yavru. Ben de onları severim."

"Gidemezsin nine oraya. Sana el bir gün bakar, iki gün bakar."

"Hani beş kişim var diyordu?"

"Beş kişim dediği, ölmüş beş oğlunun mezarı."

"Öyle mi Habibe Teyze?"

"Öyle ya. Onları yalnız orada koyup da nasıl buralarda dururum? Varır gider de köyümde ölürüm."

Bu konu üstünde Habibe Nineyle çok konuştuk. "Köyüme giderim, köyüme kurban olurum," diyor da hiçbir şey demiyor. Torunu Osman da onun inadına tatlı tatlı gülüyor.

Habibe Nineden ayrılırken, anladım ki, ne Osman, ne kimse, Habibe Nineyi burada tutamayacak. Bağlasalar durmayacak. Varıp gidip de köyünde ölecek. Habibe Ninenin bu isteğine başta torunu Osman, orada bulunan bütün genç gurbetçiler şaşıyor, gülüyorlardı. Anlamıyorlardı onu.

Rizeden, Trabzondan, vapurların güvertelerine sıkışıp, binbir bela içinde şehirlere akacaklar. Sürünecekler. Fakat bir yolunu bulacaklar.

Bayburtun, Sivasın, Konyanın kıracı boşalacak, fabrikalara dolacak. Ama, nerede fabrika, diyeceksiniz. Olacak.

14.2.1960-23.2.1960

İstanbul Çocuğunun Gözüyle Anadolu Köyleri

Ağrının Bilikan Köyüne Giden
Sahne Sanatçısı Erol Günaydın Anlatıyor

Bir şehrin tadı olan adamlar vardır. Bir şehrin tadı olan yapılar, doğa parçaları vardır. Örnekse, İstanbulun yapı olarak bir tadı Süleymaniyedir diyebiliriz. Doğa parçası olarak Boğaz. Ne bileyim ben, daha bir sürü İstanbulu İstanbul yapan şeyler. Kumkapıda balıkçı meyhaneleri... Bunlardan birisi, ya da birkaçı olmayınca artık bu İstanbul, o İstanbul değildir. Bir başka şeydir. Belki bir başka tatta, güzellikte ama, o şehir değildir.

Bir de şehrin tadına kendisini katmış insanlar vardır. Artık o, yüzlerce, yüz binlerce insan arasında bir şehirdir. Bir şehrin tadı tuzudur. O insan aradan çekilip gidince o şehirden bir şeyler yitip gider. Orası bomboş kalır. İnsan o yerin eski tadına gelebilmesi için o adamın orada olmasını ister.

İstanbulda böyleleri vardı. Üsküdarda bir Arif Dino vardı. Çok zaman evinden çıkmaz, İstanbula inmezdi ama, onun tadı İstanbul caddelerindeydi. Bilirdin ki, İstanbulda, bir yerde dağ gibi, tepeden tırnağa sevgi dolu, çocukçasına dünyaya, insanlara hayran, bir koca insan yaşar. İnce çizgileri dünyamızın en güzel tatlarından biridir. Arif Dino öldü. Üsküdara, İstanbula bir hal oldu. Gözlükleri alnında, kocaman, tatlı, çocuksu gülüşüyle İstanbul bir yanını yitirdi.

Beşiktaşta bir Neyzen Tevfik vardı. Gür ak saçlarıyla küçücük bir kahvenin peykesinde otururdu. Son zamanlarda kahve-

ciğinden çok az çıkıyordu. Epeyce de yaşlanmıştı. Ama İstanbulun bir yanını İstanbul yapan, ona bir tat katan bir adam, elinde neyi, orada durup duruyordu.

Sonra Sait Faik... Yeşil, çocuksu gözleri vardı. Onulmaz öfkesi vardı. Hikayeleri kadar da, kendi kişiliğinin tadı vardı. Küfürleri vardı. Ve İstanbul Sait Faiksiz edemezdi. Öfkeli, kendi kendini yiyen adam Tünelden yukarıya çıkarken, hep Beyoğlunun sol yanındaki sinemaların önünde dolaşırdı. Durur afişlere, insanlara bakardı. Bir aşağı bir yukarı dolaşırdı. Çoğunluk oradaydı. Hasta olmadan önce İstanbul meyhanelerinde imiş. Sonra kara köpeğiyle Burgaz adasında idi. Burgaz adası Burgaz adasıydı o sağken. Şimdi Sait koyup gittikten sonra o Burgaz adası Burgaz adası mı, söyleyin Allah aşkına.

İnsanlar gelir, bir zaman için şehre bir tat katarlar, şehrin güzelliği, tadıyla bir olurlar, sonra çeker giderler. Şehrin bir yanı bomboş kalır, boşalıverir. Sonra gene insanlar gelirler. Şehir boş kalmaz.

Şimdi aktör Salih Tozan var. Ama çoktandır ortalarda gözükmüyor. İlk karşılaşmada bir canım efendim çeker ki, işte bu İstanbuldur, dersin. Salih için söylediklerimi Sait Faik ağzıyla söylüyorum. Bir de bizim bilip duymadığımız ne tatlı insanlar var şu koca İstanbul semtlerinde. Gönülleri hoş olsun.

Bir de, bizim semtin diyelim haydi, bir Erol Günaydını var. Daha yeni. Daha beş yıldır sanat piyasasında. Ama bir yeri tutuyor. Şakacı, arkadaş canlısı. Bir gün Atlas Sinemasının oralardan, Beyoğlundan geçerken, Erol Günaydını da arayacaklar, buralarının, Beyoğlunun bir tadıydı diyecekler. Yedek subay öğretmen olarak gitti de hep aradık. Bir yer, bir yerler boş kalmıştı. İnsan ister istemez bir yerlerde Erol Günaydını arıyordu.

Erol, 1933 yılında Akçaabat ilçesinde dünyaya gelmiş. Sonra evcek Akçaabattan İstanbula göç etmişler. Erol Galatasaraya yazılmış. Orasını da bir güzelce bitirmiş. Önce Devlet Tiyatrosuna gitmiş. Sonra Dormen Tiyatrosuna kapağı atmış. O gün bugündür Dormen tiyatrosunda oynar. "Nina" komedisini Fransızcadan dilimize çevirmiştir. "Nina" Küçük Sahnede oynanmıştır.

Erol Günaydının bir derdi var şimdi içinde. Erol Günaydın bir şeye tutkun, Allah başa vermesin dedikleri. Bir ah çekiyor ki, dumanı tepesinden çıkıyor dedikleri. Keremin arpa tarlası gibi yanmış, dedikleri. Bir dert ki, düşman başına, dedikleri. Sevda dersen, ondan da beter.

İşte böyle bir sevda içindeyken, Erol Günaydını yedek subay öğretmen olarak almışlar, dağları karlı Ağrı iline vermişler.

Erolun karasevdası başka, tutkunluğu başka. Ne olacak, olsa olsa sanatı üstüne olacak. Efendim Erol Günaydın, bir kukla tiyatrosuna merak sarmış. İstanbulu semt semt dolaşıp, kahvelerde eski kukla ustalarını bulmuş. Onlarla tanışıp konuşmuş, arkadaş, ahbap olmuş. Adamlar gün görmüş, eyyam geçirmiş kişiler. Dünyanın kaç bucak olduğu avuçlarının içinde yazılı. Kuklayı, kukla dünyasını bizim Erola bir aşkla şevkle anlatmışlar ki, bizim Erol bir daha delisi olmuş kuklaların. Derken, Erol Günaydın böyle kukla delisi olmuş dolaşırken, kukla tiyatrosu kurmak gerektiğini önüne gelene söylerken, tiyatroyu kurmak için para ararken boylamış Ağrıyı. O zamana kadar da bir kukla, bir tek bebek yaptırmışmış. Bebeğini de almış kucağına, düşmüş yola. Ver elini Ağrı ili. Ağrı ilinden sonra, kuş uçmaz kervan geçmez Yukarı Bilikan köyü. Şimdi adını değiştirip Dalören yapmışlar. Onlar değiştiredursun, halk yine oraya Bilikan diyor. Boyuna da diyecek.

Şimdi bu gezisini, Yukarı Bilikan köyünü Erol anlattı, ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi.

Erolla konuşmaya gelirken, bir röportajcı gibi konuşacağımı kurmuştum. Yani Erol söyleyecek ben yazacaktım. Ben soracaktım o söyleyecekti. İşte biz böylece okuyucunun karşısına, yedek subay öğretmen Erol Günaydınla çıkacaktık.

Bir zaman düşündük. Sen de buraları benim kadar biliyormuşsun deyince, bir zaman bakıştık kaldık.

Biraz sonra aklıma bir şey geldi:

"Erol kardeş," dedim, "haydi birlikte çıkalım seninle yola. Örnekse, Haydarpaşadan trene binelim, Erzurumda inelim. Yine birlikte Ağrıya varalım... Orada kuş uçmaz kervan geçmez Bilikan köyünde duralım. Son durağımız burasıdır, diyelim."

Erol:

"İşte bu güzel," dedi.

Şimdi Erolla birlikte Doğu Ekspresindeyiz. Yataklı vagondayız. Erzuruma doğru yol alıyoruz.

Uzun sözün kısası Erol söyledi ben dinledim. Ben söyledim Erol dinledi. Benimki eskimiş. Erolunkiler terütaze. Erol bir coşkunluk içinde. Yeni bir dünya bulmuş ki, anlatıyor. Erol söyledi, ben dinledim. Sonra da oturdum yazdım. Sonra da Erolla birlikte Sivas ovasından aşıp, Erzincanın karlı yazısına düştük. Pasin ovasını, Palandökenleri gördük. Hasankalede bir mola verdik.

"Erol," dedim.

"Söyle," dedi.

"Murat derler bir su akar," dedim.

Erol:

"Gördüm," dedi.

"Yeşil bir su," dedim.

Erol:

"Yaaa, yeşil," dedi.

Erol hoş anlattı, güzel anlattı, candan anlattı. Haydi hep beraberiz, siz de beraber, dağları karlı Ağrıya doğru yola düşelim. Haydi hep beraber.

Erzincan, Erzurum Derken, Karaköse,
Kar Kar Kar... Bilikan Köyüne Daha Yıl Var!

Doğu Ekspresi. Erzurum ovasını bir uçtan bir uca geçtik. Yollarda yeşil akan Muratı gördük. Kayalıklı dağlar, uzak bir gökyüzü gördük. Bir garipseme çöktü Erolun içine. Ötelerde birkaç kavak ağacı. Yalnız yalnız istasyonlar. Sonra Erzurum göründü. Bu eski, çok eski şehir, Selçuklulardan bu yana, hiç bozulmadan, yapılmadan öylece durur.

Tren geldi Erzurumda durdu. Erol çoktan giyinip hazırlanmıştı. Çok da Erzurum sözü edilmişti ona. Erzurumu merak ediyordu. Bavulu, elinde. Yükünü vagonun penceresinden aşağıya vermişti. Yükünü kapıp bir faytona götüren genç bir delikanlıydı. Erol da vardı faytona bindi. Erol duymuştu ki, Erzu-

rum istasyonundan şehrin içine kızaklarla gidilir. Bu fayton da nereden çıkmıştı. Kızak mızak gözükmüyor ortalarda.

Erol, kızağın karlı günlerde değil de buz tutmuş günlerde işletildiğini bilmiyordu.

Şimdi Erol bugünlerde İstanbulda izinli. Birkaç gün sonra dönecek. Gene yataklı vagondan Erzurumda inecek. O zaman kızaklar ortaya çıkmış olacak. Erol da kızağa binecek. Yerinmesin. Her şeyin bir sırası var.

Fayton Erolu Erzurumun en güzel oteli Temelli Palasa götürdü. Yeni bir otel. Kaloriferi bile var. Erol orada rahat bir uyku çekti.

Sonra Erzurumu dolaştı. Selçuk eseri Çifte Minareyi gördü. Selçuk kümbetlerini gördü.

Arkasında Palandöken dağları Erzurumun. Kar içinde her bir yan. Buradan otobüse binip Ağrı ilinin merkezi Karaköseye gidecek. Otelciden otobüsü sordu. Gene bir fayton çağırdılar. Erolun başı döner gibi. Erzurumun eskiliği onu bir daha garip etmiş. Düşünceli yüzünde, gözlerinde bir acı var.

Otobüs durağına geldi. Soğuk var. Erolun görmediği bilmediği bir kuru, acı soğuk. Bu soğuk öteki soğuklara benzemez. Ustura gibi bir soğuk. O cıvık, insanı hamur eden İstanbul soğuklarından değil. Çakı gibi yapar adamı buranın soğuğu.

Erol otobüse bindi. Öteberisini de otobüsün üstüne attılar. Otobüste köylüler. Önce köylüler konuşmuyorlar. Sonra usuldan konuşmaya başlıyorlar. Otobüste bir de İranlı var.

Ve otobüs Ağrıya doğru yol alıyor. İlk uğrak Hasankale, bu gittikleri yol da Hasankale yolu.

Şehrin kapısından çıkıyorlar. Bu eski kalenin kapısıdır. Yücelere tırmanmak gerek. Dört bir yan silme kar. Karda mavi ışıltılar. Sonsuz aklıktan başka bir şey görünmüyor. Bir de dağların karlı engebeleri. Erol böylesine silme karı, aklığı, sonsuz bir aklığı ömründe görmüş değil.

Aklına bir kuyu geliyor. Kendini yalnız, yapayalnız bir kuyunun içinde buluyor gibi. Bu kuyular, kuyular.

Otobüsün içindeki insanlar, bilmediği, tanımadığı, şimdiye kadar hiç karşılaşmadığı kişiler. Yüzleri kederli, bıyıkları sarkık. Sarışın, esmer, kavrulmuş yüzlü kişiler. Susup konuşma-

dıkları zaman, bir heykel vurdumduymazlığında. Hep düşünen, kederli bir halleri var.

Erol bu insanlara karşı merak duyuyor ya, bir iki söz bulup da konuşamıyor. Bir konuşma açılsa, bir ucunu yakalayabilse konuşmanın... Erol konuşkan adam, bu kuyuyu yırtabilir. Kuyudan aydınlığa çıkabilir. Ama bir türlü kuyusunun karanlığından kurtulamıyor. Gayreti de yok değil, yok değil ama, ne gelir elden?

Bu kuyu içindeki hali Hasankaleye kadar sürüyor. Hasankalede birazcık bir çıkma gibi bir şey oluyor kuyusundan.

Hasankaleye doğru, Pasin ovası. Erol bir arkadaşından, yola çıkmadan önce buralarını dinlemiştir. Cebinde de bir mektubu var ki, mektup Ağrıda birisine. Bir haritanın üstüne yazılmış, Türkiye haritasının üstüne. Bir de yalnızlık üstüne bir şiir var haritanın üstünde. Mektuba sıkı sıkı sarılmış. Onu kuyusundan bu mektup çekip alabilir. Yalnızlık şiiri, tam buradaki haline uygun.

Pasin ovası. Düzlük. Kar altında köyler. Ve uzaklarda tek tük kavak ağaçları. Kavak ağaçları buz tutmuş. Pasin ovası, uçsuz bucaksız, sonsuz. Sürüp gidiyor. Gökyüzü çok uzakta. Karlı, buz tutmuş, ak bir gökyüzü. Erol ömründe ilk olarak, ak gökyüzünü görüyor. Ama uzak, ama el yetmez, kol uzanmaz bir gökyüzü.

Yola çıkarken, arkadaşı ona Pasinler ovasını anlatmıştı. Bir de türkü söylemişti Pasin ovası üstüne. Türkünün ilk mısrası hep kafasında dönüyor. "Bir ay doğar Pasinden – Pasinin ortasından." Gökyüzü, toprak bir aklıkla karmakarış olmuşlar. Şimdi bir ay doğsa, Pasin ovasının ortasından mı, apak kesilmiş gökyüzünden mi doğuyor, kestiremezsin. Gökyüzünde, Pasin ovasında en küçük bir leke yok. Uzaklarda birkaç gölge dolaşıyor. Kar gölgesi, ayın gölgesi gibi bir şey. Ama sonsuz aklığı bu bölgeler lekeleyemezler.

Pasin ovası sihirli bir toprak parçası. Erolu karanlık kuyusundan çekip alıyor. Bıyıkları sarkık, konuşmayan insanlar... Pasin ovası. Ovayla birleşip ova gibi serilmiş uzak bir gökyüzü. Erol için yepyeni, bilmediği bir masal dünyası.

Masal dünyası nasıl olur? Erol onu da bu anda iyice kestiremiyor ya, ona masal dünyası gibi geliyor. Çok uzak bir şeyler duyuyor. İçinde bir sıcaklık, bir yakınlık var bu görünen, inanılmaz doğaya.

Hasankale geçiliyor. Sularla çevrilmiş bir kavaklığın üstüne kurulmuş Hasankale, onun eteğindeki Hasankale kasabası gerilerde kalıyor.

Tahir dağında bir yemek yiyorlar. Hasankaleden kurtulup, Pasinler ovasından kurtulup yukarılara çıkıyorlar. Kayalıklar, kar örtmüş uçurumlar. Şimdi Erol artık bir otobüste değil. Bir uçakta. Kulakları uçaktaymış gibi. Öylesine uğulduyor.

Erol bilmiyor. Bu yüksek yaylalar böyledir. İnsanın kulağını uğuldatır.

Sonra geldik Eleşkirte. Kasaba mıdır, köy müdür belli değil. Sonra uzaktan Karaköse gözüktü. Bir otele vardı. Otele iner inmez mektubun sahibine koştu Erol. Ve yalnızlıktan, masal dünyasından kurtuldu. Karşısında şimdi konuşan, candan bir arkadaş var. Erolu iyi karşıladı. Ağrı üstüne konuşuyorlar.

Sabah oldu, gün açıldı. Diri bir hava. Gökyüzü aklığından sıyrılmış. Gökyüzü gökyüzü olmuş şimdi, karlı topraklar, toprak olmuş. Her şey yerli yerinde. Karlar da biraz erimiş mi. Çamur denize dönmüş mü Karaköse sokakları. Uzakta da, güneşin doğduğu yerde de başını alıp gitmiş, mavimtırak gökyüzüne ulaşmış Ağrıdağı. Bakmaya doyamazsın. Gene Erolun masalı başlıyor. Eğitim bir kurs açmış. Karaköse ilkokullarında kurs görecek Erol. Derse giriyor. Çocuklar, Erol derse girer girmez hep birden ayağa fırlıyorlar. Erol bir hoş oluyor. İlk defadır ki, bir insan topluluğu onun önünde ayağa kalkıyor. Bütün çocukların gözü onda. Bütün sınıf bir göz olmuş ona bakıyor. Erol, ne yapacağını, ne edeceğini şaşırmış. Erol, yıllarca seyirci önünde oynamış, kendisine bakan gözleri kanıksamış Erol, ellerini nereye koyacağını bilemiyor. Bir ders saatı ona bir ömür işkencesi gibi geliyor. Bu gelen yeni adam hakkında bu çocuklar ne düşünüyorlar, ne diyorlar acaba?

Karaköseyi gezen Erol, bir masal dünyasıyla daha karşılaşıyor. Karaköse camiinin önüne nakışlı kilimlerini sermişler ki, bir renk dünyası. Bağıra çağıra pazarlık ediyorlar. Arkada olan-

ca ağırlığıyla Ağrıdağı. Karlı ovalar. Çamur içinde sokaklar. Bir tuhaf giyinişli, bıyıklı, kocaman bıyıklı insanlar.

Kurs iki gün sürüyor. Erola Diyadin kazasının Bilikan köyü düşüyor. Soruyor soruşturuyor. Bir dünya kadar uzakta Bilikan köyü.

Ver elini Bilikan köyü. Gelen Erol Günaydındır.

Duyduk ki Bu Bölgede Cüzamlıların Sayısı
20 Binden Fazla İmiş!

Erol bu, nesi olsun? Biraz öteberi. Bir kuklası. Bir de bavulu. Türkiye haritası. Haritasında mektubu ve şiiri. Erolun da yükü, bir deve yükü olacak değil ya. İşte o kadar...

Mektubu götürdüğü Süleyman Kutlay diyor ki: "Hani yatak yorgan?"

Erolda şafak atıyor. Yataksız yorgansız. Başka öteberiler de gerek.

İki fener alıyorlar Karaköseden. Sonra gaz. Yatak, yorgan. Bir keser, bir sürü çivi. Bilmem ki, Erol bu keserle çivileri ne yapacak? Belki bir gerekliği olur. Erola hemen ısınıveren bir dükkancı da, ona bir kurt baltası hediye ediyor. En önemlisi bu. Bu dağlarda kurt çok. Köylere kadar inenleri var. Dağda belde insanların yolunu kesenleri var. Aç kurt sürüleri bir baştan bir başa, Ağrı ilinin dağlarını, köylerini dolaşır. Kurt baltasını hediye edenin adı, Hamza Karadenizli.

Erolun ıvırı zıvırı tamam. Ertesi gün otobüse binip, Diyadine doğru yol aldık.

Otobüsteki insanlar, Erzurumdan birlikte geldiğimiz insanlar değil. Bunların üstü başı perperişan. Otobüste iki kişi kavgaya tutuştu. Yirmi beş kuruş için. Birisi genç bir köylü. Öteki de otobüsün adamı. Haydi biletçisi diyelim. Genç köylünün yirmi beş kuruşu eksik. Ya da eksik vermek istiyor. Kavga köylünün indiği yere kadar, bir zaman durmadan sürüp gidiyor. Erol bir yirmi beş kuruş için dönen bu kavgaya şaşıyor. Ben şaşmıyorum. Ben oralarda yirmi beş kuruşun ne demek olduğunu bilirim.

20 Bin Cüzamlı

Yol üstünde Yoncalı köyünü görüyoruz. Evleri yer üstünde Yoncalı Köyünün. Önünde de kavak ağaçları var köyün. Hem de uzun uzun kavaklar.

Sonra Taşlıçay diye bir kasabaya uğrayıp orada bir zaman duruyoruz. Büyücek bir doğu köyü bu Taşlıçay. Taşlıçaya ortaokul bile yapmışlar.

Erolla hep beraberiz ya... Bu otobüste cüzamlı bir kişi var. Kolunun biri kopmuş. Sonradan anladık ki, bu doğuda çok cüzamlı kimse var. Cüzamlılar insanların yüzlerine bakamıyorlar. Öyle bir ürkek yüzleri, insanlardan kaçan bir halleri var ki... İçlerine yumulmuş. Tüm umutlarını yitirmişler. Dışarı, insan yaşayışından dışarı atıldıklarının kederi, öfkesi yüzlerinde.

Bu bölgede duyduk ki, cüzamlılar yirmi binden fazlaymış.

Birinde, Diyadinden dönerken on beş yirmi kadar cüzamlıyla bir arada, otobüsle Ağrıya indik.

Erol utangaç çocuk, insan çocuk. Cüzamlıların içine binmekten insanlar korkuyorlar, ürküyorlar. Erol ne yapsın, ben cüzamlıların içine binip de gidemem, diyemiyor. Cüzamlılar ondan çekinir, o cüzamlılardan çekinir gibi. Çekingenliğini, elinden geldikçe belli etmemek istiyor ama, cüzamlı bu, leb demeden leblebiyi anlıyor bu yolda. Onlardan kaçan çok insan görmüşler. Aktör Erol bir insan dramının içinde. Ezilmiş, aşağılatılmış insanlarla yan yana. Bu insanlara, onlardan iğrenmediğini göstermekten başka elinden ne gelir ki...

Köyde de birtakım cüzamlılar gördük. Birisinin iki elinin parmakları kökünden düşmüştü. Bu insanlara ne yapılabilir? Erol, kendi kendine soruyor. Erol, bana soruyor. Ne gelir ki elden? Biz ne yapılabileceğini bilmiyoruz. Belki bir bilen vardır.

Cüzam belalı bir hastalıktır. Ama ondan beteri de insanların bu dünyada bu hale düşürülmeleri. İnsanların onlardan, onların insanlardan kaçmaları. Bunun önüne, bu insan yıkılışının önüne nasıl geçersin?

Başka bir cüzamlı gördük köyde. Bu cüzamlıların en mutlusuydu. Cüzamlının da mutlusu olur mu, diyeceksiniz. Oluyor işte.

Bu mutlu cüzamlı bir çobandır. Dağlarda koyunlarıyla birlikte gezer. Çoğunluk, ne insanlar onu görür, ne de o insanları... Kendi derdi içinde. Dökülmüş burnu yüzü, kırılmış kanadı koluyla, kendi derdiyle baş başadır. Bir de kavalı vardır. Parmaksız, kavalını nasıl çalar? Belki bir yolunu bulmuştur. Gözlerinde kederi büyük gene de. Kederi yaman ama... İşte bu en mutlu cüzamlıdır. Cüzama çare yok ama, insanları bu hale düşürmemeye bir çare de yok mu?

Erol şimdi hep bunu düşünür, hep buna bir çare arar. Arasın bakalım.

Heykel Gibi Dağ

Taşlıçayı geçtik. Daha yirmi beş kuruş kavgası sürüyor. Kavganın yanında bir masal dünyası gene başlıyor. Ağrıdağı gittikçe bize yaklaşıyor.

Otobüste insanlar konuşuyorlar ya, Erol dillerinden anlamıyor ki... Erol bana dönüyor:

"Çok dağ gördüm ama, onlar hep tepecik. Dağ dediğin şu karşıdaki gibi olur," diyor. "Heykel gibi dağ."

Sahiden Ağrıdağı heykel gibidir. Birisi özenmiş, bezenmiş yıllarca, yapmış Ağrıdağını, götürüp oraya oturtmuş. Dev bir heykelci.

Yol gidiyor, gidiyor ve dağlar bitiyor gibi.

Yol gittikçe soğuk artıyor. Üşümeyip de ne yaparsın...

Diyadin Kasabası

İşte Diyadin kasabası. Diyadin kasabasında bir otel. Otelin kapısında Erol Günaydın. Bir de gölgesi ben. Bir oda, diyor Erol. Odadan çok ne var.

Yatağı yorganı, öteberisi otele. Otelin adı 27 Mayıs Oteli. 27 Mayıs Otelinin odasında karyola da var. Devrim Oteli. Karyolasız olacak değil ya...

Önce Kaymakamın yanına gidiyoruz. Başka kime gidilir ki... Yalnızlık beter. Erolun içinde bir çiğsime. Bir karanlık, yal-

nızlık içinde ki, tarifsiz. Kaymakamın yanında gideceğimiz köyün muhtarını tanıdık. Cin gibi birisi. Biraz da Türkçe biliyor. Tanışıyoruz. Muhtarın işi, derdi var Kaymakamla. Kaymakamla bir kız kaçırma meselesini tartışıyor.

Karnımız aç. Kaymakamdan çıkıyoruz. Bir lokanta bulmak gerek. Orada bir lokanta var. Memurlar adını Mecburiyet Lokantası koymuşlar. Memet Ağanın lokantası. Memet Ağa şakacı bir kişi.

Erolu görür görmez, Yedek Subay Öğretmen olduğunu anlar anlamaz, bir boyun kırıp şakalarına başlıyorlar.

Lokantanın içinde, ocağın sıcaklığının yanında, yaralanıp gidememiş, kanatları düşük, mahzun mahzun duran bir de leylek var.

Memet Ağa elinden tutup Erolu leyleğin, garipsi garipsi duran leyleğin yanına götürüyor.

"Aha, sen bu leyleğe benzersin oğul," diyor.

Erol gülümsüyor ama, ne desin... Bu benzetme iyi bir benzetme.

Memet Ağa en güzel yemeklerini önümüze seriyor. Ye yiyebildiğin kadar. Düşmüş bir leyleksin sen de mademki...

Yemekleri acı zulüm yiyoruz. Memet Ağa iyi adam ama, burası Diyadin. Kusura kalmayın arkadaş. Garip leylekçik. İstanbulda lokantalar, herhalde bir başkadır. Burada lokantalar acı yağ, bulaşık kokar. Kusura kalınmaz.

Yemeklerin parasını vermeliyiz. Hesap, diyor Erol.

Hesabı falan yok. Memet Ağa, şu ocağın kıyısında, sıcağında duran leylekten de para almaz, Eroldan da almaz. Israr ediyoruz, ediyorum ama, Memet Ağaya para aldırmak ne mümkün.

Akşam oluyor, gün batıyor. Kasaba silme karanlığa gömülüyor. Biz ömrümüzde böyle silme, böyle göz gözü görmez karanlık görmemişiz. Buralarda her şey sonsuz ve silme. Karın aklığı, gecenin karanlığı sonsuz. Kaplan sökemez bir karanlık. Hani kaplan sökemez bir orman derler ya, öyle kaplan sökemez bir karanlık. Kurşun işlemez bir karanlık.

Bir Kürt türküsünde ne diyor, bin yıllık bir karanlığı getirip önüme yığdılar, diyor. Bin yıllık bir karanlığı getirip Diyadinin üstüne yığmışlar.

Bilikan Köyünde Halk Toprak Altında Yaşıyor,
Görünürde Yalnız Okul Var

Diyadinde 27 Mayıs Oteli. Köylüler otelin koridorlarında. Üst üste, koyun koyuna yatmışlar. Ürkek lambalar yanıyor otelin içinde. Yanmaktan, ışık vermekten korkar gibi. Bu, bin yıllık karanlıktan korkar gibi.

Yataklarına girmiş usul usul konuşan köylülerin yüzleri sakal, bıyık içinde. Ama kara, süzgün, kederli gözleri ışıl ışıl, insanca, dostça. Erol ömründe ilk olarak gözlerin bütün bir insanlığı taşıdığını fark ediyor. Ürkek, korkulu. Buralarda her şeyde bir korku var. Doğadan, insanlardan, hayvanlardan korkan, ürken insanlar. Usul usul konuşup, türkü söylüyorlar.

Erol karyolasının üstüne oturmuş, yüzünü elleri arasına almış düşünüp kahırlanıyor. Konuşkan adam Erol ama, bir iki söz bulup onlarla konuşamıyor. Onlar da hiç Türkçe konuşmuyorlar ki...

Birden birisi soruyor. Yarım yamalak bir Türkçeyle:

"Nereden gelipsen, diçi ki dere? (Nereye gidiyorsun?)"

Erol Kürtçe karşılık veriyor:

"Ez muallimem, hatime İstanbule. (Ben öğretmenim, İstanbuldan geliyorum.)"

Köylüler sevinçlerinden çığlık atıyorlar.

Hep bir ağızdan Erola, "Ser seran, ser cevan," diyorlar. Demek ki, "gözümüz üstüne, başımız üstüne geldin."

Güler Erenyol ona yol hediyesi olarak bir kutu çikolata vermişti. Erolun aklına hemen o geldi.

Erol ikircikli. Çikolatayı versem mi vermesem mi?

Ben, ver be Erol, diyorum.

Erol, ya kabul etmezlerse? diye soruyor.

Ne olursa olsun vermeli.

Erol çikolatayı teker teker tutuyor köylülere. Birer birer alıyorlar. Müthiş bir sessizlik oluyor ortada. Yalnız ağız şapırtısı. Çikolatasını bitiren: "Sağ ol beğ," diyor.

Erol, Bilikanı soruyor:

"Elli haneliktir. Eyi bir köydür," diyorlar.

Erola işini soruyorlar. Erol işini nasıl anlatsın. Anlatıyor anlatıyor, bir türlü anlamıyorlar. Dil bilenler, bilmeyenlere Erolun

anlattıklarını çeviriyorlar. Ama, hep yüzlerinde anlamamanın hayreti, şaşkınlığı. Erol seziyor bunu. Sonra yolunu buluyor.

"Çıkarım bir masanın üstüne. Başlarım konuşmaya. Muhtar olur muhtar gibi, kaymakam olur kaymakam gibi, mebus olur mebus gibi, kral olur kral gibi, peri padişahı olur peri padişahı gibi konuşurum. Onların kılıklarına girerim. Ağzımı burnumu onların ağzı burnu gibi yaparım, insanlar seyrederler, ibret alırlar."

Anlıyorlar bir şeyler:

"Sağ ol," diyorlar hep bir ağızdan.

Burada gelenek. Ne söylersen, hep bir ağızdan sağ ol demek bir gelenek.

Bir zaman susuyorlar. Erola bir büyücüymüş gibi bakıyorlar.

Sonra başlıyorlar gene konuşmaya. Sabaha kadar konuşuyorlar. Ne konuşkan adamlar.

Saat dört. Azıcık kestirdik. Birden uyanıyoruz. Köylüler, bir gürültü şamatayla giyindiler. Hemen sokağa fırladılar. Pencereden baktık. Karanlıkta ikişer üçer kümeler. Ayakta, karşı karşıya gelip konuşuyorlar. Gün alıncaya kadar karşılıklı durmadan konuştular. Bu kadar çok, acaba ne konuşurlar?

Sabahleyin muhtar bir öküz getirdi. Erolun yükünü öküze yükledik. Erkenden yola düştük. Bir köylü topluluğuyla yürüyerek Bilikan köyüne gidiyoruz. Yolları buz tutmuş.

Gün minare boyuydu. Bilikan öteden göründü. Bir yamaçta. Ya da yamaç gibi bir yerde. Ortada eve benzer bir şey yok. Yalnız bir tek yapı görünüyor. Sorduk, okul dediler. Ak badanalı kırmızı kiremitli. Yanı yönü bomboş gibi okulun. Birkaç duman tütüyor. Baca falan gözükmüyor. Bu dumanlar nereden çıkıyor? Yeraltından mı? İnsana öyle geliyor. Buğu değil, düpedüz duman, ama yeraltından çıkıyor.

Köye giriyoruz. Yeraltından bir sürü kadın erkek, çocuk birden bizi görünce yerüstüne uğruyorlar. Evleri köstebek yuvaları gibi oymuşlar, kuyu gibi yapmışlar, bu kuyunun da üstünü örtmüşler. Sana bir dam olmuş burası. Evin içine merdiven merdiven iniyorsun. Bu damların pencereleri baca gibi yukarda. Işık oradan sızıyor, sızıyorsa eğer. Bütün ev iki gözden

ibaret. Birisi insanların yattıkları göz, öteki hayvanların yattıkları göz. İki göz arasında bir küçücük duvarcık var. Duvarın üstü tavana varmaz. Aralık kalır. Kışın hayvanların sıcaklığı insanlara gelsin diye, insanlardan hayvanları ayırmazlar. Birlikte yatarlar. Evin kapısı bir tanedir. O kapıdan hayvanlar kendi odalarına, insanlar kendi odalarına giderler.

Önde öküz. Öküzün arkasından muhtar, Erolla öbür köylüler. Evlerin önüne çıkmış insanlar, yani kuyularının önüne çıkmış insanlar şaşkınlıkla, hayretle Erolu süzüyorlar. Erolun başı yerde. Biraz utanır bir hali var. Gözüne bütün kadınların çıplak ayaklı olduğu çarpıyor. Bütün çocuklar da yarı bellerine kadar çıplak.

Kadınlar kalın birer çuval gibi. Erol sonradan sorup öğreniyor ki, bu kadınlar bir tane değil, iki üç tane değil, beş, altı, yedi fistanı üst üste giyiyorlar. Hali vakti yerinde olanlar fistan adedini on ikiye kadar çıkarıyorlar.

Öküzü doğru muhtarın evine çektik. Yükü indirdik. Bavulu, yatağı, kurt baltasını bir delikanlı omuzlayıp içeri alıverdi.

Erol, okulu merak ediyordu.

"Haydi okula gidelim de okulu açalım."

Okul yapıldı yapılalı hiç açılmamış.

Okula doğru yürüdük.

Anahtarı soktuk. Açılmaz ki açılsın. Paslanmış. Yapılıp kapandığı günden bu yana kapısını kimse açmamış ki... Her neyse, bir saattan fazla çabaladıktan sonra kapıyı açtık. İçerisi bomboş. Bir felaket daha... Bütün duvarlar yarılmış. Bu yapı nasıl ayakta durur, anlamadım. Duvarlar dilim dilim. Hey gidi düşükler hey... Binde bir, bir okul yapmışlar, onu da böyle yapmışlar. Neden böyle olmuş? Temeli çürük. Koyağın içi. Sel yatağı da yapıldığı yer, ondan. Başka yerler var köyde. Düz bir kayalığın üstü var. Oraya yapılsa sittin sene bir şey olmaz yapıya. Kim bilir düşüklerin adamları ne düşünmüşler?

Köylüler diyor ki:

"Bu yapı yıkılır. Hiç dayanmaz. Şimdi kıştır. Donmuştur her şey. O yüzden bu yapı bu kış öylece durur. Buz, yapıyı beton gibi tutar. Ama bahar gelip de bahar güneşi buzları çözmeye başlayınca, yarılmış yerler çatır çatır sökülür. Bir de bahar

selleri başlar, bu koyaktaki sökülmüş kalıntıları alır, önüne katar götürür."

Yeni yapılmış yapı. Daha giremeden bu hale düşerse...

Erol ne yapsın, bu yarı yıkık okula girip çocukları okutmaktan başka çare yok.

Buz, yarılmış, göçmüş duvarları beton gibi tuttuğuna göre... Yıkılacağını bilse köylüler, hiç çocuklarını okula gönderirler mi?

Diyadinde Eğitim on iki tane tahta vermişti. Sıra yapılsın diye. Kim yapacak? Erol marangoz değil ki...

Gece oluyor. Bu gece muhtarın evinde kalacak Erol.

Bilikan Okulunda Dersler Başlıyor,
Fakat Bina Çökmek Üzere...

Ocakta tezek yanıyor. Dumanı evin içini kaplıyor bir ara. Erol tezek dumanına alışmış değil ki... Burnundan, gözlerinden yaşlar boşanıyor. Bilikan köyü Erola bir duman ziyafeti çekiyor ki...

Sonra yemek geliyor. Yemekte bulgur pilavı ve kete. Erol onlara öykünerek yemeğini yiyor. Muhtar hoşsohbet birisi. Türkçe de bildiğinden dolayı Erolla anlaşıyorlar.

Muhtarın odasına köylüler geliyorlar. Her gelen bir hoş geldin çekiyor. Arkasından bir de sağ ol diyorlar. Sağ olu iyi öğrenmişler.

Çok ezelden beri bir baş göreneği var bura halkının. Misafirlere, has, iyi misafirlere buralılar, türkülerini dinletirler. Onun için dengbejlerini, yani türkücülerini çağırırlar. Muhtar da değerli misafirlerine oraların türkücü başını çağırıyor. Türkücü başı eli kulağa atıp türkülere başlıyor ki, Erol kulak kesilmiş. Anlamıyor ama, seviyor. Çok güzel, diri bir sesi var türkücünün.

Muhtar söylenen türküleri Türkçeye çeviriyor. Erol çok seviyor türküleri. Hele Sürmeli Memet Paşa türküsüne bayılıyor. Ondan sonra o türküleri önüne gelene anlatıyor.

İkinci günün gecesi bir düğüne çağırıyorlar Erolu. Yakın bir köye. Düğünde bir kadın, bir erkek kol kola girip halay çekiyorlar. Kaç göç yok. Zaten burada kadınlar erkekler gibi.

Davul zurna, gene uzun uzun türkü söyleyen aşıklar. Şölen de var. Et şöleni.

Düğünü bütün yanlarıyla anlatmak uzun sürecek. Uzun sözün kısası Erol bilmediği, görmediği bir dünyaya giriyor. Yeni insanlar, yeni bir yaşayış. Doğanın ve yoklukların koynunda insanlar.

Erol bu insanları, meselelerini, her bir şeylerini seviyor.

Bu insanlara yardım etmek gerek.

Erol onlardan türküler öğreniyor. Onlar gibi söylemeye çalışıyor. Türkülerin birini Eroldan yazdım. Aşağıya alıyorum.

VASİLEY TÜRKÜSÜ

Vasiley Vasiley
Seni üç sesimle çağırdım
Sen dükkanımdaki tereklerin içindeki
Elmaların en güzelisin
Seni iftar için cebimde ayırdım
Cebimin elması
Cebimin yemişi Vasiley
Hani bizim kararımız vardı
Ağaçlar yemiş tuttu
Bahşiş diye mi verdin gözlerini Vasiley
Senin tarafların karşı dağda
Bizimkiler bu dağda
Düzde vuruşalım
Gücü olan seni alsın Vasiley.

Erol dedi ki:

"Seninle yola çıktık ama, bazı şeyleri yanlış görüp, yanlış yazıyorsun. Bizim köyde, o senin anlattığın gibi, hayvanlarla insanlar bir çatı altında değil."

"Peki neredeler ya Erol?"

"Evler tam anlattığın gibi. Kuyu gibi. Yeraltında. Yalnız hayvanları aynı çatı altında değil."

"Nasıl olur Erol. Ben bunca doğu köyü gördüm, Erzurumdan, Vandan, Karstan Ağrıya kadar. Bütün köylerde insanlar hayvanlarla birlikte aynı çatı altında yaşarlardı."

"Burada öyle değil."

"Yoksa hayvanları mı yok?"

"Var."

"Öyleyse?"

"Bizim Bilikan köyünün yukarısında kayalık bir tepe var. İstersen dağ de. İşte bu dağda, kayalıklar arasında mağaralar var. Köylü hayvanlarını bu mağaralara koyuyor."

Ben bu işi anlamadım. Hayvanlarını mağaraya koyuyorlar da kışın ne yapıyorlar? Nasıl ısınıyorlar? Onların en baş ısınma araçları hayvanların sıcak solukları. Belki bunların tezekleri çok.

Erolla köyün mezarlığını gördük. Hep çocuk mezarları. Küçücük küçücük. Köy mezarlığında binde bir büyük insan mezarı görüyorsun.

Muhtara:

"Nedir bu?" diye soruyor Erol. "Sizde hiç büyük insan ölmez mi?"

"Büyük insan çok az ölür. Asıl çocuklar ölür bizde. On çocuktan bir tane yaşar ama, çok yaşar."

Köyde doksan beşlik, yüzlük epeyi yaşlı insan var.

Okulu çocuklarla birlikte temizliyoruz. İkinci gün okul başlayacak. Erol da yatağını okulun bir odasına taşıyor. Bir soba var. Soba okulun sobası. Erolun bir de yardımcısı var. Karaköse Lisesi son sınıfta takıntısı olan bir genç.

Saat altı sıraları. Okulun kapısında bir kaynaşma. Erol, ne imiş, diye uyanıyor. Bakıyor ki, ne görsün, tüm öğrenciler kapının önünde. Çoğunun ayağı yalın. Ellerinde de birer tezek.

Köy okullarında böyledir. Öğrenciler sınıfta yakacaklarını kendileri getirirler.

Sınıfı da sırasıyla her gün iki öğrenci temizler.

Erol kapıyı açıyor, çocuklar sınıfın sobasını yakıyorlar. Sıra falan yok. Öğrenciler yere bağdaş kurup oturuyorlar. Kalemleri, defterleri, kitapları yok. Küçücük bir tahta, bir de tebeşir.

Erol bir ara dışarı çıkıyor. O giderken çocuklar hep birden ayağa kalkıyorlar.

Erol onlara:

"Oturun!" diyor.

Çocuklar hep bir ağızdan:

"Oturun!" diye Erola karşılık veriyorlar.

Erol epeyce şaşırıyor.

Geri döndüğünde gene ayağa kalkıyorlar.

Erol gene:

"Oturun," diyor.

Çocuklar gene hep bir ağızdan gürlüyorlar:

"Oturun."

Erol şaşırıyor. Eliyle oturun işareti yapıyor. Anlıyor ki, çocuklar hiç Türkçe bilmiyorlar. Ne söylesin, nasıl konuşsun? İş çatallaşmış ki, çatallaşmış. Ne söylersen aynısını söyleyecekler. Aynısını tekrar edecekler.

"Çocuklar."

Hep bir ağızdan:

"Çocuklar."

"Bakın çocuklar, beni dinleyin."

Hep bir ağızdan:

"Bakın çocuklar, beni dinleyin."

"Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz."

Çocuklar yankı gibi:

"Siz konuşmayacak, beni dinleyeceksiniz."

Erol ne yapsın. Ellerini açıp sesli:

"Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?"

Çocuklar yankı gibi:

"Eeee şimdi ben ne yapabilirim buna?"

"Çocuklar, hiç Türkçe bileniniz yok mu içinizde?"

Yankı:

"Çocuklar, hiç Türkçe bileniniz yok mu içinizde?"

Erol eli kolu bağlı orada kalakalıyor. Ağzını açamıyor. Bir açsın da görsün. Ne dersen çocuklar, aşkla şevkle bağırarak onu tekrar ediyorlar.

Derken imdada yardımcı yetişiyor da, tercümanlığa başlıyor. Bundan sonra da ders başlıyor.

Erol her gün on kelime Türkçe ve bir harf öğretiyor.

Buna "Aaaa," derler.

Hep bir ağızdan:

"Aaaaaaa..."

"Beeeeee..."

Bu minval üzere Erol, Bilikan köyünde yirmi beş gün kadar öğretmenlik yapıyor. Türkçe ve harf öğretiyor. Köylüler onu seviyor, o köylüleri seviyor. Erol çocukları seviyor. Türkçesini ve harflerini canla başla öğretiyor Erol. Erol köyden söz açarken hep "bizim köy" diyor. Öteki Yedek Subay Öğretmenler de hep "bizim köy" diyorlar ya...

Derken kazadan bir heyet geliyor, rapor veriyor ki, bu okulda öğretim yapılamaz. Çökmek üzere okul. Anan yahşi baban yahşi, Erolu Bilikandan alıp başka bir köye veriyorlar. Erolun yardımcısı delikanlı orada kalıyor. Bir köy odası bulup öğretimine orada devam ediyor.

Erol diyor ki, "Bu iş çok faydalı oldu bana. Halkı, içinde yaşadığımız dünyayı öğrendim. Biz de Türkiyede yaşıyoruz ama, Türkiyeyi, onun insanlarını bilmiyoruz. Anladım ki, Türkiye, İstanbul değil."

Eski Erolla, yenisi arasında gerçekten dağlar kadar fark var.

Erol bir sürü kurt hikayeleri, keklik hikayeleriyle döndü.

Ona çarpan hikayelerden biri de "Üç Taş" hikayesi.

Üç Taş hikayesini anlatıp Erolun hikayesine son vereyim.

Doğuda en büyük yemin üç taştır. Bir adamın eline üç taş verip, yalan söylemeyeceğime, üç taşı atarak yemin ederim diyeceksin, dersiniz. Adam üç taşı attı mı, mümkünü yok yalan söyleyemez. Mahkemede de bazı yargıçlar sıkışınca üç taşı attırırlarmış. Eğer adam yalan söylediyse, söylemenin mümkünü yok ya, bir daha köylülerin yüzüne bakamazmış. Lanetlenmiş bir kişi olurmuş. Köylü onun yalan söyleyip söylemediğini ne bilecek, diyeceksiniz. Köyde herkes herkesi, bilir. Yalan söyler mi söylemez mi, söyledi mi söylemedi mi bilir. Gizli bir şey kalmaz.

Üç taş yemini doğunun cankurtaranı.

Engin Cezzar Diyor ki: "Yeni Bir Dünya İle,
Daha Gerçek Bir Dünya İle Karşılaştım."

1935 doğumlu Engin Cezzar, İstanbulda Amerikan Hastanesinde doğdu. Fındıklı ilkokulunu bitirdikten sonra, Amerikan Kolejine gitti. Sonra da tiyatro tahsili yapmak üzere Amerikaya gitti. Yale Üniversitesinde okuduktan sonra, iki yıl ünlü rejisör Elia Kazanın tiyatro okuluna devam etti. Sonra İstanbula geldi. İstanbula tatilini geçirmek için gelmişti. Geri dönecekti. Tiyatro yapmak üzere bir zaman Amerikada kalacaktı. Sanatını ilk olarak Amerikada göstermek, sonra memlekete dönmek istiyordu. Kendine, seçtiği sanat kolunda güveni vardı.

İlk önceleri Kolej tiyatrosunda oynamıştı. Tiyatro sevgisi bu sahnede başlamıştı.

Ünlü Leyla Gencer onu Ertuğrul Muhsine tanıttı. Ertuğrul Muhsin ona Hamlet rolünü verdi, Enginin oynadığı Hamlet bizde altı ay sürdü. Bu oyunu beğenenler oldu, yerenler oldu. Ama Hamlet Türkiyede altı ay oynadı. Bu Hamletin dünyada ikinci olarak en çok sahnede kalışıydı. Birincisi İngilteredeydi.

Engin Amerikayı bilir. İngilizce bilir, Fransızca bilir. Köklü bir İstanbul ailesindendir. Onun iki dünyası vardır. İstanbul ve Amerika. Memleket mi, Anadolu mu, ona Çin kadar uzaktır. Anadolu insanı olarak İstanbul sokaklarındaki yorganlılardan başkasını görmemiştir. Anadolu toprağı olarak birkaç dağ, ova görüntüsü. Başkaca, Anadolu onun için büyük bir hayal, uzak bir hayal...

Bir dünya ki, mavi deniz, apartmanlar apartmanlar, Beyoğlu caddesi, rahat bir ev... Baba evi. Kolej... Bebek sırtları. Arkadaşlar.

İstanbul dünyası... Bir de kitaplar dünyası... Bir de çocukluk dünyası. Engine göre Anadoluya gidip döndükten sonra, bu dünya küçücük, daracık bir dünya. Bu dünyanın dışına taşmamış, taşmak imkanına sahip olamayan bir gençlik. Bir de Hamletlerin dünyası.

Bu kadarcık bir dünya bir insana yeter mi? Belki de yeter. Engin diyor ki, Antep köylüklerini gidip gördükten sonra, bu kadar bir dünyanın bir insana yetmeyeceğini anladım. Doğanın

adamlarını gördükten sonra, yeni bir dünyayla, bizim dünyamızdan başka, ondan daha gerçek bir dünyayla, insan yaşayışlarıyla karşılaştım, diyor.

Şimdi biz Enginin dediklerini bırakalım da onun hikayesine başlayalım.

Hani Erolla nasıl Ağrıya kadar gitmişsem, Enginle de Antep köylüklerine kadar birlikte gideceğim. Engin anlatacak, ben dinleyeceğim. Enginin anlattıklarını birlikte yaşayacağız. Engin, macerasını, içini, duygularını bana en ince ayrıntılarına kadar söyledi. Bu genç adamların çok güzel bir huyları var. Hiç saklamadan zayıf yönlerini, halk karşısındaki biçareliklerini, çekinmeden, açık gönüllülükle bir bir anlatıyorlar. Her yönleriyle bir büyük olayın içerisinde, bir roman kahramanı olabiliyorlar. Bir gün, bir sanatçı kişi tarafından bunların güzel romanları yazılacak. Şu benim yazdıklarım da o romancının elindeki sahici kozlardan biri olacak.

Engine diyorlar ki, Yedek Subay Öğretmen oldun. Gideceğin yer Antep.

Antep mi? Vay anam vay! Antep neresi? Hani Kurtuluş Savaşımızın bir Gaziantebi var. Orası mı? Orası ama, nerede? Güneyde. Güneyde ne var? Sıcak var. Sonra Antep çıbanı dedikleri çıban var. Sonra yılanlar çıyanlar. Engin o gece, Antep sözünü duyduğu gecesi bir türlü uyuyamıyor. Kafasında kırmızı kayalıklı, bomboz topraklı, ıpıssız bir yer. Yılanlar çıyanlar... En beteri Antep çıbanı dedikleri çıban. Engin aktör. Daha çiçeği burnunda bir aktör. Antep çıbanı bir aktör için bir püsküllü bela ki, sorma. Bu çıban her zaman öyle güzel yerlerde çıkmaz. Örneğin yanakta, boyunda, elde ayakta çıkmaz. Gözde çıkar, gözü alır götürür. Burunda çıkar, burunun yarısı yok. Kulakta çıkar, kulağın yerinde, bakarsın ki, yeller esiyor. Bir aktör için bundan daha korkuncu olur mu?

Yılanlar, korkunç sarı yılanlar... Çıyanlar, Antep ovasında kıvıl kıvıl kaynaşır.

Bir ara, daha iyimser bir duyguya kapılıyor Engin. Belki yılan da yoktur. Belki Antep çıbanının önü alınmıştır. Sonra Antep çıbanı gelip de Engini mi bulacak? Öyle ya, ne ister Enginden? Bir garip delikanlıdır Engin.

Yılan, çıyan, çıban faslı bitince, Engin bir yalnızlık, bir karanlık, bir bilinmezlik dünyasına düşüyor ki, tarifsiz. Sonra hiç bilmediği, görmediği insanların dünyası... Bu insanlar, nasıl insanlar? Gelenekleri görenekleri ne?

Herhalde, duyduklarına göre, onların evlerinde kalorifer yoktur. Onların İstanbul gibi şehirleri yoktur. Onların o kadar çok ekmekleri yoktur. Onlar biribirlerini öldürürler. İngilizce de bilmezler. Onların okuryazarlıkları bile yoktur. Onlar pantolon bile giymezler, kılıkları başka kılık. Dahası var, dilleri var, bizim dile benzemez, dedikleri.

Bir sonsuza, bir bilinmeze gitmenin acısı kadar, bir yerden, bir alışkanlıktan kopmanın acısı da çöküyor Enginin içine.

Anası babası, evi barkı, güzelim kitaplarla dolu çalışma odası. Tiyatrosu, arkadaşları. Bütün bunlardan iki yıl için kopmanın korkunç acısı. En zor olanı bu. Müthiş bir keder.

Düpedüz askerliğe gitmek, bilinen bir şey. Şu kadar zaman okul, talim. Sonra yedek subay rütbesi. Engin gibi her gencin başından geçmiş, geçecek bir şey. Elinen gelen düğün bayram. Bu da el ile geliyor ya... Bu başka geliş.

İçinde bir de merak yok değil, neler görecek, nelerle karşılaşacak? Ama bu Anadolu bizim memleketimiz. Neden bu kadar ilişiğimizi kesmişiz? Enginin Kolejde Gaziantepli arkadaşları da vardı. Onun gibi yetişmiş, onun okuduklarını okumuştu. Öyleyse bu sonsuza, bilinmeze gitmek korkusu ne mene iştir ki, çökmüş üstüne? Bir insanın halkından, kardeşlerinden, öz toprağından bu kadar ayrı kalması, kalabilmesi, ne iştir? Kim yapmış bunu? Kim becermiş bu ayrılığı? Enginin bunda, bu kadar genç adamın, Amerika görmüş, kendisini bir sanata vermiş bir delikanlının bunda bir günahı var mı? Engin üzülüyor, var mı acaba? Şimdiye kadar, karşı karşıya gelinceye kadar, niçin ilgilenmemiş kendi insanlarıyla Engin? Engin şimdiye kadar bir Antep türküsü bile duymamış. Kongo türküsü, Amerika yerlilerinin türkülerini biliyor da Engin, bir Antep türküsü bilmiyor. Afrikaya gitse, daha az yabancılık çekecek, daha az bilinmeze gidecek. Çünkü Afrika hakkında daha çok şey biliyor. Çini maçin hakkında daha çok şeyler biliyor.

Engin bu bilgisizlikte yalnız mı? İşin en korkunç yönü, Engin bunu ta yüreğinin derininde duyuyor, bütün çağdaşları, bütün onun gibi yetişenler, kendi yurtlarını, yurtlarının insanlarını bilmiyorlar.

Engin diyor ki: "Bu benim için, hiçbir günahım olmasa da, utanç verici bir şeydi. Bir zaman için bir utanç duygusu içinde bunaldım kaldım."

Şimdi Engin Antebe gidecek. Belki onu dostça, belki düşmanca karşılayacaklar. Bu insanların yüzüne Engin nasıl bakacak? Onlara, biz aynı milletteniz, kardeşleriz, diye nasıl diyecek!

Bu duygusunu öylesine çocukça, öylesine güzel, duygulu anlattı ki Engin, onun bu hali bana çok dokundu. Ben, hiçbir zaman böyle bir duyguya kapılmadığım için, Enginin düştüğü utancın derinine varamadım. Ama Engin, varamasam, bilemesem de duyduklarım, utancını iyice anlattı.

Bizim insanlarımızdan ben de utandım. Onları bilmediğimden değil. Onlarla ilgilenmediğimden değil. Onların düştükleri yoksulluktan utandım. Dedim ki, bu insanlar, bizim insanlarımız bu hale düşmeye layık değiller.

Ben de utancımda haklıyım. Engin Cezzar da utancında haklı. Şu topraklar, şu yaşanası, cennet olası topraklar üstünde, hepimizin utanmaya hakkı var.

Şubede sigara üstüne sigara içiyor Engin. Meyhanede içiyor Engin.

Karmakarış duygular içindeki delikanlı, yarın yola düşecek.

Yüreğinde bilinmezi, yerinden yurdundan koparılışı, yalnızlığı, cümle acıları, biraz da bir sevinç ışığı, en köklü, onu yıkan en bela duygusu utancı. Şimdi varıp Antep köylülerine ne diyecek, onların yüzlerine nasıl bakacak? Onlar ona nasıl bakacaklar?

Bir Antepli arkadaşı var. O da Yedek Subay Öğretmen olmuş. O da Antebe gidiyor. Ne güzel. İşte bu delikanlı ona birazcık güven veriyor. Bir ışık, Antebe bir Antepliyle gitmek azıcık ferahlatıyor onu.

Antepli delikanlının otomobili de var.

Bir sabah iki arkadaş, otomobilleriyle Üsküdardan Antebe doğru yola düşüyorlar.

Enginin Üzerine Binlerce Meraklı Göz Dikilmiş

Üsküdardan otomobil Ankara yoluna düştü. Engin dalgın, düşünceli. Ağzını bıçaklar açmıyor. Otomobilin bir köşesine büzülmüş, öylecene kalmış. Belki kımıldamıyor bile. Belki de hiç düşünmüyor. Bir dalgınlık, bir yokluk içinde. Gittiği yerler ne olursa olsun, nelerle karşılaşırsa karşılaşsın, artık Enginin umurunda değil.

Bir gece Ankarada konakladıktan sonra, sabahleyin gene yola düşüyorlar.

Engine soruyorlar:

"Kayseriden geçerken Erciyeşi gördün değil mi? Ne güzel dağdır."

Karşılık:

"Görmedim."

"Orta Anadolu bozkırı. Bir bela iştir bozkır. Bozkır o kadar geniş, o kadar ıssızdır ki, üstünde gök bile yok, dersin. Gördün değil mi?

"Görmedim."

"Toroslar. Korkunç, gökyüzüne uzanmış Toros kayalıkları, ormanlar. Toros bir başka tattır değil mi Engin?"

Engin:

"Görmedim."

Engin bütün bir Türkiyeyi bir baştan bir başa geçiyor da bir şey görmüyor. Başını kaldırıp da bakamıyor. Otomobilin bir köşesine sığınmış. Orada öyle kuyunun dibindeki taş gibi kala-kalmış.

Engin:

"İlk olarak, Gavur dağlarını çıkarken dünyanın farkına vardım. Kendime birazcık gelebildim. Sonra Gavur dağlarını indik. Bana öyle geldi ki, bu kocaman dağ bir daha çıkılmaz."

Antebe geldik. Antepte Gül Palas Oteli. Engin kendini iyi saymıyor. Bir oda. Kafayı vuruyor, sabaha kadar kendine gele-

miyor. İki gün otelden dışarı çıkamıyor. Antep bir otel odasıdır. Bir sürü karmakarış duygular içerisinde. İki gündür yemek falan da yemedi Engin.

Sonra Antepte kurs. İki iki nasıl dört eder, onu nasıl öğretecek Engin? En zoru, en belalısı da bu.

Derken, güneşli, pırıl pırıl bir gün. Engin kurayı çekmiş. Kilis yolu üstündeki Mazmahor köyü öğretmenliği çıkmış. İlk olarak Engini öyle bir merak sarıyor ki... Bir de sevinç. Ama korkusu, utancı, yalnızlığı içinde dağ gibi. Cipe öteberisini yerleştirip, düşüyor yola. Yol asfalt yol. Bundan iyisi de can sağlığı.

Derken uzaktan köy görünüyor. Engin gözlerine inanamıyor. Anadolu köyleri hep bu mu? Amma da kötü anlatmışlardı bu köyleri ona. Amma da bela anlatmışlardı. Ne demişlerdi? Demişlerdi ki, Anadolu köyleri yeraltındadır. Hayvanlarıyla birlikte yatarlar. Ya şu karşıdan görünen köy. Ak badanalı evler görünüyor. Güneş altında evlerin çinkoları, evlerin camları parlıyor. Ama böyle apaydınlık, böyle bütün dünyayı şıkır şıkır doldurmuş güneş görülmüş değil. Köyün arkasında masa gibi oturmuş bir de kayalık tepe. Görüntü tam. Ne güzel görüntü.

Gittikçe içindeki sevinç artıyor. Ne İstanbuldaki yalnızlık, ne korku, bir anda hepsi hepsi siliniyor. Köy bir pırıltı gibi içine doluyor. Biraz sonra bir korku, çekingenlik gene başlıyor. Köy iyi has, güneş de belalı bir güneş. İnsanlar nasıl, insanlarla nasıl anlaşacak?

Şimdi sevinç bitmiş. Merak bitmiş. İçinde müthiş bir heyecan. Önüne geçilmez, kahreden bir heyecan.

Şoför:

"Bey," diyor, "yüzün sapsarı."

Engin heyecandan ne yapacağını bilmiyor. Cipten inip köye doğru yürüse mi?

Asfalttan köy yoluna düştüklerinde heyecanı daha daha da artıyor. Yüreği küt küt.

Engin diyor ki:

"Ben böylesi bir heyecanı ömrümde ilk defa duyuyorum."

Erol Günaydını yazarken de hep ömrümde ilk kere sözü bol bol geçiyordu. Bu öğretmen yolculuğunda bizim delikanlı-

lar, birçok şeylerle ömürlerinde ilk defa olarak karşılaşıyorlar. Ol sebepten bu yazılarda hep ömrümde ilk olarak sözü sık sık geçiyor.

Cip köye giriyor. Cip köye girer girmez çamura saplanıp kalıyor. Bir çamur ki görülmüş değil. Diz boyu. Samanlarla karışmış. Samanlar da bir sarıca su bırakmışlar ki... Engin rengin böyle pisini de hiç mi hiç görmüş değil.

Birden cipin yanını yönünü yüzlerce köylü, çoluk çocuk, kadın erkek, genç yaşlı çeviriyorlar. Delikanlılar bir anda cipi çamurdan çıkarıyorlar. Köylüler Engin öğretmenin geleceğinden haberli.

Engin müthiş bir cümbüşle karşılanıyor. Cip yürüyor, köylüler, çocuklar arkasında.

Engin okulun önünde cipten iniyor. Öteberisini gençler, hemen okulun içine taşıyorlar. Okulun önü bir ana baba günü. Yüzlerce meraklı göz Enginin üstüne dikilmiş. Ama nasıl bakıyorlar, nasıl, nasıl bakıyorlar! Engin üstündeki bu gözlerin ağırlığını sırtında öyle duyuyor ki:

"Her şeyi anlatırım belki. Çok şey anlatırım. Bu gözleri bir türlü mümkünü yok anlatamayacağım."

Bırakıp dağlara kaçmak. Bu gözlere bir daha gözükmemek. Bu ne meraklı bakış?

Engin diyor ki:

"Tepeden tırnağa lime lime ediyorlar insanı. Bakmadık hiçbir yerini bırakmıyorlar."

Ortalıkta, bu gözlerin ortasında, çemberinde kalakalıyor. Gidemiyor, kıpırdanamıyor. Ellerini, ellerini nereye koysun? Gözlerini kulaklarını, bütün bedenini nereye koysun? Yer yarılmaz ki, altına giresin. Ne yapmak gerek, insanlar bir şeyler bekliyor ondan, bir söz istiyorlar belki. Biraz gülümsemek istiyor ama, onu da beceremiyor.

Sonra, ortada kalakalmış, donmuş kalmış Engini bir yaşlı okulun içine çağırıyor. Onun peşine takılıp, öylecene okulun içine giriyor. Otur dedikleri yere oturuyor.

Köylüler içeri giriyorlar, onlar da oturuyorlar. Çocuklar pencerelere yığılmışlar ona bakıyorlar. Bir bakıyorlar ki...

Bir şey yapmak, bir şey söylemek gerek onlara. Ya bir pot kırarsa, ya onların hoşuna gitmeyecek bir söz söylerse! Ya köylüler, bir sözünden, bir hareketinden dolayı onu küçük görürler, onunla alay ederlerse... Rezalet. Bu insanların hiçbir huyunu, hiçbir geleneğini bilmiyor. Bu insanların arasına gökten düşer gibi düşmüş Engin. Bunu ta yüreğinin başında duyuyor. Onlar da ona, gökten düşmüş bir insana bakar gibi bakıyorlar. Ya da Engin öyle sayıyor.

Köylüler oturmuşlar ona bakıyorlar. Ondan bir söz, bir hareket bekliyorlar. Çok şeyler yapmak, ben de sizler gibi insanım, demek istiyor. Beni yabancı görmeyin... Ama bu nasıl söylenir? Usulü ne? Bütün bu duygular içinde hiçbir şey yapamıyor.

Burada, bu insanların karşısında en büyük başarısı bir iki kere usuldan gülümsemek oluyor. Nasıl gülümsüyor, buna kendi de şaşıyor.

Engin tanımadığı, hiçbir şeylerini bilmediği insanlar içinde eli ayağı kesilmiş kalakalıyor.

Bitmeyen Merhabalar Cankurtaran Gibi İdi...

"Bu köy toprağına basınca bebek gibi ufaldım. Bir de bu gözler çökünce üstüme, ne yapacağımı bilemez oldum. Ben bunca zaman kalabalıkların karşısında oyun oynamış adamım. Kılı kırk yaran gözler her hareketimi, parmağımın kımıldayışını kaçırmadan bana bakarlardı. Böylesine bir ufalma, yok olma duygusuna kapılmadım. Bu çok tuhaf, anlatılmaz bir duygu. Ben bu duygunun adını koyamıyorum. Belki bir gün bu duygunun adını da koyacak çıkar."

Nerede kalmıştık? Engin bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu. Şu sözü bir açan olsa. Derken öteden bir kişiden bir:

"Merhaba," geliyor.

Engin azıcık ferahlıyor. Bu merhabaya karşılık ne denir? Bir an bir duraklama. Aman bir pot kırıp, şu insanlar karşısında küçük düşmeyelim. Rezil olmayalım amanın. Merhabaya karşı ne denir? Merhaba, derlerdi. Burada da böyle olacak. Enginin dilinin üstündeki değirmen taşı kalkıyor:

"Merhaba!"

Artık köylüler bir uçtan merhaba demeye başlıyorlar.

"Merhaba!"

"Merhaba!"

Yaşasın merhabalar.

Ama o merhabalar bitip tükenmiyor ki... Oradaki her köylüden bir merhaba. Bir de karşılığı.

Cankurtaran merhaba.

Merhabalar bitiyor. Merhaba faslı Enginin büyük bir zaferi.

"Yanlış bir şey yapmamak... Psikolojileri tamamen meçhulüm. Afrikanın herhangi bir köyünde kendimi böylesine yalnız saymazdım. Kendime bir yandan da kahrediyorum. Ya yanlış bir şey söyler, ya küçük düşersem. Ya alay ederlerse benimlen."

Etsinler varsın. Olur mu? Burada iki yıl kalacak, çocuk okutacaksın. Hayatlarına karışacaksın. Hayatına karışacaklar.

Merhabalardan sonra, uzun, ağır bir sessizlik. Kimse ağzını açmıyor. Aah şu merhabalar daha uzun sürseydi. Her kişi üç kere merhaba dese. Engin her merhabaya üç kere karşılık verse. Böyle uzasa gitse. Ne güzel olacaktı.

Şimdi ne söylesin Engin köylülere? Hepsi bir göz olmuşlar Engine bakıyorlar. Bir kulak olmuşlar, onun, yeni öğretmenin ağzından çıkacak sözü bekliyorlar. Eee nolacak şimdi?

Birden Enginin aklına geliyor, bir zafer çığlığıyla:

"Köyünüz ne güzel," diyor. "Kaç evlik bir köy?"

"Yaa köyümüz güzeldir," diyor bir tanesi.

Başka birisi köyün kaç evlik olduğunu söylüyor.

Bu iş, Enginin zaferi burada bitiyor.

Sözü alıp da başka söze geçen yok. Ha gayret Engin. Bir iki söz daha bul. Ya saçma, hoşlanmayacakları bir söz ederse!

Uzun bir sessizlik gene. Herkes ağzının içine bakıyor. Konuşun, siz konuşun be adamlar. Konuşmuyorlar.

Bir iki söz daha bulmalı. Engin ter içinde kalıyor. Yüzü yalım yalım.

"Ben İstanbuldan geldim," diyor Engin. "İstanbulu gören var mı?"

"Bir tane vardı ama, o burada yok."

Bu da burada kesiliyor.

Hey Allah. Gene uzun bir sessizlik. Bir tanesi sözü alıp da başka bir yöne aktarmıyor.

Enginin aklında sorular. Nasıl geçinirsiniz? Ne kadar toprağınız var? Fıkaranız çok mu? Ne yer ne içersiniz? Bunlar hep sorulabilir. Ya bu sorulardan alınırlarsa?

Öğretmenin gelişinden geç haberlenenler de teker teker okula, yeni öğretmeni görmeye geliyorlar. Gelenlere karşı nasıl davransa? Nasıl saygı gösterse. Yaşlı olsun, genç olsun her gelene ayağa kalkıyor. Elini sıkıyor. Ya bir tuhaflık yapıyorsa... Kime daha az saygı gösterip, kime göstermemeli? Gelenekleri ne? Her gelen bir temenna.

Yazık, çok yazık. Gelenlerin de arkası kesiliyor.

Gene uzun bir sessizlik. Gene Enginin ağzının içi.

Birden sigara düşüyor aklına. Bir sigara yakıyor. Onlara da teker teker ikram ediyor.

Hep "içeni severiz," diyorlar. Sigarayı almıyorlar. Bir kusur mu işledi acaba? Yanlış bir şekilde mi ikram etti? Çünkü bir tek kişi bile sigarayı kabul etmedi.

Uzun bir sessizlik.

Dışarda bir gürültü patırtı. Çocuklar okulun dışında kaynaşıyorlar.

Birisi:

"Bak hoca," diyor, "senin çocuklar dışarıda gürültü yapıyorlar. Söyle de dağılsınlar."

Birden Engin seviniyor. Kendine güveni geliyor. Demek o burada bir şey. Sevinçle ayağa kalkıp, kapıya gidiyor. Biraz sallanıyor, biraz ayağı ayağına dolaşıyor ya...

"Çocuklar, haydi artık evlerinize gidin. Yarın görüşürüz."

Çocuklar ses çıkarmadan dağılıyorlar.

"İşte bu anda, bu anda üstümdeki ağırlık biraz hafifledi, insanların yüzlerine bakabildim," diyor Engin.

Bundan sonra, gene sessizlik. Engin kendi içine gömülmek üzere, eski haline düşmek üzere ama, artık birazcık kendine güveni var.

Bir zekice, bir iyi onların hoşuna gidecek bir söz bulmalı ki, bu arada buz erisin.

Orada kapının eşiğinde, iki küçük çocuk. Daha okul çağına gelmemişler. Biribirlerine o kadar benziyorlar ki... Biribirlerinin tıpkısı. Bakalım bu çocuklar cankurtaran olabilecekler mi?

"Bu çocuklar ikiz değil mi?" diye soruyor.

Birden ortalıkta bir şimşek çakıyor.

"Hoca hemen anladı."

"Bizim hocada iş var."

"Nasıl da anladı."

Bundan sonra sessizlik duvarı yıkılıyor. Tek tük konuşanlar var.

Sonra akşam oluyor, köylüler dağılmaya başlıyorlar.

Engin yorulmuş, bitmiş bu havadan. Öylesine yorgun ki, ayağa kalkacak hali yok.

Köylüler dağılırken, yanında oturan elli beşlik Ali Dayı onu evine buyur ediyor.

Okul macerasını savdı Engin. İşte şimdi beterin beteri başlıyor. Evde nasıl hareket edecek? Nasıl yemek yiyecek? Nasıl yapacak? Ooof, mesele bir çatallaşıyor ki... Vay anam vay! Öteberi gene köy gençleri tarafından alınıp Ali Dayının evine götürülüyor.

Engin karar veriyor. Evde hiçbir şey yapmam. Denizanası gibi kendimi bırakıveririm.

Ayağa kalkıyorlar ama, Enginin başı dönüyor. İyice hasta. Eve geliyorlar. Merdiven başında Ali Dayının karısı. Ona başıyla bir selam veriyor. Öyle ya, selam vermemezlik olmaz. Selam her yerde selamdır. Yaşlı hanım Enginin selamının farkında olmuyor. Karşılık vermiyor. Neden sonradır ki, hoş geldin kardeş, diyor.

Bir de genç kadın. Gebe. Çamaşır seriyor. Ona da selam vermeli mi? Yaşlı kadın selamı almayınca, bu da almaz. Boşveriyor. Hani kendini denizanası gibi bırakacaktı? Olmuyor, yapamıyor.

Köyde Geçen Bir Gecenin Hikayesi

Uzun sözün kısası, yere bir sofra kuruluyor. Sofraya Engini buyur ediyorlar. Ali Dayı, birkaç köylü, Ali Dayının genç bir oğlu, sofranın başına halka olup oturuyorlar.

Sofrada pilav, yani bulgur pilavı, bal, yoğurt var. Bir de yufka var. Bir de kaşıklar var.

Sofraya oturmuşlar ama, hiç kimse de uzanıp bir kaşık almıyor. Engin, hissediyor ki, misafir olduğundan dolayı, yemeğe önce kendisinin uzanması gerek.

Ama nasıl başlasın? Ortada bir tek kaşık var. Önce pilavdan mı başlasın, yoğurttan mı, baldan mı? Bir pot kırarsa bir rezalet olacak ki, öğretmenin acemiliği dillere destan olacak. Yemek yemesini bile bilmiyor, diyecekler.

"Buyur hoca."

Hoca kaşığı eline alıyor, eviriyor çeviriyor, geri bırakıyor.

"Siz buyurun hele."

"Yok yok. Sen buyur hoca..."

Ah be. Hoca nasıl buyursun. Buyuramayacak işte.

Kaşığı yeniden ele alıyor. Kaşık elinde ağır ki ağır.

"Buyur hoca."

"Buyur hoca."

"Buyur hoca... Hoca buyur. Buyur... Buyur... Buyur."

Kendinde olmayarak, elindeki kaşık önce pilava gidiyor. Ağzına bir lokma atıyor. Atıyor ama boğazından bir türlü aşmıyor bulgur pilavı. Yutmak gerek. Zorlan yutuyor.

Sonra ötekiler de aynı şekilde pilava kaşık sallıyorlar. Bir kısmı yufkayı dürüp, yufkayla alıyorlar pilavı. Engin bir göz kesilmiş, nasıl yediklerine bakıyor. Pilavı yufkayla, yoğurdu balı kaşıkla... Engin öğreniyor ama, iştahı kapanmış ki kapanmış.

Ali Dayı:

"Hoca yemeğimizi yoksa sevmedin mi?" diye soruyor.

Engin:

"Sevdim sevdim, çok sevdim. Çok güzel yemek."

Lokmalar boğazına diziliyor. Gözlerini yumup yutuyor. Yemek değil işkence. Acı zulüm yemeği yiyorlar ama, Enginde de şafaklar atıyor.

Midesinde bir bulantı, başında bir ağırlık.

Midesinden dolayı çatlayacak. Ama bunların yüznumaraları nerede? Merdivenden çıkarken bir yer görünmüştü ya gözüne. Orası olmasın? Nasıl söylenir? Ne biçim söylenir? Kıvranıyor ya, bir türlü soramıyor.

Sonunda o hale geliyor ki, dayanamıyor. Ayağa fırlıyor.

Ali Dayı soruyor:

"Hoca dışarıya mı?"

Engin o anda dışarının ne demek olduğunu anlıyor.

"Dışarıya."

İki delikanlı lamba yakıyorlar. Ellerinde bir de ibrik. Enginin önüne düşüyorlar. Merdivenleri inip evden çıkıyorlar. Çamurlara bata çıka köyün dışına doğru yürüyorlar.

"Dışarı nerede?"

"İşte buralar. İstediğin yerde işini gör."

Orada da bekliyorlar. Engin lambayı, ibriği alıyor, ta uzaklara, Karataş kıyılarına doğru gidiyor.

Gece yapılır ya... Ya gündüzün ne yapacaksın? Şimdi kafasındaki büyük problem bu.

Bir de diyare olmuş ki... Bu karanlıkta sabaha kadar Karataş kayalığına taşınmak gerek.

Ya gündüz?

Şimdi yatak faslı başlıyor. Bir odaya yatağı yapılıyor. Yer yatağı. Çarşaflar sakız gibi. Enginin içi bulanmış bir kere. Yatağa giriyor. Odada başka bir kişi de var. Yatağa giriyor. Girer girmez bir kaşıntı alıyor ki Engini... Yanındaki adamdan dolayı lambayı açıp yatağa da bakamıyor. Kaşın babam kaşın.

Bit mi, pire mi? Sabaha kadar kaşın ha kaşın. Uyuyamıyor.

Sonradan öğreniyor ki, yatakta ne bit, ne de pire. Engin kurmuş, sonra da kaşın ha kaşın etmiş. İnsanoğlu bu.

Sabah oluyor, gün doğuyor. Cümlemizin üstüne hayırlı, aydınlık, güzel günler ama, olacak gibi değil. İbriği kaptığı gibi Engin doğru Karataş kayalığının arkasına...

Sabah çay peynir. Engin artık yemek yemekten korkmuyor ama, perişan. Köylülerin de dili çözülmüş ama, Enginde konuşacak hal nerede? Oda öğleye kadar Engini ziyarete gelen köylülerle dolup dolup boşalıyor ama, Enginde hal yok. Hasta... Öğleden sonra Karataş kayalığına gidip, akşama kadar tek başına kayalıklarda kalıyor... Bir kayanın dibine yumulmuş, orda kalakalıyor.

Okulu açsa, her şeyden kurtulacak ama, olmuyor. Çünkü okulun anahtarı öğretmen vekilliği yapan bir delikanlıda. Delikanlı okulu kilitleyip doğru Gaziantebe gitmiş. Onu bekliyor.

Okulu açsa belki düzelecek. O gün Karataşta akşama kadar kalıyor, delikanlı vekil Antepten gelmiyor.

Gene aynı yemekler, gene aynı yatak. Kaşınmalar. Enginin ayakta duracak hali yok.

İkinci gün oluyor, bu sefer Engin Karataşa ta sabahtan yerleşiyor. Kuşluğa doğru bakıyor ki, aşağıdan bir çocuk geliyor:

"Öğretmenim," diyor, "küçük öğretmen geldi."

Engin Karataştan inip okula geliyor ve vekille tanışıyor. Enginle birlikte Mazmahora gelen arkadaşı yedek öğretmen de gelmiş.

Engin yedek öğretmen arkadaşına diyor ki:

"Ben hastalandım, doktora gitmem gerek. Sen okulu vekilden devral. Ben yarın gelirim."

Köylüler diyorlar ki:

"Asfalt yol çok uzak. Şu Karataşın arkasından inersen, bir saata kalmaz Antebe varırsın. Biz hep bu yoldan işleriz. Asfalt yol çekilir mi?"

Yolu bir iyice tarif ediyorlar.

Şu Karataş kayalıklarını aşacak. Bir ince çığıra düşecek. Aşağılara inecek. Sonra bir dere gelecek önüne. Yolda yolcularla da karşılaşır. Ondan sonra dereye inecek. Dereden çıkınca karşısına bir kavaklık gelecek. Kavaklıktan sonra Gaziantebe girdin demektir.

Kolay, Taksimden Emirgana kadar. Daha da yakın. Mecidiyeköyden Köprüye kadar.

Engin yalnız gitmek istemiyor gene de ama, yanına adam istemeye utanıyor. Köylüler yolu o kadar küçümsüyorlar ki, sakallarını uzatıp, aha şuracıkta, diyorlar.

Engin Karataşa doğru tırmanıyor.

Silah Sesleri Sabaha Kadar Devam Etti,
Fakat Sabahleyin Kimse Bundan Bahsetmiyordu

Karataşa çıkınca dizinin bağı çözülüyor. Orada bir kayanın dibinde bir zaman kalıyor. Titremeye başlıyor. Geri döneyim, diyor, kendi kendine. Geri dönsem ne diyecekler diye düşünü-

yor. Köylüler korkak diyecekler, bir sigara içimi yolu tek başına gidemedi de onun için geriye döndü diyecekler. Korktu da... diyecekler.

Bir zaman kayanın dibinde titreyerek kalıyor. Sonra ağır ağır ayağa kalkıyor. Karataş kayalığının arkasına geçiyor. Geçiyor, bir on, on beş dakika da yürüyor.

Hani bir iz var demişlerdi. O ize düşer, bir anda Antebe inersin. Nerede iz? Engin ha bire iz arıyor. Uçsuz bucaksız bir kara taşlık. Taş, taş, her şey taş... İz nerede, yol nerede? Burada her şey, her taş, her ot biribirine benziyor.

Bir zaman çırpındıktan sonra izi bulmaktan umudunu kesiyor Engin. Dizlerinde bir dermansızlık. Dizleri tir tir.

Uçsuz bucaksızlıkta, bu Karataşta iz belli değil yol belli değil. Uzayıp gidiyor her şey. Bu ıssızlık, bu yalnızlık ürkütüyor onu. İçine bir an sonsuzluk korkusu çöküyor. Sonsuzluk korkusu bir beter korkudur. İnsanın içine girmeyegörsün.

Engin diyor ki: "Bu uçsuz bucaksız taşlığın sonsuzluğunda bir zerre kaldım. Ufaldım kaldım. Daha önce insanlar karşısında ufalmıştım. Doğanın karşısında ufalmanın yanında hiç kalır o ufalma. Karataşlık büyük. Karataşlık sonsuz..."

Ne demişlerdi, bir sigara içiminde Antebe varırsın demişlerdi.

Bir sigara içimi oldu, beş sigara içimi de oldu... Sabahleyin çıkmıştı. Gün geldi batıya yıkıldı. Görünürlerde yok Antep. Bu köylüler de hep yalancı zaten. Cahil adamdan ne umulur ki. Ne bilsin Antebin buraya ne kadar olduğunu...

Geri dönsem mi? Ya köylüler ne derler? Bir Antebe gidemedi. Bu ne biçim Hoca, derler. İki yıl kalacaksın bu köyde. Sonra insanların yüzüne nasıl bakacaksın? Bir de şimdi geri dönse, köy o kadar uzakta kaldı ki... Gece yarısına bile varamaz. Geri dönse bu hep biribirine benzeyen taşlar arasında geldiği yolu bulamaz. Köyü bir daha bulamaz.

İçine müthiş bir korku düşüyor. Kapkara bir taş yığınından ibaret dünya, önü taş, arkası taş. Gidiyor gidiyor. Bir çıtırtı duysa ürküyor. Ayağının ucundan bir taş yuvarlansa sıçrıyor.

Yorulmuş, ter içinde kalmış, bir an durup da yanına yönüne bakamıyor. Ha bire tabana kuvvet. Yürü ha yürü. Yürümek-

ten, hareketten cesaret alıyor. Durursa ölecekmiş gibi geliyor ona. Karataşın uçsuz bucaksızlığı, sonsuzluğu, Karataşın karası üstüne bir çökmüş ki...

Şimdi karşısına bir köpek çıksa... Azgın bir köpek... Onu parçalayıverir. Tutunacak bir ot bile yok. Bir dal parçası bile yok. Nasıl savaşırsın köpekle? Ya bir yılan çıksa, kara bir yılan... Gözünü açmadan koşuyor. Nereye koşuyor? Koşuyor işte.

İki saat geçiyor, üç saat geçiyor. Enginin dizlerinde derman kalmıyor. Neredeyse gece bastıracak. Daha çok var geceye ama, bu gidişle gece de gelir, geceler de... Boyuna Karataşın düzlüğü, kayalığı... Hani bir dereye varacaktı? Oradan kavaklık. Görünürlerde ne kavaklık, ne de dere. Kendini bıraksa burada düşüp kalacak. Ölüp kalacak. Öyle hissediyor ki, bir daha Engin düştüğü yerden kıpırdayamayacak. Onun için yürümekte, durmamakta inat ediyor.

Birden gözüne bir at pisliği gözüküyor... Tamam. Yolu bulduk. Ne gezer, git git, yol yok, bel yok.

Birden bir sevinç. Tarifsiz bir sevinç. Bir dere görünüyor. Umudu tüm kesilmişken. Bir de iz! Hey be! Dünya varmış. Demek Karataş da bitermiş! Dereye sevinçle giriyor. Sonra dereden çıkıyor bakıyor ki, uzakta kavaklar. Ama çok uzakta. Kavakların ötesi Anteptir, biliyor. Ama kavakların ötesini aşacak derman yok ki dizlerinde... Antep mi acaba kavakların ardındaki? Kavakların ardı bomboş.

Bir insan, bir canlı. Yok yok yok! Derken kavakların sağına doğru bir çardak görüyor. Hiç olmazsa bir insan yapısı. İnsan elinin sıcaklığı değmiş. Bu kadarı bile insana güven veriyor. Çardağa doğru yürüyor. Bir de ne görsün!.. Bir sürü koyun, çobanları da başında. Sürüye yaklaşıyor. Yanına varacak, ama olmuyor. Sürünün yanında kuyruğunu kıvırıp uzanmış kocaman bir köpek. Orada durup kalıyor. Ne bir adım ileri, ne bir adım geri. Çobana doğru gitse, köpek üstüne gelse, çoban da yetişemese... Parçalar köpek. Amma da kocaman köpek! Engin olduğu yerde kalakalmış. Çoban ona olduğu yerde bakar durur. Engin de ona bakar durur. Engin bağırsa sesini ulaştıracak gibi değil. Ulaştırsa bile ağzını açacak halde değil. Uzun bir zaman Engin orada durmuş, kalakalıyor. Engin düşünüyor ki, bunun sonu böyle neye varacak?

Köpek üstüne geldiğinde kendini nasıl koruyacak? Birden aklına düşüyor. Bir sigara yakarım, diyor. Köpek ağzını açmış bana gelirken, sigarayı ağzının içine atarım. Ağzı yanar da beni ısıramaz. Elinde sigarası. Hele bir köpek gelsin, Engin yapacağını bilir. Tam ağzının içine nişanlayıp yanık sigarasını atar. Köpeğin de ağzı yanar kavrulur. Kuyruğunu kısar, Engine dokunmadan gider.

Korka korka çobana yaklaşıyor. Bir gözü köpekte, bir gözü çobanda, yaklaşıyor, yaklaşıyor, köpeğin kımıldadığı yok. Bir ara hırlıyor, çoban birkaç söz söylüyor. Köpek başını ayakları üstüne geri koyuyor.

Selam veriyor. Çoban, ayağa kalkmış, selam alıyor.

Engin Antebe gittiğini söylüyor.

Çoban gülümsüyor: "Sen Antebe değil, Suriyeye gidiyorsun ağam," diyor. "Bura nere, Antep nere? Antep şu yanda kaldı, sen bu yandasın."

Elinden tutup onu Antep yoluna çıkarıyor.

Uzatmayalım, gün kavuşurken Engin Antebe giriyor. Bir giriyor ki, pir giriyor.

Bir arkadaşı var Antepte, doğru ona gidiyor. Arkadaşı Enginin yüzüne bakıyor. Afallıyor. "Bu ne hal Engin?" diyor. "Sen hiç aynaya baktın mı?"

Engin:

"Yoook," diyor.

"Baksana aynaya..."

Bakıyor ki, yüzü sapsarı. Sarıya boyamışlar gibi yüzünü. Doktora gidiyorlar. Doktor, sarılık olmuşsun, diyor. Engin sarılıktan bir hafta yatıyor. Tedavi görüyor. Sonra gelip Mazmahorda derslerine başlıyor.

Yavaş yavaş köyü, köylüyü öğrenmeye çalışıyor. Göreneklerini öğreniyor. Köylüleri seviyor. Köylülere kızıyor. Ama onları, onların hayatlarını öğreniyor. İnsan tipleri buluyor ki, hiç görülmemiş. Cesur, korkak, hergele, kurnaz. Kan davası var. Köy iki yana ayrılmış. Bir yan Demokrat, öteki yan Halk. Halkçılar Demokrata geçse, ötekiler hiç düşünmeden Halka geçecek. Çocuklar çok istidatlı... İki iki dört eder. Engin aşkla şevkle öğretiyor. Düğünlerine gidiyor. Dedikodularını dinliyor.

Engin artık okulda yatıyor. Kendi yemeğini okulda kendisi pişiriyor. Artık köylüler gibi yemek yemesini de öğrenmiştir. Bir sahana uzanan on kaşıktan iğrenmiyor.

Bir gece kurşun sesleriyle uyanır. Bir adam, hem kurşun sıkıyor, hem de var gücüyle bağırıyor. Başka yerlerden de ona kurşun sıkılıyor. Bağıran, Enginin on beş adım ötesinde. Engin hemen pencere duvarının yanına yere yatıyor. Bağırtı, kurşun sesleri bir zaman sürüyor. Okulun duvarına da kurşunlar geliyor.

Engin sabaha kadar uyuyamıyor. Sabahleyin bakıyor ki, hiç kimse oralı değil. Sanki gece hiçbir şey olmamış. Sabaha kadar kurşun sıkılmamış köyün üstüne...

Engin merak ediyor, soruyor:

"Haaa geceki kurşun sesleri mi? O mu? Bir şey değil. Burada her zaman olur böyle işler... Kan davası... Bir şey değil. Aldırma hoca," diyorlar.

Hiçbir şey değil! Aldırmasın hoca? Ya sabaha kadar uykusuz kaldığı?

Engin diyor ki: "Çiğ idik, piştik kardaş," diyor Antep ağzıyla. "Daha da pişeceğiz."

Bana da öyle göründü.

Bu doğanın ve halkın potası belalı bir pota... Bu yedek öğretmen işi hiçbir şeye yaramadıysa bile, şu delikanlıların gidip halk arasında "hayat kursu" görmelerine yaradı.

Sosunga Köyünde Bir Dekoratör!

Duygu Sağıroğlu 1932'de doğdu. Babası kaymakamdı. Babasıyla birlikte memleketin birçok yerini dolaştı. İlkokulu Antalyada, Banazda, Elmalıda okudu. Orasını bitirdikten sonra Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesine gitti. Mimarlık Fakültesini bitirdi bitirecek derken dekorlar yapmaya başladı. Lisede zaten okul temsillerinde dekor yapıyordu. İlk dekorunu Küçük Sahnede yaptı. Başarı kazandı. Sonra Şehir Tiyatrolarına geçti, onlara dekor yaptı. Sonra da tanınmış, sevilmiş, tutulan bir dekoratör oldu. Mimarlık Fakültesiyle de ilgisini kesmedi. Bir gün gelip, nasıl olsa bitirecekti.

Son günlerde tam işi yolunda. Yıllardan beri çalışmasının ürünlerini yeni yeni almaya başlamış. Şimdiye kadarki çalışmaları yarı amatörce.

Yedek Subay Öğretmenlik işi çıkıyor. Duygu da başvuruyor. Şubeden diyorlar ki, "Git de fakülteden ilişiğini kestiğine dair bir kağıt getir."

Tam işleri yolunda. Elinde bir de dekor var. Öğretmenliğe gidince işleri altüst olacak. Parası da yok. Karısını nereye bırakacak? Acaba gitmese mi?

Fakülteye gidiyor. İlişiği olmadığına dair bir kağıt istiyor.

Fakülteden diyorlar ki:

"İstersen gitmeyebilirsin. Fakülteyle ilişiğin olduğuna dair sana kağıt verebiliriz."

Duygu ikircikleniyor. İşleri var. İşleri var ama, bu da bir ödev. Ödevden kaçmak gibi olmaz mı? Bir zaman bu ikircik cehenneminde dönüp duruyor. Bir de öğretmenliği bir merak ediyor ki... Karısını kayınbabasının yanına bırakıp, fakülteyle ilişiği yok kağıdını alıp doğru şubeye varıyor.

Diyorlar ki orada, gideceğin yer Erzincan...

Duygu gurbet görmüş. Her bir şeyleri tamamlıyor. Yatak yorgan, karyola... Marangozluk aletleri, ilaçlar, bir insana beş insana ne gerekse hepsini hepsini alıyor. Denk yapıyor, biniyor Erzincan trenine.

Acaba bizim köy, nasıl bir köy? Şiirleri, destanları, masalları var mı? Ne yerler, ne içerler, ne dokurlar, nerede yatarlar? Ağa ve toprak ilişkileri nedir?

Erzincan treninde Erzincan üstüne kitaplar okuyor. Tarihini, coğrafyasını, folklorunu, her bir şeyini öğreniyor. Erzincanın dört yüz köyü varmış. Onu da öğreniyor ya... Duygu kendisini hiçbir şey öğrenmiş saymıyor.

Erzincanda, sisli bir sabahta, trenden iniyor. En güzel otelini soruyor Erzincanın.

Duygu diyor ki:

"Şu insanoğluna bak, en geri köye gidiyor, başına ne gelip ne gelmeyeceği belli değil, Erzincanın en lüks otelini arıyor."

Erzincanın en lüks otelinde o gece kalıyor.

İkinci gün kuralar çekiliyor. Duyguya Sosunga köyü düşüyor. Duyguda bir sevinç ki, sormayın. Şu Sosunga adı ne güzel

ad. Böyle güzel adlı bir köyü duymuş değil Duygu. Vay anasını, ne güzel ad be! Duygu zaten o kadar korku, ürküntü içinde değil. Köyün adı bu kadar güzel olmasa bile aldırmazdı. Ama şimdi içi düğün bayram.

Bu Sosunga ne yanlarda? Tercan yöresine düşer.

Erzincanda bir posta memuru. Sosunga adını duyunca:

"Tam yerine düşmüşsün," diyor. "Onlar Alevidir. Yandın bu Alevilerin içinde. Yandın bittin arkadaş... Sana bir şey söyleyim de, onu yap da hiç olmazsa canını kurtar. Gidip de odalarına oturduğun zaman, üstünde oturduğun halının, kilimin bir ucunu içe doğru kıvır. Onlar, bundan anlarlar ki, sen de onlardansın. Sana iyi bakarlar."

Duygu yutar mı bunları? Alevilik hakkında az çok bir düşüncesi var. Posta memuruyla alay edip geçiyor. Köyün Alevi olması daha da çok hoşuna gidiyor.

Ama meraktan çatlayacak. Kanat taksa da, kuş olsa da Sosunga köyüne varıverse. İçi içini yiyor.

Tercana doğru trene biniyor. İneceği istasyon Pekeriç istasyonu. Yükünü trenden rayların arasına atıveriyorlar. Yük ağır yük. Rayların arasından kaldırıp da Duygu kendisi götüremez. Yük orada kalakalıyor. Mesele. Orada, istasyon yapısının yanından iki tane genç çıkıyor, yükü kaldırıp yapının önüne getiriyorlar. Duygu para vermek için elini cebine atacak. Delikanlıların yüzüne bakıyor. Para alacak cinsten değil. Bir garibe yardım etmekten başka maksatları yok. Pekeriç istasyonuna Sosunga köyü 55 kilometre. Duygu köyü hayalliyor...

"Ben çok köy gördüm. En iyi köyle, en kötü köy arasında kıl payı fark vardır bizim memlekette. Onun için bizim Sosunganın ne mene bir köy olduğunu şimdiden, Pekeriç istasyonunda bile, onu görmeden biliyorum," diyor Duygu.

Buna rağmen köyü görmek için bir sabırsızlık, bir merak... Bütün bedenini bir ateş gibi sarmış. Duygu şimdiye kadar böyle bir duyguyu hiç mi hiç tanımış değil.

Çayırlı kazasının köyü Sosunga... Çayırlı dersen, çamur içinde, yeni kaza olmuş bir kasabacık.

Çayırlıda Eğitime gitti Duygu. Gitti ama, sabırsız. Orada ona dediler ki:

"Sizin Sosunganın öğretmeni burada."

Ne güzel. Duygu hemen öğretmeni buldu. Öğretmen onu Sosunga köylüleriyle tanıştırdı. Kahvede oturup çay içtiler.

Sonra yola düştüler. Bindikleri ciptir. Sekiz kişi doluşmuşlardır. Bir de Duygunun zırıltı yükü. Bu cip bu yükü, bu yollarda nasıl çeker? Duygu şaşırıyor ya, çekiyor işte.

Korkunç bir kar uçsuz bucaksızlığı. Erzincan ovası kalaylı bir siniye benzer.

Manzara kardan, uçsuz bucaksız, sonsuz bir ovadan, bir de ıssızlıktan, boşluktan ibaret. Ta git, güneşin doğduğu yere, bir yumruk kadar oraya kara bir leke yapıştır. Buradan gözükmezse...

Duygunun içi içini yiyor. Yol gidiyor gidiyor, bitmiyor da bitmiyor. Bitmiyor da...

Saatlar geçiyor, yıllar geçiyor, altlarındaki cip soluyor, homurdanıyor, yol bitmiyor.

Duygunun sabırsızlığını herkes çakmış. Ona bakıp gülümsüyorlar.

Duygu sabırsız duygular içindeyken, bir de bakıyor, güm diye köyün içine düşmüş. Gökten düşmüş gibi düşmüş. Afallıyor.

İlk bakışta bir tek şey gözüküyor, ak badanalı okul. Başkaca, toprak nerede başlıyor, köyün evleri nerede başlıyor, nerede bitiyor, kestiremiyorsun.

Köy görmüş ya Duygu, biliyor ya, aşağı yukarı bütün köyler biribirine benzer, diyor ya Duygu, öyleyse al sana Duygu. Böylesini görmüşlüğünüz var mıdır köyün, Duygu kardeş?

Duygu kardeş, gözleri fal taşı gibi açılmış, köyün ortasında kalakalmış.

Duygunun Çilesi

Geldik okula. Eski öğretmen, o da askerliğini yapıyor ya, onun asıl mesleği öğretmenlik, öğretmen bir yıllık evli, bir de 47 günlük çocuğu var. Okulun bitişiğine yapılmış öğretmen evinde kalıyorlar. Bir tek odacıkta kalıyorlar. İki tane de sandalyaları var.

Öğretmen odasında otururken arkadaş dedi ki:

"Haşim Ağaya gideceğiz."

Duyguda garip bir duygu. Haşim Ağaya gidip ne yapacağız?

Burada güneş dağların ardına iniyor. Güneş dağların ardına iner inmez de ortalık kararıveriyor. Saat dörtte her yer karanlık.

Gidiyorlar Haşim Ağanın odasına. Odayı Duygunun anlattığı gibi anlatsam uzun sürecek.

Haşim Ağanın odasına köylüler geliyorlar. Burada da köy iki taraf. Bir taraf Haşim Ağalar, bir taraf da Çavuşlar. Çavuşların tarafları gelmiyor tabii Haşim Ağaya.

Yemek yiyorlar. Bulgur pilavı, sonra da yoğurt. Oldum olası bozkırın gıdası bu.

Yatma zamanı geliyor. Duygu nerede yatacak?

Haşim Ağa soruyor:

"Bey burada mı kalacak?"

Öğretmen:

"Sizde kalacak," diyor.

Haşim Ağa bir gönülsüz söylüyor ki... Duygu yerin dibine geçiyor. Elinde olsa bu evde bir gece değil, bir saat bile kalmayacak. Gel de istenmeyen bir evde bir gece kal, olur mu? Duygunun yatağı yorganı var. Her bir şeysi var. Bir saçak altı bulsa... Her neyse, bu gece yarısı çekip gidemezsin. Kadere rıza, demişler.

Neyse efendim, o gece bizim Duygu, Haşim Ağanın evinde kalır. Sabaha kadar gözlerine uyku girer mi ki...

Sabahleyin doğru okula. Arkadaş bana bir oda, bir ev, başımı sokacak bir yer... Ben bir daha misafirlikte kalamam. Şu karın üstünde yatarım da. O gün akşama kadar ev arıyorlar köyde, yok yok. Var ama, öğretmene ev veren yok. Bu ne iştir ki... Öğretmen evinin bir odasında oturuyor eski öğretmen arkadaş. Öteki odası boş. Boş ama, her yanı delik deşik. Tavanı yok. O yüzden açık çatıdan soğuk doluyor ki, soğuk derim.

Yer bulamayınca ne yapsın Duygu, delik deşik odayı düzenlemeye bakıyor. Deliklere kağıt yapıştırıyor. Pencerenin camı yok. Bir yerlerden bir cam buluyor. Bir de soba buluyor. Ah

şu tavan da olsa... Çatının açık yerlerinden bıçak gibi yeller girmese. Her ne ise, başını sokacak bir yer buldu ya Duygu, gerisine karışma.

Ev kaygısından bugün Duygu hiçbir şeye bakamadı. Bir ara, yükünü açmış, odaya öteberilerini yerleştirirken, ona, öteberilerine şaşkınlıkla bakan bir sürü gözler görmüştü. Gözlerin bir kısmı duru çocuk gözleriydi.

Köylü onun yükünden çıkan her şeye şaşırmıştı. İlaçlarına, yatağına, karyolasına, kitaplarına... Her şeyine, her şeyine şaşırmıştı.

Ev telaşından bugün Duygu buraya ne için geldiğini unutmuştu. Sanki başını sokacak bir odadan başka bir şey aramıyordu burada.

Gece soğuk odasında bir uyku çekiyor ki Duygu, uykuların şahı. Ama çok soğuk. Buna bir çare bulunamaz mı? Bugünlerde bulunamaz. Tavan yapmak gerek. Buralarda tahtaya benzer şey var mı ki?

İkinci gün başka bir engel çıkıyor. Okulda yalnız bir ders evi var. Onlar iki öğretmen. Ne yapmalı? Gene Duygunun tecrübesi yetişiyor imdada. Okulun büyücek bir holü var. Duygu orayı hemencecik bir ders evi haline getiriyor. Başlıyor derse.

Duygunun en korktuğu, Duygu insanlar üstüne çabuk karar verir. İlk kararı son kararıdır. Duygu çoğunluk bu huyunu beğenmez. Öğrencilerini seviyor. Onlar üstünde düşünüyor. Bazı bazı da ısınamadığı öğrenciler oluyor. Acaba onlara haksızlık etmiyor muyum?

Duygunun ilaçları var. Oradaki öğrencilerin, hepsinin demeyelim, çoğunun başlarında yaralar var. Duygu her sabah, derse girmeden önce, çocuklarının yaralarını sarıyor, temizliyor, ilaçlıyor. Az zamanda Duygunun adı o yörelerde doktora çıkıyor. Öylesi hastalar geliyor ki, Duygunun da ağzı açık kalıyor.

"Öğretmen bey, üç yıl önce İstanbula gittim, gözüme bir fayda bulamadım. Senden bir fayda olma mı ki? Hele bir bak, hele."

"Öğretmen bey, yirmi yıldır sancı çekerim. Gitmediğim ocak, doktor, yatır kalmadı. Seni duydum da sana geldim. Bir imdat olma mı ki?"

Tatilde İstanbula geldiğinde Duygu yalnız ilaç topladı arkadaşlardan. Ecza fabrikalarından...

Duygu çok çalışıyor. Hayatından kıvanç duyuyor. İnsanlara elinden geldiğince yardım ediyor.

Toprak nerede başlıyor, evler nerede bitiyor? Şimdi bunu biliyor artık. Toprakla evlerin sınırını seçebildi birkaç ayda.

Yalnız burada, bu köyde hiçbir şey yok. Ne kilim dokuyorlar, ne türkü söylüyorlar. Ağaç yok ki, tahta oysunlar. Yıl on iki ay oturup konuşuyorlar. Her yan kar, her yanda sonsuz boşluk. Bu hışım gibi boşluğun ortasında topraktan ayrılmayan bir köycük... Sonra toprak bire beşten zırnık fazla vermiyor. Su yok, gübre yok... Tezeği yakıyorlar. Koyunları da öyle ahım şahım değil. Burayı, bu köyü nasıl kalkındırırsın?

"İstersen hepsini üniversite mezunu yap, bu durumdaki bu köy nasıl kalkınır? Ben buna imkan göremiyorum. Ben düşündüm, düşündüm, bu köyleri kalkındırmanın bir yolunu bulamadım. Belki insanlar bir çaresini bulurlar. Belki de bulmuşlardır. Ama ben hiçbir umut, kurtuluş yolunu şimdilik göremiyorum. Bu köyler her şeyin sonsuzluğunda. Yoksulluğun, verimsiz toprağın, bilgisizliğin. Doğa hiçbir şey vermemiş... Boz bir toprak. Sonra ak kar. Bir de gökyüzü. Arada sırada bir iki ak bulut. Bir de köstebek yuvaları gibi köy evleri...

Burada ilk günlerde her şey biribirine benziyor. Duygu çocukların yüzlerini biribirine karıştırıyor. Birkaç ay sonradır ki, çocukları biribirinden ayırt edebiliyor.

Sonra bu köylerde, bu Alevi köylerinde kaç göç yok. Kadınla erkeğin hiçbir farkı yok.

Duygu mum söndü hikayesini de soruyor. Öğreniyor ki, bu bir masal bile değil. Softaların uydurduğu, üstünde durulmaya değmez bir kötüleme hikayesi.

Konuşurken Duygu arada sırada dalıp dalıp gidiyor, sonra da bana bakıyor:

"Söylesene bu köyler, bu durumdan nasıl kurtulur?"

Bin türlü kalkınma yolu buluyor, sonra da vazgeçiyoruz. Sonra da iyi bir yol bulunca çaresizlik önümüze geliyor dikiliyordu:

"Sahiden şu bizim köylerimiz bu durumdan nasıl kurtulur?"

Bilen var mı, duyan var mı, gören var mı?

15.2.1961-28.2.1961

Alexis Gritchenko
İstanbul'da İki Yıl - 1919-1921 –
Bir Ressamın Günlüğü

Haz. Kemalettin Köroğlu - Erkan Konyar
Urartu: Doğu'da Değişim

İnan Çetin
Vadi

Tony Judt
Kusurlu Geçmiş – Fransız Entelektüelleri 1944-1956

Ian McEwan
Sahilde
Kefaret
Amsterdam'da Düello

James Wood
İyi Bir Hayat

George Eliot
Middlemarch – Taşra Hayatı Üzerine Bir İnceleme

Ezra Pound
Kantolar

Tahir Alangu
Türkiye Folkloru El Kitabı

Eugène Ionesco
Beyaz ve Siyah

Javier Marías
Tüm Ruhlar
Berta Isla

Cem Behar
Orada bir musiki var uzakta…
XVI. Yüzyıl İstanbulu'nda Osmanlı/Türk Musıki
Geleneğinin Oluşumu

Manuel Benguigui
Alman Koleksiyoncu

Edip Cansever
Umutsuzlar Parkı
Kirli Ağustos

Doğan Hızlan
Hatırlamak – Günlük Yaşamdan Dipnotlar

Mehmet Rifat
Sait Faik'i Yorumlayanlar: Eleştirinin Eleştirisi

Derya Bengi
80'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Yaprak döker bir yanımız"
70'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Görecek günler var daha"
50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Şimdiki zaman beledir"

Haz. Bahanur Garan Gökşen - Murat Yalçın
Bir Yalnız – 100. Doğum Yılında İlhan Berk

İlhan Berk
Bir Limandan Üç Resim
Galileo Denizi
Şiirin Çizdiği

Max Frisch
Mavi Sakal
Montauk

Sándor Márai
İşin Aslı, Judit ve Sonrası

Ahmet Ümit
Bir Ses Böler Geceyi
Kukla
Çıplak Ayaklıydı Gece
Beyoğlu'nun En Güzel Abisi
Şeytan Ayrıntıda Gizlidir
Ninatta'nın Bileziği
Kar Kokusu
Aşkımız Eski Bir Roman

Orhan Pamuk
Babalar, Analar ve Oğullar – Cevdet Bey ve Oğulları -
Sessiz Ev - Kırmızı Saçlı Kadın
Şeylerin Masumiyeti
Balkon / Fotoğraflar ve Yazılar

Haz. Erkan Irmak
Benim Adım Kırmızı Üzerine Yazılar

A.N. Wilson
Tolstoy

Behçet Necatigil
Konuş ki Göreyim Seni
Vaktin Zulmüne Karşı – Düzyazılar 3
Dost Meclislerinde Kasideler

Camille Laurens
On Dört Yaşındaki Küçük Dansçı

Yıldıray Erdener
Kars'ta Çobanoğlu Kahvehanesi'nde Âşık Karşılaşmaları – Âşıklık Geleneğinin Şamanizm ve Sufizmle Olan Tarihsel Bağları

Franz Kafka
Şato
Ceza Sömürgesi

Amin Maalouf
Uygarlıkların Batışı

Hal Herzog
Sevdiklerimiz, Tiksindiklerimiz, Yediklerimiz – Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur?

Nâzım Hikmet
Benerci Kendini Niçin Öldürdü?
Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar

Metin And
Dionisos ve Anadolu Köylüsü
Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi
Osmanlı Tasvir Sanatları: 2 – Çarşı Ressamları

Doğan Tekeli
Çebiş Evi'nden Hisar Tepe'ye

Doğan Yarıcı
Hodan

Abdülhalik Renda
Günlükler 1920-1950
Hatırat

Elif Sofya
Hayhuy

William Faulkner
Emily'ye Bir Gül – Seçme Öyküler

Elmore Leonard
Bücürü Ayarla
Rom Kokteyli

Emily Ruskovich
Idaho

Uğur Kökden
Unutmayı Bir Öğrenebilsem

Ömer F. Oyal
Gemide Yer Yok
Önceki Çağın Akşamüstü

Paul Signac
Eugène Delacroix'dan Yeni-İzlenimciliğe

Philippe Soupault
Görünmeyen Yönleriyle

Derviş Zaim
Ares Harikalar Diyarında
Rüyet

Ahmet Emin Yalman
Naziliğin İçyüzü

Marianna Yerasimos
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Yemek Kültürü
İstanbullu Rum Bir Ailenin Mutfak Serüveni

Ali Teoman
Yazı, Yazgı, Yazmak

Yüksel Pazarkaya
St Louis Günleri

Waller R. Newell
Tiranlar – Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi

Nursel Duruel
Geyikler, Annem ve Almanya
Yazılı Kaya